

Var går gränsen?

Handledning för temarbeten om integritet,
sexuella trakasserier och sexualbrott

Var går gränsen?

**Handledning för temarbeten om integritet,
sexuella trakasserier och sexualbrott**

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Handledningen kan beställas hos Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm.
Telefon 08-690 91 90, fax 08-690 91 91, e-post order.fritzes@nj.se

Produktion: Brottsförebyggande rådet, Information och förlag, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon: 08-401 87 00. *Fax:* 08-411 90 75. *E-post:* info@bra.se. *Internet* www.bra.se
Författare: Niklas Odén och Josefin Grände
Grafisk formgivning, omslag och illustrationer: Anna Gunneström, Bild & Bokstav
Tryck: Edita Norstedts, Västerås 2007
© 2007 Brottsförebyggande rådet
ISBN 978-91-85664-64-1

Innehåll

Förord	5
Så här använder du materialet	7
Varför ska skolan arbeta med frågor om sexualbrott och sexuella trakasserier?.....	7
Temans förankring i skolans styrdokument	8
Handledningens innehåll, metodiska upplägg och struktur	11
Planering och handledning av tema-/projektarbete	16
Bilagor	21
TEMA 1 Jämställdhet	23
Pedagogens introduktion	23
Fakta och bakgrundsmaterial	28
Arbetsmaterial	39
STARTER	39
<i>nivå 1 (39), nivå 2 (42), nivå 3 (46)</i>	
UNDERSÖK OCH BESKRIV	50
<i>nivå 1 (50), nivå 2 (54), nivå 3 (56)</i>	
ANALYSERA OCH BEARBETA	58
<i>nivå 1(58), nivå 2 (60), nivå 3 (62)</i>	
VÄRDERA OCH REFLEKTERA	63
<i>nivå 1(63), nivå 2 (66), nivå 3 (70)</i>	
SAMMANSTÄLL OCH HANDLA, SAMTLIGA NIVÅER.....	72
TEMA 2 Din kropp är din	75
Pedagogens introduktion	75
Fakta och bakgrundsmaterial	80
Arbetsmaterial	86
STARTER	86
<i>nivå 1 (86), nivå 2 (89), nivå 3 (93)</i>	
UNDERSÖK OCH BESKRIV	100
<i>nivå 1 (100), nivå 2 (102), nivå 3 (104)</i>	
ANALYSERA OCH BEARBETA	106
<i>nivå 1(106), nivå 2 (107), nivå 3 (109)</i>	
VÄRDERA OCH REFLEKTERA	111
<i>nivå 1(111), nivå 2 (114), nivå 3 (118)</i>	
SAMMANSTÄLL OCH HANDLA, SAMTLIGA NIVÅER.....	120
TEMA 3 Sexuella trakasserier	123
Pedagogens introduktion	123
Fakta och bakgrundsmaterial	127
Arbetsmaterial	136

STARTER	136
<i>nivå 1 (136), nivå 2 (139), nivå 3 (144)</i>	
UNDERSÖK OCH BESKRIV	148
<i>nivå 1 (148), nivå 2 (150), nivå 3 (152)</i>	
ANALYSERA OCH BEARBETA	155
<i>nivå 1(155), nivå 2 (156), nivå 3 (158)</i>	
VÄRDERA OCH REFLEKTERA	160
<i>nivå 1(160), nivå 2 (163), nivå 3 (166)</i>	
SAMMANSTÄLL OCH HANDLA, SAMTLIGA NIVÅER	168
TEMA 4 Sexualbrott	169
Pedagogens introduktion	169
Fakta och bakgrundsmaterial	172
Arbetsmaterial	187
STARTER	187
<i>nivå 2 (187), nivå 3 (194)</i>	
UNDERSÖK OCH BESKRIV	199
<i>nivå 2 (199), nivå 3 (201)</i>	
ANALYSERA OCH BEARBETA	204
<i>nivå 2 (204), nivå 3 (205)</i>	
VÄRDERA OCH REFLEKTERA	207
<i>nivå 2 (207), nivå 3 (209)</i>	
SAMMANSTÄLL OCH HANDLA, SAMTLIGA NIVÅER	214
TEMA 5 Sexualbrott på Internet	215
Pedagogens introduktion	215
Fakta och bakgrundsmaterial	216
Arbetsmaterial	221
STARTER	221
<i>nivå 2 (221), nivå 3 (228)</i>	
UNDERSÖK OCH BESKRIV	233
<i>nivå 2 (233), nivå 3 (234)</i>	
ANALYSERA OCH BEARBETA	235
<i>nivå 2 (235), nivå 3 (236)</i>	
VÄRDERA OCH REFLEKTERA	237
<i>nivå 2 (237), nivå 3 (239)</i>	
SAMMANSTÄLL OCH HANDLA, SAMTLIGA NIVÅER	241
REFERENSER.....	243

Förord

Brottsförebyggande rådet (Brå) är en myndighet under Justitiedepartementet. Brå:s uppgift är att främja brottsförebyggande arbete genom utveckling, utvärdering, forskning och information inom det kriminalpolitiska området. Brå ansvarar också för Sveriges officiella kriminalstatistik. Mer information om vad Brå arbetar med finns på Internetadressen www.bra.se. Där finns också statistik och annan information om brott, brottslighet och brottsförebyggande arbete runt om i landet.

Barn och ungdomar är en viktig målgrupp för Brå. Det är under uppväxtåren de grundläggande värderingarna om vad som är rätt och fel etableras. Skolan är därför en viktig arena för det brottsförebyggande arbetet och för att stärka barns och ungdomars band till det demokratiska samhället.

I Sexualbrottsofferutredningens promemoria (2005) konstateras att ungdomar har bristande kunskaper och vanföreställningar om sexualitet och sexuallivet samt om genusfrågor och jämställdhet. Denna okunskap hos de unga leder bland annat till att många övergrepp aldrig anmäls då den utsatte inte vet att det den har blivit utsatt för, är ett lagbrott. Okunskap leder även till att många övergrepp begås utan att förövaren är medveten om att dennes handling är ett lagbrott.

Utifrån ovanstående utrednings slutsatser fick Brå av regeringen i uppdrag att ta fram en skolhandledning kring sexualbrott och sexuella trakasserier. Uppdraget skulle utföras i samråd med JämO och till sin utformning ha samma pedagogiska upplägg som Brå:s tidigare skolhandledningar – *Du och jag, rätt och fel* (2002) och *Livets spelregler* (2005) Resultatet av detta uppdrag är den handledning som du nu håller i din hand. Författare till handledningen är Josefin Grände och Niklas Odén, utredare vid Brå.

Under arbetet med att ta fram skolhandledningen har följande personer givit värdefulla synpunkter:

Lena Sievers, utredare, JämO
Lena Berg, kurator och forskare, Kista
Maria Karlsson, kurator, Tingsryd
Per Esping, lärare, Stockholm
Spomenka Adic, lärare, Stockholm
Åsa Bolin, lärare, Stockholm
Lars Santelius, lärare, Stockholm

Det är vår förhoppning att denna skolhandledning kommer till nytta i skolor och att den blir ett stöd i skolors arbete med de

viktiga teman som den berör – jämställdhet, kroppslig och själslig integritet, sexuella trakasserier, sexualbrott och sexualbrott på Internet. Vår förhoppning innefattar även att handledningen ska vara ett stöd för skolor i deras arbete med att ta fram, konkretisera och efterleva sin likabehandlingsplan.

Stockholm i april 2007

Jan Andersson
GENERALDIREKTÖR

Lars Alexandersson
ENHETSCHEF

Var går gränsen?

Så här använder du materialet

Så här använder du materialet

Handledningen innehåller faktatexter, frågeställningar och övningar för ämnesövergripande temaundervisning kring könsroller, jämställdhet, genus, heteronormativitet, integritet och sexuellt självbestämmande, sexuella trakasserier och sexualbrott. Handledningen är avsedd att användas från år sju i grundskolan till år tre i gymnasieskolan. Detta kan tyckas vara ett alltför brett åldersspektrum, men temans frågeställningar och övningar ökar stegvis i svårighetsgrad, och pedagogen kan utifrån elevernas ålder och mognad välja en nivå som passar just dem. Handledningen kan utifrån sin breda åldersspridning även användas för att hitta en röd tråd och samverka kring materialets frågeställningar över årskurserna och kanske till och med mellan en grund- och gymnasieskola på en ort.

Varför ska skolan arbeta med frågor om sexualbrott och sexuella trakasserier?

I Sexualbrottsofferutredningens promemoria (Ju 2004:I) konstateras att ungdomar har bristande kunskaper och vanföreställningar om sexualitet och sexuallivet samt om genusfrågor och jämställdhet. De ungas okunskap leder bland annat till att många övergrepp aldrig anmäls då den utsatte inte vet att det den har blivit utsatt för, är ett lagbrott. Okunskap leder även till att många övergrepp begås utan att förövaren är medveten om att handlingen är ett lagbrott.

Enligt skolplikten ska alla barn genomgå grundskolan. Skolan är därför en av landets största arbetsplatser. Dagligen möts och stöts hundratusentals barn, ungdomar och vuxna i denna miljö. Det är därför inte förvånande, om än beklagansvärt, att skolan även är en miljö där många utsätts för övergrepp och kränkningar. I en skolmiljö där en tillåtande eller passiv attityd till olika former av sexuella trakasserier är rådande bland elever och skolpersonal, ökar risken för att övergrepp och kränkningar blir allt vanligare och eskalerar i grovhet.

De frågor som handledningen tar upp är inget specifikt skolproblem utan ett övergripande samhällsproblem. Det är svåra frågor som berör våra innersta tankar om demokrati, jämställdhet, könsroller, själslig och kroppslig integritet, kärlek, sex, etik och moral. Alla samhällsfunktioner och alla samhällsmedborgare måste dra sitt strå till stacken för att motverka alla former av kränkande behandling.

Det finns ett starkt och tydligt mandat för dig som är verksam i skolan att arbeta med de frågor som materialet tar upp. Det ingår i skolans uppdrag (se nedan temanas förankring i skolans styrdokument). Men utöver att det är ett uppdrag för er som arbetar i skolan så är det även en fantastisk möjlighet. Du som arbetar i skolan kan påverka och göra skillnad i unga människors liv. Och i förlängningen verka för ett samhälle där färre utsätts för sexuella trakasserier och sexualbrott. Hur många har den möjligheten i sitt dagliga arbete? Det är kanske där vi ska hitta drivkraften och inte enbart i styrdokumentet.

Vår målsättning med handledningen är att ge dig som arbetar i skolan de bästa förutsättningarna för att arbeta med dessa frågor. Att du med hjälp av handledningen ska våga, orka, vilja och inte minst känna entusiasm inför att tillsammans med kolleger och elever ta tag i arbetet med att befria er skola från sexualiserat språkbruk, sexuella trakasserier, kränkningar och övergrepp. Varje rektor, lärare, fritidsledare, kurator eller annan skolpersonal som gör det bidrar till ett bättre samhälle.

Temanas förankring i skolans styrdokument

De teman, frågeställningar och arbetsätt som handledningen berör och föreslår är väl förankrade i de lagar och styrdokument som omgärdar skolan och dess verksamhet. Nedan hittar du en sammanställning av utdrag, citat och hänvisningar som ger stöd för skolans arbete med dessa frågor.

Barn- och elevskyddslagen

Sedan 1:a april 2006 gäller en ny lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Lagens ändamål är att motverka diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder samt motverka trakasserier och annan kränkande behandling (1 §). Enligt lagen är skolorna skyldiga att ta fram en likabehandlingsplan och aktivt förebygga och förhindra att eleverna utsätts för diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling (6 §). Skolan har skyldighet att kunna visa hur man arbetar för att förebygga oönskade beteenden. Handledningen syftar till att vara ett stöd i skolans arbete för att motverka sexuella trakasserier och sexualbrott i skolmiljön och för att uppfylla de mål som formulerats i skolans likabehandlingsplan.

Skollagen

Även skollagen (1985:1100) ger stöd för att arbeta med de frågor som handledningen berör.

”Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar i inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen
2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.”

Läroplanen (Lpo94)

I läroplanen finner vi ett stort antal citat som stödjer handledningens innehåll och arbetssätt; nedan presenteras ett axplock av dessa.

Under rubriken – Grundläggande värden finner vi följande:

”Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla.”

Under rubriken – Förståelse och medmänsklighet:

”Skolan skall främja förståelse för andra människor och förmåga till inlevelse. Omsorg om den enskildes välbefinnande och utveckling skall prägla verksamheten. Ingen skall i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder eller för annan kränkande behandling. Tendenser till trakasserier och annan kränkande behandling skall aktivt motverkas.”

Under rubriken – Normer och värden, mål att sträva mot:

Skolan skall sträva efter att varje elev

- respekterar andra människors egenvärde,
- tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling, samt medverkar till att bistå andra människor,

- kan leva sig in i och förstår andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen...

Riktlinjer – Läraren skall

- klargöra och med eleverna diskutera det svenska samhällets värdegrund och dess konsekvenser för det personliga handlandet,
- uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling,

Under rubriken – Kunskaper, mål att sträva mot

Skolan skall sträva efter att varje elev

- känner trygghet och lär sig att ta hänsyn och visa respekt i samspel med andra,

Mål att uppnå i grundskolan

Skolan ansvarar för att varje elev efter genomgången grundskola

- känner till grunderna för samhällets lagar och normer och vet om sina rättigheter och skyldigheter i skolan och i samhället,

Slutligen under rubriken – Rektors ansvar

- ämnesövergripande kunskapsområden integreras i undervisningen i olika ämnen. Sådana kunskapsområden är exempelvis miljö, trafik, jämställdhet, konsumentfrågor, sex och samlevnad samt riskerna med tobak, alkohol och andra droger.

Läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94)

En genomgång av (Lpf 94) ger i huvudsak samma stöd som Lpo 94 för ett brett arbete med handledningens frågeställningar även på gymnasiet.

Frågornas förankring i kursplaner

Som nämns i läroplanen under rektors ansvar så är frågeställningarna som handledningen berör av ämnesöverskridande karaktär. Man kan dock finna ett särskilt stöd för dessa frågeställningar i kursplanerna för biologi och SO-ämnena.

I kursplanen för biologi kan man läsa under rubriken – Ämnets karaktär och uppbyggnad, människan:

Utifrån perspektivet att ta ansvar både för sig själv och andra behandlas frågor om kärlek, sexualitet och samlevnad.

Mål som eleven skall ha uppnått i slutet av det nionde skolåret:

Eleven skall beträffande kunskapens användning kunna föra diskussioner om sexualitet och samlevnad och därvid visa respekt för andras ståndpunkter och för olika samlevnadsformer.

I kursplanen för SO-ämnena kan man läsa under rubriken – Ämnets karaktär och uppbyggnad, demokrati som livsform och politiskt system:

I ämnena ingår att diskutera och reflektera över begrepp som identitet, sexualitet, kärlek och jämställdhet. Inom kunskapsområdet behandlas också samlevnad och relationer, människosyn och språkbruk så att möjligheten att diskutera värdefrågor i detta sammanhang utnyttjas.

I det samhällsorienterande perspektivet ingår att orientera om olika uppfattningar, men klart ta ställning mot sådana som innebära kränkningar av andra människor.

Handledningens innehåll, metodiska upplägg och struktur

Som vi nämnt är de frågeställningar som tas upp i materialet av ämnesövergripande karaktär. De hör med andra ord inte specifikt hemma i något enskilt skolämne utan ska kunna integreras i skolans ordinarie ämnesundervisning. Forskning har dock visat att ur ett inlärnings- och effektperspektiv kan det vara en fördel att, så som med ordinarie skolämnen, även schemalägga de frågor som berör skolans värdegrunds- och fostransuppdrag. Detta för att frågorna ska få mer kontinuitet och fokusering. Allt fler skolor gör så, exempelvis genom att samla frågeställningarna i ”ämnet” Livskunskap. Oavsett vilket arbetssätt man väljer – frågornas integrering i ordinarie ämnesundervisning, temadagar eller återkommande livskunskapsundervisning – kan det här materialet med fördel användas.

Handledningens teman

Både män och kvinnor, killar och tjejer, utför och utsätts för sexuella trakasserier. Samtidigt visar både anmälningss Statistik och forskning att det framför allt är män och killar som utsätter framför allt kvinnor och tjejer, men även andra män och killar, för dessa kränkningar. Oberoende av hur vi väljer att förklara problemet kan vi inte bortse från att kön har stor betydelse. Hur formas våra liv, vår identitet och våra beteenden utifrån vilket kön vi föds till? Vilka ramar och förväntningar har vi att förhålla oss till, och på vilket sätt kan det påverka och begränsa våra val och vårt handlingsutrymme?

Detta är i högsta grad relevanta frågor när man diskuterar sexuella trakasserier och sexuella övergrepp. Det räcker inte att bara prata om vilka handlingar som är tillåtna respektive otillåtna. Vi måste diskutera och problematisera vad som gör dessa handlingar och beteenden möjliga och till viss del även accepterade. Regler för tjejers och killars identitetsskapande och för hur man förväntas bete sig både sexuellt och annars gör att det blir svårt både att dra gränsen för vad som är ett övergrepp men också att våga hävda sin integritet och sina rättigheter.

På grund av detta har vi valt att inleda materialet med temat jämställdhet. Därefter kommer ett tema som innehåller övningar och frågeställningar kring kroppslig och sexuell integritet – Din kropp är din. Det räcker inte att säga att ”ett nej alltid är ett nej”. Man måste diskutera och undersöka på vilka sätt man kan säga nej, och, för att vända på det, måste man inte snarare vänta in ett ”ja”? Hur kan det se ut? Vad innebär egentligen ömsesidighet? Vi vet också att många sexuella övergrepp och kränkningar sker i nära relationer, inom familj, släkt och i kärleksrelationer. Detta tema behandlar därför även relationer. Efter detta kommer de tre temana Sexuella trakasserier, Sexualbrott och Sexualbrott via Internet.

Materialets fem teman

- **Jämställdhet.** Behandlar frågor om könsroller, identitetsskapande och jämställdhet. Hur påverkar kön och heteronormativitet vårt förhållningssätt och våra valmöjligheter?
- **Din kropp är din.** Behandlar frågor om relationen till den egna och andras kroppar, skillnaden mellan välkommen och ovälkommen beröring, gränssättning, sexuellt självbestämmande och ömsesidighet. Behandlar också frågor om förväntningar på och gränssättning i relationer samt vad som kännetecknar bra och dåliga relationer.

- **Sexuella trakasserier.** Behandlar kränkningar, fysiska och psykiska trakasserier, trakasserier på grund av kön och på grund av sexuell läggning, språkbruk, gränssättning, normer, lagstiftning, konsekvenser, myter och definitioner.
- **Sexualbrott.** Behandlar brott med inslag av sexuellt integritetskränkande handlingar, gränssättning, normer, lagstiftning, konsekvenser, myter och definitioner.
- **Sexualbrott på Internet.** Behandlar frågor som berör ungdomars utsatthet på Internet, vad som händer på chattsidor, trakasserier, vuxnas olika försök att snärja barn och ungdomar i ett sexuellt syfte – så kallad grooming – lagstiftning med mera.

Handledningens metodiska uppbyggnad

De frågeställningar som tas upp i handledningens teman är alla av den art som berör människors identitet, känsloliv, sexualitet och värdegrund. Målet är att medvetandegöra, slå hål på myter, förebygga negativa, destruktiva och kränkande beteenden och samtidigt förstärka det positiva. Vi kan då inte nöja oss med att förmedla kunskaper om lagstiftning och statistik. Om vi ens ska komma i närheten av dessa mål krävs det metoder som berör, går på djupet, kräver reflektion, ställningstaganden och i slutändan handling. Vi måste låta eleverna själva utforska frågorna ur ett för dem relevant perspektiv. De måste ges möjlighet och tid att reflektera över och diskutera sin egen roll och sitt eget förhållningsätt. Det kräver en pedagogisk modell som i sitt utförande strävar efter dessa saker.

Samtliga fem teman är uppbyggda enligt samma metodik. De bygger på en traditionell pedagogisk modell – de kvalitativa utvecklingsfaserna – undersöka, analysera, värdera och handla. Eleverna guidas genom de olika stegen med hjälp av frågeställningar, metodförslag och övningar. Metoden är vald för att den ger eleverna en fördjupad kunskap om temats problematik, möjlighet till personliga ställningstaganden och, inte minst, möjlighet att få handla i enlighet med de nyvunna kunskaperna. Härigenom blir eleverna själva aktörer i arbetet i stället för passiva mottagare som matas med information. Det betyder i sin tur ett större engagemang, en större förståelse och en högre grad av efterlevnad av önskade värderingar och förhållningsätt. Och det är ju, i slutändan, denna handlednings målsättning samt det som skolans värdegrundsuppdrag går ut på.

Nivåer

Eftersom materialet spänner över ett så brett åldersspann som från årskurs 7 till årskurs 3 på gymnasiet krävs att frågeställningarna varierar i svårighetsgrad och komplexitet. De är därför grupperade i tre nivåer med en ökande svårighetsgrad. Varje nivå markeras med sin egen färg. I tema 4 Sexualbrott och tema 5 Sexualbrott på Internet finns enbart nivå 2 och 3. Det beror på den inneboende svårighetsgrad och komplexitet som dessa två teman har.

Men det är viktigt att tänka på att det kan vara stor skillnad mellan elever i samma årskurs och mellan skolor när det gäller mognad och erfarenhet av att arbeta med de frågeställningar som berörs. Därför har vi medvetet valt att inte koppla nivåerna till speciella årskurser utan meningen är att pedagogen bedömer den mognadsgrad och den situation som eleverna befinner sig i och väljer övningar och frågeställningar därefter. Det står pedagogen fritt att ”mixa” övningar och frågeställningar från de olika nivåerna utifrån klassens och enskilda elevers intresse, ambition och mognad.

Temas uppbyggnad

Pedagogens introduktion

Varje tema inleds med en introduktion som vänder sig till pedagogen. Här får pedagogen kunskap om vad man bör tänka på innan och under den tid man genomför ett temaarbete inom temats område. Vilka är fallgroparna? Hur undviker man att reproducera fördomar? Hur undviker man att utsätta eventuellt redan kränkta elever för än mer kränkning?

Fakta och bakgrundsmaterial

Efter introduktionen kommer en faktatext där temats problematik, statistik, utveckling och koppling till rådande lagstiftning presenteras. Denna text vänder sig i första hand till pedagogen men kan även med fördel helt eller delvis kopieras och delas ut till eleverna, som kan använda det som ett underlag för sin faktsamling. Här ges även en hel del referenser och tips om annan litteratur och hemsidor där man kan hämta mer information.

Arbetsmaterial

Därefter kommer själva arbetsmaterialet med berättelser, övningar och frågor som eleverna kan använda sig av i sitt arbete. Varje temas arbetsmaterial inleds med en starter.

Starter

En ”starter” är till för att väcka elevernas intresse för temat. Det kan vara en berättelse, en övning, en hypotes, ett påstående, en tidningsartikel eller en händelse som berör temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan hitta på egna frågor att arbeta vidare med. I handledningen har vi i huvudsak använt berättelser som starter.

Berättelserna sätter in temat i ett elevperspektiv för att på så sätt väcka deras intresse för den problematik som beskrivs. Till varje berättelse finns ett antal frågor att diskutera och utgå ifrån i sina arbeten.

Efter den eller de inledande berättelserna följer ett antal förslag på frågeställningar och tillvägagångssätt för det fortsatta arbetet med temat. Frågeställningarna är indelade i enlighet med den arbetsprocess i utvecklingsfaser som presenteras nedan. De är därutöver indelade i två till tre nivåer efter svårighetsgrad för att kunna anpassa arbetet efter den nivå eleverna befinner sig på. Temana Sexualbrott och Sexualbrott på nätet har enbart nivå 2 och 3, då dessa teman till sin natur är mer krävande i sin komplexitet.

Handledningens frågeställningar är på intet sätt heltäckande utan ska ses som inspiration. Låt gärna eleverna utifrån temat formulera egna frågeställningar som komplement till eller ersättning för handledningens frågor. Det är inte viktigt att just handledningens frågeställningar används utan det som är viktigt är att eleverna känner att frågeställningarna är relevanta och berör dem och deras tillvaro.

Undersök och beskriv

I detta steg får eleverna utifrån handledningens och sina egna frågeställningar undersöka, inhämta och beskriva fakta. Frågeställningarna griper över ett antal olika skolämnen och är uppdelade i nivåer efter svårighetsgrad. De utgår från elevernas verklighet i skolan, hemma och på fritiden i kompisgänget och kopplar sedan vidare till samhället och de normer, värderingar och regelverk i form av lagar som gäller där. Föreslagna tillvägagångssätt är intervjuer, enkäter samt att söka information i litteratur, media och på Internet.

Analysera och bearbeta

Här går eleverna vidare med att analysera och bearbeta orsaker, konsekvenser, samband och jämförelser utifrån de kunskaper och erfarenheter som det tidigare arbetet med att undersöka och be-

skriva har gett. Frågeställningarna griper även här över ett antal skolämnen och är uppdelade i nivåer efter svårighetsgrad. Förelagda tillvägagångssätt är desamma som ovan men även diskussion kan vara ett verktyg i denna fas.

Reflektera och värdera

Utifrån diskussions- och värderingsövningar får eleverna här reflektera över och diskutera vad de individuellt och som grupp anser om de kunskaper, sammanhang och problemställningar som de har tillgodogjort sig under arbetets gång. Stanna inte på åsiktsnivå utan försök få eleverna att formulera de egna värderingar som ligger till grund för deras ställningstaganden.

Sammanställ och handla

Slutligen får eleverna dokumentera, sammanställa och presentera sina nya kunskaper och erfarenheter. Låt gärna denna del innehålla en stor del elevaktivt arbete och utmynna i konkreta handlingar så som kampanjarbete på den egna skolan för att motverka ett sexualiserat språkbruk eller att få arbeta med lokal opinionsbildning – exempelvis skriva en insändare eller kontakta och försöka påverka kommunens tjänstemän eller politiker i en speciell fråga. Det viktiga är att eleverna ges möjlighet att visa upp sina kunskaper och handla i enlighet med dem. På så vis blir de aktörer i stället för passiva mottagare. Skolarbetet blir då ”på riktigt”.

Planering och handledning av tema-/projektarbete

Innan eleverna sätter igång med sitt arbete kan det vara bra om de, med stöd av pedagogen, formulerar en projektplan. Planen bör beskriva vilka frågeställningar de tänker undersöka, vilken metod de kommer att använda samt hur och när de tänker presentera sina resultat. Om temaarbetet genomförs i grupparbetets form bör planen även klargöra gruppens respektive varje elevs enskilda ansvarsområde. Sist i detta avsnitt, sidorna 21 och 22, bifogas exempel på hur sådana planer kan se ut. (Bilaga 1. Elevens planering och Bilaga 2. Elevens handlingsplan.)

Om arbetet följer modellen med de kvalitativa utvecklingsnivåerna – Undersöka, Analysera, Värdera och Handla – kan eleven enskilt eller i grupp ta fram idéer på vad som kan göras på respektive nivå. Ibland, särskilt när arbetssättet är nytt, kan eleven behöva hjälp med att komma igång med att strukturera sin plan och sitt arbete.

Det är viktigt att eleverna får tid att arbeta med sin planering. En väl genomförd plan ger resultat i form av ett kvalitativt bättre arbete. Elevens plan ska alltid vara i form av skriftlig dokumentation (se bilaga 1 och 2) som går igenom tillsammans med läraren. Eleven kan då få ett eller annat tips för sin planering och läraren kan överblicka om eleven har gjort rimliga bedömningar när det gäller arbetets omfattning, tidsåtgång, val av källor och redovisningsmetod. Det är även viktigt att se till att varje elevs arbete blir så allsidigt att eleven utvecklas i linje med målen i läroplanen och kursplaner.

Lärare eller handledare

Var går gränsen mellan lärarroll och handledarroll? Det måste situationen utvisa. Läraren är en bland många källor till information. Ofta är det till exempel lämpligt att läraren hjälper eleverna med en introduktion till temat. När arbetet väl är igång kan läraren mer ta en handledarroll. Lärarens viktigaste uppgift som handledare är att försöka ha så god överblick som möjligt över elevens arbete och vid svårigheter visa på vägar att gå. Det är viktigt att alla elever blir sedda, att ingen fastnar för länge vid en svårighet och att planeringen så långt som möjligt upprätthålls. Arbetet förs framåt genom en löpande dialog mellan elev och lärare.

Att leda värderingsövningar

Handledningen innehåller ett antal värderingsövningar. Dessa syftar till att medvetandegöra övningsdeltagaren om hans eller hennes åsikter och värderingar i den fråga som berörs. I värderingsövningarna får eleverna diskutera, analysera, granska och till sist argumentera för sina värderingar och ställningstaganden i de frågor som tas upp. Avsikten är att eleverna genom processen ska reflektera över sina värderingar och ställningstaganden så att de i slutändan är "aktiva värderingar", det vill säga värderingar man bottenar i, känner stolthet över och agerar utifrån. På så sätt kan eleverna påverkas att ta ett större personligt ansvar för sitt agerande gentemot sig själva, sina kamrater och sin omvärld.

I värderingsövningar finns inga "rätta svar". Var och en har rätt att ha just sina värderingar. Det är därför viktigt att den som leder övningen är neutral under övningens gång och inte fördömer ens de åsikter som kan låta stötande. Naturligtvis ska inte personangrepp och kränkningar tillåtas. Ställ följdfrågor så att eleverna får motivera sina åsikter, låt andra övningsdeltagare med motsatta åsikter ställa frågor, debattera och argumentera för sina åsikter som motpol. Övningsledarens ansvar är att vara de-

battledare och att med hjälp av väl valda följdfrågor skapa ett bra diskussionsklimat, där många olika åsikter kan brytas mot varandra.

Att leda värderingsövningar inom handledningens temaområden

När de gäller att leda och genomföra värderingsövningar inom handledningens temaområden krävs större eftertanke än vid andra temaområden. Övningarna får inte i sitt genomförande, genom följdfrågor och övningsdiskussioner, ytterligare förstärka myter, uppfattningar och normer om könsroller, sexualitet, heterosexualitet som norm med mera. Vi har ansträngt oss för att våra föreslagna övningar inte ska fastna i den fällan. Men det är av största vikt att även du som leder övningarna är vaksam så att övningarna inte förstärker och bekräftar myter och oönskade normer istället för att ifrågasätta dem. Man måste också hela tiden vara medveten om att det i klassrummet med största sannolikhet sitter elever som har egna erfarenheter av olika former av trakasserier, som har en annan sexuell läggning än den heterosexuella eller som har varit utsatta för sexuella övergrepp. Detta lägger ett extra stort ansvar på diskussionsledaren.

De flesta som utsätts för övergrepp utsätts av någon de känner. Därför finns risken att det sitter elever i klassen som trakasserats eller utsatts för övergrepp av en klasskompis.

Ett sätt att undvika en del, men absolut inte all, risk för ytterligare kränkningar under diskussionerna är att dela upp klassen utifrån kön i vissa diskussioner. Många som arbetar med de här frågorna i skolvärlden arbetar med könsuppdelade grupper, också eftersom erfarenheten är att diskussionerna på detta sätt blir mer djupgående och givande.

Samverkan med föräldrar

Föräldrarna är sina barns viktigaste normgivare. De allra flesta föräldrar tar det ansvaret och gör sitt bästa för att uppfostra sina barn i en god anda. I de fall det brister krävs att andra vuxna runt barnet tar ett ansvar. I den bästa av världar samverkar de vuxna som finns runt barnen, och där föräldraskapet brister kompenserar andra. Ett steg i den riktningen är att i största möjliga mån sträva efter samverkan och öppen dialog mellan skola, föräldrar och andra vuxna i barnens närhet, exempelvis mor- och farföräldrar eller ledare från föreningslivet. Skolan bör därför kontinuerligt bjuda in och involvera föräldrarna i elevernas arbete och vardag. Man kan låta eleverna ta hem frågor att diskutera med sina föräldrar, mor- och farföräldrar och syskon för att sedan

komma tillbaka och berätta hur man såg på frågan i deras familj. Genom att initiera dessa värdegrundsdiskussioner i hemmet ger skolan föräldrarna ytterligare möjlighet att fostra och stödja sina barns utveckling till ansvarstagande individer. Det kan även vara en god idé att aktivera föräldragruppen om man har problem i skolan, exempelvis med sexualiserat språkbruk eller olika former av trakasserier. Skolan kan då informera föräldrarna om problemen och be att de tar upp och diskuterar dem med sina barn och klart och tydligt markerar att de inte vill att deras barn ska vara en del i detta. En relativt enkel insats som ofta ger goda effekter. Materialet ger konkreta tips på hur föräldrarna kan involveras i arbetet med materialets teman och skolans värdegrundsarbete.

Samverka med aktörer i närsamhället

Det är under uppväxtåren vi formar vår värdegrund och våra livsstilsval. I och med skolplikten kan vi nå alla barn och ungdomar i Sverige. Det är en unik möjlighet att påverka. En möjlighet som vi ur ett samhällsperspektiv inte har råd att missa. Men skolan kan inte och ska inte ensam göra hela arbetet. Genom att öppna skolan gentemot lokalsamhället och bjuda in aktörer som kan fungera som bollplank, kunskapsförmedlare, stöd, mentorer och handledare åt elever och skolpersonal, ökar möjligheten till ett bredare arbete med flera olika insatser från lokalsamhället. Det ökar även möjligheten till ett ”finmaskigare skyddsnät” för de barn och ungdomar som inte har det önskade stödet hemifrån.

Många ungdomar är aktiva inom någon form av föreningsliv, och många föreningar tar ett stort socialt ansvar. Inom föreningslivet fungerar många ledare som extra föräldrar och förebilder. Bjud in, informera och involvera dessa ledare i skolans arbete med värdegrundsfrågorna. Värdet av att ungdomarna möts av en gemensam värdegrund i skolan och på fritiden bland vuxna som är viktiga för dem är stort. Därför är naturligtvis även personalen på fritidsgården viktig att ha med.

Representanter för näringslivet är ofta villiga att ställa upp på olika sätt. Bjud in och involvera dem i skolarbetet. De skulle kunna ge eleverna en bild av hur jämställdhetsfrågor, sexuella trakasserier med mera hanteras på arbetsplatser och på så sätt ge eleverna kunskap om de här frågornas betydelse i arbetslivet och i samhället.

Kommunen i form av kommunens politiker, tjänstemän och det lokala brottsförebyggande rådet har mycket att vinna på att föra en kontinuerlig dialog med kommunens unga. Bjud in dem för att diskutera dessa viktiga frågor ur ett kommunperspektiv.

Slutligen finns det många organisationer som kan vara bra samarbetspartner för skolan kring de områden som handledningen tar upp, exempelvis mans- och kvinnojourer, brottsofferjourer, kyrkan och olika intresseorganisationer som arbetar med jämställdhetsfrågor med mera.

Att ta kontakt

Det är en fördel om man inom skolan generellt tänker igenom och diskuterar inom vilka områden man skulle vilja ha influenser, stöd och hjälp av aktörer utifrån. Diskutera därefter vilka aktörer som finns i närsamhället som stämmer in på de önskemål som ni har i er skola. När ni tar kontakt, presentera de områden där skolan ser en möjlighet att samverka och hur skolan skulle vilja att denna samverkan såg ut. Sammanställ därefter en kontaktlista som beskriver skolans samverkanspartner, deras områden, vad de kan tänka sig att bidra med och i vilken omfattning och vem man ska kontakta samt den personens kontaktuppgifter. På så sätt kan alla som arbetar i skolan få tillgång till uppgifterna och kan då ta kontakt när de arbetar med något av dessa områden. Detta underlättar för lärarna att ta kontakt med externa parter, vilket i sin tur leder till att det i större utsträckning verkligen blir av. Arbets sättet ligger helt i linje med läroplanens ambition att skolan ska samverka med närsamhället.

Bilaga 1. Elevens planering

Namn _____ Datum _____

Mitt arbetsområde _____

Jag ska arbeta själv/tillsammans med _____

Det här ska jag/vi ta reda på (vår tes) _____

De här källorna tänker jag/vi använda _____

De här metoderna tänker jag/vi använda _____

Jag/vi ska vara klara _____

Så här tänker jag/vi redovisa arbetet _____

Mitt/vårt arbetes koppling till läroplan, kursplaner, mål och kriterier

Vi har gått igenom och kommit överens om ovanstående planering

Underskrift elev

Underskrift lärare

Bilaga 2. Elevens handlingsplan

Namn _____ Datum _____

Mitt/vårt arbetsområde _____

Jag ska arbeta själv/tillsammans med _____

Mitt ansvarsområde i gruppen är _____

Utifrån det jag/vi har lärt mig/oss vill jag/vi genomföra följande _____

Syftet med att genomföra detta är _____

De här metoderna tänker jag/vi använda _____

Jag/vi ska vara klara _____

Så här tänker jag/vi redovisa arbetet _____

Vi har gått igenom och kommit överens om ovanstående handlingsplan

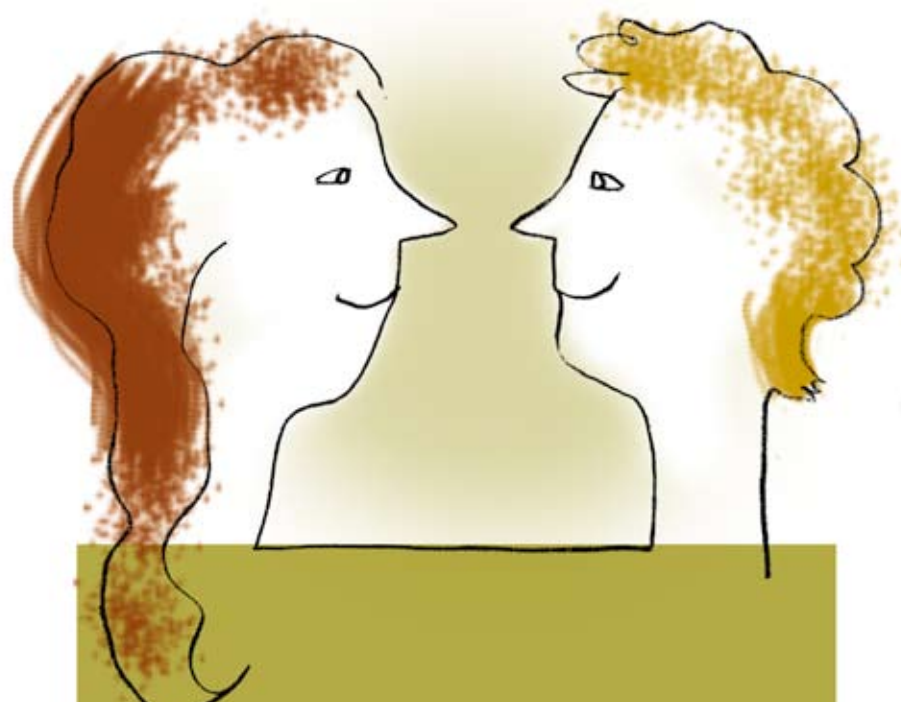
Underskrift elev

Underskrift lärare

TEMA 1

Jämställdhet

TEMA 1
Jämställdhet

TEMA 1 Jämställdhet

Pedagogens introduktion

”Vad blev det?” är ofta den första frågan de nyblivna föräldrarna får. Alla vet vad frågan betyder: blev det en flicka eller pojke? Från de allra första timmarna kommer det kön vi föds till att få stor inverkan på våra liv. På vilket sätt och hur mycket kommer vi aldrig helt att få kunskap om. Det kommer att få betydelse för vårt sätt att relatera till andra, för våra intressen, kroppar, drömmar, vår sexualitet och hur hela vår identitet formas under livet.

Nästan allt i vårt samhälle delas in efter kön. Våra namn, småbarnskläder, parfymer, vänskapsrelationer, gymnasie- och yrkesval, cykelmodeller, hushållsarbete, idrottslag, reklam och så vidare. Små barn relaterar ständigt till sin omgivning, det är så de lär sig. De strävar efter bekräftelse och uppskattning och lär sig vad som förväntas av dem både genom andras respons och genom att härma andras beteenden. Det tar inte lång tid innan de förstår att uppdelningen pojkar och flickor, män och kvinnor har stor betydelse för hur de ska relatera till sig själva och andra.

När man pratar om jämställdhet används ofta begreppet *genus* som står för det kön vi skapas till snarare än föds till. Kvinnligt och manligt ses som socialt och kulturellt skapade egenskaper snarare än som biologiskt betingade. Vad som förknippas med ordet kvinna och ordet man eller vad som ses som ”kvinnligt” eller som ”manligt” är föränderligt och ser olika ut kulturellt och historiskt.

De normer och förväntningar som gäller för tjejer och killar, för kvinnor och män, får en mängd konsekvenser och begränsar våra liv, våra drömmar, våra intressesfärer och våra relationer till varandra. Det kan verka oviktigt att vi sätter på barn olika kläder och (ofta omedvetet) uppmuntrar dem att leka med olika sorters leksaker beroende på vilket kön de har. Men att leka med olika sorters leksaker utvecklar olika sorters färdigheter, färdigheter som värderas på olika sätt. Att klä en flicka i rosa är inte fel i sig, men om det skapar en förväntan om att hon ska vara liten, söt och snäll sätts snäva ramar för henne att röra sig inom. Och hur blir det för den pojke som älskar att leka med dockor eller som fortsätter att vara just liten, söt och snäll? Eller som blir kär i Kalle i klassen och inte i Sara? Mallarna blir trånga och vi fastnar i strukturer i stället för att leva fulla liv.

Vårt sätt att se på kvinnor och män skapar också en orättvis fördelning av makt. Män tjänar generellt mer än kvinnor, och i

de flesta organisationer i vårt samhälle, som på företag och inom universitetsvärlden, är det män som sitter i toppen. Fortfarande är det kvinnor som utför det mesta av det oavlönade arbetet i hemmet (SCB 2006).

Brist på jämställdhet visar sig även genom diskriminering, sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön eller sexuell läggning, mäns våld mot kvinnor och så kallat hedersrelaterat förtryck. Unga tjejer mår sämre än unga killar och homo-, bi- och transsexuella mår sämre än den övriga befolkningen (Statens folkhälsoinstitut 2006).

Ett aktivt jämställdhetsarbete är oerhört viktigt för vår frihet att välja studier och yrken utifrån intressen, för att få en rättvis fördelning av makt och resurser och för att vi ska kunna utvecklas som individer utan snäva ramar. Det är viktigt både för individens och för samhällets utveckling. En av de viktigaste arenorna för detta arbete är skolan. Skolan har både uppdraget att arbeta med frågor kring jämställdhet och även en fantastisk möjlighet att göra detta.

Fastna inte på individnivå

När det handlar om jämställdhet hamnar diskussioner lätt i facket ”Men *jag* känner mig inte förtryckt” eller ”I *mitt* förhållande är det jämställt” eller ”I *den här* klassen tar inte killarna mer plats/finns inga sexuella trakasserier”. Eftersom det kan vara svårt att relatera till generella mönster och strukturer hamnar samtalen lätt på en individnivå.

Många vill inte se sitt liv i ett annat ljus eller vill inte se att de tjänar eller förlorar på ett system och slår helt ifrån sig frågorna. Det gäller att kunna skilja på det som sker på en samhällsnivå med strukturella värderingar och mönster och det som sker på en individnivå. Samtidigt är det viktigt att se vad som händer på individnivå eftersom det är de val vi gör som individer, utifrån till exempel normer och värderingar kring kön, som i slutändan leder till strukturell ojämlikhet i form av till exempel segregerad arbetsmarknad och mer obetalt hemarbete för kvinnor. Det gäller också att lyfta fram att det finns *olika* strukturer som påverkar oss, det handlar inte bara om kön utan också om till exempel klass och etnicitet.

Hjälp därför eleverna vidare i sina resonemang. Även om det faktiskt inte är så i just den här klassen att killarna är de som tar mest plats så kan det vara så i andra sammanhang där eleverna rör sig eller senare i arbetslivet. Vi måste ge eleverna möjlighet att upptäcka könsmonstren för att de ska kunna bryta dem. För att synliggöra dessa samhällseliga strukturer kan man använda det

statistiska material som presenteras i häftet *På tal om kvinnor och män! Lathund om jämställdhet* som årligen ges ut av SCB.

Fastna inte i invanda föreställningar

Det är ingen helt lätt uppgift man ger sig på när man som lärare ska leda diskussioner om kön och jämställdhet i klassen. Risken är att man får hantera generaliseringar, fördomar och i värsta fall även sexistiska eller homofoba kommentarer. Det är viktigt att man som lärare har tänkt igenom och gjort upp med egna fördomar och föreställningar så att dessa inte reproduceras. Föreställningar och normer om kön påverkar oss alla på många olika sätt. Att vrida och vända på och granska våra egna liv och förgivet tagna föreställningar från grunden kan kännas smärtsamt och provocerande, både för lärare och för elever.

I materialet finns en del frågor till eleverna om vad som är typiskt ”kvinnligt” och typiskt ”manligt”. Det är lätt hänt att det stannar där, att diskussionerna inte går vidare. Risken med det är att de olika könsrollerna bara befästs och förstärks. Målet med materialet är snarare att öppna för det motsatta, att eleverna ska kritiskt få granska, ifrågasätta och problematisera könsroller och heterosexualitet. Här spelar läraren en viktig roll. Lyssna på vad eleverna har att säga, men försök också få dem att föra sina resonemang vidare genom att ställa följdfrågor. Det kan vara enkla frågor som ”Hur tänker du då?”, ”Varför tror du att det är så?” eller ”Hur skulle det bli om man tänkte precis tvärtom?” Det här temat handlar om att bryta invanda mönster och tänkesätt och att öppna för andra. Visa på att det finns andra perspektiv, andra sätt att förstå och tolka saker. Dela gärna med dig av egna erfarenheter eller saker du läst.

I materialet finns inga värderingsfrågor där elever till exempel får ta ställning för eller emot vissa rättigheter för homosexuella. Alla människor har samma rättigheter oavsett sexuell läggning. Det är en självklar del av de grundläggande värderingar som ska förmedlas i skolan och inget att diskutera, skolan är inte värdenneutral. Att vi valt bort den typen av frågor innebär inte att diskussionerna helt kommer att befrias från fördomar och kränkande kommentarer både utifrån kön och utifrån sexuell läggning. Sådana kommentarer får inte stå oemotsagda; med hjälp av följdfrågor, till exempel ”Hur tänker du då?” kan man ofta få den person som kommenterat att märka att hans eller hennes resonemang inte håller. Men det finns en gräns även för detta, man måste räkna med att det i varje klass finns någon eller några homo- eller bisexuella elever, och varken de eller någon annan ska behöva uppleva trakasserier under lektionstid.

Ta ansvar för diskussionerna

Samtidigt som det är viktigt och roligt att prata om jämställdhet och heteronormativitet just eftersom det berör alla, är det också viktigt att tänka på att det redan kan finnas laddningar i klassen, kanske har det hänt saker som du som lärare inte känner till. Kanske har det förekommit trakasserier i klassen eller arga diskussioner om feminism, homofobi eller jämställdhet. Om du märker av dessa laddningar är det bra att ta upp det till ytan, samtidigt som det också är viktigt att se till att någon som redan blivit utsatt inte blir ännu mer utsatt.

På samma sätt har man som lärare ansvar att stötta elever som vågar berätta att de känt sig utsatta eller diskriminerade utifrån kön eller sexuell läggning. Om några tjejer i klassen berättar att de känner sig orättvist behandlade utifrån att de är tjejer och diskussionen bara slutar med att de blir överkörda av andra elever kommer de att känna sig ännu mer kränkta och utsatta. Det de då får lära sig är att de måste stå ut med det de utsätts för och att det kan kosta för mycket att våga berätta. Det i sin tur innebär ett stort svek från vuxenvärlden.

Frågor som berör en ojämn maktbalans mellan könen kan vara svåra att diskutera. För att hjälpa dem som känner sig utsatta eller diskriminerade att våga och vilja prata om det, kan det vara bra att i vissa diskussioner och övningar arbeta med könsuppdelade grupper. Tjejer och killar kan också ha olika frågeställningar och behov i diskussionerna. Inte utifrån några medfödda olikheter utan för att killars och tjejers handlingsutrymme och möjligheter att ta plats i diskussionerna kan se olika ut. Många som arbetar med den här typen av frågor med ungdomar menar att uppdelningen ger eleverna större trygghet att våga ventilera sina erfarenheter och åsikter och att diskussionerna får en annan kvalitet (se till exempel Bergström & Foxhage 2001). När du läser igenom materialet kan du som lärare fundera kring vilka övningar du tror passar bäst att göra könsuppdelade just med dina elever. I de övningar där vi anser det vara extra viktigt att dela in klassen i tjej- och killgrupper anger vi det i anslutning till övningen.

Tips för att arbeta vidare

Till eleverna:

Genushandboken. Johanna Nihlén, Sara Nilsson. Liber 2006.

Hetero. Sandra Dahmén. Tiden 2006.

Metodmaterial till dig som lärare:

Vad finns under ytan & Tyst i klassen (om att arbeta mot heteronormativitet och homofobi i skolan). Under ytan.

Vägledning (om att jobba med killgrupper). Sensus.

Allt är möjligt – en handbok i mediekritik. Nätverket Allt är möjligt.

Att våga hoppa jämfota – rapport från ett jämställdhetspedagogiskt projekt. JämO.

Ytterligare fördjupning för dig som lärare hittar du i text och referenser i faktadelen till detta tema. Längst bak i materialet finns en referenslista.

Fakta och bakgrundsmaterial

Nedanstående faktatext vänder sig i första hand till pedagogen men kan även med fördel helt eller delvis kopieras och delas ut till eleverna som kan använda det som ett underlag för sin faktainsamling.

Genus, genussystem och heteronormativitet

Yvonne Hirdman, professor i historia, lanserade begreppen genus och genussystem i Sverige (SOU 1990:44). Dessa begrepp har fått stor betydelse för forskning kring hur föreställningar och normer om kön skapas och vilka konsekvenser detta får i en ojämlig fördelning av makt mellan män och kvinnor.

Begreppet *genus* står för det kön vi skapas till snarare än föds till. Kvinnligt och manligt ses som socialt och kulturellt skapade egenskaper snarare än som biologiskt betingade.

Vad som förknippas med ordet kvinna och ordet man eller vad som ses som ”kvinnligt” eller ”manligt” är föränderligt och ser olika ut kulturellt och historiskt. Genus ska förstås som en process och inte som ett statistiskt tillstånd. Genom allt vi lär oss i livet och genom vårt eget handlande är vi med och skapar och åter-skapar kön.

Enligt Hirdman skapar varje samhälle under lång tid ett ordningssystem där kvinnor och män tillskrivs olika uppgifter, roller och positioner. Hirdman kallar detta system för genussystem. Begreppet *genussystem* står för – ofta – osynliga mönster av normer och värderingar kring kön som präglar både vårt sätt att se och vårt sätt att förhålla oss till vår omvärld.

Genussystemet bygger på två principer:

- Män och kvinnor, manligt och kvinnligt hålls isär och ses som varandras motsatser.
- Den manliga normens överhöghet. Det män gör och är betraktas som mer värdefullt än det som kvinnor gör och är.

Ett exempel på isärhållningens konsekvenser är elevernas könsstereotypa programval på gymnasiet och den könssegregerade arbetsmarknaden. Den andra principen slår igenom och blir synlig i löneskillnaderna mellan kvinno- och mansdominerade arbeten.

Genussystemet innebär att mannen på ett övergripande plan är norm och betraktas som utgångspunkt för människan. Män ses för det mesta som könlösa individer, politiker, konstnärer, företagare, hockeyspelare. Kvinnor ses ofta i första hand som sitt kön, de är kvinnliga politiker, kvinnliga företagare, kvinnliga konstnärer och de spelar damhockey.

Genussystemet bygger också på föreställningen om att kvinnor

och män åtrår varandra och att det heterosexuella parförhållandet är normen för accepterad samlevnad. Det är detta som kallas för *heteronormativitet* (se till exempel Rosenberg 2002 eller Ambjörnsson 2006). Redan när barn är små kan vuxna kommentera deras beteenden som till exempel: ”Den där lille krabaten kommer att bli en riktig tjejtjusare.” Om en liten pojke vill ha rosa kläder eller leka med dockor kan det skapa rädsla hos föräldrarna att han ska bli böj (SOU 2006:75).

Genussystemet och heteronormativiteten är alltså varandras förutsättningar. Det är framför allt när någon bryter mot dessa strukturer som vi upptäcker att de finns.

De små konstruktörerna

Forskarna Bronwyn Davies och Birgitta Fagrell har undersökt hur förskolebarn och yngre skolbarn växer in i och förhåller sig till genusystemet. Davies har observerat och intervjuat barn på olika förskolor i Australien medan B. Fagrells forskning bygger på samtal och intervjuer med 7–8-åriga skolbarn i Sverige.

Båda två är överens om att barnet inte bör betraktas som en passiv mottagare som pressas in i de könsmönster som finns i dess omgivning. Barnet är ett subjekt som aktivt deltar i uppfostran till flicka respektive pojke. Hur pass mycket barnet kan påverka denna process är dock beroende på de ramar och gränser omgivningen sätter.

Barnet erfar tidigt att det är viktigt för människor i dess omgivning att kunna identifiera det som flicka eller pojke. Det lär sig att avläsa de förväntningar som är knutna till respektive kön och att använda olika symboler som är förknippade med det egna könet. Det kan handla om yttre ting som klädsel i rätt färgsättning, frisyrer eller smycken. Men även mer personliga faktorer som vissa kroppsrörelser, sättet att använda språket och att kommunicera, val av aktiviteter, lek och kamrater är mer eller mindre könsmärkta. Till och med vilka känslor som kan levas ut och sättet att uttrycka dem är i många situationer beroende av vilket kön barnet har. Samtidigt är barn väldigt medvetna om vilka symboler, egenskaper och beteenden som omgivningen förknippar med det andra könet och experimenterar med dem.

Bronwyn Davies beskriver i sin bok *Hur flickor och pojkar gör kön* (2003) några intressanta exempel på barnets experimenterande med olika könssymboler.

- Två pojkar har klätt ut sig för att spela rollspel. En av dem har satt på sig en sammetskjol. Det uppstår ett bråk och pojkarna börjar slåss. När pojken i sammetskjolen hamnar i underläge reser han sig bestämt upp, sliter av sig kjolen och slänger den

på golvet. Han ropar: ”Nu har jag byxor på mig!”, tar ny sats och sparkar till den mindre pojken som ger upp omedelbart.

- En flicka leker med dockor med en yngre pojke. Plötsligt bryter en äldre pojke in i leken. Han sliter dockan från flickan och springer därifrån. Flickan är på vippen att börja gråta. Hennes lekkamrat försöker att övertala henne att fortsätta leken med en annan docka, vilket hon inte går med på. Hon stannar upp och tänker efter. Sedan går hon bestämt till utklädningskåpet och sätter på sig en cowboyväst. Beslutsamt marscherar hon fram till pojken som tog hennes docka, sliter tillbaka den och går i triumf tillbaka till sin lekkamrat. Hon tar av sig västen och släpper den i golvet för att fortsätta leken.

Bronwyn Davies läste också berättelser för barnen där huvudpersonen på något sätt avvek från de rådande könsförväntningarna. Många barn upplevde det som mycket spännande och stimulerande att lyssna på dessa berättelser. En 5-årig flicka berättar för Davies att det ”kittlar i huvudet” när hon ser en flicka göra en ”pojksak”: ”Det är som att det satt en liten gubbe i huvudet och kittlade hjärnan.”

Barnen reagerade särskilt starkt på en berättelse om en pojke som drömmer om att dansa balett. Hans pappa är dock emot det och vill att han spelar fotboll i stället. När mamman till slut ger efter och anmäler honom på balettskola börjar kamraterna trakassera honom. Samtliga barn visade stor empati för den utsatta pojken och argumenterade för hans rättighet att dansa balett. Vill han hellre dansa än spela fotboll ska han kunna göra det! På ett generellt plan ansåg de alltså att man inte skulle acceptera den rådande könsordningen. När de blev tillfrågade om de själva skulle göra precis som pojken i sagan bekräftade de också att de skulle vägra spela fotboll. Många pojkar, men även flickor, påpekade dock samtidigt att de inte skulle dansa balett om de vore pojken i sagan. På frågan vad de skulle göra i stället föreslog en flicka gymnastik: ”För att det kan både flickor och pojkar hålla på med!”

Även Fagrell intervjuade i *De små konstruktörerna* (2000) yngre skolbarn angående idrott. Det visade sig också här att olika idrottsgrenar var tydligt könsmärkta, och dans betraktades som en flickaktivitet. De sportgrenar som betraktades som manliga hade dessutom i barnens ögon högre status än de som ansågs kvinnliga. På frågan ”Varför väljer inte killar balett?”, svarade en flicka: ”För att de inte vill vara så fjantiga som tjejer!” En pojke svarade på frågan varför tjejer dansar balett: ”För de är småaktiga. Om man skrämmer dem, skriker de till och blir rädda.” Pojkars val av fotboll och ishockey förklarades däremot av både

tjejer och killar med pojkars kompetens. Det krävs bollsinn och smidighet, man måste kunna springa fort. Och det är killar duk-tiga på!

”Det är lite jobbigt att vara kvinnlig hela tiden!”

Fanny Ambjörnsson beskriver i sin avhandling *I en klass för sig* (2004) hur gymnasietjejer förhåller sig till genussystemet. Hon har följt två klasser i ett förortsgymnasium i Stockholm. De flesta tjejer från samhällsprogrammet (SO) kom från medelklassen medan majoriteten av tjejerna från barn- och fritidsprogrammet (BF) hade arbetarklassbakgrund. Pressen att förhålla sig på det ”rätta sättet” var lika stor för samtliga tjejer. Det gällde framför allt att vara ”lagom” i det mesta:

- att vara lagom ambitiös och framgångsrik i skolan för att varken uppfattas som ”tråkig plugghäst” eller som ”dum i huvudet”
- att vara lagom sminkad och att klä sig attraktivt för att kunna synas utan att bli betraktad som billig eller slampig
- att vara lagom kaxig för att få gehör och inte bli uppfattad som ”bitchig”
- att vara lagom sexig för att varken bli ansedd som nucka eller hora.

Kvinnorollen de förväntades inta förutsatte också heterosexualitet och deras status kunde höjas genom att vara ihop med ”rätt sorts” kille.

De två tjejgrupperna hade dock helt olika strategier för att förhålla sig till dessa snäva förväntningar och normer. SO-tjejerna kämpade på för att leva upp till alla kraven, vilket var ett mycket hårt arbete. ”Söndagar är en okvinnlig dag! Man duschar inte, håret hänger, man rakar inte benen, man går i fula kläder. Det är lite jobbigt att vara kvinnlig hela tiden, man har faktiskt inte alltid lust. Man orkar liksom inte. Ibland vill man få lugn”, som en tjej uttryckte det. Ambjörnsson beskriver också hur SO-tjejerna manifesterade sin egen kvinnlighet genom att ta avstånd från tjejerna på barn- och fritidsprogrammet. De användes av SO-tjejerna som motpoler och som exempel på misslyckad kvinnlighet.

Tjejerna på barn- och fritidsprogrammet verkade ha gett upp sina försök att leva upp till de krav som ställdes för att betraktas som en ”fin tjej”. De valde istället att demonstrativt inte bry sig om vad som sades om dem. De provocerade och gjorde uppror mot förväntningarna i sin omgivning, bland annat genom att använda sig av ett språk kryddat av svordomar och sexuella anspelningar. De rörde sig som killarna, klampade i korridorerna, häng-

de lealöst över bänkarna i klassrummet och vickade provokativt på stolarna. I jämförelse med tjejerna på SO-programmet utstrålade de enligt Ambjörnsson både en sexuell tillgänglighet och en i det närmaste kaxig vårdslöshet.

En riktig kille är kaxig – och han är inte bög

Jesper Fundberg beskriver i sin avhandling *Kom igen gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter* (2003) hur äldre pojkar förhåller sig till genusordningen. Han har under fyra säsonger följt ett pojkfotbollslag och skildrar hur pojkarna i olika situationer i omklädningsrummet och på fotbollsplanen demonstrerar sin ”manlighet” genom att ta avstånd från det oönskade och avvikande, det vill säga från sådant som handlar om kvinnor, bögar och invandrare. ”Bögen”, ”kärringen” och ”invandraren” återkommer ständigt på olika sätt i samtal, i skämt och i aggressiva utfall. Det kan också finnas tillfällen för intimitet och känslor, men dessa är strikt begränsade till vissa situationer och ritualer som till exempel kramar och omfamningar på fotbollsplanen i samband med mål. Homofoba uttryck används samtidigt för att ingen ska missa sig på situationens karaktär. Det kvinnliga är liktydigt med det fega, passiva och svaga, med att vara rädd, ge upp, vika ner sig och att sluta kämpa: ”Skärp dig nu, och sluta spela som en djävla kärring!” Även de vuxna inom fotbollen, som tränare, materialvårdare och entusiastiska föräldrar kan använda sig av denna form av kommunikation.

En allvarlig konsekvens av genussystemet är killars våld mot tjejer och mot andra killar. Att få respekt från andra killar ger i många killgrupper högre status än att bli respekterad av tjejer. Vikten av att tillhöra killgänget och att skilja ut sig från dem som kan betraktas som svaga och mesiga kan leda till att jämnåriga tjejer utsätts för sexuella trakasserier och övergrepp (Holland 1998). Även andra killar kan utsättas för kränkningar och våld i denna strävan efter social positionering i killkollektivet. Många killar kan därför uppleva det som en befrielse att man börjar ifrågasätta normerna och arbetar för jämställdhet. Det händer dock fortfarande att de vuxna i ungdomars omgivning inte tar tydligt avstånd från killars utagerande och våldsbenägenhet. Många beteenden accepteras i tro att killar behöver lära sig hantera ett visst mått av våld och aggressivitet (Gens 1998).

Hedersrelaterat förtryck

Många svenska tjejer lever i ett sammanhang där normer kring ”heder” används för att kontrollera deras liv och sexualitet. Det kan få konsekvenser i allt från att tjejers rörelsefrihet begränsas,

att de till exempel inte får delta i fotbollsträningen efter skolan eller får umgås med vem de vill, till våld och tvångsäktenskap (Eldén 2004).

Hedersbegreppet är uttryck för ett patriarkalt synsätt där mannen betraktas som familjens överhuvud och där hans och familjens heder är beroende av de andra familjemedlemmarnas och släktingarnas uppförande. Direkt kopplade till hedern är de kvinnliga familjemedlemmarnas eller släktingarnas kyskhet och ärbarhet. Denna ärbarhet utgår från kvinnors och tjejers sexualitet. Kvinnornas sexualitet blir på detta sätt en kollektiv angelägenhet och måste kontrolleras (Andersson 2003).

Hedersrelaterat förtryck drabbar dock inte bara tjejer. Även killar låses in i normsystem kring önskvärt och förväntat beteende. En kille som inte vill vara med och upprätthålla familjens heder genom att till exempel kontrollera sina systrar kan råka ut för repressalier. Killar som bryter mot en förväntad maskulinitet genom att identifiera sig som homo-, bi- eller transsexuella kan riskera att utsättas för allt från utfrysning till våld (Länsstyrelsen i Skåne län 2004:24). Också killar kan giftas bort mot sin vilja.

Baksidan av de diskussioner som förts kring hedersrelaterat våld är de generaliseringar som lätt görs kring olika invandrargrupper och kulturer. Hedersrelaterat våld kan förekomma i både kristna, muslimska, judiska och även i sekulariserade grupper. Bredström kritiserar i en rapport för Statens folkhälsoinstitut *Rasism, kön och sexualitet* (2005) hur *invandrarskap* och *svenskheter* ofta presenteras som två motpoler i framför allt massmedia, särskilt då det kommer till frågor som kärlek och sexualitet. Hon har intervjuat både tjejer och killar med olika etniska tillhörigheter och visar på hur ungdomarnas berättelser ständigt utmanar alla idéer om tydliga och väl avgränsade skillnader mellan olika etniska grupper och mellan invandrare och svenskar. Det finns också forskare som hävdar att hedersrelaterat våld inte kan betraktas som något som nyanlända invandrare tar med sig från sina hemländer utan att det existerar och utvecklas här på sätt som är kopplade till de villkor människor lever under i Sverige (Reyes 2003).

Det kan vara mycket svårt för ungdomar som utsätts för hedersrelaterat förtryck att söka hjälp. De som berättar om förtrycket för någon utomstående kan komma att betraktas som "förrädare" och riskerar repressalier i form av utfrysning eller våld. Här har skolan ett stort ansvar att se till att vuxna i skolan har kunskaper om den här typen av våld och förtryck så att de kan känna igen signaler och ta första steget i kontakten med barn och unga.

Genussystemet i skolan

Skolan är, precis som det övriga samhället, en arena där genus ständigt skapas och återskapas, i interaktion mellan elever, mellan skolpersonal och elever och mellan skolpersonal. Även det som lärs ut i skolan genomsyras av en manlig, heterosexuell norm. Samtidigt ser vi hur tjejer generellt får högre betyg än vad killar får. Det behövs kunskap om hur genus görs i skolan på alla nivåer och i alla sammanhang.

I läroböckerna

Skolverket genomförde år 2006 en granskning (285:2006) av 24 läroböcker för grundskolans årskurs 7–9 och gymnasieskolans A-kurser. De granskade böckerna genomsyras av en manlig norm, pojkar och män är överrepresenterade både i ord och i bild. I flera av läroböckerna finns exempel där kvinnor och tjejer nedvärderas eller förlöjligas. Det vanliga är att genusperspektiv och könsmakt behandlas i ett eller flera avsnitt i böckerna, men det är ovanligt att det genomsyrar en hel bok. Skolverket påpekar i sin rapport att det kan vara svårt för kvinnor och tjejer att identifiera sig med ämnesinnehållet och att det kan upplevas som exkluderande och kränkande.

Även elever som identifierar sig som homo- eller bisexuella kan uppleva läroböckerna som exkluderande och kränkande. Läroböckerna utgår från ett ”vi” som är ”vi heterosexuella”, homo- och bisexualitet blir något specifikt, avvikande och problematiskt. Homo- och bisexuella personer gestaltas enbart om det specifikt handlar om homo- eller bisexualitet, de får på detta sätt enbart representera sin sexuella läggning.

I klassrummet

De flesta klassrumsstudier från 1970-talet och framåt visar att killar dominerar både i kontakt med lärare och genom att ta upp den mesta av tiden i klassrummet. Nyare forskning visar dock på en förskjutning av dessa könsmonster även om de till stor del kvarstår (Skolverket 2002). Tjejer, i alla fall vissa tjejer, verkar ta mer av det offentliga utrymmet i klassrummet i anspråk i dag än vad de gjorde tidigare. Man rapporterar om ämnen, lektioner och situationer där tjejer är mer framträdande än killar. Här verkar andra faktorer, till exempel klass och etnicitet, ha stor betydelse. Det finns också de som talar om killar som utbildningssystemets förlorare.

Det finns också en tendens att inte se de strategier som tjejer har för att göra motstånd mot det mindre utrymme de får. När några tjejer sitter och viskar i ett hörn samtidigt som några killar

sitter med keps på huvudet och har fötterna på bänken är det lätt att se killarnas agerande som motstånd mot auktoriteter medan tjejernas agerande lätt tolkas som anpassning. I själva verket är viskandet kanske också uttryck för ett tyst motstånd (Lundgren 2000). Tjejer som tar plats på samma sätt som killar förväntas göra, och som till exempel ifrågasätter lärare, upplevs av lärarna som svårare att ha att göra med än killar som gör samma sak (Öhrn 1991).

Trots att huvuddelen av den observerande forskning som finns i stort sett pekar på samma sak, att killar tar och får mer plats och lärarinteraktion i klassrummet, finns studier som pekar åt ett annat håll, framför allt när elever och lärare själva ska rapportera hur det ser ut. I en studie gjord på Centrum för värdegrundsstudier på uppdrag av Skolverket (Holm m.fl. 2003) har 3 386 elever fått svara på frågor om hur de själva upplever lärares agerande mot dem, till exempel om de upplever att de får stöd och hjälp och om de uppmuntras att uttrycka sina tankar, åsikter och frågor i klassrummet. Här är könsmönstret genomgående och tydligt; killar upplever sig oftare illa behandlade och diskriminerade än tjejer.

Hur ska man då tolka denna skillnad i resultat i de olika studierna? Författarna till rapporten har resonerat kring detta och menar att det är ett exempel på den svårighet som självrapporterande metoder innebär. Dels påverkas resultatet av vad de tillfrågade tycker sig kunna förvänta sig av sin omgivning. Det är inte orimligt, menar författarna, givet att vi lever i en könsmaktsordning, att killar förväntar sig mer än vad tjejer gör och därför blir missnöjda oftare. Dessutom finns en utbredd föreställning om att den svenska skolan är jämställd, vilket gör att man har svårare att se de könsmönster som faktiskt finns.

På rasten

I interaktionen mellan elever på rasterna blir det tydligt hur starka normerna för kön och sexualitet är och vilka konsekvenser det kan få om man bryter mot dessa normer. I faktadelen för temat Sexuella trakasserier redogörs för hur vanligt det är med sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön och trakasserier på grund av sexuell läggning i skolan.

I en av de undersökningar som gjorts hade en tredjedel av de tillfrågade eleverna i årskurs 8 samt gymnasiets år 2 blivit utsatta för Trakasserier det senaste skolåret (en sammanslagning av verbala och fysiska trakasserier). 17 procent hade blivit utsatta för fysiska sexuella trakasserier (Holm m.fl. 2003). I en annan nationell studie uppgav 77 procent av tjejerna att de utsatts för nedsät-

tande kommentarer om kön, och 17 procent har blivit utsatta för homofobiska trakasserier. Av killarna har 66 procent utsatts för nedsättande kommentarer om kön, 53 procent har blivit utsatta för homofobiska trakasserier (Witkowska 2005).

Skolans arbete för jämställdhet och mot diskriminering

Enligt läroplanerna har de anställda i skolan ett tydligt uppdrag att aktivt arbeta med frågor som rör genus och jämställdhet. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde och jämställdhet mellan kvinnor och män beskrivs som värden som skolan ska gestalta och förmedla. Läraren ska se till att alla elever oberoende av social bakgrund och oavsett kön eller sexuell läggning får ett reellt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll. Flickor och pojkar ska ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller och fördomar om vad som är kvinnligt och manligt. Alla som arbetar i skolan ska bidra till att motverka sådana begränsningar i elevens studie- och yrkesval som grundar sig på kön, social eller kulturell bakgrund (Lpo 94, Lpf 94). Skolan ska motverka traditionella könsmonster och könsroller. Det påpekas också att vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt eller manligt (Lpo 94).

För att kunna förverkliga detta uppdrag behövs kunniga och medvetna pedagoger. Genusmedvetenhet innebär att man ser strukturerna i sin vardag. Om man inte är genusmedveten och försöker agera könsneutralt innebär det oftast att normer och värderingar kring kön återskapas och förstärks.

Ingen ska i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder, trakasserier eller för annan kränkande behandling (Lpo 94, Lpf 94). Diskriminering i skolan innebär att en elev blir missgynnad och orättvist behandlad på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder. Exempel på könsdiskriminering eller diskriminering på grund av sexuell läggning i skolan kan vara:

- En tjej och en kille får samma poäng på skrivningarna under terminen men läraren ger killen eller tjejen bättre betyg.
- En tjej vill göra praktik på en målarfirma men syokonsulenten säger nej eftersom ”det är för hårt fysiskt arbete för en tjej”.

- En kille och en tjej har pratat i mobiltelefon under lektionstid men bara killen får kvarsittning.
- En kille får inte läsa upp sin uppsats på lektionen när temat är kärlek för att den handlar om kärleken mellan två män.
- Två lesbiska tjejer får inte dansa tillsammans på skolbalen.

(Källa: www.jamombud.se)

Enligt *lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever* (2006:67) ska det på varje skola bedrivas ett förebyggande och målinriktat arbete för att förhindra diskriminering.¹ Detta arbete ska redovisas i en likabehandlingsplan.²

1 För mer information om vad barn- och elevskyddslagen säger om skolans skyldigheter avseende trakasserier, se tema Sexuella trakasserier i detta material.

2 § 6 Läs mer om likabehandlingsplaner på JämO:s hemsida www.jamombud.se

Arbetsmaterial

STARTER NIVÅ 1

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera fler frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att gå vidare med.

Starter: Malin och Magnus

Introduktion

Låt eleverna var och en eller i mindre grupper läsa igenom nedanstående text och besvara de frågor som är infogade. Avsluta övningen med att be eleverna jämföra sina svar och diskutera de likheter och olikheter som finns i svaren och vad de tror att de beror på. Fråga även vad de tror om varför de har svarat som de har gjort. Vad tror de att det kan ha för effekt på människor och deras liv?

Om Malin och Magnus

På ett BB någonstans i Sverige föds samma natt, nästan samtidigt, en flicka och en pojke. Efter några månader döps barnen. Flickan döps till Malin och pojken till Magnus. Båda familjerna har dopfest och många släktingar och vänner kommer till festerna. Gästerna har med sig presenter till barnen.

Vad tror du Malin får i doppresent och vad tror du Magnus får i doppresent? Skriv ner fem presenter var som ni tror att respektive barn får.

Malin och Magnus ska börja på dagis. De har inskolning samtidigt och de har fått varsin förskollärare som tar hand om dem. Efter tre dagars inskolning ska föräldrarna för första gången lämna förskolan för en stund, så att Malin och Magnus ska få prova på att vara ensamma med förskollärarna och de andra barnen. Både Malin och Magnus blir ledsna när deras föräldrar går. Men förskollärarna tar fram en leksak var till dem, som gör att de glömmer bort att deras föräldrar just har gått.

Vad tror du att Malin fick för leksak? Och vad tror du att Magnus fick för leksak?

Malin och Magnus börjar i skolan. Läraren säger att eleverna ska ta med sig bänkpapper att lägga i botten på bänken och ett eget pennskrin. Malin och Magnus ber sina föräldrar att köpa papper och pennskrin.

Hur tror du att Malins bänkpapper och pennskrin ser ut och hur tror du att Magnus bänkpapper och pennskrin ser ut? Beskriv vad ni tror de har för färg och motiv.

Det går bra både för Malin och för Magnus i skolan och de trivs med sin lärare. Men mest av allt gillar de rasterna, för då har de jätteroligt.

Vad tror du att Malin gör på rasten som är jätteroligt? Och vad tror du att Magnus gör på rasten som är jätteroligt?

Nu har Malin och Magnus fyllt 13 år. På eftermiddagarna när Malin och Magnus kommer hem från skolan äter de först lite mellanmål och sen sitter de en stund vid datorn innan de gör läxorna. Ibland, om de har tur, så har deras favorittidning som de prenumererar på kommit, då läser de den.

Vad tror du att Malin gör vid datorn? Och vad tror du att Magnus gör vid datorn?

Vilken tidning tror du att Malin prenumererar på? Och vilken tidning tror du att Magnus prenumererar på? Vad handlar tidningarna om?

Två kvällar i veckan ägnar Malin och Magnus åt sitt fritidsintresse.

Vad tror du att Malin har för fritidsintresse? Och vad tror du att Magnus har för fritidsintresse?

I årskurs åtta ska Malin och Magnus välja praktikplats. Det finns inte så mycket att välja mellan. Det som finns kvar när Malin och Magnus ska välja är att praktisera på en förskola, på ett lager, i en blomsteraffär, på en bilverkstad, i en spelbutik och i en sybehörsaffär.

Vad tror du att Malin respektive Magnus väljer? Gör en prioriteringslista (1–6) för var och en av dem.

Nu går Malin och Magnus i ettan på gymnasiet. En helg är det fest som de båda ska gå på. Malin och hennes tjejkompisar träffas innan och dricker en hel del alkohol. Malin blir rejält berusad redan före festen. På själva festen pratar, dansar och flirtar hon med många killar. Flera killar får kramar och pussar. Till slut somnar hon i soffan med huvudet i en av killarnas knä. Hon vaknar tidigt på morgonen av att hon mår illa och går hem till sig.

Hon kommer inte riktigt ihåg vad som hände på festen.

Magnus och hans killkompisar träffas även de före festen och dricker alkohol. Även Magnus blir rejält berusad före festen. På festen är Magnus riktigt i raggartagen. Han pratar med och stöter på varenda tjej på festen. Han försöker åtminstone få tre tjejer att följa med honom upp till ett sovrum på övervåningen. Magnus somnar till slut på toaletten. När han kvicknar till på morgonen går han hem. Han kommer inte riktigt ihåg vad som hände på festen.

På måndagen är snacket i full gång om vem som gjorde vad på festen. Både Magnus och Malin utmärkte sig och är därför heta samtalsämnen. Vad tror du att man säger om Magnus respektive Malin?

Starter: Kille eller tjej

Instruktion

Hur påverkar det våra liv och de val vi gör att vi är killar respektive tjejer? Låt eleverna fundera en och en eller två och två över följande frågor:

Vem får göra vad?

Vilka saker som du har hemma talar om att du är kille eller tjej?

Vilka saker du gör talar om att du är kille eller tjej?

Vilka saker som du brukar prata om med dina kompisar talar om att du är kille eller tjej?

Vilka saker i ditt utseende talar om att du är kille eller tjej?

Hur påverkar det i skolan att du är kille eller tjej? På rasterna och vem du umgås med? I bemötande från lärarna? I bemötande från de andra eleverna?

Låt sedan eleverna sätta sig i smågrupper, tjejer för sig och killar för sig, och gå igenom fråga för fråga. Be eleverna fundera över följande frågeställningar:

Vad ser ni för mönster, är det olika vad killar och tjejer gör?

Vilka saker ses som ”typiskt tjejiga” eller ”typiskt killiga”? Varför är det så, vem har bestämt det?

Är det okej att bryta mot de här ”reglerna”? Vad händer om man gör det? Om en kille gör det ni satt upp på ”tjej”-listan och tvärtom?

Är det mer okej för tjejer att göra ”killiga” saker än tvärtom? Varför tror ni att det är så? Varför pratar man ibland om ”pojkklickor” men sällan om ”flickpojkar”?

Vad är positivt med att vara tjej? Finns det några nackdelar med att vara tjej?

Vad är positivt med att vara kille? Finns det några nackdelar med att vara kille?

Hur skulle det se ut om alla hade samma möjlighet att göra saker, skulle världen bli tråkigare eller roligare? Skulle det betyda att alla blev precis likadana, eller att vi fick större möjligheter att vara olika?

Låt varje grupp göra en kort presentation för klassen.

STARTER NIVÅ 2

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera fler frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att gå vidare med.

Starter: I klassrummet

Instruktion

Nedanstående berättelse är en omarbetad text hämtad från *Tre år i g – perspektiv på kropp och kön i skolan* av Anna-Sofia Lundgren (2000). Låt eleverna läsa texten och därefter diskutera frågorna.

Det är hem- och konsumentkunskap och klass 8B har fått i uppgift att rita en planlösning på och inreda en lägenhet. Fredrik sitter koncentrerat och ritat in möbler i sin lägenhet. Han har ritat in stora tv-apparater i alla rum, till och med ovanför badkaret. I sovrummet har han ritat in en stor säng. I övrigt finns nästan inga möbler i lägenheten. Bredvid Fredrik sitter Karin. Fredrik puffar Karin i sidan: ”Kolla Karin, en säng, blir du sugen?” Karin suckar: ”Haha, moget Fredrik!”

När läraren kommer förbi Fredrik tittar hon på hans teckning och skakar leende på huvudet. ”Jaha, typiskt killar, tv-apparater i varenda rum men inget matbord ens.” Hon går vidare och sätter sig vid katedern. Efter en stund kommer Marcus fram till henne med sin teckning. Han är färdig och undrar vad han ska göra nu. Läraren tittar på Marcus teckning och pekar på ett vågigt streck framför ett av fönstren. ”Vad är det här?” undrar hon. ”Det är ju

gardiner”, säger Marcus. Läraren skrattar lite förvånat och säger ”Tänk att du är så pysslig av dig”.

Fredrik hör vad läraren och Marcus pratar om och rusar fram. ”Vaddå, har du gjort gardiner?! Vad guuullig du är Marcus! Har du gjort dem i syslöjden eller?” Marcus ser generad ut och mumlar ”Vaddå, alla har väl gardiner hemma.” ”Jaha”, säger Fredrik, ”ska du sätta på dig förkläde och städa också eller? Själv ska jag ha en snygg brud i min lägenhet som sköter städningen.”

Frågor att diskutera

- Hur tror ni att resten av klassen reagerade på Fredriks kommentarer?
- Hur hade de reagerat om Fredrik i stället hade varit en Fredrika och gjort på samma sätt? Hade det varit skillnad? Hur och varför i så fall?
- Varför blir läraren förvånad över att Marcus har ritat in gardiner?
- Varför reagerar Fredrik som han gör på Marcus teckning?
- Varför tror ni att Marcus blev generad?
- Hade det varit skillnad om Marcus hade varit en tjej? På vilket sätt och varför?
- Vad menar läraren med att det är typiskt killar att bara rita tv-apparater men inget matbord? Stämmer det? Är det okej att läraren uttrycker sig så?
- Fredrik försöker störa Karin och ger henne menande kommentarer om sängen. Hur hade det varit om det hade varit tvärtom, om Karin gjort samma sak mot Fredrik? Hade det setts på ett annat sätt?
- Är det okej att säga så som Fredrik gör till Karin?
- Tror ni att Fredrik kan få mer status för att han betar sig som han gör? Vilka beteenden kan ge status i en klass? Skiljer det sig mellan killar och tjejer i vad som ger status? På vilket sätt i så fall?

Starter: Vem får ta plats?

Instruktion

Nedanstående text är ett utdrag ur Fanny Ambjörnssons avhandling *I en klass för sig* (2003) där hon följde två grupper av gymnasietjejer under ett år och bland annat var med på deras lektioner. Låt eleverna läsa texten och därefter diskutera frågorna.

Utrymmet i klassrummet

”Följande exempel hämtas från en av S-klassens historielektioner. Under några veckors tid har de haft en lärarkandidat som, vid sidan av undervisningen, gjort en liten undersökning om vilka elever som pratar mest i klassrummet. Han förklarar att han kommit fram till att killarna självmant tar till ordet något oftare än tjejerna i klassen. ”Varför är det så här, tror ni?” frågar han, vänd mot eleverna. En av killarna svarar, aningen irriterat. ”Vi tar för oss mer. Men det finns faktiskt vissa tjejer som också gör det.”

Johanna: Men killar kanske tror att de *måste* ta för sig. Att det är en roll.

Minna (irriterat): Men man gör väl mer vad man vill.

Peter: Man vill väl visa vad man kan.

Johanna: Men om jag gör det så kollar folk snett på mig. Jag försöker ofta låta bli att prata bara därför. Och det är nog mer så för att jag är tjej.

Lovisa: Men handlar inte sånt mer om personlighet än om killar och tjejer?

Karin: För om man är mer pratsam så pratar man ju mer!

Johanna: Men om jag pratar mycket så tycker folk att det är irriterande. Bara för att en tjej inte ska prata så mycket.

Lovisa: Va? Vadå? Vem pratar vi om?

Johanna: Mig. Jag tycker att det är så. Att man inte vågar säga, bara för att folk...

Anders: Men jag tycker mer att det är så att om nån säger nåt bra så vill jag vara ännu bättre.

Albin: Men det finns väl killar som är blyga också, såna som inte vågar?”

Lärarkandidaten försökte i det här exemplet inleda en diskussion om varför killarna i klassen i högre utsträckning än tjejerna i klassen självmant tog ordet. En anledning till att han gjorde denna undersökning kanske är den forskning som visar att killar generellt får mer av tiden i klassrummet än vad tjejer får.

- Varför tror ni att några elever blir irriterade?
- Lovisa frågar om det inte kan handla mer om personlighet än om killar eller tjejer. Vad tror ni? Varför är det i så fall så att det generellt är killar som får mer utrymme?

- Tror ni att diskussionen kommer att leda till att klassen försöker ändra på det faktum att killar tar mer plats? Om målet är att det ska bli mer rättvist mellan killar och tjejer, hur ska man då diskutera och hantera problemet?
- Johanna menar att folk kan kolla snett på en tjej som tar för mycket plats. Vad tror ni om detta, kan hennes upplevelse stämma? Varför är det i så fall så? Kan det påverka att killar generellt får mer plats i klassrummet?
- Anders menar att om någon säger något bra så vill han vara ännu bättre. Tror ni att det är vanligare att killar än tjejer tänker så? I skolan? Annars?
- Albin tar upp att det finns killar som är blyga också, som inte vågar. Är det svårare att vara blyg om man är kille än om man är tjej? Varför är det i så fall så? Kan det också vara en anledning till att killar tar mer plats i klassrummet?
- Hur tror ni att det skulle se ut om man gjorde en liknande undersökning i er klass?
- Vad kan det få för konsekvenser om tjejer får mindre plats i klassrummet?
- Finns det fler exempel på att tjejer kan få mindre utrymme i skolan? Mer utrymme?

Starter: Hur viktiga är orden?

Instruktion

Den här övningen syftar till att synliggöra att språket och orden varken är köns- eller värdeneutrala. Låt eleverna i enlighet med exemplet nedan diskutera olika ord som de förknippar med tjejer respektive killar och därefter värdera om de är positivt eller negativt laddade.

Hur värderar vi orden?

Alternativ 1

Skriv upp orden ”tjejers prat” på tavlan. Be eleverna associera till tjejers prat. Finns det andra ord för tjejers prat? Vad pratar tjejer om?

Gör sedan samma sak bredvid men skriv nu upp orden ”killars prat” i stället. Gör samma sak igen.

Jämför listorna, vilka är skillnaderna, vilka är likheterna? Ser det verkligen ut så här i verkligheten?

Markera orden i listan om tjejers prat med minus om de är nega-

tivt laddade och med plus om de är positivt laddade. Gör samma sak med listan över killars prat.

Diskutera resultatet. Ser ni några mönster? Vad beror de på? Påverkar det oss vilka ord vi och andra använder? Vad får användandet av orden för konsekvenser?

Alternativ 2

Gör samma övning men skriv i stället upp orden ”tjej” respektive ”kille” på tavlan. Be eleverna hitta på så många synonymer de kan för de olika orden. För att sporra eleverna kan man även dela upp klassen i olika lag som får tävla om att komma på så många synonymer som möjligt. Värdera och diskutera på samma sätt som under alternativ 1.

STARTER NIVÅ 3

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera fler frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att gå vidare med.

Starter: Förväntningar utifrån kön

Instruktion

Läs igenom följande text. Diskutera gärna igenom frågorna i smågrupper, killar för sig och tjejer för sig. Återsamlas sedan för en uppföljande diskussion med hela klassen.

Vad är egentligen ”kvinnligt” och ”manligt”?

Nina Björk skriver i *Under det rosa täcket* om veckotidningarnas utrop om att ”nu är det tillåtet att vara kvinnlig igen”:

”Av att läsa veckopress på nittiotalet har jag lärt mig följande: mitt hår ska vårdas med speciella produkter, mina ögonbryn plockas, mina ögonfransar färgas, mina kinder ska se smalare ut med hjälp av rouge, min hals ska gymnastiseras, mina bröst tränas, mina bröstvårtor färgas, mina armhålor rakas, min mage bantas, min stjärt höjas med hjälp av övningar, mina lår behandlas mot celluliter, min bikinilinje ska rakas, min hud på knäna bli

mjuk av salvor, mina ben rakas, mina fötter smörjas, mina tånaglar målas. Om modet förespråkar naturlighet gäller likväl fortfarande ovanstående lista.

Det är allt detta arbete, all denna tid att *förändra* kvinnokroppen, som kallas 'tillåtelse att vara kvinnlig', som kallas 'modet att betona de naturliga könsskillnaderna'... Det är uppenbart att ju mer 'det är tillåtet att vara kvinna', desto mer måste vi *bli* kvinnor. Många kvinnor utför varje dag någon handling som ska göra dem till den 'naturliga kvinnan' – detta skapelsearbete är en del av vår vardag. Hur kan vi bli styrkta av att 'bejaka vår kvinnlighet' – när vi samtidigt rent fysiskt erfar att den 'kvinnlighet' vi har inte räcker, utan måste förändras, måste accentueras, skulpteras fram, rakas bort, målas på?"

Nina Björk beskriver också det vi lägger in i begreppen "kvinna" och "man" som något föränderligt, något som vi skapar och återskapar varje dag. Orden innebär så mycket mer än att vi berättar om hur våra könsorgan ser ut. Hon skriver:

"Om jag för hundra år sedan hade sagt 'jag är kvinna' så hade det till exempel betytt 'jag har inte rösträtt', 'jag har inte tillträde till universitetet', 'jag är inte myndig när jag gifter mig'. Och det hade inte bara betytt dessa faktiska omständigheter, utan i förlängningen av dem även en förståelse av ordet kvinna som en varelse som inte förstår sig på politik, som inte är kapabel att tänka rationellt, som inte kan ta ansvar för sin ekonomi. Tack vare de politiska framgångarna för kvinnorörelsen så äger ordet kvinna inte längre dessa associationer. De associationer som ordet väcker idag – ömhet, känslighet, sentimentalitet, mystik, skönhet, lyhördhet, intuition etc. – behöver det inte väcka i morgon."

- Känner ni igen det Nina Björk beskriver?
- Här beskrivs veckotidningarna på nittioalet, hur har utvecklingen sett ut fram till idag?
- Vad finns det för motsvarande ideal när det gäller killar och män, vad ses som "naturligt manligt" och eftersträvansvärt? Hur mycket av killars tid tar det att uppnå, om ni jämför med hur mycket tid tjejer lägger på att bli så "kvinnliga" som möjligt?
- Vad är egentligen "naturligt kvinnligt" och "naturligt manligt"? Finns det? Hur vet man det? Hur påverkas vi av de föreställningar som finns kring detta?
- Ibland när man talar om skillnader mellan könen säger någon att "så här har det ju sett ut sedan grottstadiet, männen jagade mammutar och kvinnorna stannade vid elden och passade

barnen”. Vet vi egentligen något om hur könsskillnader såg ut till exempel på stenåldern? Hur har föreställningar kring kön förändrats historiskt? På vilka andra plan anpassar vi våra liv efter hur det såg ut ”på grottstadiet”?

- Vad händer om man bryter mot de föreställningar som finns, hur långt kan man gå som kille respektive tjej?
- Vad skulle konsekvenserna bli om vi tog bort alla oskrivna regler och normer för kön, om det blev helt ointressant, om man bortser från det rent medicinska, om någon är man eller kvinna? På vilka sätt skulle samhället se annorlunda ut? Skulle det innebära att alla blev likadana i stället eller att vi fick mer frihet att välja och därför blev mer olika varandra som individer?

Starter: Om heteronormativitet

Instruktion

Låt eleverna först diskutera frågor kring normer. Låt dem sedan läsa nedanstående berättelse och definition av heteronormativitet för att slutligen diskutera utifrån de efterföljande frågeställningarna.

Frågor att diskutera

- Vad är en ”norm”? Vad betyder ”normal”?
- Vilka normer finns i klassen? Nämn några.
- Vad finns det som är bra respektive dåligt med normer? På vilket sätt?
- Vad betyder ”makt”? Är att ha makt något positivt laddat, negativt laddat eller kan det vara både och? På vilket sätt hänger normer och makt ihop?

Asha sitter på bussen väg hem efter skolan. De har haft temadag om sex och kärlek och dagen har varit full av olika föreläsningar. Det har varit kul och intressant, ändå känner hon sig ledsen på något sätt. Inte en enda gång under dagen har hon känt att någon av föreläsarna har pratat om henne. Hon har också en massa tankar och frågor, men hela tiden utgår alla från att man självklart blir kär i eller vill ha sex med någon av det andra könet. Och inte vågar man ju fråga heller, tänk om alla skulle förstå att hon gillar tjejer! Den enda gången under dagen som något om homosexualitet kom upp var under en smågruppsdiskussion då någon kom in på ämnet. ”Det är väl okej om folk vill vara det, men måste de hålla på och skylta med det hela tiden? Bara för att man är homo

behöver man väl inte hålla på och hängla på stan, då får man ju ta att folk reagerar”, sa en tjej i Ashas klass. Asha sneglar åt sidan mot tjejen och killen som sitter på sätena bredvid hennes i bussen. De ser förälskade ut, håller varandra i handen och pussas hela tiden. Asha känner sig både glad och lite ledsen när hon tittar på dem.

Heteronormativitet – norm i samhället som säger att det rätta och önskvärda är att vara heterosexuell och att leva ett heterosexuellt liv på ”rätt sätt”. I detta ingår normer om tvåsamheten där den manliga mannen och den kvinnliga kvinnan ska mötas. I detta ingår föreställningen om att alla antingen är kvinnor eller män och att dessa båda grupper är varandras motpoler.

Ur *Hetero* av Sandra Dahlén

Frågor att diskutera

- Vad tycker ni om denna definition av heteronormativitet?
- På vilket sätt drabbas Asha av heteronormativitet i berättelsen? Kan ni förstå att hon känner sig utesluten?
- På vilket sätt märker ni av heteronormativiteten? I skolan? I tidningar, böcker och på film? I er uppväxt?
- Vad händer om någon bryter mot heteronormativiteten? Är det bara genom att vara homo- eller bisexuell som man bryter mot heteronormativiteten eller finns det andra sätt?
- Vad är homofobi? Vad kan det bero på? På vilket sätt hänger homofobi och heteronormativitet ihop?
- Vad kan ni komma på för exempel, från till exempel böcker, tidningar eller filmer, där man bryter mot heteronormativiteten? Hur ser det då ut?
- Vad finns det för andra exempel på normer som påverkar våra liv?

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 1

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med fler frågor. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Undersök hemma

Låt eleverna, exempelvis under en vecka, undersöka hur det är hemma hos dem när det gäller arbetsfördelning och vem som gör vad. Familjer kan se olika ut. Denna övning handlar om att se generella könsmonster, elever som endast har en förälder eller föräldrar av samma kön kan därför delta och lägga in sina resultat med resten av klassen.

Hur ser det ut hemma hos dig?

- Vem tvättar?
- Vem klipper gräset?
- Vem städar?
- Vem lagar maten?
- Vem tankar bilen?
- Vem dukar?
- Vem dukar av?
- Vem diskar?
- Vem bäddar?
- Vem rensar avloppet?
- Vem går ut med soppåsen?
- Vem tvättar bilen?
- Vem stryker?
- Vem byter glödlampor?
- Vem plockar undan saker som ligger och ”skräpar”?
- Vem vattnar blommor?
- Vem handlar?
- Vem gör det fint hemma?
- Vem köper oftast födelsedagspresenter?
- Vem ser till att gymmapåsar och annat kommer med till skolan?
- Vem har kontakt med skolan?
- Vem går på föräldramöten och utvecklingsamtal?

Be varje person i familjen, föräldrar, syskon uppskatta ungefär hur mycket tid de lägger varje vecka på varje syssla, lägg gärna till sysslor som ni kommer på. Gör en sammanställning i klassen. Kan ni se några könsmonster? Finns det något som mammor gör mer än pappor och tvärtom? Döttrar mer än söner och tvärtom?

Undersök i klassen

Hur ser fördelningen av ordet ut i er klass? Ge ett antal elever uppgiften att under några veckors tid föra statistik över vem som pratar i klassen. Sätt en pinne på ett papper för varje gång någon säger något, ha en lista för tjejer och en lista för killar. Man ska också markera om personen säger något för att hon eller han har fått ordet eller om hon eller han säger något spontant. Varje elev får själv välja ut två lektioner då han eller hon för statistik och de ska göra det utan att berätta för någon och så obemärkt som möjligt. Sammanställ statistiken och omarbeta den utefter hur stor andel tjejer respektive killar ni är i klassen.

Vilka får mest tid i klassrummet?

Vilka pratar mest spontant, utan att ha fått ordet?

Stämmer bilden överens med er upplevelse av hur det ser ut?

Undersök på rasten

Hur ser det ut på rasten? Gör en undersökning av följande:

Vem umgås med vem?

Umgås tjejer för sig och killar för sig eller gör man vissa saker ihop?

Finns det särskilda saker som mest killar eller mest tjejer gör på rasterna?

Finns det saker ni använder på rasterna som kostar skolan pengar?

Vem använder sig mest av dem, killar eller tjejer?

Hur ser det ut på skolgården? Finns det platser på skolgården som mest killar eller mest tjejer är på? Hur ser det ut på de platserna?

Undersök vilka idoler och förebilder ni har

Låt eleverna diskutera vad en idol eller en förebild är. Är det samma sak eller olika?

Vilka egenskaper ska idoler och förebilder ha?

Vilka idoler och förebilder har ni i klassen?

Kan en kille ha en tjej som förebild? Kan en tjej ha en kille som förebild?

Be alla säga två idoler var och skriv upp på tavlan. Låt eleverna berätta varför de har valt just de personerna. Skriv upp de egenskaper som lyfts fram. Markera om det är en kille eller tjej som har valt personen. Går det att se några mönster i hur eleverna har valt? Diskutera.

Undersök leksakskataloger

Låt eleverna studera några leksakskataloger eller klädkataloger för barn. Be dem undersöka innehållet ur ett könsperspektiv.

- Är det tydligt vilka leksaker eller kläder som ska användas av killar respektive tjejer?
- Hur ser man skillnad?
- Vilka färger används?
- Vad gör tjejerna respektive killarna på bilderna? Kan ni se någon skillnad i vilken sorts lekar de leker, om de är stillsamma eller aktiva, om de leker två eller flera?
- Vilka bilder tycker ni utstrålar bra självförtroende? På vilket sätt? Har det något att göra med om det är tjejer eller killar på bilderna?
- Vad lär man sig av de olika typerna av leksaker? Vilka kläder är bra för vilka aktiviteter?
- Kan tjejer leka med killeksakerna/ha på sig killkläderna? Kan killar leka med tjejleksaker/ha på sig tjejkläder? Varför eller varför inte? Vad händer om de gör det?
- Vad används för ord i reklamen för kill- respektive tjejprodukterna?
- Hur ser det ut i andra sorters media som riktar sig till barn? I filmer? I serietidningar? Kan ni se några likheter med reklamen?
- Hur påverkas barn av det?
- Titta på de mindre barnen som går på er skola på rasten. Kan ni se några likheter mellan bilderna ni fått i reklamen och hur barnen leker och vad de har på sig?
- Tycker ni att det är bra att det är skillnad mellan vad tjejer och killar gör och hur de klär sig? Hur tror ni att det kan påverka längre fram i livet, till exempel när man ska bestämma

vad man ska jobba med? Vad skulle hända om alla kunde göra som de kände för?

Undersök dagstidningar

Kartlägg hur någon dagstidning visar män respektive kvinnor, både i artiklar, i bilder och i annonser. Om det är en större tidning kan ni välja ut en del, till exempel nyhets-, kultur- eller ekonomidelen. Titta på nummer från en längre tid, till exempel två veckor eller en månad.

- Räkna: hur ofta citeras kvinnor respektive män?
- Kan ni se något mönster för i vilka sammanhang kvinnor respektive män citeras?
- Hur många bilder är på kvinnor respektive män?
- I vilka sammanhang finns bilderna? I nyhetsdelen, i ekonomidelen, i annonser?
- Hur porträtteras kvinnor respektive män? Leende, allvarliga, unga, gamla?

Undersök veckotidningar

Välj ut två olika sorters veckotidningar som handlar om mode och skönhet, en som riktar sig till tjejer och en som riktar sig till killar. Granska innehållet, både artiklar och annonser. Vad är det för budskap vi får om vad vi som tjejer och killar bör göra för att leva upp till idealen? Gör listor över dessa saker, en för killar, en för tjejer.

Förslag på olika tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

Intervjua eller gör undersökningar i klassen eller bland andra elever på skolan.

Leta efter information på Internet, till exempel på myndigheten JämO:s hemsida.

Leta efter information på biblioteket.

Intervjua någon som arbetar med frågor kring jämställdhet, till exempel någon anställd på skolan, kommunen eller någon på närmaste kvinno- eller tjejjour.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 2

Nedan finns exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med ytterligare frågor. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Undersök jämställdhet

- Vad betyder jämställdhet för er?
- Vad betyder det för era föräldrar? Vad betyder det för era mor- och farföräldrar?
- Vad står det i ordböcker?
- Vilka frågor brukar komma upp när man talar om jämställdhet?
- Är Sverige ett jämställt land?
- Finns det lagar om jämställdhet? Vad säger de i så fall?

Undersök jämställdheten på er skola

Enligt läroplanen måste skolan arbeta för att öka jämställdheten mellan elever.

- Hur ser jämställdhetsarbetet ut på er skola?
- Vilka områden tycker man är viktiga att arbeta med?
- Hur gör man för att följa riktlinjer som satts upp?

Undersök jämställdheten i er kommun

Hur ser jämställdheten ut i er kommun? Välj ut några faktorer som ni vill undersöka. Till exempel:

- Vilka fritidsaktiviteter för ungdomar satsar man pengar på?
- Vem är det som framför allt utnyttjar de aktiviteterna, tjejer eller killar?
- Vilka är jämställdhetsansvariga på kommunen?
- Hur arbetar de med ungdomsfrågor?
- Vad ser de för särskilda problemområden?

Undersök feminism

- Vad är feminism?
- Vad tror ni i klassen?
- Vad tror era föräldrar? Vad tror era mor- och farföräldrar?

- Vad står det i ordböckerna?
- Kan en kille vara feminist?
- Kan flera personer kalla sig för feminister men ha olika inställning till vad feminism är? Intervjua några personer som kallar sig feminister och ta reda på vad feminism innebär för dem. Är det samma sak eller ser det olika ut?

Undersök diskriminering

- Vad är diskriminering?
- Vad tänker ni på när ni hör ordet?
- Vad betyder det enligt svensk lagstiftning?
- Av vilka anledningar kan man bli diskriminerad?
- Vad kan man göra om man känner sig diskriminerad? Vem ska man vända sig till?

Undersök diskriminering på er skola

I lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever står det hur skolan ska arbeta mot diskriminering.

- Vad säger lagen om detta?
- Hur kan man bli diskriminerad i skolan?
- Hur arbetar er skola?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

Intervjua eller gör undersökningar i klassen eller bland andra elever på skolan.

Leta efter information på Internet, till exempel på myndigheten JämO:s hemsida eller på Statistiska Centralbyråns hemsida i *På tal om kvinnor och män – en lathund om jämställdhet*.

Leta efter information på biblioteket.

Intervjua någon som arbetar med frågor kring jämställdhet, till exempel någon anställd på skolan, kommunen eller någon organisation som arbetar för jämställdhet.

Be att få se skolans planer för arbete för jämställdhet och mot diskriminering.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 3

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med fler frågor. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Undersök genus och heteronormativitet

Ofta när man pratar om skillnader mellan könen nämns begreppet ”genus”. Vad betyder det? Vad har genus för påverkan på våra liv? På samhället?

Vad är heteronormativitet?

Vad har heteronormativitet för påverkan på våra liv? På samhället?

Skolverket gjorde år 2006 en kartläggning av hur till exempel kön och sexuell läggning hanteras i svenska skolböcker. Leta reda på undersökningen och ta reda på hur det ser ut!

Undersök diskriminering i samhället

År 2006 kom lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Där regleras hur skolor ska arbeta mot diskriminering inom skolan.

Vad finns det för exempel på lagstiftning mot diskriminering på grund av kön eller på grund av sexuell läggning i andra delar av samhället?

Vilka myndigheter arbetar med de här frågorna?

Hur arbetar de?

Undersök historien

Hur har kampen för kvinnors rättigheter sett ut under 1900-talet?

Vilka har arbetat för förändring?

Vilka viktiga förändringar har skett gällande kvinnors rättigheter, i lagstiftning och i samhället i övrigt?

Blir Sverige mindre ojämnt med tiden? Välj ut några viktiga faktorer för jämställdhet och undersök hur det ser ut idag jämfört med för tio år sedan, för trettio år sedan och för hundra år sedan.

Hur har synen på homosexuella och homosexualitet förändrats i

Sverige? Hur har detta påverkat till exempel lagstiftningen? Hur har homosexualitet definierats och hur har homosexuellas livssituation sett ut i ett historiskt perspektiv?

Hur har skönhetsidealen för män respektive kvinnor sett ut historiskt i Sverige?

Undersök politiken

Hur ser de politiska partierna på arbetet mot orättvisor mellan könen? Hur vill de gå till väga för att förändra dem? Hur arbetar de politiska partierna för att stärka homo- och bisexuellas rättigheter?

Vilka olika jämställdhetsfrågor lyfter partierna fram som viktiga att arbeta med? Vilka frågor lyfter de fram som handlar om homo- och bisexuellas rättigheter?

Hur ser könsfördelningen ut i de olika partierna och i riksdagen idag?

Undersök EU och FN

Hur arbetar man inom EU för att främja jämställdheten mellan könen? Hur arbetar man för att stärka homo- och bisexuellas rättigheter?

Vilka frågor lyfts fram och varför?

Vilka sitter på maktpositioner inom EU? Är det mest män eller kvinnor?

Står det något som har att göra med rättigheter att slippa diskriminering på grund av kön eller sexuell läggning i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna?

I FN:s barnkonvention?

Hur uttrycks dessa rättigheter?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

Intervjua eller gör undersökningar i klassen eller bland andra elever på skolan.

Leta efter information på Internet, till exempel på myndigheterna JämO:s och HomO:s hemsidor eller på Statistiska Centralbyråns hemsida i *På tal om kvinnor och män – en lathund om jämställdhet*.

Leta efter information på biblioteket.

Intervjua någon som arbetar med frågor kring jämställdhet, till exempel någon anställd på skolan, kommunen eller någon organisation som arbetar för jämställdhet.

Intervjua någon eller be att få information om de olika politiska partiernas jämställdhetsarbete.

Be att få se skolans planer för arbete för jämställdhet och mot diskriminering.

Be att få se kommunens jämställdhetsplan.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 1 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan analysera vidare. Komplettera gärna med egna! Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om hur det ser ut hemma

Gå igenom er undersökning om hur hushållsuppgifterna fördelas hemma. Diskutera varför det ser ut som det gör. Hur påverkar det våra liv? Är det rättvist? Vad kan man göra åt det om det inte är det? Om man gör mer hemma, vad innebär det då att man missar?

Om hur det ser ut i klassrummet

Forskning visar att killar som grupp oftast får mer tid än tjejer som grupp i klassrummet. Jämför med er egen undersökning av tidsfördelningen under era lektioner. Stämmer den överens med forskningen? Om det är en orättvis fördelning, vad ska ni göra åt det?

Om hur det ser ut på rasten

Ta fram er undersökning kring hur elever på skolan umgås och vad de gör på rasten. Hur ser det ut i er klass? Ser ni några mönster för vad tjejer och killar tillåts prova och göra på rasterna? Vad kan det i så fall innebära för nackdelar med att inte alla provar att göra allt/provar att umgås med olika människor/har tillgång till alla delar av skolgården och alla saker? Vad kan ni göra för att bryta mönster för hur man ”ska” umgås, vad man ”ska” göra

och vilka platser och saker på skolgården som mest används av tjejer eller killar?

Om våra idoler och förebilder

Titta på listan över era idoler och förebilder. Vad är det som gör just dem till idoler? Är det på grund av hur de ser ut, på grund av vissa egenskaper eller för att de är duktiga på det som de gör? Kan ni se om detta hänger ihop med om de är män eller kvinnor? Är det så att killar mest har män som idoler eller har de lika mycket kvinnor? Har tjejerna lika mycket män som kvinnor som idoler? Ser det likadant ut? Hur påverkar det oss vilka vi har som idoler och förebilder? Behöver man ha idoler och förebilder? Kan det finnas något negativt med att ha idoler och förebilder?

Om beskrivningen av män och kvinnor i media

Sätt er i smågrupper, tjejer för sig och killar för sig. Klipp ut bilder ur tidningar och gör collage, två collage i varje grupp. Tjejgrupperna gör ett collage med bilder som visar typiska bilder på hur man som tjej förväntas se ut och vara, könsstereotyper, samt ett collage med bilder på kvinnor som bryter mot hur man som tjej förväntas se ut och vara. Killarna gör detsamma men med stereotypa respektive ickestereotypa mansbilder.

Varje grupp får diskutera:

- Vad är det för bilder ni har valt och varför?
- Vilka mönster hittar ni kring vilka förväntningar man får på sig som kille och som tjej?
- Var det svårt att hitta bilder som bröt mot dessa mönster?
- Hur skildras de personer som bryter mot mönstret? På ett positivt eller negativt sätt?
- Hur påverkas vi av att se dessa stereotypa bilder hela tiden?
- Vad är positivt och negativt med stereotyperna?
- Vilka av de två collage liknar verkligheten mest?

Låt sedan hela klassen titta på varandras collage, jämföra vilka bilder de valt och ha en diskussion om könsstereotyper och media. Vilka uttryck förmedlas i de olika bilderna av kvinnor och män? Vem ler, vad har de för poser, vad gör de? Vilka bilder förmedlar styrka, intelligens, inbjudande, svaghet, aktivitet, passivitet, omhändertagande, sexighet, huslighet, bestämdhet, osäkerhet? Hur påverkas vi av detta?

Ta fram era listor över saker som veckotidningar säger att vi ska göra för att leva upp till idealen för killar respektive tjejer.

Hur påverkas våra liv av detta? Våra intressen? Vår sexualitet? Vad vi lägger vår tid på? Vår självkänsla? På vilket sätt skulle våra liv berikas eller begränsas om olikheterna luckrades upp?

Om "kvinnligt" och "manligt"

Gör två listor över det ni ser som typiskt "manliga" och typiskt "kvinnliga" egenskaper. Sätt upp listorna och fundera.

- Ser det alltid ut så här? Stämmer bilden ni får överens med personer i er omgivning?
- Varifrån tror ni att ni har fått den här bilden?
- Går det att byta plats på rubrikerna på listorna? Vad skulle en tjej som har alla de "manliga" egenskaperna få för reaktioner och vad skulle en kille som har alla de "kvinnliga" få för reaktioner? Ser det olika ut?
- På vilket sätt tror ni att det påverkar oss att vi går omkring med den här bilden av vad som är "manligt" och "kvinnligt"? Hur påverkar det hur vi bemöts av andra? Hur vi tolkar andra? Hur vi blir som personer? Vad vi får för för- och nackdelar i livet?
- Om två personer som motsvarar de här två listorna söker ett jobb, vem tror ni har störst chans att få det?

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 2 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan analysera vidare. Komplettera gärna med egna! Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om jämställdhet

Hur kan man se att ett samhälle inte är jämställt?

Vad får det för konsekvenser att ett samhälle inte är jämställt?

Är er generation mer jämställd än era föräldrars?

Varför är det viktigt att stifta lagar kring jämställdhet?

Vad händer om exempelvis ett företag bryter mot jämställdhetslagstiftningen?

Om skolans jämställdhetsarbete

Vad tycker ni om skolans jämställdhetsarbete?

Kan ni se områden som saknas?

Vad skulle ni vilja att man arbetade mer med?

Vilka frågor som handlar om jämställdhet berör er mest i er vardag i skolan?

Om feminism

Varför väcker feminism ofta så starka känslor?

Om Sverige blev ett jämställt samhälle, vad skulle det få för konsekvenser? Skulle det bli bättre för några? Skulle det bli sämre för några?

På vilka sätt kan man som kille arbeta feministiskt?

Om diskriminering

Vad kan det finnas för orsaker till att vissa grupper/enskilda personer diskrimineras?

Kan du ge exempel på olika former av diskriminering? Vilka former är vanligast?

Hur kan man motverka diskriminering?

Varför är det viktigt att stifta lagar mot diskriminering?

Om exempelvis en arbetsgivare diskriminerar en anställd vid löneförhandling eller vid tillsättande av en tjänst, vad händer då?

Vilka konsekvenser får det för ett samhälle om några grupper av människor konsekvent diskrimineras?

Om skolans arbete mot diskriminering

Vad tycker ni om skolans arbete mot diskriminering?

Kan ni se områden som saknas?

Vad skulle ni vilja att man arbetade mer med?

Vilka frågor som handlar om diskriminering berör er mest i er vardag i skolan?

Vad tror du – kommer den nya barn- och elevskyddslagen att göra att färre barn blir trakasserade och diskriminerade i svenska skolor? Varför? Varför inte?

Om att växa upp som tjej eller kille i Sverige i dag

Hur tror ni att det har påverkat era liv att ni har fötts som tjejer respektive killar? Hur kommer det att påverka ert liv framöver? Skriv en berättelse. Fundera sedan över på vilket sätt ert liv hade sett annorlunda ut om ni i stället hade fötts till det andra könet.

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 3 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan analysera vidare. Komplettera gärna med egna! Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om genus och heteronormativitet

Ibland säger man att män och kvinnor ägnar sig åt olika yrken eftersom de är olika fysiskt byggda. Både att arbeta i vården och att arbeta som hantverkare kan innebära tunga lyft, ändå ser könsfördelningen väldigt ojämn ut i båda yrkeskategorierna. Vad tror ni det beror på? Spelar det någon roll att det är ojämn könsfördelning i olika yrken? Hur tror ni det är att vara kille och att arbeta som sjuksköterska? Eller att vara tjej och arbeta som byggnadsarbetare?

Att bemötas med respekt oavsett sexuell läggning är en mänsklig rättighet. Ändå är det många bi- och homosexuella ungdomar som har svårt att vara öppna i skolan och inför sin omgivning. Vad tror ni att det beror på? Vad kan man göra åt det? Hur tror ni att det skulle vara att komma ut som homo- eller bisexuell på er skola?

Om diskriminering i samhället

Jämställdhetsombudsmannen, JämO, arbetar mot diskriminering på grund av kön. HomO är ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning. Dela in er i smågrupper. Gå in på hemsidorna för respektive myndighet. Välj ut några konkreta ärenden som gäller diskriminering på grund av kön eller sexuell läggning och diskutera:

Vad tycker ni om ärendena, är det fråga om diskriminering?

Har någon medvetet diskriminerat någon annan tror ni? Måste man vara medveten om att man diskriminerar?

Hur har myndigheterna resonerat? Vad tycker ni om de resonemangen?

Vad händer när myndigheten avgjort att ett ärende handlar om diskriminering på grund av kön eller sexuell läggning, vad får det för konsekvenser?

Presentera era ärenden och diskussioner för resten av klassen.

Tjejer får generellt bättre betyg i skolan än vad killar får. Fler tjejer än killar läser på högskola. Ändå är det färre kvinnor som innehar högre poster inom universitetsvärlden, färre kvinnor som har höga positioner inom företag, och dessutom tjänar kvinnor generellt sämre än män, även om de utför samma arbete. Vad kan det bero på? Vad ska man göra åt denna orättvisa fördelning?

I ett historiskt perspektiv

Enligt Folkhälsoinstitutet mår unga tjejer generellt sämre än unga killar i Sverige, och de trivs i mindre utsträckning med livet än killar i samma ålder. Vad tror ni att det beror på? Hur ser unga tjejers respektive killars hälsa ut i dag jämfört med för trettio år sedan? Vad har förändrats i tjejers respektive killars liv? Vad kan man göra åt att så många unga, speciellt tjejer, mår dåligt?

Om politik

Ta fram era undersökningar om de olika politiska partiernas arbete för jämställdhet och för att stärka homo- och bisexuellas rättigheter. Jämför. Vad tycker de olika partierna är de viktigaste problemen att lösa? På vilket sätt vill man lösa problemen? Vad ser man som grundproblemet; vad beror ojämställdheten mellan könen och homofobi på enligt de olika partierna? Gör gärna listor där ni besvarar dessa och fler frågor ni kan komma på utifrån varje enskilt parti. Jämför listorna. Vilka är likheterna, vilka är skillnaderna?

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 1 ●●●●●

Nedan presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Heta stolen

Låt eleverna sitta på stolar i en halvcirkel. Läs upp nedanstående påståenden för eleverna och be dem ta ställning för eller emot genom att resa sig (håller med) eller sitta kvar (håller inte med). Ställ sedan följdfrågor utifrån hur eleverna svarat, så att de får utveckla sina ställningstaganden.

Förslag på påståenden:

Killar och tjejer har olika sorters vänskap.

Killar och tjejer hjälper till lika mycket hemma.

Livet påverkas mycket av om man växer upp som tjej eller kille.

Det är vanligt att man har en bästis av ett annat kön.

Tjejer har svårare att säga ifrån än vad killar har.

Man påverkas mycket av hur tjejer och killar är i reklam och i media.

Tjejer blir oftare beundrade för att de är snygga än för vad de gör.

Tjejer har sämre självförtroende än killar.

I skolan behandlas tjejer och killar likadant.

Killar har samma behov av att visa känslor och att gråta som tjejer har.

Jag skulle vilja prova att vara kille/tjej för en dag.

Det är lika okej för en tjej som för en kille att vara högljudd.

Det är lika okej för en tjej som för en kille att vara tyst.

Tjejer och killar får status på olika sätt.

Det är viktigt att vara "tjejig" om man är tjej och att vara "killing" om man är kille.

Det är vanligare att tjejer beundrar killar än att killar beundrar tjejer.

Självkänslövningar

En bra självkänsla leder till att man har lättare både att känna och att hävda sina gränser och rättigheter. För att känna både när något känns dåligt och något känns bra och för att förstå när något känns bra eller dåligt för andra behöver man öva på att känna igen och sätta ord på känslor, både sina egna och andras. Alla, särskilt tjejer, behöver träna på att fundera på vad som är bra med dem, inte efter vad de presterar utan efter vilka de är. Alla, särskilt killar, behöver träna på att känna efter, formulera egna känslor och lyssna på andras.

Innan ni gör självkänslövningarna är det viktigt att du som lärare funderar över hur stämningen är i gruppen, i en otrygg grupp kan elever känna sig utsatta. Även när man på gruppnivå ser stämningen som god kan det finnas enskilda elever som kan uppleva övningarna som obehagliga. För att förebygga presta-

tionsångest kan man till exempel inleda med en diskussion om självkänsla och prata om varför det kan vara svårt att säga att man är bra på något. Då kan man i förväg skapa en acceptans i gruppen för att övningen kan vara svår, vilket kan skapa en tillåtande stämning.

Uppvärmningsövning

Denna övning syftar till att värma upp gruppen inför efterföljande övning och till att skapa en positiv känsla i rummet.

Eleverna får fritt gå runt i rummet. Läraren kan inleda med att säga något man ska göra, till exempel ”Vi hoppar upp och ner!” Alla ska då svara ”Jaaa, det gör vi!” och börja hoppa upp och ner. Läraren kan fortsätta med ytterligare några förslag, till exempel ”Vi rullar runt på golvet!” eller ”Vi hälsar på varandra”. Eleverna svarar varje gång med ett ”Jaaa, det gör vi!” och fortsätter agera efter instruktionen ända tills en ny instruktion kommer. När eleverna börjar bli varma i kläderna kan läraren överlåta till eleverna att själva ropa ut instruktioner till sina klasskompisar.

Hela havet stormar – jag är superbra!

Övningen görs med fördel i en tjejgrupp. Tjejer har ofta svårt för och är ovana att formulera vad de är bra på och det kan därför upplevas som en ganska jobbig övning. Det kan därför vara både skönast och ge bäst resultat om övningen äger rum i en så trygg grupp som möjligt. Men även killar kan behöva stärka sin självkänsla så övningen kan också göras med en killgrupp.

Alla sitter i en rund ring på sina stolar utom en tjej som står i mitten. Det ska alltså vara en stol mindre än antal deltagare. Hon ska säga ett påstående om sig själv, till exempel ”Jag är superbra på att spela fotboll!” Alla som också tycker att de är bra på att spela fotboll byter plats i ringen. Det gäller för tjejen som stod i mitten att försöka ta en plats och någon ny hamnar då i mitten och måste komma på något som hon är bra på.

Det gäller att inte bryta leken för tidigt; även om det är svårt behöver tjejerna träna på att fundera i nya banor på vad de är bra på. De behöver naturligtvis inte komma på saker de är just superbra på, det räcker att de känner att de är ganska eller lite bra på något för att de ska kunna säga att de är superbra på just det.

Innötningsträning: ”Jag är bra för att...”

Denna övning går ut på att eleverna under en längre tid ska träna in en ökad självkänsla. Det kan gå till så att varje elev har en egen liten dagbok där de varje vecka ska skriva in minst tre saker som är bra med dem själva, gärna något som har koppling till saker

som hänt under veckan. De ska träna på att skriva egenskaper och inte prestationer, till exempel ”jag är rolig” eller ”jag är omtänksam”. De får även gärna skriva exempel på någon situation där denna egenskap har visat sig. Det kan även vara nyttigt att i smågrupper dela med sig av en av de här sakerna för att träna på att stå för det man tycker om hos sig själv inför andra. Diskutera gärna med eleverna de första gångerna om de haft svårt att komma på bra saker om sig själva. Hur kommer det sig att det är så svårt? Prata också om de två begreppen självförtroende och självkänsla. Självförtroende handlar framför allt om att kunna prestera bra och handlar om vad vi gör, medan självkänsla handlar om vilka vi är, vilka egenskaper vi har. Kan man ha ett bra självförtroende utan att ha en bra självkänsla och tvärtom?

Känslorburken

Det finns en vacker burk i klassrummet där läraren har lagt en massa lappar med olika känslor på, både positiva och negativa. Varje vecka går burken runt och varje elev får dra en lapp. Sedan får eleven berätta om en situation, gärna i veckan, men annars tidigare, när eleven har känt den känslan. Det kan vara allt från små händelser till stora. Det är viktigt att sätta regeln att ingen får ge negativa eller nedvärderande kommentarer om något som någon annan har berättat, varken under eller efter lektionen. Om det är en otrygg klass kan det vara bra att göra övningen i könsuppdelade grupper eller i smågrupper.

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 2 ●●●●●

Nedan presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Härskarteknikerna

Härskarteknikerna är olika sätt att utöva makt. Alla använder sig av härskartekniker, men det är vanligt att en grupp, till exempel killar, använder dem för att trycka ner eller tysta en annan grupp, till exempel tjejer. Eller att vuxna använder dem för att slippa ta barn och ungdomar på allvar. Man är inte alltid medveten om att man använder härskartekniker och det kan vara svårt att upptäcka att man blir utsatt när man inte har satt ord på dem. När man blir utsatt för härskartekniker kanske man bara har en obehaglig känsla av att man hela tiden hamnar utanför, att man inte syns eller hörs eller att man inte tas på allvar. Man tror ofta att

man inbillat sig, att man är ensam om att känna som man gör och man tar lätt själv på sig skuld när man utsätts. Blir man medveten om härskarteknikerna kan man se när man blir utsatt, sätta ord på det som händer och säga ifrån. Men det är också viktigt att man använder kunskapen till att se till att man själv inte använder sig av härskartekniker mot andra.

1. *Osynliggörande*

Osynliggörande innebär att man inte ser eller hör någon. Om du känner dig överkörd, bortglömd eller förbisedd kan det handla om att du blir osynliggjord. Det kan till exempel handla om att ingen lyssnar på dina förslag, att frågan alltid går till någon annan, eller att dina behov inte ses som lika viktiga som någon annans. Det kan handla om att killar får mer utrymme än tjejer på lektioner, att någras idéer tas på mer allvar än andras eller att vissa samtalsämnen hela tiden ses som intressantare än andra trots att inte alla kan vara med och diskutera. Olika sätt att osynliggöra någon kan vara att inte lyssna eller titta på någon, att avbryta, att fortsätta prata med varandra fast någon försöker säga något, eller att man går därifrån.

2. *Förlöjligande*

Förlöjligande är när någon gör sig lustig på din bekostnad för att inte behöva ta dig på allvar. Någon kanske gör sig rolig över det du säger eller hur du säger det. Det kan vara när tjejer blir liknade vid djur, till exempel kossor eller höns, blir kallade för kärningar eller andra nedsättande ord eller om killar som blir kallade för fjollor. Det kan också handla om att man blir förminskad, till exempel om man blir kallad för "lilla gumman", "lilla vännen" eller att man blir bemött med sarkasm eller ironi. Man behöver inte använda ord för att förlöjliga någon, man kan också härma någons rörelser, himla med ögonen eller grimasera. En vanlig reaktion om man protesterar mot förlöjligande är "men tål du inte skämt...".

3. *Påförande av skuld och skam*

När man påförs skam känner man att man inte duger som man är, när man påförs skuld skäms man över det man gör. Det kan handla om att man blir utsatt för något och sedan själv får skuld för att man blivit utsatt: "Jamen om hon inte var så jobbig, högljudd, fult klädd så skulle hon inte bli trakasserad". "Hon var ju rätt slampig så hon har säkert ett medansvar i våldtäkten." Man kan få höra att man inte kan tillräckligt om ett ämne för att kunna uttala sig, att ens förslag är dumma eller korkade, att man

förstör stämningen eller att man är en gnällspik. Eller bli skuldbelagd för att man, trots att man gör så gott man kan, inte anstränger sig tillräckligt.

4. *Dubbelbestraffning*

Dubbelbestraffning innebär att hur man än gör så blir det fel. Då finns det risk att man gör allt för att hela tiden göra ”rätt”, vilket kan betyda att man lägger ner mycket tid och energi på att anpassa sig till hur man tror att andra tycker och tänker. Man tappar makten över sitt eget liv. Tjejer får höra att de måste ta för sig och synas och höras mer men när de gör det kan de bli anklagade för att vara stökiga och jobbiga. Tjejer får höra att de måste lära sig att säga ifrån men när de gör det blir de anklagade för att överreagera, att vara för aggressiva eller att inte ha någon humor. Killar som är mjuka och visar mycket känslor riskerar att bli kallade för fjollor, medan killar som är tuffa riskerar att ses som stökiga och som problem av vuxna.

5. *Undanhållande av information*

Om man känner att man saknar information saknar man också makt över situationen, särskilt om man upplever att andra sitter på mer information. Det kan handla om att man kommer till ett möte och plötsligt upptäcker att några, till exempel några som är kompisar eller träffas utanför mötena, har pratat ihop sig om något och sedan dominerar hela mötet. Det kan också handla om att man umgås tre kompisar och två av dem hela tiden går och skrattar åt något som de vägrar berätta.

Gruppövning

Steg 1: Dela upp er i smågrupper, tjejer för sig och killar för sig. Diskutera igenom de olika härskarteknikerna en efter en. Känner ni igen er? Är det vanligt att härskartekniker används i klassen/ bland kompisarna/under era fritidsintressen? Hur känns det att utsättas för de olika härskarteknikerna? Vad kan härskarteknikerna få för konsekvenser för de utsatta personerna och för olika grupper i samhället? Ge exempel på olika situationer när de olika härskarteknikerna kan användas. Kan ni se några mönster i hur härskartekniker används, till exempel kopplat till om man är kille eller tjej? Vilka härskartekniker har ni sett användas av killar gentemot tjejer och tvärtom? Kan killar använda härskartekniker mot killar och tjejer härskartekniker mot tjejer? Vad kommer ni på för exempel? Vad finns det för fördelar med att kunna sätta ord på vad som händer när man utsätts för härskartekniker? Vad kan ni göra för att stötta varandra när ni utsätts?

Steg 2: Dela in er i nya grupper om ni vill eller ha kvar de gamla grupperna. Fundera ut några scener där härskartekniker används, gärna kopplade till verkliga händelser om ni kommer på några. Varje scen ska vara cirka 3–5 minuter lång. Spela upp scenerna för klassen och be dem gissa vilka härskartekniker som används.

Steg 3: Spela upp scenerna igen. Publiken ska denna gång fundera över vilka strategier den som blir utsatt för härskarteknikerna kan använda för att bryta situationen. Personer i publiken kan ropa ”stopp” när de ser en härskarteknik användas. De kan antingen själva hoppa in i scenen och spela den som blir utsatt och testa olika strategier, eller så kan man komma med förslag som skådespelarna får anpassa sig efter. Diskutera igenom de olika strategierna. Hur lyckades de? Är det alltid så lätt att säga ifrån i verkligheten? Vad kan man göra i klassen för att underlätta att man kan säga ifrån om man känner sig utsatt för härskartekniker? Hur kommer det sig att man så ofta lägger ansvar på den som blir utsatt att säga ifrån eller att göra något åt situationen? Hur kan man tänka annorlunda?

Heta stolen

Låt eleverna sitta på stolar i en halvcirkel. Läs upp nedanstående påståenden för eleverna och be dem ta ställning för eller emot genom att resa sig (håller med) eller sitta kvar (håller inte med). Ställ sedan följdfrågor utifrån hur eleverna svarat så att de får utveckla sina ställningstaganden.

Förslag på påståenden:

Sverige är ett jämställt land.

Det finns vissa saker män är mer lämpade att göra än kvinnor.

Killar tjänar på jämställdhet.

Ungdomar är mer jämställda än äldre.

Ungdomar är mindre homofoba än äldre.

Vi är så vana vid att tjejer och killar behandlas olika att det kan vara svårt att upptäcka det.

Förslag tas emot olika beroende på vem som tar upp dem.

Självklart ska mamman och pappan dela lika på föräldraledigheten.

Självklart ska man ha lika lön för lika arbete oavsett om man är kvinna eller man.

Utan feminister skulle Sverige ha varit ett mindre jämställt land. Vår skola arbetar bra med att främja jämställdhet och motverka diskriminering.

Det är lätt att vara öppet homosexuell på vår skola.

Om tjugo år kommer ingen att diskrimineras på grund av kön eller sexuell läggning.

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 3 ●●●●●

Här presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Stå på linje

Lägg lappar med siffrorna 1–6 i en rät linje på golvet med någon meter emellan. Be eleverna ta ställning till olika påståenden. Ställning tar de genom att i en stigande respektive fallande skala ställa sig vid en siffra mellan 1 och 6. Siffran 1 står för ”håller inte alls med”, 6 står för ”håller helt med”. Man får inte ställa sig mellan några siffror. Be eleverna att först diskutera med dem som står vid samma siffra eller som står närmast. Sedan tar ni en större diskussion i hela klassen där ”varje siffra” får redovisa hur de har tänkt.

Förslag på påståenden:

Sverige är ett jämställt land.

En kvinna måste ofta vara bättre än en man för att få det jobb som de båda söker.

Det skulle vara helt ok om svenska herrlandslaget i ishockey fick en kvinnlig förbundskapten.

Nästa gång hoppas jag att Sverige får en kvinnlig statsminister.

En vuxen man som samlar på Barbiedockor är inte manlig.

Om jämställdheten ökade i världen skulle fattigdom och svält minska.

Män tjänar på jämställdhet.

Det är svårt att vara öppet homosexuell i vårt samhälle.

Homofobi beror på okunskap och rädsla.

Tjejer tjänar på skolsystemet.

Diskutera i smågrupper

Diskutera någon eller några av nedanstående frågeställningar i smågrupper. Dela gärna in i kill- respektive tjejgrupper. Efter att grupperna har fått diskutera ett tag, återsamla eleverna och låt varje grupp presentera hur de har resonerat. Förutom att diskutera vidare kring frågeställningarna kan ni även jämföra om resonemangen har skiljt sig åt i kill- respektive tjejgrupperna.

Om kvotering

En strategi för att göra samhället mer jämställt som har förts fram bland annat i politiska förslag är kvotering. Kvotering innebär att till exempel ett företag bestämmer att en viss andel i styrelsen ska vara kvinnor. Vad tycker ni? Kan kvotering vara en bra strategi? Vad innebär det om man inte använder sig av kvotering? Hur kommer det sig att så få i företagsstyrelserna är kvinnor, är det för att kvinnor är mindre kompetenta? Tror ni att det har någon betydelse hur man ser på vad som är kompetens? Kommer ni på någon strategi som ni tycker är bättre än kvotering för att främja jämställdhet?

Om könsdiskriminerande och kränkande reklam

Gå in på Näringslivets etiska råd mot könsdiskriminerande reklams (ERKs) hemsida www.etiskaradet.org. Välj ut några ärenden som gäller reklam som blivit fälld. Titta på bilderna eller läs texterna och diskutera. Tycker ni att reklamen som visas är könsdiskriminerande? Vad ger den för bild av kvinnor och män? Hur motiverar ERK sitt beslut? Håller ni med? Tror ni att företag tjänar på könsdiskriminerande reklam? Varför eller varför inte?

Om jämställdhet i parrelationer

När heterosexuella par blir tillsammans har de ofta en någorlunda jämn arbetsfördelning och de har ofta tankar om att relationen ska vara jämställd. Forskning visar att när de sedan får barn så blir ofta relationen mer och mer ojämsälld. Kvinnan tar ut större delen av föräldraledigheten, hon gör mer av det obetalda hemarbetet, hon halkar efter i löneutvecklingen och så vidare. Vad beror det här på? Hur kan det komma sig att trots att vi har pratat om jämställdhetsfrågor i samhället så länge så gör ändå individuella par ”val” som gör att både individer och samhälle fortsätter att vara ojämsällda? Hur kan det komma sig att kvinnor går med på denna orättvisa fördelning?

Om fördelning av föräldraledighet

En del tycker att halva föräldraledigheten ska vara öronmärkt för pappan, han ska inte kunna ge bort större delen av sin föräldraledighet till sin partner som han kan idag. Vad tycker du om det förslaget? Vad skulle det bli för skillnad i samhället och i familjen om män tog ut halva föräldraledigheten?

Politiker för en dag

Dela in eleverna i smågrupper (cirka fyra elever i varje grupp). Ge dem därefter i uppgift att fundera över, diskutera och komma med olika förslag på hur Sverige skulle kunna bli ett mer jämställt land. Vilka problemområden är viktigast att arbeta med, hur ska man gå till väga och hur skulle ett jämställt Sverige se ut? Låt dem även fundera över på vilket sätt de själva, genom sina livsval, sitt sätt att hantera olika situationer eller genom påverkansarbete kan bidra till ökad jämställdhet. Eleverna dokumenterar sin diskussion och sina förslag. Låt eleverna därefter presentera sina förslag för övriga i klassen för vidare diskussion.

SAMMANSTÄLL OCH HANDLA, SAMTLIGA NIVÅER

Nedan ges några exempel på hur eleverna kan sammanställa de kunskaper som de har inhämtat och några idéer om hur eleverna kan gå vidare, till exempel med en handlingsplan.

Starta en jämställdhetsgrupp där ni fortsätter att prata om könsroller och hur det påverkar era liv att vara killar eller tjejer. Vad kan ni göra för att påverka orättvisor i skolan eller i kompisgäng-
et? I kommunen? I samhället?

Gå igenom läroböckerna. Om de inte är jämställda, till exempel för att kvinnor inte skildras eller för att de hela tiden ger könsstereotypa exempel, be att få byta ut dem eller att få söka upp information på annat håll så att undervisningen blir mer heltäckande. Skriv ett brev eller begär ett möte med skolledningen och berätta om problemet.

Gör en liknande undersökning utifrån om läroböckerna är heteronormativa, det vill säga om de utgår från en föreställning om att alla är heterosexuella och helt osynliggör homo- och bisexuella eller om homo- eller bisexualitet görs till något avvikande eller konstigt. Be i så fall att få byta ut dem eller att få söka upp infor-

mation på annat håll så att undervisningen blir mer heltäckande. Skriv ett brev eller begär ett möte med skolledningen och berätta om problemet.

Bjud in någon som arbetar med frågor kring feminism och jämställdhet och be dem berätta om sitt arbete.

Organisera en temadag om jämställdhet på skolan. Ta dit föreläsare, organisationer som har bokbord, gör informationsfoldrar eller annat ni kan komma på. Bjud in representanter från de olika politiska partierna som får svara på vad de ser som de viktigaste problemen och hur de vill göra för att skapa ett mer jämställt samhälle.

Bjud in någon som är homosexuell eller som arbetar för homosexuellas rättigheter och be dem berätta om sina erfarenheter.

Bjud in personer som bryter mot de mönster som finns för hur män och kvinnor ofta gör och be dem berätta om varför de har valt att göra det de gör och hur det är. Till exempel en man som arbetar i ett kvinnodominerat yrke, en kvinna som arbetar i ett mansdominerat yrke eller en pappa som har tagit ut en stor del av föräldraledigheten.

Gör affischer kring några av de ämnesområden ni undersökt och som ni tycker är extra viktiga att känna till och sätt upp på skolan.

Gör en utställning på skolan som handlar om könsroller, jämställdhet och heteronormativitet. Använd gärna någon av de undersökningar eller medieanalyser ni har gjort som underlag.

Gör en teaterföreställning för skolan eller för andra klasser där ni spelar upp de olika härskarteknikerna.

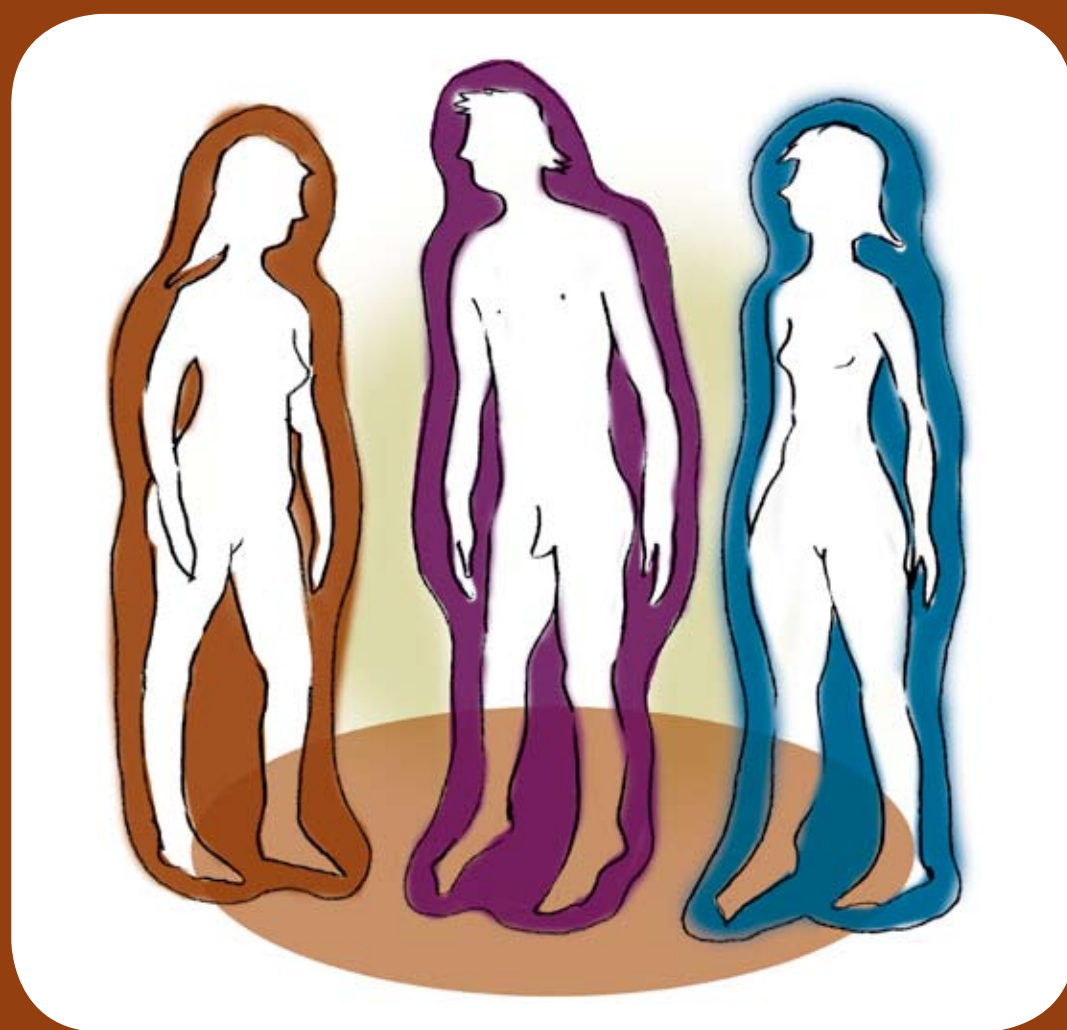
Hur ser jämställdheten ut i er kommun i frågor som berör er? Skriv brev till kommunen eller insändare till lokaltidningen med förslag på förbättringar.

Gå igenom vad skolan har formulerat kring arbete med jämställdhet och mot diskriminering. Tycker ni att något saknas? Tycker ni att skolan borde följa upp något bättre? Vilka tycker ni är de viktigaste frågorna och vad berör er arbetsmiljö i skolan mest? Gör en lista och lämna in till skolledningen och be att få ett möte eller ett skriftligt svar.

Skicka ut diskussionsunderlag till klassråden för att få igång en diskussion om jämställdhet över hela skolan.

TEMA 2

Din kropp är din

TEMA 2 Din kropp är din

Pedagogens Introduktion

Detta tema innehåller övningar och frågeställningar som ska hjälpa eleverna att resonera, undersöka och analysera kring temat kroppslig och sexuell integritet och gränssättning. Det är inte ett alternativ till sex- och samlevnadsundervisningen. Det finns till exempel inte många frågor kring fysionomi, reproduktion, könsjukdomar och annat som hör till sex- och samlevnadsundervisningen.

Det finns däremot frågor som handlar om känslor kring och i kroppen, kring vårt kön, kring kärlek, sexualitet och sex, och materialet kan därför till exempel användas som ett komplement i sex- och samlevnadsundervisningen. I temat försöker vi förmedla en positiv inställning till den egna kroppen. Därför finns det även med frågeställningar kring kön, onani och hur kroppen reagerar vid lust. På så sätt kan man stärka elevernas självkänsla och respekt för sin kropp. Frågeställningarna och övningarna syftar till att lyfta fram de positiva sidorna av kärlek och sexualitet men också de svåra, komplicerade och negativa dimensionerna. Ömsesidighet och gränssättning är begrepp som är centrala. Eleverna ska få reflektera kring sina egna och andras gränser, få lära sig att lita på sin egen ”ja-känsla” och kring hur man känner av ett ”ja” eller ”nej” från någon annan. Det är ofta lätt att säga att man alltid kan säga nej och att det måste respekteras, men i praktiken kommer ungdomarna att ställas inför situationer där det inte är så enkelt. Man kanske inte ens är van att fundera på vad man vill eller inte vill. Rätten att lita på sin magkänsla och att bli respekterad utifrån den kan inte nog betonas av läraren under diskussionerna. Men det är också viktigt att man visar förståelse för hur svårt det kan vara och att man inte bär på skuld om man inte lyckas följa sin känsla.

Temat tar även upp relationer, vilket kan tyckas lite märkligt i ett material som har som huvudsyfte att arbeta med temat sexualbrott. Det har känts viktigt att ha med frågeställningar och diskussioner om förhållanden utifrån kunskapen om att en väldigt stor del av sexualbrotten sker just i parrelationer. I relationer som innehåller sexuella kränkningar förekommer också ofta våld, fysiskt eller psykiskt, och svartsjuka och kontroll som har normaliserats. Även när det inte förekommer sexualbrott kan anpassning gå för långt. Vår integritet, både psykisk och fysisk, kan lättare kränkas när det sker över tid och när man är beroende av per-

sonen, känslomässigt eller på något annat sätt. Just i relation till dem vi tycker om och kanske är kära i kan gränser lätt förskjutas och det kan förekomma kränkningar utan att man kanske ens definierar det som skett som en kränkning. Eleverna behöver lära sig att ingen har rätt att kränka deras integritet och att de alltid har rätt att lyssna på sin magkänsla även då det sker i relation till någon som de tycker om eller är kära i.

Sex och kärlek kan vara underbart, lustfyllt och livsbejakande. Men båda dessa dimensioner i en människas liv kan också vara komplicerade, svårtolkade och fulla av förväntningar och ideal att leva upp till. Genom att låta det vara precis så komplicerat hoppas vi att frågeställningarna ska leda till en ökad frihet och självkännedom och känsla för rätten till sin egen kropp.

Att lösa upp ramar och begränsningar i stället för att förstärka dem

Utgångspunkten i föregående tema, jämställdhet, var att genus är en social konstruktion och att normer och förväntningar på hur man ska bete sig som man respektive kvinna är något socialt konstruerat och föränderligt. På samma sätt är utgångspunkten i detta tema att även sexualiteten är en social konstruktion som påverkas av samhälleliga normer och värderingar kring ”manligt” och ”kvinnligt” och vad som ses som en ”naturlig” och en ”god” sexualitet. I faktadelen står mer om hur vår syn på sexualitet präglas av traditionella könsrollsmönster. Det sexuella utrymmet ser olika ut för män och kvinnor, killar och tjejer. Ibland är gränserna för vad som är tillåtet och inte tillåtet tydliga, ibland är de svårare att förhålla sig till. För tjejer blir det en balansgång mellan att inte ha för mycket sex eller att ha sex med fel killar, att vara lösaktig, medan det för killar gäller att förhålla sig till förväntningar om att vara virila och aktiva och att alltid vilja ha sex.

Även i detta tema är det viktigt att man som lärare tänker igenom sin egen förförståelse och försöker hitta sina egna ”blinda fläckar” så att man inte reproducerar de låsningar som materialet försöker arbeta emot. I Maria Bäckmans avhandling *Kön och känsla. Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet* (2003) där hon följer samlevnadsundervisningen på en gymnasieskola i norra Stockholm, beskrivs hur undervisningen, trots att den ses som progressiv, på en del plan befäster givna könsroller och ett begränsat handlingsutrymme för tjejer. Å ena sidan menar läraren att tjejer bör lära sig av killar, ha sex för att det är skönt och inte bara kopplat till romantik. Tjejer ska kunna ha mycket sex utan att bli stämplade som horor. Å andra sidan betraktades de tjejer som faktiskt fått ett rykte om sig som ”sex-

uellt aktiva” av läraren som kärleks- och ömhetstörstande, inte som ovanligt lustbejakande. Deras mer utlevande sexualitet ses inte som ett ideal eller ens som självvald, utan som tecken på att något är fel. Dessutom kopplas kvinnors sexualitet i undervisning ihop med en rad risker: sjukdomar, oönskade graviditeter, förlorad heder i form av rykten att vara lättfotad och så vidare. Det är bara ett exempel på de fällor som man lätt hamnar i om man inte är uppmärksam på sina värderingar. Om man inte har ett maktperspektiv på sexualitet och ser hur olika villkoren i praktiken är för tjejer och killar hamnar man lätt i ett ”man har alltid rätt att säga ja eller nej”, som om det vore så enkelt! Även när man arbetar med det här materialet kan man, om man inte i diskussionerna vågar utmana föreställningar och förväntningar kring genus, hamna i denna fälla.

Frågeställningarna och övningarna är utformade i ett försök att undvika heteronormativitet (begreppet förklaras närmare under tema Jämställdhet, sidan 49). Ungdomarna får med hjälp av vissa övningar problematisera utgångspunkten att heterosexualitet är det enda önskvärda och ”naturliga”. Vi har också försökt ta in exempel där kärlek och lust inte förutsätts riktas mot endast någon av det andra könet. Det är viktigt att du som lärare också på denna punkt funderar över dina värderingar och vad du förmedlar så att inte diskussionerna endast kommer att kretsa kring heterosexuell kärlek och sexualitet. Ett sätt kan till exempel vara att använda könsneutrala ord när en frågeställning är kopplad till något av könen, som till exempel partner, i stället för flick- eller pojkvän. Eller att säga flick- *eller* pojkvän, även om en fråga är riktad till killarna. Utgå från att det sitter elever i klassrummet som identifierar sig som något annat än heterosexuella – även de har rätt att känna sig inkluderade i arbetet med det här temat.

Ett mål med materialet är att eleverna ska få ifrågasätta normer och regler kring sexualitet, kärleksrelationer och genus med en förhoppning om att det ska göra dem friare att fatta egna val utifrån vad de vill och vad de mår bra av. Det ställer krav på den som leder diskussionerna att våga ställa följdfrågor, att inte nöja sig med svar som ”det är bara så”. Bryt upp mönster, vänd på elevernas resonemang. Visa på nya perspektiv och nya sätt att tolka saker. Uppmuntra eleverna att ta reda på fakta och att se konsekvenser av de egna resonemangen.

Det är viktigt att lyssna på eleverna och att inte föreläsa. Däremot måste man som lärare upplysa och rätta om elever kommer med helt felaktiga faktapåståenden så att inte myter förstärks. Diskussionsövningarna som eleverna gör behöver inte vara normupplösande i sig, men de kan blottlägga könsmönster, normer och begränsningar som eleverna hela tiden har att förhålla sig till. Ge-

nom att visa på detta kan man få eleverna att tänka i nya banor, få ett nytt synsätt och ett förändrat beteende.

Viktigt att tänka på i arbetet med temat

Det här temat är väldigt tacksamt och roligt att arbeta med. Elever älskar ofta att diskutera frågor kring kropp, sex, kärlek och relationer. Flera studier visar att många elever saknar sådana samtal och information om detta i skolundervisningen (Se till exempel Barnombudsmannen 2004). De är i en ålder när det händer mycket, både med kroppen, med identitetsskapande och i relationer till andra. Detta är ett tema där de kommer att suga i sig all information de kan få.

Men temat ställer också en del krav på dig som lärare. Många lärare tycker att det kan vara svårt att närma sig ämnen som sex eftersom man inte vet på vilket sätt man ska prata, vilka ord man ska använda, och man kanske också är rädd för att bli generad under samtalen. Läs noga igenom elevmaterialet och försök att föreställa dig vilka typer av diskussioner som kommer att dyka upp. Fundera på vilka ord du känner dig bekväm med att använda, ofta finns flera synonymer till ord. ”Smaka” gärna på ord så att du känner dig trygg i att säga dem högt. Genom att följa eleverna i deras tankegångar, genom att relatera till deras verklighet och genom att inte gå in och censurera om de till exempel använder ord som känns för grova visar man att man är beredd att närma sig ämnet på deras nivå. Om man som lärare är trygg i att prata om frågorna kommer eleverna att ta diskussionerna på allvar.

Det är viktigt att anpassa sitt förhållningssätt i arbetet med temat till den grupp man har framför sig. Utgå inte från att alla elever har egna erfarenheter av att vara kära, av att vara tillsammans med någon eller har sexuella erfarenheter. Elever i klassen kan också ingå i sociala miljöer där det finns olika sorters normsystem kring frågor som kärleksrelationer och sexualitet, till exempel beroende på att de tillhör en specifik religion eller beroende på andra omständigheter. Det är viktigt att anpassa arbetet efter de elever som finns i gruppen, samtidigt som man inte får backa för utgångspunkten att alla människor har rätt att fritt få välja sexualitet och relationer och att få respekt för det. Alla elever har också rätt att få inhämta kunskap om de här frågorna och att få diskutera dem.

Det finns många och viktiga frågeställningar i elevmaterialet eftersom detta tema sveper över ett stort område. Om du har ont om tid, välj hellre ut några stycken och gå igenom ordentligt än att svepa över många. Man kan också dela in eleverna i smågrupper och låta dem välja några frågeställningar var att arbeta med.

För ytterligare fördjupning

TVÅ böcker på tema kropp, sexualitet, kärlek, lust och olust som är bra underlag för vidare diskussioner och för att hämta fakta ifrån för eleverna är *Sex med mera* av Sandra Dahlén, Tiden förlag (2002) som riktar sig till unga tjejer och *Kukbruk* av Manne Forssberg, Wahlström och Widstrand (2004), som riktar sig till unga killar.

Om du som lärare vill läsa mer rekommenderar vi dig att titta på referenser i text och i fotnoter i faktadelen till detta tema. Längst bak i materialet finns en referenslista.

Fakta och bakgrundsmaterial

Nedanstående faktatext vänder sig i första hand till pedagogen men kan även med fördel helt eller delvis kopieras och delas ut till eleverna som kan använda det som ett underlag för sin faktainsamling.

Ungdomar, sex och relationer

I Statens Folkhälsoinstituts rapport *Ungdomar och sexualitet En forskningsöversikt* (2005) går Margareta Forsberg igenom de senaste årens forskning kring ungdomar och sexualitet.¹ Det finns flera studier som undersöker när ungdomar har samlag första gången. En sammanfattning av studierna visar att ungefär en tredjedel har samlagsdebuterat när de går ut årskurs nio och ungefär två tredjedelar när de går i årskurs tre i gymnasiet. Siffrorna är relativt stabila sedan 1960-talet. Forsberg menar dock att de stabila siffrorna inte behöver innebära att åldern för ungdomars samlagsdebut inte förändrats. Det finns studier som visar att både klassbakgrund och svensk eller utländsk bakgrund på gruppnivå har betydelse för när man har sin samlagsdebut. Till exempel visar forskningen att flickor med utländsk bakgrund samlagsdebuterar senare än flickor med svensk bakgrund. Forsberg menar att den ökade immigrationen kan ha betydelse för att åldern för samlagsdebut inte rört på sig sedan 1960-talet. Kanske ökar snarare spridningen mellan olika ungdomsgrupper.

Oralsex är något som praktiseras av i stort sett alla ungdomar som har ett sexliv, däremot är analsex mer ovanligt, runt 15–20 procent av ungdomarna har erfarenheter av detta. Det är en ökning sedan 1990-talet. Gruppsex har inte så många ungdomar erfarenhet av, men senare studier inriktade på ungdomar visar att det är en företeelse som blir vanligare. Begreppet KK (knullkompis) är ett välkänt fenomen bland ungdomar. Mellan en tredjedel och hälften av ungdomarna i en studie av elever i gymnasiets årskurs tre hade erfarenhet av en KK. En KK är en sexuell relation som inte ligger inom ramen för ett etablerat parförhållande. Olika studier visar dock att det inte är helt oproblematiskt att som tjej ha en KK-relation då hon riskerar repressalier i form av till exempel ryktesspridning.

Ungdomars tillgång till pornografi ökar, bland annat genom Internet. Över 90 procent av pojkarna i årskurs nio och i årskurs tre på gymnasiet har sett någon form av pornografi. Drygt hälften av flickorna i årskurs nio och tre fjärdedelar av flickorna i årskurs

¹ För mer kunskap om ungas sexuella erfarenheter samt för källanvisningar till de studier som refereras till i detta avsnitt se Statens Folkhälsoinstituts rapport.

tre på gymnasiet har sett någon form av pornografi. Flickorna uppger i högre grad att de uppfattat pornografin som avtändande och äcklig medan pojkar i högre utsträckning uppfattar den som upphetsande eller spännande.² Studier visar att många ungdomar tror att andra påverkas av att titta på pornografi, men de är mer tveksamma till om de själva påverkas.

Ungdomar är generellt sett ganska nöjda med sina sexuella erfarenheter, 90 procent av tillfrågade gymnasieungdomar är nöjda med sin senaste sexuella erfarenhet. När det gäller det första samlaget skiljer det sig dock mellan tjejer och killar – fler killar än tjejer är nöjda med sin första samlagserfarenhet.

I stort sett alla i gymnasiet har någon gång varit förälskade i någon. Runt tre fjärdedelar har också erfarenhet av att vara ihop med någon. I årskurs nio uppger 25 procent av flickorna och 19 procent av pojkarna att de är ihop med någon.

Forsberg beskriver också hur ungdomars tillgång till Internet har skapat en ny arena för både kontaktsökande, informationsökande kring sex och relationer samt även för tillgång till pornografi.

I Barnombudsmannens årsrapport *Älskar, älskar inte. Om barns och ungas nära relationer* (2004) beskrivs hur undersökningar i barnombudsmannens kontaktklasser runt om i Sverige visar att ungdomar har en positiv, hoppfull och bejakande inställning till kärlek. Generellt anser ungdomarna att man inte kan vara kär i flera personer samtidigt men att man kan bli riktigt kär flera gånger i livet. För både killar och tjejer (14–18 år) var det allra viktigaste i en kärleksrelation att kunna prata om känslor med varandra. På andra plats kom att kunna umgås med andra. Ungefär hälften ansåg att det är viktigt att man är attraherad av varandra, får sova över hos varandra, kan gå på fest utan varandra och att man är bra kompisar. Nästan inga tjejer i undersökningen tyckte att man ibland måste gå med på sex för att någon annan vill. Däremot var det en så stor andel som 16 procent av killarna som svarade att man ibland måste gå med på det för att någon annan vill. Det framgår inte om de med detta avser sig själva eller om de avser både tjejer och killar. Å andra sidan kommer det också fram i undersökningen att eleverna efterlyser mer samtal i skolan om att kommunicera kring sex, hur man ska kunna säga ja när man vill ha sex och nej när man inte vill.

Sexualitet och heteronormativitet

Forsberg lyfter i forskningsmanifattningen (Statens folkhälsoinstitut 2005) fram det faktum att ungdomar verkar bli mer och

² Å andra sidan tyder forskning på att det finns ett tabu för tjejer att nyttja och njuta av pornografi, vilket också kan stå för en del av resultatet (se till exempel Berg 2002).

mer toleranta mot homosexualitet. Hon hänvisar till en studie av Herlitz (2004) som visar på mycket kraftiga förändringar i ungas inställning till homosexualitet mellan 1989 och 2003. Förändringarna gäller både unga kvinnor och unga män, men unga kvinnor har under hela perioden visat större tolerans. 2003 instämmer nästan 90 procent av kvinnorna och cirka 60 procent av männen med påståendet ”Att vara homosexuell är inget onormalt” (mot ca 30 procent av männen och ca 60 procent av kvinnorna 1989). En rikstäckande kartläggning gjord av Brottsförebyggande rådet på uppdrag av Forum för levande historia undersöker ungdomars inställning till olika minoriteter (2004). Även denna studie pekar på att de flesta elever i dag har en förhållandevis positiv bild av minoriteter, också homosexuella. 74 procent av eleverna är positivt inställda till homosexuella. Men det finns också en intolerant grupp. 7 procent är intoleranta mot homosexuella, cirka 20 procent visar en ambivalent inställning. Flickor är även i denna studie mer toleranta, även här är siffran 9 av 10 flickor och 6 av 10 pojkar. Studien visar också på ett mönster: ju högre grad av intolerans, desto vanligare att ha retat, hotat eller slagit någon. Graden av intolerans är inte bara kopplad till kön utan även till faktorer som låg utbildning och social klass hos föräldrar, dåliga skolprestationer med mera.

Erfarenheter av samkönad sexualitet är också något som verkar bli vanligare. Man kan göra jämförelser mellan undersökningen *Sex i Sverige* från 1998 där 2 procent av deltagarna (mellan 18 och 74 år) har uppgivit att de sexuellt har varit tillsammans med någon av samma kön. I tre senare studier som riktat sig speciellt till ungdomar har minst 8 procent uppgivit samma sak. Det kan tyda på att det blir vanligare med samkönade sexuella erfarenheter.

Tjejer, killar och sexualitet

I Statens Folkhälsoinstituts forskningsöversikt som vi refererat till ovan framkommer att ett grundläggande mönster i forskningen är skillnader mellan könen. Tjejer och killar förhåller sig olika till många olika aspekter som har med sexualitet och relationer att göra. Av tjejerna förväntas att de ska vara mer respektabla och att de ska kontrollera sin sexualitet. Respektabiliteten, menar Forsberg, har sina rötter i olika tanke-system och är ett sammanhängande sätt att kontrollera kvinnors sexualitet. Kvinnors sexualitet har setts inte bara som en angelägenhet för den enskilda individen utan också för hennes familj och samhället. Kontrollen återskapas och upprätthålls genom tankefiguren ”madonnan” och ”horan”.

Samtidigt förändras också mönster för sexualitet, och Forsberg

pekar på upplösandet av kärleksideologin som en viktig faktor, alltså sammankopplandet av sex och kärlek. Detta påverkar allas, men framför allt tjejers, förhållningssätt till sex. Det visar sig i ett ökat antal sexualpartner under livet, fler tillfälliga sexkontakter, en ökad öppenhet för till exempel gruppsex och KK-relationer och en minskning av antalet människor som anser att sex bara ska förekomma i fasta relationer. Trots detta har kärleksideologin fortsatt starkt fäste, särskilt bland tjejer. Samtidigt kan kärleksideologin användas på ett kreativt sätt, skriver Forsberg, inom kärleksrelationen kan de agera relativt fritt sexuellt.

Flera studier visar på den balansgång unga tjejer har att förhålla sig till sexuellt. Sociologen Lena Berg beskriver i sin avhandling *Äkta kärlek – heterosexuell samvaro speglat mot diskurser om kärlek, heterosexualitet och kropp* (2002) hur att kunna kalla sig någons flickvän blir ett sätt att kunna vara så sexuellt aktiv som man önskar.

I Bergs analys framkommer hur de intervjuade tjejerna hela tiden förhåller sig till två övergripande aspekter; vad *andra* eventuellt kommer att ha för åsikter om tjejers sexuella agerande samt *svårigheten att neka* killar sexuell samvaro, särskilt om man har börjat inleda en sexuell samvaro eller har börjat hångla. *Andras åsikter* handlar både om risken att få ett rykte som hora, slampa eller lösaktig, men också om att andra över huvud taget tar sig rätten att ha åsikter om ens sexuella agerande. Svårigheten att neka killar sexuell samvaro är dubbelbottnad för tjejerna. Dels uttrycker tjejerna att man alltid ska säga nej till sex om man inte vill ha det. Dels beskriver de hur svårt det är att verbalt uttrycka att man inte vill. Detta handlar om att informanterna har erfarenheter av att ha mött killar som ser tjejer som sexuellt tillgängliga tills annat har uttryckts. Tjejerna förväntas ta ansvar för att säga nej om de inte vill fortsätta att hångla eller ha sex. Berg menar att detta skapar utrymme för killar att tolka tjejers ”tystnad” som ett medgivande, de behöver inte vänta på att tjejen tar initiativ eller fråga. Ansvar att säga nej handlar också om hur sexuell samvaro mellan tjejer och killar förväntas iscensättas. Killar förväntas ta initiativet, vara den pådrivande parten, medan tjejer förväntas respondera, vara den mottagande parten.

I Bergs avhandling tydliggörs betydelsen för tjejerna att *passera som lagom sexuellt aktiva*, att varken kunna bli betraktade som ”horan” eller ”torrisen”. Strategier för att få ha sex blir att ha det inom en kärleksrelation, att invänta killens initiativ samt att vara mycket diskreta om de inte känner killen så väl.

Pressen att passera som *lagom* återfinns även i Fanny Ambjörnssons avhandling *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer* (2004). De tjejer hon intervjuat och

studerat lever i en ständig strävan att positionera sig själva som normala, respektabla och ”lagom”. De använder bilder av ”horan”, av ”den lesbiska tjejen” och ”invandraren” för att kunna positionera sig som ”normala tjejer”. Hon beskriver hur kärleksideologin genomsyrar tjejernas resonemang samtidigt som de också på många sätt i praktiken gör avsteg från detta ideal, till exempel genom att hängla med främmande killar och bekanta. Det är statushöjande och ett tecken på kvinnlighet att vara heterosexuellt attraktiv. Hångel eller strul med killar som raggat upp en är därför något man gärna berättar om. Det är avgörande att det är de som blivit uppraggade och inte tvärtom, att själv ragga upp någon kan tyda på att man är desperat och inte gångbar på kärleksmarknaden. Tjejerna ger sig alltså hela tiden in i spelet men riskerar också därmed att passera gränsen för vad som uppfattas som att vara *alltför* sexuellt tillgänglig. Att ha pojkvän får, förutom att man får vara ”lyckligt kär”, dels betydelsen att man varit tillräckligt kvinnlig för att attrahera en man men också att man inte är *alltför* sexuellt tillgänglig, en slampa.

Lena Berg har i en senare studie kring unga män och sexualitet utifrån djupintervjuer med unga killar diskuterat vidare kring vad synen på kvinnor och tjejer som sexuellt tillgängliga kan få för konsekvenser (Berg 2005). Hon undersöker hur en ung man kan fortsätta den sexuella aktiviteten trots att kvinnan visar sin ovilja, hur fredlig heterosexuell praktik kan glida över i vad som kan bli en våldtäkt. Utgångspunkten för de intervjuade männen är att ingen vill våldta en tjej. Samtidigt blir det inte självklart att sluta ha sex med en tjej som till exempel är berusad och somnar under samlaget. Detta blir, menar Berg, möjligt utifrån vissa centrala omständigheter. Dels har den gemensamma sexuella upphetsningen *innan* hon somnar betydelse för vad som kan hända sedan och hur detta kan tolkas. En kille säger *”/.../hon ville ha sex och så somnar hon medan de har sex. Om han fortsätter då är det ingen våldtäkt...”*. Förutom den gemensamma lusten innan kan mannens *sätt* att njuta ha betydelse för hur väl han märker hennes avtagande delaktighet, om han till exempel blundar eller tittar på hennes bröst. Och detta gör en väsentlig skillnad för killarna i studien; om han inte märker att hon somnar är det inget övergrepp att fortsätta. För detta har också killens egen berusning betydelse, om han var för full för att märka att hon ”försvann”. De vet att det är fel att fortsätta, men alkohol gör det möjligt att förminska och förklara bort övergreppet (jämför med Jeffners studie om ungdomars syn på våldtäkt under tema Sexualbrott). En ”riktig” våldtäkt blir att *medvetet* gå över någon annans gränser och göra någon illa. Killarna diskuterar i intervjuerna om kvinnans lust egentligen har avtagit för att hon somnar,

hon har ju inte visat ovilja eller sagt nej. Berg menar att denna syn på kvinnor som sexuellt tillgängliga tills något annat påtalas lägger ansvar på kvinnor för den sexuella samvarons vara eller icke-vara.

I materialet *Bland horor, bockar och bögar* (2001) beskriver Bergström och Forshage hur RFSU Stockholm arbetar med frågor kring kärlek och sex med eleverna. De beskriver hur genusförväntningarna ständigt är närvarande bland eleverna, tjejer förväntas vara på ett sätt och killar på ett annat. De menar att systemet premierar vissa beteenden och bestraffar andra, vilket gör att systemet upprätthålls. På detta sätt begränsas framför allt tjejers men även killars sexuella utrymme. De kallar systemet för ”hor- och bocksystemet”, vilket speglar de olika förväntningar och begränsningar killar respektive tjejer har att förhålla sig till. Författarna menar att man inte kan se hor- och bocksystemet som ett isolerat fenomen, det ligger i linje med genussystemet i samhället – det vill säga föreställningen om två kön som varandras motsatser med män som överordnad grupp gentemot kvinnor. De menar att eleverna är väl medvetna om att tjejer och killar har olika sexuellt utrymme och att de ser detta som orättvist. De flesta tyckte också att detta var något som borde förändras men de vet ofta inte hur.

”Bocken” som fenomen kopplas till sexuellt umgänge, det handlar inte om killen som person utan att om han har haft sex med många tjejer. Synonymer till bock som kommer upp i diskussionerna med RFSU är hingst, kung, hjälte, player och Casanova. Att få detta epitet är en statussymbol. Däremot kan ”bockkryttet” vara till nackdel i lite äldre ålder då man kan betraktas som ”oseriös” av tjejer. Författarna beskriver hur den sexuella könsrollen för killar inte medför några begränsningar när det gäller möjligheten att säga ja till sex, så länge det är heterosexuellt. Däremot blir det värre för den kille som inte vill ha sex. Att säga nej till sex är något som är laddat för killarna framgår av elevdiskussionerna, det är något man som kille inte förväntas göra. Som kille ska man alltid vilja. Genussystemet skapar alltså begränsningar både för tjejer och för killar. Rätten att säga ja och rätten att säga nej blir ingenting som är vare sig okomplicerat eller självklart.

Arbetsmaterial

STARTER NIVÅ 1

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera fler frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att gå vidare med.

Starter: Associera kring ”kärlek”

Skriv upp ordet ”kärlek” på tavlan och be eleverna att ösa ur sig allt de tänker på när de hör ordet, det finns inga rätt eller fel. Ett alternativ är också att använda ett föremål som kastas runt i en ring. Eleven som får föremålet ska snabbt säga ett ord och kasta föremålet vidare.

Diskutera de ord som kommit upp:

- Känns kärlek olika beroende på vem som är föremålet för kärleken, kompisar, familj, någon man är kär i?
- Kan kärlek göra ont?
- Är man alltid bara snäll mot någon man älskar?
- Vad är det för skillnad mellan att vara kär i någon, förälskad, attraherad?
- Kan kärlek ta slut?
- Kan man vara kär i mer än en person?

Starter: Oavslutade meningar

Läraren kan kopiera dessa meningar till eleverna. Eleverna får sedan själva skriva dit fortsättningen på meningarna. Ett annat alternativ är att eleverna sitter i en ring och att läraren i turordning läser upp meningar som eleverna får avsluta. Meningarna fokuserar framför allt på olika känsloupplevelser och relationer.

Förslag på meningar:

- När jag vill ha kul med kompisar brukar jag...
- Det är härligt med...
- Det är läskigt med...
- När man får komplimanger känns det...

- När man får höra kränkande kommentarer känner man sig...
- Att vara ihop med någon är...
- Att vara förälskad känns...
- När jag lyssnar på musik som jag tycker om känns det...
- Jag blir glad av...
- Jag blir arg när...
- När jag dansar känns min kropp...
- Jag tycker väldigt mycket om att...
- Jag mår bra när...
- Jag blir ledsen av...
- Jag gillar att kramas när...
- Jag gillar inte att kramas när...
- Just nu känner jag mig...
- När jag blir riktigt glad kan jag...
- När jag blir ledsen kan jag bli tröstad genom...
- Det är modigt att...
- Kärlek är...
- Det är härligt att...
- En bra kompis är...
- Romantik är...
- Det är läskigt att...
- Jag vill känna mig snygg när...
- Det är långtråkigt när...
- Jag skrattar när...
- Jag gråter när...
- Jag tycker väldigt mycket om att...
- Jag tycker det är läskigt när...
- När jag blir rädd känns det som...
- Det bästa jag vet är...
- Det värsta jag vet är...
- När jag var liten var jag rädd för...
- Det är svårt att...
- Ibland har jag lust att...

- Jag känner mig trygg när...
- När jag har drömt något läskigt känns det...
- När jag har drömt något roligt känns det...

Övningen kan avslutas med att eleverna ges möjlighet att diskutera några av meningarna, jämföra sina svar och fundera kring olikheter och likheter i svaren. Betona att känslor är personliga och att något som en person kanske inte alls har något emot kan vara obehagligt för någon annan. Diskutera hur man kan vara lyhörd inför andras känslor så att man inte medvetet eller omedvetet skapar obehag för någon annan.

Starter: Karin och morfar

Karin är på släktkalas med sin familj. De träffas ganska ofta i hennes släkt och varje gång de ses är det massor av folk, bullrigt och många barn som springer omkring. Karin tar av sig sina ytterkläder, hälsar glatt på alla och tittar sig omkring efter sin kusin Bea. Bea är två år yngre än hon själv, bara nio år, men de brukar ha kul ihop. När hon vänder sig om står hennes morfar där. Karin tycker om sin morfar men är samtidigt lite rädd för honom. Han är ganska sträng och har bullrig röst, och hon vet ofta inte riktigt vad hon ska säga till honom. Han brukar ställa töntiga frågor om skolan, samma frågor varje gång de ses. Men Karins mormor dog för några år sedan, och mamma har sagt att morfar är ensam och ledsen och att man måste vara snäll mot honom, så Karin brukar anstränga sig och prata med honom och svara på hans frågor. Ibland kan det vara rätt kul också när han berättar om saker han gjorde när han var liten.

Men det finns en sak Karin verkligen inte gillar och det är att morfar ska kramas så mycket när de ses. Kanske är det för att han känns så sträng och kanske för att han luktar konstigt och har så konstig hud. Det händer ofta att mamma puttar lite på Karin för att hon ska gå fram och ge sin morfar en kram. Efter en stund får hon syn på sin morbror Anders som står och pratar med någon. Karin blir glad, hon gillar sin morbror och han brukar säga så mycket knasiga men kul saker. Hon rusar fram och ropar hej och ger honom en stor kram.

- Varför är det så svårt för Karin att säga att hon inte vill krama sin morfar?
- Vad skulle ni ha gjort om ni var Karin?
- Måste man ”ställa upp” och låta andra ta i en för att de inte ska bli sårade?
- Hur kan man visa att man inte tycker om när någon tar i en?

- Är det svårare att säga ifrån till någon som man tycker om?
- Är det okej att Karins mamma puttar på henne för att hon ska krama sin morfar?
- Är det vanligt att vuxna har mindre respekt för barns önskingar och gränssättningar? Hur påverkar det barn?
- Kan man märka när en person inte vill kramas, fast den personen inte säger något?
- Karin ville gärna krama sin morbror. Hur känns det när man vill krama eller ta i någon?
- Hur känns det i kroppen när man kramar någon fast man inte vill och när man kramar någon som man vill krama?

STARTER NIVÅ 2

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera fler frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att gå vidare med.

Starter: Associera kring ordet sex

Skriv upp ordet ”sex” på tavlan. Be eleverna att ösa ur sig allt de tänker på när de hör ordet, det finns inga rätt eller fel. Ett alternativ är också att använda ett föremål som kastas runt i en ring. Eleven som får föremålet ska snabbt säga ett ord och kasta föremålet vidare. Skriv upp alla ord på tavlan. Genom att våga uttala orden högt visar du att du inte är rädd för att ta sexuella ord i din mun och att du är beredd att föra samtalet på elevernas villkor.

Diskutera gemensamt de ord som kommer upp på tavlan.

- Vad är sex egentligen?
- Är sex samma sak som ett heterosexuellt samlag eller är sex mycket mer?
- Kan man ha sex med sig själv?
- Är sex bara förknippat med positiva saker? Är det så i verkligheten?
- Vilka kan vara negativa sidor av sex?
- Måste man vara kär för att det ska vara bra sex?
- Var går gränsen mellan till exempel hängel och sex? Eller finns det ingen gräns?

Det är viktigt att förmedla till eleverna att sex innebär olika saker för olika människor och att synen på sex har sett olika ut i olika tider och i olika samhällen. Ofta kan ordet "naturligt" komma upp i diskussionen, vilket kan fungera både normförstärkande och skuldbeläggande. Fyll gärna på med ord på tavlan under diskussionens gång.

Starter: Emma är kär

Emma sitter i sin bänk och tittar ut genom fönstret. De har prov i matte nästa timme och hon har svårt att koncentrera sig på vad läraren pratar om där framme. Varför pluggade hon inte mer i helgen! Läraren säger att de ska ha lite värderingsövningar. Emma suckar lite, hon orkar inte hålla på att diskutera en massa nu, även om hon brukar tycka att det är kul annars. "Ja, ni vet ju att det har varit en del diskussioner om homosexuellas rättigheter de sista åren", säger läraren, "nu tänkte jag att vi ska prata om det en stund." Emma tycker plötsligt att det känns som om hjärtat åkte ner i magen. De ska göra en heta stolen-övning, och de ska resa sig om de håller med om ett påstående och sätta sig om de inte håller med. "Homosexuella ska ha rätt att gifta sig", säger läraren som första påstående. Det blir lite fniss och småprat, men så småningom reser sig ungefär halva klassen, Emma reser sig också till slut på lite skakiga ben. Tittar någon på henne, syns det att hon är röd i ansiktet? Någon av killarna säger att homosexuella är äckliga, det är ju inte naturligt, det blir ju inga barn när de har sex. Läraren säger förmanande att det inte är något onaturligt eller fel att vara homosexuell, när heterosexuella har sex är det ju oftast inte heller för att skaffa barn. "Homosexuella är precis som vi andra, deras kärlek är lika mycket värd", säger läraren. "Vi?" tänker Emma, "är inte jag med i det "viet?"

Hon har försökt att inte tänka på det, men samtidigt kan hon inte låta bli. När hon tänker på Linnea, bara på Linnea, så känns det ju bara bra. När hon framför sig ser bilden av Linneas glada ögon och hennes små fräknar på näsan blir hon mjuk och glad i magen. Hon vill bara vara med henne jämt, och hon räknar alltid ner dagarna till nästa gång de ska ses. Hon tänker på Linneas mun och funderar på hur det skulle vara att kyssa den. De träffades mest tillsammans med andra förut, men nu har de börjat träffas rätt mycket själva. Ibland kan Emma vara helt naturlig med Linnea, de har kul och skrattar mycket. Men ibland, när hon känner av pirret i magen extra mycket, blir hon tyst och blyg. Tänk om Linnea visste vad hon tänker på! Ibland när hon blir så där tyst lägger Linnea huvudet på sned och frågar vad hon tänker på. "Inget särskilt", säger Emma, eller så hittar hon på något. Det händer att hon tänker att Linnea kanske känner samma sak för

henne, hon brukar titta på ett särskilt sätt på henne ibland, och hon tar varje chans hon får att ta i Emma, pilla i hennes hår eller ta hennes hand.

Ett år senare sitter Emma framför sin dator. Hon väntar på att Linnea ska komma över, de ska kolla på en film. Vi får väl se hur mycket av filmen vi kommer att se den här gången, tänker Emma och ler för sig själv. Det brukar alltid sluta med att de börjar kyssas så fort filmen kommer igång och sedan hänger de inte alls med i handlingen längre. Mamma sticker in huvudet och ler mot henne. ”Du ser glad ut”, säger hon, ”är du fortfarande lika kär i Linnea?” Emma nickar och känner hur mycket hon tycker om sin mamma. Hon vänder sig mot datorn igen. Hon är inne på en av RFSL:s chattsidor och kollar runt lite på måfå på olika personers hemsidor medan hon väntar på Linnea. Hon kommer på att hon ska söka på sin hemstad, undrar om hon kommer att känna igen någon? Plötsligt får hon upp en sida med en Hannes, 16 år. Hon läser och tänker att den här personen känner hon ju igen! Det måste vara Hannes som gick i hennes klass på högsta-diet! Men, var det inte han som sa att homosexuella var äckliga den där gången då de pratade om homosexualitet på samhällskunskapen?!

Frågor att diskutera.

- Hur vet man att man är kär i någon eller bara tycker väldigt mycket om någon? Vad tror ni gjorde att Emma förstod att hon var kär i Linnea?
- Vad tror ni hände, hur blev Emma och Linnea tillsammans? Vad skulle ni ha gjort om ni var Emma? Skriv gärna en fortsättning på berättelsen!
- Varför är man så rädd för att bli avvisad när man ska berätta att man är kär i någon? Är det svårare eller lättare om man är kompisar först?
- Hur många i er klass är kära eller förälskade just nu?
- Hannes sa på lektionen att han tycker att homosexuella är äckliga. Kan det vara den Hannes som Emma hittar på en chattsida för homosexuella? Varför sa han i så fall som han gjorde på lektionen?
- Vad tror ni kan ha varit skillnaden mellan Emma och Hannes, varför vågade hon inse vad hon kände men inte han?
- Läraren pratade om ”vi heterosexuella” som om det var självklart att alla i rummet var det. Tror ni att det är vanligt att man gör så, utgår från att personer är heterosexuella tills det visar sig att de inte är det? Hur påverkar det oss?

- Vad krävs för att man ska se sig själv som heterosexuell? Att man bara blir kär i det andra könet? Att man bara blir attraherad av det andra könet? Att man bara har sexuella fantasier om det andra könet? Att man aldrig kysser eller har sex med någon av motsatt kön?

Starter: Svara på frågor i frågespalter

Många ungdomar får sin information om sex, kärlek och relationer från frågespalter i tidningar och på Internet. I den här övningen får eleverna själva skriva svar till andra ungdomar som undrar över saker. Ge olika alternativ. Be dem välja något av alternativen och besvara frågan som om det var de som hade frågespalten. Eventuellt kan du be eleverna att lämna in sina svar. Välj ut några svar på varje fråga och läs upp dem för klassen utan att berätta vem som har skrivit dem.

Alternativ 1

Hej!

Jag är en kille på fjorton år som har en fråga. Vad gillar tjejer egentligen? Ibland känns det som att tjejer bara gillar killar som är tuffa och ”macho”. Jag är inte alls sån, även om jag försöker ibland. Jag har flera tjejkompisar och de gillar ju mig, men de är ju bara kompisar. Borde jag försöka träna på att bli kaxigare? Hur vill tjejer att man ska ta kontakt med dem? Ska man vara rakt på sak eller ska man vara mer mjuk? Känns som att alla andra börjar vara ihop med någon utom jag.

”Anonym”

Alternativ 2

Hej!

Jag vet inte vad jag ska göra. Jag har träffat världens finaste kille. Han är två år äldre än mig, sjutton, och vi har varit ihop i nästan en månad. Nu vill han att vi ska ha sex. Jag har inte haft sex förut. Jag tycker att det är mysigt när vi hånglar, men vet inte om jag vill göra mer, i alla fall inte än. Han säger att hans förra tjej och han hade jättemycket sex och att han saknar det. Det är som att jag både vill och inte vill samtidigt. Jag är rädd att han kommer att göra slut och bli tillsammans med sin förra tjej igen om jag inte har sex med honom. Hur ska jag prata med honom om det här? Snälla svara fort!

”Desperat”

Alternativ 3

Hjälp!

Känns som att jag håller på att bryta ihop snart. Alla andra tror att jag mår så bra men på insidan så mår jag dåligt. Jag känner mig ofta värdelös och tycker inte om mig själv längre. Det värsta är min kropp. Jag känner mig fet och ful, fast alla andra säger att jag är söt och smal. Jag kan inte alls se det när jag ser mig själv i spegeln och jag tänker hela tiden på vad jag äter, har blivit helt fixerad. Vad ska jag göra?

STARTER NIVÅ 3

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera fler frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att gå vidare med.

Starter: Om Lisa och Tomas

En dag, bara några veckor innan studenten, står Lisas plats tom i klassrummet. De flesta utgår från att hon är sjuk, men sedan börjar ryktet sprida sig; hon är på en rättegång där hennes före detta pojkvän står anklagad för att ha misshandlat henne. Alla i klassen är chockade, ingen hade anat någonting. På rasten går diskussionerna höga; kan det verkligen vara sant? Man har ju en bild av vem som är en misshandlad kvinna, antingen ska det ju vara någon som har jättedålig självkänsla eller någon som är gift med en alkoholist. Och det borde väl ha märkts mer på Lisa? Men Lisa är ju en vanlig tjej, som vem som helst, och inte har väl hon betett sig så annorlunda på senaste tiden? Några av tjejerna i klassen har också träffat Lisas pojkvän Tomas, han har verkat hur trevlig som helst, och Lisa har verkat kär och lycklig tillsammans med honom. ”Fast”, säger Moa, ”jag och Lisa umgicks jättemycket förut men sedan hon träffade Tomas har vi knappt setts någonting utanför skolan.” Det visar sig att Moa och några andra tjejer som brukade umgås mycket med Lisa ganska snart märkte att Lisa var helt uppslukad av sin nya relation. ”Hon bara pratade om Tomas hela tiden och när vi till exempel var och fikade så kunde han ringa typ tio gånger och så satt de och gullade i telefonen. Det kan ju vara okej när man är helt nykära men sedan får man ju skärpa till sig. Och sedan ville hon ses mer och mer sällan. Jamen, så där vet man ju också att det är när man är kär,

men man kan ju inte bara dumpa sina kompisar när man träffar en kille, i alla fall inte hur länge som helst.” En annan tjej i klassen kan också berätta att sista gången hon och Lisa träffades och fikade så ringde Tomas flera gånger och skulle kolla vem hon var med. Lisa blev sur till sist och sa åt honom att lägga av och berättade lite generat för sin kompis när hon hade lagt på luren att Tomas är rätt svartsjuk av sig. ”Det kan vara rätt gulligt också, men ibland blir det bara för tröttsamt”, sa Lisa och skrattade lite.

Samtidigt som klasskompisarna står och pratar sitter Lisa i rättegångssalen. Hon känner sig frusen och trött och sneglar i smyg bort mot Tomas. Han sitter med huvudet nedböjt och tittar inte på henne. På raden bakom honom sitter hans föräldrar. Inte heller de har mött hennes blick. Det känns konstigt, tänk vad många gånger hon har suttit vid deras köksbord och pratat! När det är hennes tur att berätta sin historia blir hon först alldeles tom, åklagaren är tvungen att ställa samma fråga flera gånger. Till slut hör hon: ”Berätta för oss Lisa, hur var det när du och Tomas träffades?”

Hon kommer precis ihåg hur det var den dagen. Hon och hennes kompis från träningen, Lotta, satt på ett kafé och pratade. En kille kom fram till bordet. Han kände visst Lotta och efter ett tag satte han sig med dem och fortsatte prata. Hon kunde inte ta ögonen från honom, han var så snygg, men verkade ändå inte dryg utan frågade mycket om henne. Lotta försvann och bara de två satt kvar.

Efter den dagen hördes de på telefon några gånger innan han föreslog att de skulle ses och gå på bio. Hon var så glad och ringde runt till alla och berättade om vilken tur hon hade och hur nervös hon var. Efter bion följde fler träffar och bara några veckor senare frågade han lite generat om han kunde presentera henne som sin flickvän nu.

Lisas liv kretsade mer och mer kring Tomas. Det kändes som att hon flög fram och hon hade svårt att tänka på något annat än honom. Hon hade till och med en av hans t-shirtar i sin väska som luktade av parfymen han brukade använda och som hon luktade på i smyg. De ringde till varandra hela tiden och träffades så ofta de kunde. Hon träffade sina kompisar mindre, och träningen blev det inte så mycket av med längre, men det var det värt.

En eftermiddag när de varit tillsammans i flera månader var Tomas hemma hos henne. Hon skulle gå ut med sina kompisar och ha en ”tjejkväll på stan”. Hon hade tagit på sig en ny topp som hon köpt dagen innan och hon visade stolt upp sig för Tomas. ”Ska du verkligen ha på dig den där?” sa Tomas och såg plötsligt lite surmulen ut. ”Ja, om du vill visa upp dina bröst för alla så varsågod.” Hon tittade oroligt ner på sin uringning, inte

var den väl så djup? Tomas ser bara surare och surare ut ju mer hon fixar sig och hon börjar bli orolig. ”Varför är du så sur?” frågar hon. ”Men vad fan, det fattar du väl att jag inte tycker att det är så kul att du går och fläker ut dig så när inte jag är med, ska du ut och ragga eller?” Lisa blir ledsen men fortsätter tyst och sammanbitet att göra sig i ordning. ”Jag får väl ha på mig vad jag vill”, säger hon innan hon går, ”och jag tycker att det är jäkligt taskigt av dig att säga så till mig, du vet ju hur kär jag är i dig.”

Veckorna rullar på, de fortsätter att ses hela tiden. Tomas säger hela tiden till henne hur fin och vacker hon är, hon är så lycklig att hon träffat någon som han. Men det börjar kännas lite jobbigt att han är så svartsjuk. Han frågar ofta vem hon träffar och blir lite småsur om det varit andra killar med i sällskapet. Hon kan känna sig rätt smickrad ibland, särskilt när han säger sådant som: ”Men det fattar du väl att jag blir lite svartis när du är med andra killar, du som är så söt och sexig, dig skulle de ju lägga beslag på direkt om de kunde.” Samtidigt kan det bli lite jobbigt ibland när hon måste blidka hans svartsjuka, och sin gamla kompis Jonas träffar hon knappt alls längre, det blir för jobbigt efteråt. Å andra sidan träffar hon ändå mest Tomas nu för tiden så det märks inte så mycket.

Tomas börjar så småningom kommentera ganska mycket hur hon borde se ut och vad hon borde göra. Han gillar när hon har kjol eller klänning på sig, och hon har börjat ha det mycket oftare än förut, man vill ju vara fin för den man är tillsammans med! När hon har kläder han gillar kan hon få massor av komplimanger, hon känner sig som en prinsessa. Men när hon har på sig något han inte tycker är så snyggt kan han få en kritisk min i ansiktet. Hon försöker att inte anpassa sig för mycket, men samtidigt har hon själv svårt att tycka att de där byxorna var så fina om han har visat att han inte gillar dem.

När de varit tillsammans i över ett halvår börjar Tomas förändras lite. Han börjar ge henne små pikar för vad hon säger, hur hon ser ut eller för vad hon gör. ”Du, du vet att du har ett rätt högljutt skratt, va?” kan han säga eller så kan han antyda att hon kanske inte ska uttala sig så mycket i vissa ämnen för hon är ju faktiskt inte så insatt. En dag säger han att hon kanske inte borde ha den där tajta tröjan, hon är ju inte direkt vältränad. Han kan fortfarande ösa beröm över henne, men allt oftare kommer de små taskiga kommentarerna. Hon försöker oftast skratta bort dem, han menade säkert inte så illa, men innerst inne blir hon ledsen. Hon kanske inte är så snygg trots allt? Och hon har ju faktiskt inte så bra koll som han har. Lisas självförtroende och självkänsla börjar försämrans.

Lisa märker också att Tomas kan vara rätt svår att ha att göra

med när han är bland sina kompisar. Ibland är det som att hon knappt finns, och han kan skämta på hennes bekostnad inför de andra. Kanske skäms han lite för henne? Till slut är hon oftast ganska tyst när de umgås med hans vänner, sitter och pratar med någon av hans kompisars flickvänner ibland medan han pratar med sina kompisar.

Lisa känner sig inte alls lika fin längre, och hon har inte lust att ha sex lika ofta. Tomas vill ha sex nästan varje gång de ses själva, och hon börjar tycka att det är rätt jobbigt. ”Kan vi inte bara prata i stället?” säger hon och tar bort hans hand. Ofta accepterar Tomas det, men ibland blir han sur. Börjar prata om att han faktiskt har behov och att de tjejer han haft tidigare minsann har velat ha sex lika ofta som han. Lisa börjar ställa upp och ha sex ibland trots att hon inte vill, det är så jobbigt när han blir så sur, och så kan han dessutom vara så mjuk och gullig efteråt, kramas och säga hur fin och bra hon är.

En dag ska Lisa gå ut med sina kompisar, det var länge sedan sist. Tomas blir sur, han hade ju tänkt att de skulle ses och kolla på film. Lisa bestämmer sig för att gå ändå. Under kvällen ringer Tomas hela tiden på hennes mobil, han frågar vem hon pratar med och vad hon gör. Till sist bestämmer hon sig för att stänga av mobiltelefonen, hon kan ju alltid låtsas att batteriet tog slut. Hon har roligt och stannar ute ganska länge. Vid ett-tiden kommer Tomas in på krogen. Han är arg och går fram till henne och säger att det är dags att gå hem. Varför svarar hon inte i telefonen för? Hon blir jättearg, men följer med honom ut, det är ju pinsamt att gräla inför alla andra. När de kommer ut på gatan tar han tag i hennes arm och drar henne mot bilen. Det gör ont och hon stretar emot. Då tar han tag i henne och föser in henne i bilen och kör därifrån.

Dagen efter skäller Lisa på Tomas. Han är jätteledsen, gråter och säger att det bara är för att han tycker så mycket om henne som det blev så där. Nu ska han skärpa sig. Lisa tycker synd om honom och förlåter honom.

Nu blir det mycket bättre mellan Lisa och Tomas ett tag. Några månader senare ska Lisa och Tomas gå ut båda två. De träffar ett gäng kompisar och Lisa sitter ganska länge och pratar med en kille som gillar samma musik som hon. När de går därifrån är Tomas ett åskmoln, och han är tyst hela vägen hem till honom där de bestämt tidigare att de ska sova. När de kommer in i hallen exploderar Tomas. Han skriker åt Lisa, och hon börjar bli rädd men försöker svara tillbaka. När de grälat en lång stund börjar Tomas knuffa på henne. Sedan tar han tag i hennes armar och börjar skaka henne. Hennes huvud åker in i hallväggen, det gör ont och nu är hon riktigt rädd och skriker åt honom att sluta. Det slutar

med att han knuffar ner henne på golvet, sätter sig över henne och slår henne i huvudet två gånger. Efteråt ligger han kvar och gråter. Hon tar sig skakande och chockad därifrån. Nästa dag ringer Tomas och bönar och ber att få träffa henne igen. Han är så fruktansvärt ledsen, han hade aldrig kunnat tro att han skulle slå en tjej. Det kommer aldrig, aldrig att hända igen. Han har haft det så jobbigt ett tag, med föräldrar som tjafsar på honom och massor att göra i skolan. Han gör vad som helst om hon bara vill fortsätta att vara tillsammans.

När det gäller våld mot tjejer och kvinnor i nära relationer så följer det ofta ett mönster, det kallas för en normaliseringsprocess. Om Tomas hade slagit Lisa första gången de träffades hade hon antagligen aldrig träffat honom mer. Men normaliseringsprocessen gör att gränserna för vad man uppfattar som normalt långsamt förskjuts. Det börjar som en vanlig kärleksrelation och man tycker inte att det är så konstigt med lite svartsjuka eller att man träffar sina kompisar mindre. Pojkvännen blir viktigare och viktigare och det han säger blir en måttstock för hur bra man känner sig. Man träffar inte så många andra längre så det finns inte heller andra runt omkring som kan ge andra bilder av verkligheten. Det är sällan så att han bara är taskig hela tiden utan han växlar mellan att vara spydig eller elak och att vara samma fina kille som man blev kär i. Man vill gärna tänka att den elaka sidan är tillfällig och att den fina sidan är sådan han är innerst inne. När första slaget kommer har man tagit över hans bild av sig själv, man har en mycket lägre självkänsla än vad man hade tidigare, och man vill så gärna tro honom när han är ledsen och säger att det aldrig ska hända igen.

Frågor att diskutera:

- Vad tror ni att Lisa gör, träffar hon Tomas igen?
- Kommer Tomas i så fall att slå henne fler gånger?
- Om hon fortsätter att vara tillsammans med honom, hur kommer det att påverka henne och deras relation att han har använt våld? Hur kommer hon att känna nästa gång de bråkar?
- Hur ska man kunna veta när man har anpassat sig för mycket i en relation?
- Kan det kännas smickrande med svartsjuka? Är det okej att visa svartsjuka? När går det över i en kontroll av den andra personen?

- Lisa var modig och gjorde till slut en polisanmälan. Våldigt många gör inte det, och många berättar inte för någon om vad som händer i relationen. Varför är det så? Vad skulle kunna göra det lättare att berätta?
- När gjorde Tomas något brottsligt mot Lisa första gången?
- Lisa känner även att hon måste ställa upp på sex som hon egentligen inte vill ha med Tomas. Kan ni förstå att hon ändå gör det? Tror ni att det är vanligt att man ställer upp på sex man inte vill ha även i relationer som inte blir misshandelsrelationer? Vad beror det på? Hur påverkar det en?
- Lisas klasskompisar är chockade över att just Lisa blivit misshandlad av sin pojkvän. Vad finns det för föreställningar om kvinnor och tjejer som hamnar i misshandelsrelationer? Om män och killar som slår? Hur ser det ut i verkligheten?
- Våldigt många av de våldtäkter som polisanmäls har skett i nära relationer. Vad tror ni att det beror på? Tror ni att det är svårare att tänka att man har blivit våldtagen när det är någon man är kär i?
- I normaliseringsprocessen ingår att man oftast har blivit utsatt för psykiskt våld innan man blir utsatt för fysiskt våld. Många relationer som innehåller psykiskt våld leder aldrig till fysiskt våld, det är någon som i stället hela tiden blir nedtryckt. Vad kan psykiskt våld vara? Tänk ut olika exempel. Hur påverkas man av det?
- Hur hade de som fanns runt omkring Lisa kunnat hjälpa henne tidigare? Vad hade de kunnat vara uppmärksamma på för signaler?

Starter: Stå på linje

Lägg ut papper i en linje på golvet, numrerade från 1 till 6. När du säger påståenden till eleverna ska de gå och ställa sig vid en siffra som motsvarar hur mycket eller lite de håller med om påståendet. Siffran 6 betyder ”Håller helt med” och siffran 1 betyder ”Håller inte alls med”. Ingen får ställa sig mitt emellan några siffror. När eleverna ställt sig vid någon siffra får de först diskutera en liten stund med de elever som står närmast, för att sedan diskutera i storgrupp.

Påståenden:

Sex och kärlek hör ihop.

Killar och tjejer har samma syn på sex.

Porr är bra.

Tjejer har frihet att klä sig hur de vill.

Killar har frihet att klä sig hur de vill.

Det är bra att det pratas så mycket om sex i media.

Starter: Svara på frågor i frågespalter

Många ungdomar får sin information om sex, kärlek och relationer från frågespalter i tidningar och på Internet. I den här övningen får de själva skriva svar till andra ungdomar som undrar över saker. Be dem välja något av alternativen och besvara det som om det var de som hade frågespalten. Eventuellt kan du be eleverna att lämna in sina svar. Välj sedan ut några svar på varje fråga och läs upp dem för klassen utan att berätta vem som har skrivit dem.

Alternativ 1

Hej!

Jag är en kille på 17 som har ett problem som känns lite skämmigt. Jag blev tillsammans med en tjej för fyra månader sedan, hon är världens finaste och jag är jättekär i henne. För någon månad sedan hade vi sex för första gången. Varken jag eller hon har haft sex med någon förut. Det har väl funkat rätt okej, men det känns inte som att jag kan tillfredsställa henne riktigt. Det har inte gått för henne en enda gång. I porr och i filmer är det ju bara ut och in, och tjejen får orgasm av det. Man vet ju att det inte funkar riktigt så i verkligheten, men man får ju inte se så mycket annat heller. Så nu undrar jag; vad gillar tjejer egentligen? Hur ska jag få henne att njuta mer när vi har sex? Hur vill tjejer att man ska ta i dem? Kan det gå för tjejer av att bara ha samlag eller måste man göra annat också?

Undrar

Hugo

Alternativ 2

Hej!

Jag är en tjej som går andra året på gymnasiet. När jag var på mitt lantställe i somras så träffade jag en tjej där. Vi var kompisar först men efter ett tag kände jag att jag var förälskad i henne. Jag berättade det för henne, och hon kände samma sak, så vi hade ett förhållande medan jag var på landet. Vi bor i olika städer så nu är vi bara kompisar och hörs ibland. Jag har varit ihop med flera killar förut och jag har känt mig förälskad i dem med, men inte alls som jag var i den tjejen. Jag har haft ihop det lite med en kille sedan dess, men jag kan inte sluta att tänka på henne och jag

fortsätter att kolla på tjejer. Tror du att jag är homosexuell? Eller bisexuell? Egentligen har jag inte så mycket problem med det, jag menar att all kärlek är ju bra kärlek. Men jag vet inte riktigt hur jag ska berätta det här för mina föräldrar och för mina kompisar. Jag har ingen aning om hur de kommer att reagera. Hur tycker du att jag ska göra? Tacksam för snabbt svar!

Alternativ 3

Hej.

Jag är en kille som går andra året på gymnasiet. Jag är kär i min kompis, som går i min klass. Här är problemet. Hon har varit tillsammans med en kille i snart ett halvår. Jag träffar henne inte alls utanför skolan längre, jag orkar inte, det gör ont i hela mig. Jag vet att det är henne jag vill vara med, jag har försökt släppa henne men det går inte. Jag vet inte vad jag ska ta mig till. Jag vill inget hellre än att bli älskad av henne, kramas, pussas, skratta, vara... Hjälp mig om det går!

** hoppas **

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 1

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med fler frågor.

Undersök känslor

Hur känns olika känslor i kroppen? Prata först två och två och sedan i klassen om hur olika känslor kan kännas i kroppen:

- När man är glad?
- När man är förälskad?
- När man är hungrig?
- När man är nervös?
- När man kramas med någon man tycker om?
- När någon tar i en fast man inte vill?
- När man äter något jättegott?
- När man är ledsen?
- När ingen lyssnar på en?
- När man känner sig ensam?
- När man känner sig arg?

Prata om hur de olika känslorna känns, kan de kännas olika för

olika personer? Var i kroppen sitter de? Har de någon färg eller form? Vad händer med känslan i kroppen om man försöker ta bort den och låtsas känna något annat? Går det? Varför kan det vara viktigt att känna efter hur olika känslor känns i kroppen? Det finns inget ”fel” sätt att känna på, alla känslor är rätt, och det är viktigt att de får finnas!

Undersök relationer

Vad innebär en bra vänskapsrelation? Gör listor tillsammans på tavlan. Vad innebär en bra relation när man är ihop med någon? Titta på listan för bra vänskapsrelationer. Är det samma saker som gäller när man är ihop, ska man stryka eller lägga till något?

Ta fram en novell eller berättelse om en kärleksrelation från någon tidning, till exempel *Mitt Livs Novell* eller *Frida*. Läs igenom novellen. Byt sedan ut könen mellan de två personerna som kärlekshistorien utspelas mellan, det vill säga tjejen blir kille och tvärtom. Läs igenom novellen på detta sätt. Vad händer? Verkar det konstigt eller mindre trovärdigt på något sätt? Vilka beteenden i texten verkar vara kopplade till att tjejen är tjej och killen är kille? Ser det ut så i verkligheten, att så mycket är kopplat till om man är tjej eller kille? Tror ni att kärleksrelationer ser ut som i texten eller skulle det även kunna se ut som det gör när ni har bytt ut könen? Tror ni att man som tjej och som kille påverkas av vad man läser, hur det ”ska” se ut? Försöker man göra så/vara så i verkligheten? Hittar ni några berättelser som handlar om personer av samma kön? Tror ni att det är en verklig bild av hur kärleksrelationer ser ut som visas?

Undersök kropp och kön

Vad finns det för olika namn på killars respektive tjejers kön? Spåna i klassen eller fråga runt på skolan och gör två listor med alla ord som kommer fram.

Hur ser tjejers och killars kön ut? På tecknade bilder är det lätt att känna att man har ett kön som inte ser ut som andras. Ta fram bilder att titta på, till exempel från RFSU:s skrifter *Fittfakta* och *Kukkunskap*.

Vart kan man vända sig i er kommun om man har frågor kring kropp, kärlek eller sex? Vart kan man vända sig om man tror att man är homo- eller bisexuell och har frågor om det?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera i smågrupper:

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Leta efter information på Internet, på Folkhälsoinstitutets hemsida

da www.fhi.se eller regeringens hemsida www.regeringen.se eller på ungdomsmottagningarnas hemsida www.ungdomar.se

Intervjua eller bjud in personer från till exempel Ungdomsmottagningen, RFSU, RFSL, representanter för olika kyrkor eller andra organisationer.

Leta efter information på biblioteket.

Diskutera olika frågeställningar med föräldrar eller far- och morföräldrar.

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 2

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med fler frågor. Det finns också förslag på olika tillvägagångssätt.

Undersök kärlek och sex

Vad finns det för frågeställningar kring sex och kärlek i klassen? Alla får skriva anonymt på lappar, även de som inte har några frågor får skriva något så att det inte märks vem som har skrivit. Läs upp lapparna högt. Ta reda på så många svar ni kan själva. Om det finns frågor ni inte hittar svar på, bjud in någon, till exempel från ungdomsmottagningen eller RFSU. Ge dem frågorna innan så att de vet vad ni vill ha svar på!

Varifrån får unga sin information om sex och kärlek? Från ungdomsmottagningen, genom frågespalter, från skolan, från Internet, genom porr eller från föräldrarna? Eller någon annanstans ifrån? Gör en enkätundersökning på skolan. Markera hur tjejer respektive killar svarar.

Vad vi tänker på när vi hör ordet sex, hur människor har sex och vad som har setts som ”naturligt” och ”normalt” när det gäller sex är föränderligt. Det förändras hos varje individ under livet, hur man tänker kring sex ser inte likadant ut när man är femton som när man är femtio. Synen på sex förändras också historiskt, och det ser olika ut i olika samhällen och kulturer. Hur har synen på människors sexualitet och på vad som är en ”normal” sexualitet sett ut historiskt i Sverige? Skiljer sig vårt sätt att tänka kring sex i Sverige från hur det ser ut i andra kulturer?

Hur ser man på kärlek och sexualitet inom olika religioner? Hur har det sett ut historiskt? Hur ser det ut idag?

Var går gränsen mellan sex och det vi brukar kalla för övergrepp? Vad är egentligen ett övergrepp? Hur vet man när man har varit med om ett övergrepp? Vad ska man göra om man har blivit utsatt för någon form av övergrepp?

Undersök kärlek och relationer

Att göra slut med någon kan nästan vara ännu läskigare än att ta initiativ till att bli tillsammans med någon. Vad finns det för anledningar till att man gör slut? Vad tycker ni i klassen, hur har det sett ut för människor runt omkring er? Kan det finnas anledningar att göra slut trots att man fortfarande är kär i någon? Vilka sätt är bra sätt att göra slut på?

Hur ser ett jämlikt förhållande ut för er? Fundera i klassen och gör en lista. Är det viktigt att ett förhållande är jämlikt?

Undersök kärleksrelationer i media.

Hur beskrivs kärleksförhållanden i media? Riv ut bilder ur tidningar och gör collage som uttrycker normen för hur förhållanden ska se ut.

Undersök porr

Vad är porr? Hur definierar ni i klassen vad pornografi är? Hur många ungdomar har sett på porr? Gör en anonym enkätundersökning och leta upp undersökningar som har gjorts. I vilka medier kan man hitta porr? På vilket sätt regleras porr i den svenska lagstiftningen?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera i smågrupper.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Leta efter information på Internet, på Folkhälsoinstitutets hemsida www.fhi.se eller regeringens hemsida www.regeringen.se eller på ungdomsmottagningarnas hemsida www.ungdomar.se

Intervjua eller bjud in personer från till exempel ungdomsmottagningen, RFSU, RFSL, representanter för olika kyrkor eller andra organisationer.

Leta efter information på biblioteket.

Diskutera olika frågeställningar med föräldrar eller far- och morföräldrar.

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 3

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med fler frågor. Det finns också förslag på olika tillvägagångssätt.

Undersök sex

Hur tror ni att ungdomars sexuella erfarenheter ser ut i er ålder? Gör en enkätundersökning i klassen eller på skolan om hur eleverna tror att det ser ut. Observera att det inte handlar om att undersöka andras sexuella erfarenheter utan hur de *tror att det ser ut*. När tror de är snittåldern för att ha sex första gången? Hur många tror de har haft eller skulle vilja ha sex med någon av samma kön? Hur många tror de har provat att ha analsex? Hur många tror de har provat att ha gruppsex? Ta gärna med fler frågor som ni kommer på. När ni gjort undersökningen kan ni titta på de undersökningar som gjorts bland annat av Folkhälsoinstitutet. Jämför dem med era egna resultat om vad eleverna trodde och diskutera. Skiljer resultaten sig mycket åt? Vad tror ni i så fall att det kan bero på? Säger undersökningarna något om hur svenska ungdomars sexsvanor har förändrats under åren?

Vad tänker ni på när ni hör uttrycken ”bra sex” och ”dåligt sex”? Gör listor i smågrupper och diskutera. Tänk in alla aspekter som kropp, känsla, beröring och beteende mot varandra. Har alla samma bild? Måste bra sex innebära att man har känslor för varandra? Kan dåligt sex förekomma i en relation där man är kära i varandra? Går delar av det ni har skrivit under ”dåligt sex” att kategorisera som kränkningar eller övergrepp?

Undersök integritet

Vad betyder begreppet integritet? Är integritet viktigt för oss människor? Ibland säger man att någon har ”en stark integritet”, vad betyder det? Föds vi med olika behov av integritet? Vad kan det bero på att någon inte har en stark integritet?

Undersök bilden av sexighet som förmedlas i media

Hur framställs sexighet i media? Ta fram olika veckotidningar, klipp ut bilder och gör ett collage i smågrupper. Under nästa steg ”Analysera och bearbeta” finns förslag på frågor för vidare diskussion.

Undersök relationer och sex i ett historiskt perspektiv

Hur har synen på kärleksrelationer och äktenskap förändrats historiskt i Sverige? Synen på homosexuella kärleksrelationer? Hur

såg det ut för hundra år sedan? För femtio år sedan? Hur ser det ut idag? Vad ligger bakom de olika synsätten? Hur har detta påverkat den svenska lagstiftningen?

Undersök våld, hot och förtryck i relationer

Hur vanligt är det att man blir utsatt för våld eller hot av den man är eller har varit tillsammans med? Hur vanligt är det bland unga? Hur ser det ut i anmälningsstatistiken? Hur stora bedömer man att mörkertalen är, det vill säga hur många tror man inte polisanmäler det man utsatts för i en relation?

På senare år har man börjat prata mycket om hedersrelaterat förtryck i Sverige. Vad innebär hedersrelaterat förtryck? Vad innebär hedersrelaterat förtryck för tjejers respektive killars begränsningar och möjligheter att själva bestämma över sin kropp, sin sexualitet och sina relationer? Kan ni se några kopplingar till hur vi ser på killars och tjejers sexualitet med möjligheter och begränsningar i den svenska kulturen?

Vad finns det för hjälp att få i er kommun om man är utsatt för våld av den man lever med? Vad finns det för hjälp att få om man är utsatt för hedersförtryck? Vad finns det för andra ställen man kan vända sig till, till exempel frivilligorganisationer, jourtelefoner eller hemsidor på Internet?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera i smågrupper:

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Leta efter information på Internet, på Folkhälsoinstitutets hemsida www.fhi.se, regeringens hemsida www.regeringen.se, Brottsförebyggande rådet www.bra.se, organisationer som arbetar mot våld mot kvinnor, till exempel www.roks.se, www.kvinnojour.com eller organisationer som arbetar mot hedersförtryck, till exempel www.elektra.nu

Intervjua eller bjud in personer från till exempel ungdomsmottagningen, RFSU, RFSL, kommunen, representanter för olika kyrkor eller andra organisationer som kvinno-, tjej- eller brottsofferjourer.

Leta efter information på biblioteket.

Diskutera olika frågeställningar med föräldrar eller far- och morföräldrar.

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 1 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan analysera vidare. Komplettera gärna med egna! Motivera eleverna till att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om känslor

Vad innebär det att ha en bra självkänsla? Ge olika exempel. Vad stärker din självkänsla? Vad minskar din självkänsla? Tror ni att det är vanligt att man söker en bra självkänsla genom att få bekräftelse från andra, till exempel kompisar eller pojk- eller flickvän? Vad finns för för- och nackdelar med det?

Om kropp och kön

Titta på listan ni gjort över namn på tjejers respektive killars kön. Diskutera de ord ni kommit fram till. Vilka ord har en positiv, negativ eller neutral klang? Vad betyder de olika orden? Vilka tror ni att folk i allmänhet känner sig bekväma med att använda? Hur tror ni att det påverkar vår syn på våra kroppar och könsorgan om det inte finns självklara ord att använda? Är ord viktiga? Tror ni att killar och tjejer har olika relation till sina könsorgan? I så fall; på vilket sätt och varför? Vilka ord för tjejers respektive killars könsorgan tycker ni är bäst?

Har killar och tjejer samma behov av kramar och kroppslig närhet? Kramas killar och tjejer lika ofta? Är det alltid skönt med kramar och fysisk närhet eller kan det kännas fel ibland? Känner man när någon inte vill ha en kram eller bli tagen i?

Om relationer

Vad innebär det att vara ihop med någon? Kan det kännas viktigt att vara ihop med någon? Varför? Hur blir man ihop med någon? Ser killar och tjejer olika på relationer? Varför tror ni att det är så? Vad är det som är bra med att vara ihop med någon? Vad kan vara extra härligt? Vad kan vara svårt? Skulle det vara okej på er skola att vara ihop med någon av samma kön? Om ni skulle vara ihop med någon, hur skulle ni vilja att det var? Hur skulle personen ni är ihop med vara?

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 2 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan analysera vidare. Komplettera gärna med egna frågor! Motivera eleverna till att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om kärlek och sex

Ta fram er enkätundersökning om varifrån unga får information om kärlek och sex. Diskutera resultaten. Är det bra att det ser ut som det gör? Får unga en heltäckande och realistisk bild av sex och kärlek? Finns det en skillnad mellan varifrån killar och tjejer får information? Hur påverkar det i så fall tjejers och killars bild och hur det kan se ut i relationer och sexuella möten?

Ibland pratar man om att tjejer kan få ett "horrykte". Vad finns det för anledningar till att en tjej kan få ett sådant rykte? Gör en lista över alla anledningar ni kan komma på. Vad innebär det att uppträda "horigt" eller "lösaktigt"? Kan killar drabbas av något liknande rykte och i samma utsträckning? Får tjejer vara stolta över sina sexuella erfarenheter? Om inte, varför är det så?

För killar är det ofta status att ha många tjejer och att skryta om sexuella erfarenheter. Vad kan en sådan kille kallas? Kan killar drabbas av något rykte? Hur ser i så fall det ut? Finns det några nackdelar med att killar "ska" vilja ha sex och ha stor sexuell erfarenhet att prata om?

Titta på er undersökning om hur man ser på kärlek och sexualitet i olika religioner. Vad finns det för skillnader och vad finns för likheter? Historiskt och idag? Hur har det påverkat hur man ser på kärlek och sexualitet i det svenska samhället och den svenska kulturen? Hur man ser på det i andra länder och kulturer? Vad blir konsekvenserna för hur man ser på hur kvinnor och män är och bör bete sig?

Man brukar säga att sex ska vara ömsesidigt. Vad menas med begreppet ömsesidighet? Är det alltid ömsesidigt sex om ingen har sagt nej till sex? Om båda har sagt ja till sex? Kan ni komma på situationer när någon inte säger nej eller där båda säger ja som ändå inte behöver vara ömsesidigt sex? Måste det kännas bra för båda för att det ska vara ömsesidigt?

Tror ni att tjejer och killar onanerar lika mycket? Om inte; varför? Är det lika okej för tjejer och killar att prata om att man onanerar? Om inte; varför? Hur påverkar det oss? Vilka fördelar finns det med att onanera?

Vad är lust? Vad är en lustfylld känsla? Vilka lustfyllda känslor finns som inte är kopplade till sexualitet? Vad är skillnaden mel-

lan dem och en sexuellt lustfylld känsla? I vilka delar av kroppen kan lusten kännas?

Om kärlek och relationer

Diskutera kärleksrelationer: Vilka är mina rättigheter och mina skyldigheter i en kärleksrelation? Kan det innebära att man måste anpassa sig och kompromissa när man är tillsammans med någon? Hur märker man när man har anpassat sig för mycket? När kan det finnas skäl att göra slut med någon, fast man är kär? Är det okej att visa svartsjuka? I vilka situationer och på vilket sätt i så fall? Vad kan konsekvenserna bli om ett förhållande inte är jämlikt?

I vårt samhälle är det vanligare att en äldre man är tillsammans med en yngre kvinna än att en äldre kvinna är tillsammans med en yngre man. Varför är det så? Varför ser vi oftare män som friar till kvinnor än tvärtom? Vad finns det mer för normer kring förhållanden? Vad finns det för för- och nackdelar med normerna?

Om kärleksrelationer i media

Ta fram era collage om hur kärleksrelationer framställs i media och diskutera:

Vad är det för bild av kärlek och relationer som förmedlas?

Hur mycket påverkas man av bilden av den perfekta relationen? Kan det skapa förväntningar som är svåra att uppfylla?

Vad ges för bild av hur killar respektive tjejer förväntas vara för att passa ihop?

Kan pressen på att man "ska ha någon" eller längtan efter kärlek och närhet göra att man inte är sig själv eller att man ställer upp på saker som man egentligen inte vill?

Ser bilden likriktad ut eller finns det olika alternativa bilder? Skildras några andra relationer än heterosexuella? Finns det bilder där till exempel hon är äldre än han, där han är ett sexobjekt och så vidare? Vilka normer är det som råder?

Om porr

Diskutera porrens för- och nackdelar. Vilka är det som producerar porr? Vem är det som är med och varför? Kan porr fungera som ett informationsmaterial om sex? På vilket sätt är det bra eller dåligt? På vilket sätt behöver den bild av sexualitet som ges i porren korrigeras eller kompletteras? Hur skildras mäns respektive kvinnors sexualitet i porr? Hur kommer det sig att porrindustrin är så stor? Skiljer sig synen på porr mellan tjejer och killar? Hur och varför i så fall?

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 3 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan analysera vidare. Komplettera gärna med egna frågor! Motivera eleverna till att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om sex

”Dina läppar säger nej men dina ögon säger ja” heter det i en gammal sångtext. Finns det fortfarande en bild av att kvinnor ofta säger nej till sex fast de egentligen vill? Vad finns det för anledningar i så fall? Kan det vara okej att ta på någon eller att ha sex med någon som säger nej, men som man tror egentligen vill? Är det okej att ta på eller ha sex med någon som inte har sagt eller visat ja?

Tror ni att det är vanligt att man tjarar till sig sex? Finns det någon skillnad mellan hur ofta killar respektive tjejer tjarar till sig sex? Finns det några situationer när det kan vara okej att tjata till sig sex? Tror ni att den person som blivit tjarad på plötsligt kan ändra sig och vilja ha sex, att tjarat kan vara tändande?

När man talar om sexualitet används ofta ett språk som gör mannen till den aktiva och kvinnan till den passiva. Man talar om att en man ”sätter på” en kvinna, inte om att en kvinna ”sätter på” en man. Man säger att ”penis penetrerar slidan”, inte att ”slidan omsluter penis”. Varför ser det ut så här? Vilka ord använder vi i vilka situationer? Stämmer det överens med hur vi ser på mäns och kvinnors sexualitet? Är ord viktiga för hur vi uppfattar oss själva och våra relationer? Kan ni komma på fler exempel?

Om integritet

Vad kan konsekvenserna bli om någon kränker ens integritet? Hur ska man göra för att vara säker på att inte kränka andras integritet? Vad har begreppen integritet och människovärde för samband?

Om bilden av sex i media, reklam och i samhället

Det offentliga rummet blir mer och mer sexualiserat genom reklam, filmer, tidningar och musik. Vad finns det för exempel på detta? Vilka fördelar respektive nackdelar kan finnas med en öppnare syn på sex? Får man en realistisk bild av sex? Finns det skillnader i hur man speglar mäns respektive kvinnors sexualitet? Hur ser skillnaderna ut? Kan bilden av sex i media göra att det i vissa situationer kan bli svårare att säga nej till sex?

Ta fram era collage om hur sexighet framställs i media. Diskutera:

Är det oftast kvinnor eller män som framställs som sexiga? Varför?

Finns det någon skillnad i vad som räknas som sextigt när det gäller kvinnor och män? Analysera bilderna: Hur ser personerna ut? Vad har de på sig? Hur mycket naket är det? Vilka ställningar är de i? Vad utstrålar de genom ögon och minspel?

Hur påverkar det oss tror ni? I hur vi vill framställa oss själva? I vad vi tycker om våra kroppar? I hur vi ser på det andra könet? I en sexuell situation?

Vad tycker ni själva är sextigt hos en annan person? Stämmer era värderingar kring vad som är sextigt ihop med det som media förmedlar? På vilket sätt stämmer det överens eller skiljer det sig?

Om relationer och sex i ett historiskt perspektiv

Förr i tiden fanns väldigt strikta normer kring sexualitet. Mannen skulle ta första steget, kvinnan skulle helst säga nej till sex fram till det att hon var gift. Finns några av dessa könsroller kvar idag? Hur påverkar det oss? Innebär könsrollerna hinder eller kan de vara till hjälp i sexuella situationer? Finns det dubbla budskap? Är pressen olika för tjejer och killar, och hur ser pressen ut?

Om våld, hot och förtryck i relationer

Vad blir konsekvenserna för den som lever i en relation där våld, hot och förtryck förekommer?

Vad skiljer lite söt svartsjuka från kontrollerande av sin partner?

Hur kan man fortsätta att vara kär i någon som slår en? Vad kan det finnas för anledningar till att man fortsätter vara tillsammans med någon som slår en eller gör att man mår dåligt?

Hur kan det vara så vanligt med våld mot kvinnor i nära relationer i Sverige och vad ska man göra åt det?

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 1 ●●●●●

Här presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Känna efter i kroppen³

Genom den här övningen tränas eleverna till ökad kroppskänsla och kroppskänedom. De får känna hur de olika delarna i kroppen hänger ihop med hela kroppen och hur lätt eller svårt det kan vara att få kontakt med dem. Övningen tränar också eleverna i att känna en positiv känsla för och i sin kropp.

Alla elever ligger på rygg på golvet och slappnar av med hela kroppen. Läraren säger:

Föreställ dig att du har en liten, liten skattkista i magen, en tvärhand ovanför naveln. Det är en vacker kista, och du öppnar den. I kistan ligger det en kula. Det här är en alldeles särskild kula, för när du andas ut kan du skicka iväg den vart du vill i kroppen, och när du andas in rullar den tillbaka igen, in i skattkistan. Vi provar. Vi börjar med att skicka kulan till vänster fot. Andas in. Andas ut och känns hur kulan rullar iväg. Andas in och låt kulan rulla tillbaka till kistan. Kanske nådde kulan bara till knäet? Då får du se till att ta i mer så att du verkligen får iväg kulan ordentligt. Känn hur det blir varmt där kulan har varit. Andas ut och skicka iväg kulan. Andas in och låt den komma tillbaka.

Läraren går igenom benen och armarna, låter kulan följa ryggraden upp till huvudet, och nästa gång vidare genom huvudet och ända till hakan. Hela tiden är läraren noga med att i sina ord följa med kulan, inte tala för snabbt så att den inte hinner iväg eller inte hinner tillbaka. Låt sedan deltagarna själva få skicka iväg sin kula dit där de känner att de behöver bli varma och få mer energi.

Hur visar sig känslor?

I den här övningen får eleverna träna på att identifiera olika känslor, att känna hur de känns i kroppen och vilka signaler de sänder ut. De tränar också på att höja och sänka ”volymen” på olika känslor. Dessutom tränas de i att se hur andra uttrycker olika känslor, att en känsla kan förmedlas på olika sätt och att man kan känna igen en känsla även om den visas med svag styrka.

Be eleverna gå runt i rummet och se så neutrala och uttryckslösa ut som möjligt. Eleverna ska få gestalta olika känslor med

³ Hämtad från www.lekplatsen.net

olika styrka. Läraren säger en känsla och ett nummer på skala 0–10, som visar hur stark känslan är. 0 är likgiltighet och vid 10 går man totalt upp i känslan. Spara gärna på tiorna tills gruppen är varm i kläderna och vågar lite mer.

Diskutera med eleverna efter övningen. Prata utifrån hur det kändes och utifrån syftet med övningen som vi beskrev ovan.

Bra med kroppen

Vad är bra med min kropp? Diskutera tjejer för sig och killar för sig. Gå gärna igenom hela kroppen och diskutera vad som är bra med varje kroppsdel. Be varje elev att nämna något som de tycker om hos sina kroppar. Diskutera: Är det accepterat att tycka om och vara stolt över sin kropp? Är det skillnad för tjejer och killar? Varför i så fall?

Heta stolen

Sätt eleverna på stolar i en halvcirkel. Läs upp nedanstående påståenden för eleverna och be dem ta ställning för eller emot genom att resa sig (håller med) eller sitta kvar (håller inte med). Ställ sedan följdfrågor utifrån hur eleverna svarat, så att de får utveckla sina ställningstaganden.

Förslag på påståenden:

Man har alltid rätt att ge någon annan en kram.

Att vara ihop med någon gör att man får bättre självförtroende.

De som pratar mycket har bra självförtroende.

Det är svårt att vara nöjd med sitt utseende.

Det är viktigt i vårt samhälle att vara snygg.

Man vet alltid när man är förälskad i någon.

Man kan vara förälskad i mer än en person samtidigt.

Man kan märka en persons känslor i hans eller hennes ögon.

Man har alltid rätt att säga ifrån när något inte känns bra.

Man blir glad av vänner.

Det är viktigt att ha en nära vän.

Man har alltid rätt att säga ifrån om någon behandlar en illa.

Komplimanger är bra för självförtroendet.

Ensam är stark.

Det är härligt att flirta.

Man kan få högre status av att vara ihop med någon.

Det är svårare att säga nej till någon man tycker om.

Man säger för sällan om man tycker att någon har gjort något bra.

Det är viktigare för tjejer än för killar hur deras kroppar ser ut.

Man har alltid rätt att själv bestämma vad man mår bra av.

Ibland måste man få hjälp av en vuxen när man har något problem.

Med en kompis ska man kunna prata om allt.

Man kan lära sig mycket om kärlek och sex i veckotidningar.

Med den man är ihop med ska man kunna prata om allt.

Man ska inte behöva anpassa sig till den man är ihop med.

Fyra hörn

Läs följande berättelse för eleverna och ange samtidigt de tre givna svarsalternativen och ett öppet svarsalternativ. Varje svarsalternativ motsvaras av ett hörn i rummet. Eleverna svarar på frågan genom att ställa sig i det hörn av rummet som, enligt deras åsikt, representerar det rätta svarsalternativet. Gå sedan runt och ställ följdfrågor till eleverna i respektive hörn.

Christian och Abbe är bästa kompisar, de går i samma klass och brukar umgås nästan jämt också efter skolan. Christian har en tid varit ihop med en tjej som heter Sara som går i klassen bredvid. Abbe har känt sig lite utanför att tag, plötsligt har Christian velat träffa Sara ibland efter skolan, och det är inget kul att umgås med de två ihop. Dessutom har han varit ganska avundsjuk, ju mer han har träffat Sara desto mer har han insett hur fin hon är. Christian fattar inte hur bra han har det! En dag på första rasten i skolan märker Abbe att Christian ser rätt ledsen ut. Han frågar vad det är och Christian berättar att Sara har gjort slut. Abbe tröstar Christian, även om han har varit avundsjuk så vill han ju inte att Christian ska vara ledsen. Christian säger senare till läraren att han inte mår bra, han är nog sjuk och måste gå hem.

På lunchen kommer Sara fram till Abbe. ”Var är Christian?” frågar hon. Abbe berättar att han har gått hem. ”Har du hört?” frågar hon. Abbe nickar. Det känns lite konstigt att prata med Sara nu när hon har gjort slut med Christian, är han en dålig kompis då? Borde han vara sur på Sara? Men känslor rör man väl inte för? ”Du, det är en grej jag måste säga till dig”, säger Sara och ser konstig ut. ”Anledningen till att jag gjorde slut med

Christian är att jag tror att jag är kär i någon annan.” ”Jaha”, säger Abbe. ”Jaa, det är ju inte så bra, men det är dig jag pratar om”, säger Sara. Abbe blir så stressad att han vänder sig om och går därifrån.

Vad borde Abbe göra?

1. Strunta i sina känslor för Sara, Christian är hans bästa kompis och det går före.
2. Prata med Christian och se om det är okej att han blir ihop med Sara i stället.
3. Börja träffa Sara i smyg. När Christian väl får veta det kanske han inte är ledsen över Sara längre.
4. Öppet hörn.

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 2 ●●●●●

Här presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Gränssättningsövning

Gör gärna övningen i separata kill- och tjejgrupper. Eleverna får ställa upp sig på två led, var och en står mittemot någon annan, gärna med ganska stort avstånd. Den ena halvan ska sedan långsamt gå emot den andra och stanna när partnern signalerar stopp. Eleverna som står stilla ska försöka känna efter var deras gräns går för vad som känns bekvämt och bra. Under den här övningen krävs fokus, det gäller att känna efter ordentligt i kroppen var ens egen gräns går. Därför får inte eleverna prata under övningen annat än om de säger stopp.

Be eleverna att testa varje övning flera gånger. Experimentera gärna med att låta eleverna som går gå lite olika fort. Om någon går för långt, överträder någon annans gräns, be dem göra om övningen tills det känns bra för den elev som ska markera sitt stopp. Byt så att alla får testa både att gå och att markera sin gräns.

Övningen kan göras utifrån olika teman.

Olika sätt att signalera sin gräns:

1. Eleverna börjar med att säga sitt stopp verbalt.
2. Eleverna försöker signalera sitt stopp med kroppen.
3. Eleverna försöker signalera sitt stopp endast med hjälp av ögonen.

Om eleverna inte av sig själva råkar överträda varandras gräns,

be dem att testa att göra det några gånger så att de får känna hur det känns.

Diskutera efter övningarna:

- Var det lätt eller svårt att känna var era gränser gick?
- Jämför de olika gångerna, vad kunde göra det lättare eller svårare att känna av era gränser? Var det till exempel skillnad utifrån hur snabbt den andra personen kom emot er?
- Hur kändes det att markera gränsen?
- Hur känns det när den andra personen inte känner av er gräns utan fortsätter ändå?
- Varför kan det vara svårt att känna var ens gränser går?
- Kan ni känna var i kroppen det känns när någon träder över ens gräns? I magen? I huvudet? Någon annanstans?
- Hur kändes det att gå emot den andra personen och att få en gräns?
- Var det lätt eller svårt att uppfatta var gränsen gick? Jämför de olika sätten att markera gränser.
- Hur kändes det att överträda den andra personens gräns?
- Måste man alltid säga nej för att någon ska förstå var ens gräns går?
- Är det vanligt att andra personer överträder våra gränser? Hur känns det då?
- Brukar ni försöka känna av andra människors gränser? Hur kan man bli bättre på det?

Att sätta gränser mot olika personer

Be eleverna föreställa sig att den elev som går emot dem är olika personer, någon ur deras eget liv eller en föreställd person. De ska försöka känna var deras gräns går gentemot de olika individerna och markera stopp. Antingen får eleverna säga stopp, men man kan även här experimentera med de olika sätten att säga stopp.

Föreställ er att personen är:

1. En främling
2. En kompis
3. En familjemedlem
4. En släkting
5. En grupp med främmande ungdomar
6. Någon du tycker är obehaglig.

Diskutera:

- Hur kändes det att sätta gränser mot de olika personerna?
- Var det olika lätt eller svårt beroende på vem personen var?
- Var det stor skillnad var era gränser gick beroende på vilken person det handlade om?
- Vem var det svårast respektive lättast att sätta en gräns mot? Varför?
- Hur ser det ut i vanliga livet, vilka kan vara lätta, vilka kan vara svåra att sätta gränser mot? Är det lättare eller svårare att känna av och sätta gränser mot människor man känner eller mot okända?
- Vad är det som kan göra att man låter bli att säga ifrån när man känner att någon går över ens gränser?
- Hur kändes det när ni skulle föreställa någon annan?
- Hur kändes det att få en gräns satt mot sig, var det obehagligt någon gång?
- Vad händer när man låter andra gå över ens gränser i verkliga livet utan att man säger något? Hur tror ni att man påverkas i längden?
- Vad händer när man går över andras gränser gång på gång i verkliga livet? Hur tror ni att man påverkas i längden?
- Tror ni att man kan behöva träna på att sätta gränser och på att känna av andras gränser?
- Varför är det så lätt att lägga skuld på sig själv när någon kränker ens gränser?

Gör gärna något roligt efter denna övning, någon lek där eleverna får använda kroppen till något lustfyllt eftersom den här övningen kan sätta igång obehagliga känslor och tankar.

Vad är viktigt i en kärleksrelation? Listningsövning

Det finns många olika förväntningar på och föreställningar om vad som är viktigt och eftersträvansvärt i en kärleksrelation. Den här övningen syftar till att diskutera dessa förväntningar och föreställningar. Dela ut en lista med olika saker man kan tycka är viktigt i en kärleksrelation. Låt eleverna först var och en för sig själv fundera på vad de tycker är viktigast och därefter rangordna de olika alternativen. Be dem att själva lägga till egna alternativ som de kommer på. Låt dem därefter diskutera i smågrupper. Varför har man svarat som man har gjort?

Vad är viktigast i en kärleksrelation?

Att man kan skratta ihop.

Att man kan prata om känslor med varandra.

Att man kan umgås med andra tillsammans.

Att föräldrarna gillar den man är tillsammans med.

Att kompisarna gillar den man är tillsammans med.

Att man är attraherade av varandra.

Att man har sex.

Att man kan göra saker utan varandra.

Att man är bra kompisar.

Att den man är ihop med inte flirtar med andra.

Att vara trogen.

Att man har samma intressen.

Att man inte blir attraherad av någon annan.

Att inte behöva anpassa sig efter den andra.

Fyra hörn

Ställ nedanstående frågor till eleverna och ange samtidigt de tre givna svarsalternativen och ett öppet svarsalternativ. Varje svarsalternativ motsvaras av ett hörn i rummet. Eleverna svarar på frågan genom att ställa sig i det hörn av rummet som, enligt deras åsikt, representerar det rätta svarsalternativet. Gå sedan runt och ställ följdfrågor till eleverna i respektive hörn.

Vad tror ni är den vanligaste orsaken till att man har sex trots att man egentligen inte vill?

1. Man är orolig för att den andra personen ska bli sur eller besviken.
2. Man blir tvingad.
3. Man följer grupptrycket om att man "ska ha" sex.
4. Öppet hörn.

Vad tror ni är den vanligaste orsaken till att man inte har sex trots att man egentligen vill?

1. Man är orolig för vad den andra personen ska tänka om en.
2. Man är orolig för vad andra ska tänka om en.
3. Man känner sig inte redo att ha sex ännu.
4. Öppet hörn.

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 3 ●●●●●

Här presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Sexuell ömsesidighet

I praktiken visar man på många olika sätt att man vill eller inte vill något. Det kan handla om minspel, kroppsspråk, tonfall och röstläge och vad man säger. Detta är viktigt att reflektera över och att sätta ord på för att bli bättre på att känna av andras signaler och för att inte trampa över andras gränser. Särskilt viktigt blir det när det handlar om kroppslig integritet och sexualitet.

Be eleverna att två och två göra listor över följande frågeställningar, be dem att tänka så öppet som möjligt och att ta in alla de sätt vi människor har att kommunicera på. De ska tänka sig in i en situation som redan blivit sexuellt laddad, till exempel mellan två personer som redan har börjat kyssas och ta på varandra.

- Vad finns det för olika sätt att visa att man *vill* ha sex med någon?
- Vad finns det för olika sätt att visa att man *inte vill* ha sex med någon?

Eleverna får sedan i helklass berätta vad de kommit fram till. Skriv gärna upp de olika sätten på tavlan. Diskutera de olika alternativen att visa att man vill respektive inte vill. Hur kan man på bästa sätt vara lyhörd för vad den andra personen vill och känner? Hur ska man försäkra sig om att de sexuella handlingarna bygger på ömsesidighet? I vilka situationer kan det vara viktigt att försäkra sig lite extra om vad den andra personen vill och inte vill?

Härskarteknikerna

Titta på beskrivningen av de olika härskarteknikerna i steg 2 under temat Jämställdhet. De härskartekniker som där finns beskrivna är:

- Osynliggörande
- Förlöjligande
- Dubbelbestraffning
- Påförande av skuld eller skam
- Undanhållande av information.

Kopiera och dela ut eller informera eleverna om de olika härskarteknikerna. Dela in eleverna i smågrupper. Fundera i smågrupper

över på vilket sätt de olika härskarteknikerna kan användas i en kärleksrelation och skriv ner några konkreta situationer.

Varje grupp gör sedan ett rollspel där några olika situationer spelas upp för resten av klassen.

Fundera tillsammans på hur personen som blir utsatt för härskarteknikerna kan agera eller tänka för att slippa bli utsatt. Spela gärna upp situationerna på nytt, men låt denna gång den utsatta personen agera efter era förslag.

Heta stolen

Låt eleverna sitta på stolar i en halvcirkel. Läs upp nedanstående påståenden för eleverna och be dem ta ställning för eller emot genom att resa sig (håller med) eller sitta kvar (håller inte med). Ställ följdfrågor utifrån hur eleverna har svarat, så att de får utveckla sina ställningstaganden.

Förslag på påståenden:

Killar som inte vill ha sex är konstiga.

Det är killar som ska ta initiativet till sex.

Man ska bara ha sex om man är kär.

Vänskapsrelationer går före kärleksrelationer.

Killar har lika mycket känslor som tjejer.

Killar är oftare otrogna.

Tjejer som har sex med många riskerar att få dåligt rykte.

Killar som har sex med många riskerar att få dåligt rykte.

Det kan kännas smickrande när den man är tillsammans med blir svartsjuk.

Killar har starkare sexdrift än tjejer.

Homosexuella som visar sin kärlek öppet är modiga.

Det är svårare att säga nej till någon man tycker om.

Det är svårare att säga nej till någon som är vuxen.

I vissa situationer är det okej att bestämma över den man är tillsammans med.

Det kan vara pinsamt att säga nej till sex.

Det kan vara pinsamt att visa att man vill ha sex.

Alkohol kan vara bra för sexlivet.

SAMMANSTÄLL OCH HANDLA, SAMTLIGA NIVÅER

Nedan ges några exempel på hur eleverna kan sammanställa de kunskaper som de har fått och några idéer om hur de kan gå vidare, till exempel med en handlingsplan.

Gör en utställning om tjejs och killars kön och sätt upp någonstans på skolan. Ni kan arbeta med att tillverka könsorgan i olika material och former, klippa ut bilder, skriva små faktatexter, göra listor med namn på könsorganen – låt fantasin flöda!

Granska böckerna som används i sex- och samlevnadsundervisningen. Är de skrivna utifrån ett jämställt perspektiv, belyser man tjejs och killars kroppar och sexualitet på samma sätt och lika mycket? Använder man ett språk som gör män till mer aktiva och kvinnor till mer passiva sexuellt? Är texterna heteronormativa eller finns det också information om bi- och homosexualitet, och framställs det i så fall som något lika bra som heterosexualitet? Be annars läraren om att få läsa andra böcker och berätta vad ni upptäckt för ansvariga lärare eller skolledningen.

Gör en utställning eller en tidning kring någon av de frågor ni studerat under temat.

Skriv berättelser om sex och kärlek och sätt ihop till en liten bok.

Gör en teaterföreställning om härskarteknikerna och hur de kan användas i kärleksrelationer. Bjud in någon eller några andra klasser. Be dem att komma med förslag på hur man kan hantera de olika situationerna och gör sedan om en del bitar i teaterföreställningen utifrån deras förslag.

Sätt någonstans upp en ”veckans frågelåda” där man kan lägga frågor som har med kropp, sex eller relationer att göra. Varje vecka har någon elev i uppgift att ta reda på svar på någon av frågorna.

Gör ett relationstest som alla i klassen får ta hem och spara. Fundera kring olika saker som är viktiga för en bra och jämlik relation och ställ olika frågor utifrån det, till exempel ”Vem bestämmer oftast vad vi ska göra?” ”Har jag slutat träffa mina vänner sedan vi blev ihop?” eller ”Är han eller hon svartsjuk och försöker begränsa mig?” Tryck gärna upp testet och sätt upp någonstans på skolan så att andra kan testa sina relationer. Diskutera vad man ska göra om man upptäcker att ens relation inte är jämlik.

Bjud in någon till klassen eller till skolan som kan prata om hur det kan se ut i en misshandelsrelation. Ta reda på vart man kan

vända sig om det skulle hända en själv eller om man har varit med om att det har hänt hemma.

Bjud in någon till klassen eller skolan, till exempel från RFSU eller RFSL, som kan ge nya perspektiv på kropp, sex och kärlek.

TEMA 3

Sexuella trakasserier

TEMA 3 Sexuella trakasserier

Pedagogens introduktion

Sedan 1:a april 2006 gäller en ny lag (2006:67) om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Lagens ändamål är att motverka diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder samt motverka trakasserier och annan kränkande behandling (1 §). Enligt lagen är skolorna skyldiga att ta fram en likabehandlingsplan och aktivt förebygga och förhindra att eleverna utsätts för diskriminering, trakasserier och annan kränkande behandling (6 §).

Barn- och elevskyddslagen kräver dels att skolor arbetar aktivt för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för trakasserier och annan kränkande behandling, dels att de utreder och sätter stopp för trakasserier eller annan kränkande behandling som har kommit till skolans kännedom. Det ska finnas en tydlig policy för hur skolan ska förebygga trakasserier och rutiner för att agera om trakasserier ändå sker. Dessa ska redovisas i skolans *likabehandlingsplan* (6 §). Du kan läsa mer om lagen och om skolans ansvar i detta temas faktadel.

I barn- och elevskyddslagen är *trakasserier* definierade som ett uppträdande som kränker ett barns eller en elevs värdighet och som har samband med etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning, kön eller är av sexuell natur (2 §). Skolan måste arbeta mot trakasserier på alla dessa grunder.

I detta material och under detta tema behandlas tre olika sorters trakasserier, sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön och trakasserier på grund av sexuell läggning (du hittar definitioner i faktadelen till detta tema). Dessa tre olika sorters trakasserier delar på många sätt både ursprung och uttryck och vi har därför valt att arbeta med alla tre under detta tema. Gränsdragningen mellan dessa trakasserier är inte alltid självklar, de hör ihop och går i och ur varandra, de handlar alla om brist på jämställdhet. Det är därför viktigt att aktivt arbeta med attityder och värderingar kring kön, sexualitet och alla människors lika värde.

Trakasserierna är ofta normaliserade

I de undersökningar kring trakasserier i skolan som refereras till i faktadelen blir det tydligt att elever som utsätts för beteenden

eller handlingar som skulle ses som djupt kränkande eller oacceptabla på vuxnas arbetsplatser inte alltid själva uppfattar det på detta sätt. Trakasserier och kränkande ord har blivit normaliserade, en del av elevernas vardag. I diskussionerna kring trakasserier och när faktiska situationer uppkommer är det viktigt att vuxna förmedlar att det är allvarligt och får konsekvenser i ett större sammanhang, även om eleverna själva uttrycker att det inte är så farligt.

I arbetet med temat kan det också vara bra att vara förberedd på att elever inte alltid använder samma ord eller lägger samma betydelse i dem som vuxna. Innebörden av ord är starkt beroende av vem och i vilket sammanhang de sägs.

Många som arbetar i skolan vet till exempel att det inte bara är killar som kallar tjejer för hora. Även tjejer kan kalla varandra detta. Detta kan ses som ett uttryck för det som många underordnade grupper hamnar i, en splittring inom gruppen och en anpassning till ett snävt handlingsutrymme. Det kan till exempel handla om att distansera sig från andra tjejer som är utsatta för ryktesspridning för att undvika att själv bli drabbad. Det kan också handla om en försvarsstrategi, ett sätt att ”ta makten över orden och situationen”. ”Okej, vi är horor. Vi struntar i vad ni tycker om oss!”

Något som kan göra det svårt att definiera att man utsatts för sexuella trakasserier och som är viktigt att ha med sig när man talar om ämnet är att kränkningarna ofta sker i *glidande gränsöverskridningar*. Det kan vara en beröring som från början inte känns fel men som övergår till att bli en kränkning. Det kan till exempel handla om en lärare som står nära, lägger en hand på axeln men sedan långsamt låter handen glida längs med ryggen. Eller en kram som glider över till att få en sexuell laddning när den andra personen trycker sig mot en. Det kan också handla om ett samtal som börjar i uppskattande kommentarer om utseende men som glider över till att få en sexuell innebörd.

Att tänka på i arbetet med temat

Som lärare måste man, när man ger sig i kast med temat trakasserier, vara förberedd på att diskussioner och stämning i arbetet med temat kan präglas av situationer som uppstått eller fortfarande pågår i elevgruppen. Som lärare kan man förbereda sig för att kunna hantera detta genom att redan innan ha inlett diskussioner kring hantering av uppkomna situationer med till exempel elevhälsan. Det gäller också att som lärare styra diskussionerna så att inte de utsatta eleverna återigen blir kränkta.

Man befinner sig redan i en utsatt position när man blir tra-

kasserad. Det är inte alltid lätt att stå upp för sig själv. När man diskuterar kring sexuella trakasserier uttrycks det ofta att tjejer måste lära sig att bli bättre på att sätta gränser och att säga ifrån. Det gör att man lägger ansvar på den som har blivit utsatt att göra något åt sin situation i stället för att fokusera på att skapa en nolltolerans mot trakasserier i skolan och att lägga ansvaret på de elever som utsätter andra. Att lägga ansvar på den som blir utsatt innebär också att i värsta fall ytterligare öka hans eller hennes känsla av misslyckande och skuld, känslor som eventuellt redan finns där.

I materialet finns gränssättningsövningar. Det är klart att det är bra om man kan skydda sig själv och sätta gränser, men det är viktigt att fokus ligger på att förebygga och att sätta stopp för trakasserier som redan pågår. Det är också en fördel om läraren kan hjälpa eleverna att skapa kollektiva strategier, att till exempel låta klassen skapa ett ”kontrakt” att gripa in och hjälpa varandra om någon annan blir utsatt. Eleverna behöver få förmedlat till sig att de alltid har rätt att säga ifrån när någon säger något eller gör något mot en som känns obehagligt. Om den som utsätter en för detta inte menade något med sitt handlande kommer hon eller han att be om ursäkt och inte göra om det. Om det var meningen att kränka den utsatta personen finns risk att beteendet upprepas. Eleven har då alltid rätt att vända sig till en vuxen för att få stopp på trakasserierna.

Om det uppdagas att det förekommer trakasserier i elevgruppen är det viktigt att inte bara arbeta med de elever som är inblandade. Naturligtvis måste den eller de elever som utsatts få hjälp att hantera detta och den eller de elever som utsätter andra måste ställas till ansvar. Annars signalerar man att det är okej att kränka andra elevers integritet och att detta inte är något vuxenvärlden tar på allvar. Detta gäller även (till och med särskilt) när det kommer fram att elever känner sig trakasserade av vuxna på skolan. Samtidigt är det viktigt att inte glömma bort att arbeta med hela gruppen. Trakasserier förekommer ofta i en miljö där detta är accepterat och till och med statushöjande. Förutsättningarna för trakasserierna ligger inte enbart hos de elever som man kommer på med att utföra dem. Den tysta massan kan utgöra en publik som gör det möjligt och intressant att fortsätta med trakasserierna. Det gäller att arbeta förebyggande med de strukturer och mönster som gör att fördomar och föreställningar kring kön och sexualitet skapas och återskapas.

Eftersom samtal kring dessa frågor ofta djupt berör eleverna och deras verklighet, och för att i mesta möjliga mån hjälpa dem som känner sig utsatta eller diskriminerade att kunna formulera detta, måste man skapa största möjliga trygghet. Därför är det

bra att i vissa diskussions- och värderingsövningar arbeta med könsuppdelade grupper (det här hindrar inte att det ändå kan förekomma kränkande kommentarer på grund av kön eller på grund av sexuell läggning). Man kan också göra så att man låter eleverna samtala i könsuppdelade smågrupper men att man sedan följer upp med en vidare diskussion i könsblandad storgrupp. Då får eleverna trygghet att i den mindre gruppen formulera sina tankar och erfarenheter och ges utrymme att stötta varandra i storgruppsdiskussionen. I de delar där vi sett könsuppdelning som extra viktigt har vi också angivit detta i instruktionen.

Om man vill arbeta vidare med temat

För en ytterligare fördjupning och för att hitta källor i elevernas undersökningar av temat kan man till exempel titta på

www.jamombud.se JämO: s hemsida. Här hittar ni även *JämO:s handbok mot könsmobbing i skolan*.

www.ytan.se Under Ytan är ett projekt i samverkan mellan olika myndigheter och organisationer om arbete med normer och värderingar kring sexuell läggning i skolan.

www.frittfram.se Ett samarbete mellan arbetsgivare, fack och organisationer för att skapa ett arbetsklimat där det är fritt fram att vara öppen med sin sexuella läggning på arbetet.

Övriga myndigheter som också arbetar med frågor kring trakasserier på grund av kön, trakasserier på grund av sexuell läggning och sexuella trakasserier är

Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning, www.homo.se

Barnombudsmannen, www.bo.se

Barn- och elevombudet, www.skolverket.se

Dessutom nämns forskning och rapporter från olika forskare och myndigheter i faktadelen.

Fakta och bakgrundsmaterial

Nedanstående faktatext vänder sig i första hand till pedagogen men kan även med fördel helt eller delvis kopieras och delas ut till eleverna som kan använda det som ett underlag för sin faktainsamling.

Detta tema behandlar tre olika sorters trakasserier: trakasserier på grund av kön, trakasserier på grund av sexuell läggning samt sexuella trakasserier. Gränsdragningen mellan dessa tre sorters trakasserier är inte alltid självklar, de hör ihop och går i och ur varandra, de handlar alla om brist på jämställdhet. Frågor som hur vi skapar könsroller och normer för vad som är manligt och kvinnligt och hur kvinnor och män ”ska” förenas i heterosexuella parrelationer påverkar inte bara att vi får olika handlingsutrymme och förutsättningar utifrån vilket kön vi har. Det påverkar också synen på vilken sexuell läggning och kärlek som är mer ”naturlig”, självklar och önskvärd. Gemensamt för de tre formerna av trakasserier är också att de kan användas för att förtrycka en individ, men också för att nedvärdera en hel kategori människor. Det handlar om värderingar, beteenden eller handlingar som står i strid med principen om alla människors lika värde.

Definitioner

År 2006 kom lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever, även kallad för *barn- och elevskyddslagen* (lag 2006:67). Lagens ändamål är att främja barns och elevers lika rättigheter samt att motverka diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder. Lagen har också till ändamål att motverka trakasserier och annan kränkande behandling.

Trakasserier definieras i barn- och elevskyddslagen som ett uppträdande som kränker ett barns eller en elevs värdighet och som har samband med etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning, kön eller är av sexuell natur.

Annan kränkande behandling är uppträdanden som kränker ett barns eller en elevs värdighet och som inte har samband med de ovannämnda diskrimineringsgrunderna. Ett exempel kan vara att en elev får nedsättande kommentarer och gliringar eftersom hon eller han inte bär dyra märkeskläder.

Mobbning är upprepade och återkommande kränkningar som kan innehålla både inslag av trakasserier och annan kränkande behandling.

Sexuella trakasserier

Sexuella trakasserier definieras som kränkningar av sexuell natur som kränker ett barns eller en elevs värdighet. Det kan till exempel handla om sexuell jargong eller annat kränkande språkbruk, pornografiska bilder, ovälkomna sexuella anspelningar eller kommentarer, blickar och gester, tafsande eller annan ovälkommen beröring av sexuellt slag, ryktesspridning, ovälkomna förslag eller krav på sexuella tjänster.

Trakasserier på grund av kön

Trakasserier på grund av kön definieras som ett uppträdande som har samband med kön och som kränker ett barns eller en elevs värdighet. Könskränkningar har inte med sex att göra utan är till exempel nedsättande kommentarer om utseende eller privatliv, förlöjligande generaliseringar om män eller kvinnor, tjejer eller killar och nedsättande kommentarer om kvinnor eller män, tjejer eller killar. Det kan också handla om mindre synliga och indirekta trakasserier som till exempel att bli osynliggjord, utfrysad, förlöjligad eller motarbetad utifrån att man är just man eller kvinna, kille eller tjej. Även trakasserier av transsexuella elever omfattas av lagen.

Trakasserier på grund av sexuell läggning

Trakasserier på grund av sexuell läggning definieras som ett uppträdande som har samband med sexuell läggning och som kränker ett barns eller en elevs värdighet. Enligt lagstiftningen finns tre sexuella läggningar: homosexualitet, bisexualitet och heterosexuallitet. Trakasserier kan vara riktade direkt mot elever som antas ha en viss sexuell läggning, men det kan också handla om trakasserier med homofoba uttryck som inte nödvändigtvis måste riktas mot någon man misstänker är till exempel homosexuell. Många blir kallade bögar eller flata som skällsord, inte för att personen som utsätts misstänks vara homosexuell, men ofta för att hon eller han bryter mot föreskrivna regler om hur man ”ska” bete sig, röra sig, tala eller klä sig som kille eller tjej. Man blir ”straffad” för att man inte följer förväntade könsrollsregler. Detta kan göra det svårt att göra en absolut gränsdragning mellan trakasserier på grund av kön och trakasserier på grund av sexuell läggning.

Om en anställd trakasserar en elev är detta särskilt allvarligt och det finns ett särskilt förbud mot detta i barn- och elevskyddslagen (11 och 13 §§).

Trakasserier kännetecknas av att de är ovälkomna. Det är den enskilda personens subjektiva upplevelse som avgör huruvi-

da handlingen eller beteendet är kränkande eller skapar otrygghet. Den som utför handlingen behöver inte ha som avsikt att kränka och är inte alltid medveten om handlingens eller beteendets effekt.

Grövre typer av sexuella trakasserier kan även falla under sexualbrottslagstiftningen och kan polisanmälas när förövaren är straffmyndig. Fängelsestraff skulle kunna komma ifråga. Detta gäller till exempel *sexuellt tvång*, där man genom olaga tvång förmår en person att utföra eller tåla en sexuell handling, vilket kan leda till fängelse i upp till två år. *Sexuellt ofredande* innefattar ord och handlingar som är ägnade att kränka en persons sexuella integritet. Det innebär till exempel när någon i ett sexuellt syfte kortvarigt berör en annan persons bröst eller könsorgan. Det kan också handla om att man blottar sig på ett sätt som är ägnat att väcka obehag. Straffet för sexuellt ofredande är böter eller fängelse i upp till två år.

Lagstiftaren ser mycket allvarligt på trakasserier. Sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön och trakasserier på grund av sexuell läggning är en form av kränkning mot de mänskliga rättigheterna. Därför finns ett lagligt skydd mot diskriminering och trakasserier inom flera samhällsområden:

- Varor, tjänster, bostäder med mera: lagen (2003:307) om förbud mot diskriminering
- Studenter på högskolor och universitet: lagen om förbud mot diskriminering samt lagen (2001:1286) om likabehandling av studenter på högskolor
- Inom arbetslivet: jämställdhetslagen. För anställda och elever i grund- och gymnasieskolan gäller även arbetsmiljölagen samt AFS om kränkande särbehandling och ASF om hot och våld.

Hur vanliga är trakasserierna?

Det har tidigare inte funnits särskilt mycket forskning om hur utbredda sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön och trakasserier på grund av sexuell läggning är på svenska skolor. På 2000-talet har det kommit flera svenska studier med olika resultat, bland annat beroende på hur man har valt att ställa frågor och hur man har valt att definiera de olika typerna av trakasserier i undersökningarna. Den forskning som finns tyder på att Sverige, i en internationell jämförelse, verkar ha en lägre förekomst av sexuella trakasserier än många andra länder (Statens folkhälsoinstitut 2006:18). Trots detta visar forskningen på att elevers studiemiljö genomsyras av olika typer av kränkande, sexuellt färgade kommentarer och handlingar, även långt ner i åldrarna. Dessa

typer av trakasserier drabbar både tjejer och killar men på delvis olika sätt. Tjejer är också generellt mer utsatta än killar och det är killar som står för huvuddelen av trakasserierna.

I en av de svenska studier (Kullenberg och Ehrenlans 1998) som genomförts om sexuella trakasserier i skolan framkom att nästan hälften av de tillfrågade flickorna någon gång under sin skoltid varit utsatta för sexuella trakasserier. I denna studie tillfrågades endast flickor i Stockholmsskolor. 34 procent av de flickor som inte själva utsatts kände flickor som blivit det. I studien kunde utläsas att trakasserierna oftast förekommit på högstadiet, speciellt i årskurs 8.

Eva Witkowskas avhandling *Sexual harassment in schools* (2005) är en nationell studie som undersöker förekomsten av sexuella trakasserier på gymnasieskolor. I denna studie inkluderas även trakasserier som kanske snarare skulle sorteras in i kategorierna trakasserier på grund av kön och trakasserier på grund av sexuell läggning än i sexuella trakasserier.

Resultatet från studien visar att svenska gymnasieskolor är en miljö där olika typer av trakasserier, både verbala och fysiska, är vanligt förekommande. I studien har 540 tjejer och 440 killar tillfrågats om de blivit utsatta *under det senaste året*.

Trakasserier på grund av kön eller sexuell läggning: 77 procent av tjejerna har utsatts för nedsättande kommentarer om kön, 37 procent har blivit kallade för ord som hora, slampa och bitch och 17 procent har blivit utsatta för homofobiska trakasserier. 14 procent av tjejerna hade fått nedsättande kommentarer om kön från en lärare. Av killarna har 66 procent utsatts för nedsättande kommentarer om kön, 53 procent har blivit utsatta för homofobiska trakasserier och 36 procent har kallats för nedsättande ord. 7 procent har utsatts för nedsättande kommentarer om kön från en lärare.

Sexuella trakasserier: Exempel från studien är att 65 procent av tjejerna och 56 procent av killarna personligen hade blivit utsatta för sexuella kommentarer (84 procent av de utsatta tjejerna och 69 procent av killarna uppfattade detta som ett problem). 61 procent av tjejerna och 55 procent av killarna hade utsatts för sexuell kontaktsökande (68 procent av de utsatta tjejerna och 57 procent av killarna uppfattade detta som ett problem) och 13 procent av tjejerna och 21 procent av killarna hade varit med om att man rört vid privata kroppsdelar (74 procent av de utsatta tjejerna och 70 procent av killarna upplevde detta som ett problem).

Många elever har alltså själva blivit utsatta, men även många av de elever som inte utsatts ser detta som ett problem i skolan. Tje-

jerna uppfattade oftare än killarna de verbala trakasserier som ett problem. Tjejer är också mer utsatta än killar för alla typer av beteenden som studerats i undersökningen förutom homofobiskt språkbruk, visning av pornografi och grövre fysiska beteenden. Witkowska konstaterar att medan tjejer kan betraktas som mindre värda om de uppfattas som icke-respektabla eller lösaktiga kan killar betraktas som mindre värda om de uppfattas som sexuellt omogna, om de bryter mot normer för maskulinitet eller uppfattas som homosexuella.

I studien *Kränkningar i skolan – förekomst, former och sammanhang* som gjorts på Centrum för värdegrundstudier i Göteborg på uppdrag av Skolverket (2003) ser resultatet annorlunda ut, kanske på grund av att endast ord och handlingar som man reagerat över och ”brytt sig över” registrerats. Studien visar att såväl tjejer som yngre elever generellt reagerar starkare. Runt om i Sverige har elever fått svara på frågor om kränkningar och trakasserier under det senaste skolåret. Totalt sett hade en tredjedel av de tillfrågade eleverna i årskurs 8 samt gymnasiet år 2 blivit utsatta för sexuella trakasserier det senaste skolåret (en sammanslagning av verbala och fysiska trakasserier). 17 procent hade blivit utsatta för fysiska sexuella trakasserier.

I studien uppger 32 procent av tjejerna och 19 procent av killarna i år 8 och år 2 på gymnasiet att de blivit kallade för sexuellt laddade ord som hora, bitch osv. Studien visar att även elever i år fem i grundskolan är utsatta, framför allt för sexuellt laddade ord, som 20 procent av tjejerna och 16 procent av killarna uppger att de utsatts för. Fysiska sexuella trakasserier uppgav 8 procent av eleverna i årskurs 5 att de utsatts för.

I studien har man haft ett sammanhållet grepp vad gäller kränkningar kopplade till kön och kränkningar kopplade till sexuell läggning. Intervjuer i anslutning till enkätstudien visar också att detta är ett riktigt grepp. Homofobin handlar i dessa åldrar om hur man iscensätter sin maskulinitet, om att vara en ”riktig” man och ta avstånd från feminina ideal. I indexet homosexuellt relaterade kränkningar studeras därför både de som kallats för lesp/bög, blivit trakasserade för att de bryter mot förväntade könsmonster eller drabbats av ryktesspridning om homosexualitet. 11 procent av tjejerna och 14 procent av killarna i år 8 samt 5 procent av flickorna och 10 procent av pojkarna i år två på gymnasiet har utsatts för homosexuellt relaterade kränkningar. Eleverna i år fem har inte fått svara på frågor om till exempel kränkningar på grund av klädstil och finns därför inte med i detta index. Däremot blir det ändå tydligt att det är vanligt med homosexuellt relaterade kränkningar redan vid denna ålder, 11 procent av tjejerna och 12 procent av killarna uppger att de under det innevarande

skolåret har blivit kallade för ord som böj och lesp. Genom alla årskurser är det alltså killar som är mest utsatta för homosexuellt relaterade kränkningar, vilket inte är konstigt menar författarna om man ser på kopplingen till maskulinitet som norm.

Eleverna uppger att 16 procent av kränkningarna äger rum i klassrummet. Resten, alltså 84 procent, sker före eller efter själva undervisningen: utomhus, i korridorerna, vid skåpen osv. Den vanligaste platsen där kränkningar äger rum för elever i år fem är utomhus, 44 procent, medan korridoren är den vanligaste platsen för elever i år 8 och år 2 på gymnasiet.

Studien visar att elever känner sig utsatta framför allt av andra elever, både vad gäller kränkningar i stort och sexuella kränkningar. Elever står för drygt 90 procent av kränkningarna medan lärare och andra vuxna står för 7–9 procent beroende på kränkningens karaktär. Det är framför allt killar som står för kränkningarna, men andelen killar som utför kränkande handlingar av sexuell karaktär är avsevärt högre (84 procent) än för kränkningar generellt (70 procent).

En rikstäckande kartläggning gjord av Brå på uppdrag av Forum för levande historia (2004) undersöker ungdomars inställning till olika minoriteter. Studien pekar på att de flesta elever i dag har en förhållandevis positiv bild av minoriteter, också homosexuella. 74 procent av eleverna är positivt inställda till homosexuella. Flickor är mer toleranta, 9 av 10 flickor och 6 av 10 pojkar. Men det finns också en intolerant grupp bland ungdomar, 7 procent är intoleranta mot homosexuella, cirka 20 procent visar en ambivalent inställning. Studien visar också på ett mönster: ju högre grad av intolerans, desto vanligare att ha retat, hotat eller slagit någon.

Konsekvenser av sexuella trakasserier

De som utsätts för sexuella trakasserier kan drabbas av en mängd psykiska och somatiska konsekvenser, till exempel depression, ångest, rädsla, magont, huvudvärk och trötthet. De kan också få sänkt självkänsla och påverkas i synen på och relationen till den egna kroppen. Möjligheterna att följa skolundervisningen och att prestera bra i skolan kan försämrats. Majoriteten av offren försöker ignorera eller undvika kränkningarna, vilket kan leda till att de skolkar från lektioner eller till och med slutar skolan i förtid. Forskning visar att flickor i högre utsträckning än pojkar verkar drabbas av psykosomatiska besvär till följd av sexuella trakasserier. De visar mindre lust att studera, får sämre självkänsla och väntar sig mindre av sitt framtida yrkesliv (Arbetslivsinstitutet 2002:01).

Många som utsätts vågar varken säga ifrån eller berätta för någon om vad som händer. Det är inte alltid lätt att skilja ut sexuella trakasserier från det ”normala” spelet mellan tjejer och killar, där det ofta fokuseras både på ett särskiljande av kön och regelverk för hur man som kille och tjej ”ska” bete sig. I killars könsskapande ingår styrka, aktivitet, initiativtagande och att skapa makt genom objektivering av andra. I tjejers könsskapande ingår att vara sexuellt attraktiva samtidigt som de ska förhålla sig till regler för sexualitet som säger att de inte ska vara alltför sexuellt utmanande. Killars och tjejers könsroller gör att situationer där övergrepp förekommer lättare uppstår. Det kan vara svårt att definiera när någon går över en gräns som känns obehaglig för en själv och sker detta ofta kan det vara svårt att uttrycka, både för sig själv och för andra, att detta inte är något som man bara får stå ut med. När man inte kan sätta ord på det man utsätts för och när man inte känner att man har makt att förändra en situation blir obehagskänslorna lätt något luddigt och odefinierbart som man intalar sig inte är så farligt.

Sexuella trakasserier i skolmiljön skapar ett klimat där elevernas, framför allt tjejernas, handlingsutrymme krymper. Tjejer tänker på hur de klär sig, de kanske undviker att hångla eller ha sex med killar för att inte riskera att få ett dåligt rykte, de kan bli rädda för att säga vad de tycker av rädsla för att bli förlöjligade, undviker personer, situationer och platser eller går hopkrupna för att undvika att visa sina kroppar. Även killar påverkas av trakasserierna och de ofta hårda normer och regler som finns för hur man ”ska” bete sig för att vara kille. De kan anpassa sitt beteende, sitt sätt att uttrycka sig, klä sig och röra sig för inte sticka ut och för att slippa bli utsatta. Trakasserier påverkar alla, inte bara de enskilda individer som utsätts.

Skolans ansvar att arbeta mot trakasserier och annan kränkande behandling

Barn- och elevskyddslagen gäller i förskolan, i skolan och i skolbarnomsorgen och ger barn och elever samma rättigheter och skydd som studenter och vuxna i arbetslivet sedan tidigare har. Lagen kräver dels att skolor arbetar aktivt för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för trakasserier och annan kränkande behandling, dels att de utreder och sätter stopp för trakasserier eller annan kränkande behandling som har kommit till skolans kännedom. Det ska finnas en tydlig policy för hur skolan ska förebygga trakasserier samt rutiner för att hantera dessa om sådana ändå sker. Barn och elever ska ha rätt till information om var de kan få hjälp om det uppstår problem. Kan skolan inte

påvisa att de vidtagit dessa åtgärder kan skolan bli skadeståndsskyldig. Det är skolans huvudman som bär det yttersta ansvaret för att skolan lever upp till barn- och elevskyddslagens krav.

Arbetet för likabehandling och mot diskriminering och trakasserier ska redovisas skriftligt i en *likabehandlingsplan*. Planen måste följas upp årligen och i samband med uppföljningen ska nya målsättningar och åtgärder formuleras. Uppföljning och utvärdering av likabehandlingsplanen ska göras inom ramen för skolans kvalitetsredovisning och resultatet ska beaktas när man framställer nästa års likabehandlingsplan. Likabehandlingsplanen ska upprättas, följas upp och ses över under medverkan av barnen eller eleverna vid den verksamhet som planen gäller. I förordningen som föreskriver denna elevsamverkan i arbetet med likabehandlingsplanen finns inte föreskrivet hur samverkan ska gå till rent praktiskt. Skolorna får fatta egna beslut om detta och kan anknyta till redan befintliga arbetssätt. Skolan kan till exempel samverka med elever från skolans antimobbningsgrupp, kamratstödjare, elevskyddsombud, representanter från skolans jämställdhetsgrupp eller representanter från elevrådet. För mer information om vad en likabehandlingsplan ska innehålla kan man titta på JämO:s hemsida, www.jamombud.se

Det är enligt barn- och elevskyddslagen förbjudet att utsätta en elev för repressalier för att eleven eller en förälder har påtalat brister i skolans likabehandlingsarbete eller anmält att skolan handlat i strid med denna lag.

Framgångsfaktorer i arbete mot trakasserier och kränkningar

Myndigheten för skolutveckling har i publikationen *Olikas lika värde – om arbetet mot mobbning och kränkande behandling* (2003) sammanställt olika faktorer som visat sig framgångsrika i arbetet mot trakasserier och kränkningar.¹ Man menar där att även om skolor har olika förutsättningar så behöver dessa inte innebära att man inte har stora möjligheter att arbeta på ett effektivt sätt mot kränkande beteenden.

Både forskning och skolors och kommuners egna erfarenheter visar att en av de mest centrala faktorerna verkar vara att de vuxna delar en helhetssyn på förskolans och skolans uppdrag och har ett gemensamt förhållningssätt till verksamheten. Det verkar viktigt att alla vuxna på skolan ser sambandet mellan barns lärande, demokratiska och sociala utveckling samt hälsa. På samma sätt bör alla vuxna ha ett gemensamt förhållningssätt till kränkande

¹ Här tas några av dessa framgångsfaktorer upp, läs gärna om fler i Myndigheten för skolutvecklings sammanställning.

behandling. De bör snabbt och tydligt visa att kränkningar är oacceptabla. Det handlar om att ha både värme och engagemang samtidigt som man har klara gränser och rutiner. Alla vuxna på skolan bör vara delaktiga i detta arbete.

Forskningen pekar också på betydelsen av att ha en övergripande och gemensam strategi för hur skolan ska agera. Det kan vara bra med olika metoder och projekt men det är viktigt att det finns en övergripande plan som binder samman de olika insatserna. Väl utarbetade måldokument, som till exempel handlingsprogram, ger skolan en god handlingsberedskap. Om något händer vet alla vem som gör vad, när, hur och varför. Eleverna vet vart de ska vända sig och har förtroende för att personalen agerar.

Erfarenhet och forskning visar att ett främjande och trygghetskapande arbete har effekter på förekomsten av kränkande beteenden. Att skapa en god miljö i skolan, att stärka sociala relationer och att utveckla elevernas demokratiska kompetens har betydelse. Satsningar på smala och individriktade åtgärder har liten effekt.

Tydliga mål och planer ger goda effekter och bidrar till att skapa trygghet och engagemang hos både elever och personal. Gemensamt för de skolor som arbetar framgångsrikt tycks vara att de utgår från de nationella målen rörande värdegrund, demokrati och stärkande behandling.

Jämställdhetsarbetet är också viktigt för att förebygga kränkande behandling. Myndigheten för skolutveckling pekar på att detta arbete tar lång tid och att det är lätt att i stressade situationer falla tillbaka i stereotypt könsrollstänkande. Det finns ett motstånd mot tjejer som gör anspråk på utrymme och uppmärksamhet. Dessa tjejer ses som ett större problem än killar som beter sig på ett liknande sätt. Dessutom finns ett motstånd mot undfallande killar och killar som inte är tävlingsinriktade eller visar en vilja att dominera. Erfarenheterna visar att det finns risk att jämställdhetsarbetet blir något som faller utanför den ordinarie verksamheten, något som behandlas till exempel på temadagar, men som inte får utrymme i den vanliga undervisningen.

Det behövs också tid för reflektion och samtal, både mellan eleverna, mellan elever och skolpersonal samt mellan personal. Frågor om samarbete, respekt och förhållningssätt är värdeladdade. Myndigheten för skolutveckling skriver att det handlar om att ta sin utgångspunkt i skolan som en unik social och kulturell mötesplats. En miljö med ett ständigt pågående samtal kring dessa frågor skapar även trygghet för eleverna. Om något händer är det lättare för dem att ta upp frågan med läraren.

Arbetsmaterial

STARTER NIVÅ 1

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera ytterligare frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att arbeta vidare med.

Starter: Om Tina

Tina har precis börjat i sjuan. Hon tycker att det ska bli skönt att nu börja bland de äldre på skolan, på högstadiet som man sa förr. Att börja i sjuan innebär att du inte längre har något fast klassrum och en bänk att ha dina böcker i. Utan nu har man ett skåp där man har sina böcker och andra skolsaker. Rasterna används i hög utsträckning till att transportera sig mellan klassrum och skåp och sedan till ett nytt klassrum. Klassrummen för de äldre eleverna ligger i en annan del av skolan än klassrummen för de yngre eleverna. På så sätt ser man vilka som tillhör de äldre och vilka som tillhör de yngre eleverna på skolan. Och nu tillhör Tina de äldre och det trivs hon med. Nu kanske killarna i åttan och nian kommer att lägga märke till henne? När hon gick i sexan och var jättekär i en kille i åttan, så verkade det som om han aldrig såg henne. Och det är nog så det är. Killarna som går på högstadiet, tittar inte på småtjejerna på mellanstadiet, tänker Tina.

Nu när hon är bland de äldre eleverna hela dagarna så märker hon att det finns ganska många söta killar i åttan och nian. Så Tina och hennes kompis Camilla brukar sitta och spana i ljushallen på lunchrasten. Det händer att de har ett par span igång samtidigt och ibland spanar de på samma kille. Det är inte så allvarligt utan mest på skoj.

En förändring som Tina har märkt är att hon får en helt annan uppmärksamhet från de äldre killarna nu än när hon gick i sexan. Hon tycker att det är både roligt och spännande att känna killarnas blickar efter henne och Camilla i korridorerna. Det har hänt att någon av killarna har busvisslat efter dem. Då höll de på att dö av en fnissningsattack.

Framåt jul har det blivit klart för Tina och Camilla att det finns några killar i nian som är tuffare och intressantare än de andra. Det är ett gäng på fyra–fem killar som på rasterna brukar hålla till i närheten där Tina har sitt skåp. Tina brukar uppehålla sig lite extra länge vid skåpet när killarna är där. Det har hänt att de

har sagt något kort till varandra. Och hon känner att de tittar på henne med.

De är ganska högljudda de här killarna och brukar roa sig med att låtsas slåss med varandra. En rast när Tina kommer ensam till sitt skåp är killarna där och håller på att skojtjafsa med varandra. Tina tittar åt deras håll och skrattar lite. En av killarna ser det och går fram till henne.

”Kolla grabbar, bruden flirtar med oss.”

Han går fram till henne och tittar på henne uppifrån och ned.

”Och hon ser rätt bra ut”, säger han och gör en rörelse med handen i luften som alla kan förstå beskriver Tinas kropp.

”Du och jag skulle ju kunna bli ihop”, säger han och lägger armen om henne.

Han drar henne till sig och låter sin hand röra sig ner mot hennes ena bröst. Tina vet inte riktigt vad hon ska göra, men hon känner hur det hettar i ansiktet och hon rodnar. Hon böjer sig ner för att han inte ska kunna hålla om henne. Hon kommer till slut loss men han passar på när hon står framåtböjd att lägga sin hand på hennes stjärt och ge henne en snärt. ”Spring iväg till lektionen, men vi kanske kan träffas efter skolan, du kan få hänga med hem till mig, så kan jag få lära känna dig lite bättre”, säger han och skrattar. När han går tillbaka till sina kompisar så gör de ”high five” och jublar. Tina slänger igen sitt skåp och springer därifrån. Hon hör att killarna fortfarande jublar bakom henne.

Frågor att diskutera:

- Tror du att det är vanligt att det som händer i den här berättelsen händer?
- Vad tycker du om det killarna gör?
- Är det som killarna gör olagligt? I så fall vad är det som är olagligt och varför då?
- Var går gränsen när man kränker någon fysiskt? Kan en kram vara kränkande?
- Hur känner Tina nu och hur tror ni hennes fortsatta tid i skolan kommer att bli?
- Vad känner killarna nu, kommer de fortsätta att göra liknande saker mot Tina och andra tjejer i skolan? Hur kommer de att behandla de tjejer de blir ihop med?

Starter: Om Evelina

Therese gillar inte sin klasskamrat Evelina. Det hela började med ett bråk i skolmatsalen där Evelina råkade spilla lite mjölk på

Thereses byxor. Therese blev jättearg och började skrika, men Evelina tyckte inte att det var så farligt utan sa att det var väl bara för Therese att gå hem och byta byxor. Problemet var att Therese inte hade så mycket kläder och det andra par som hon kunde tänka sig att ha på sig var smutsiga och låg i tvätten. Däremot verkade Evelina ha hur mycket kläder som helst. Hon hade något nytt på sig varje dag och det var alltid dyra märkeskläder. Therese blev därför än mer arg på Evelina. Lätt för henne att säga som har hela garderoben full av kläder, tänkte hon.

När sedan, några veckor senare, Evelina öppet flirtade med Thereses pojkvän på skolfesten blev det för mycket för Therese. Hon bestämde sig för att sprida ut ett rykte om Evelina så att ingen ville vara med henne, varken killar eller tjejer.

Therese började med att berätta för några av sina klasskompisar att hon hade sett Evelina sent igår kväll vid Stora torget. Det såg ut som om hon stod och väntade på någon. Då kom det en bil som stannade, det satt en gammal gubbe i bilen. Evelina hade öppnat dörren och efter att ha sagt något till gubben så hade hon hoppat in. Therese sa att hon var helt säker på att det inte var Evelinas pappa, för honom skulle hon ha känt igen. Therese sa att hon absolut trodde att Evelina var prostituerad, en riktig hora. Hur kommer det annars sig att hon har råd att ha alla dessa dyra märkeskläder, avslutade hon sin historia. Klasskamraterna var lite tveksamma och sa att det kanske var Evelinas morfar eller farfar i bilen.

Therese blev besviken över att ryktet inte tog fart på skolan. Hon blev än mer irriterad när hon såg vilken framgång Evelina hade hos killarna. Therese tyckte att alla stod och hängde runt Evelina. Även Thereses egen kille.

Nästa dag samlade hon klasskompisarna igen. Nu sa hon att det var helt säkert att Evelina var en riktig hora. Therese berättade att hennes storebror hade visat henne en porrfilm på Internet. Och i den porrfilmen hade Evelina varit med. Hon hade haft sex med en skitäcklig gubbe, sa Therese. Hon spädde på sin historia ytterligare med att säga att hennes storebror hade några kompisar i sitt fotbollslag som hade varit på en fest där Evelina var med. Den festen hade slutat med att Evelina hade sex med tre av killarna samtidigt. Och om det var någon som tvivlade på att Evelina var en hora så var det ju bara att se hur hon uppförde sig i skolan, där hon stötte på alla killar och de manliga lärarna med för den delen.

Denna gång tog ryktet fart på skolan och Therese bekräftade sin historia till alla som ville höra. Hon målade ut sin berättelse mer och mer för varje gång. Och andra som hade hört om Evelina berättade vidare och fyllde då på med nya egna ingredienser. Till

slut var ryktet så i omlopp att det nådde fram till en av Evelinas klasskamraters föräldrar. Klasskamratens förälder tog då kontakt med Evelinas mamma och berättade vad hon hade hört.

Evelinas mamma och Evelina tog kontakt med skolan och man började nysta i hur ryktet hade uppstått och vad som sades om Evelina på skolan. Såväl Evelina som hennes föräldrar blev helt chockade av vad de fick höra. Till slut fick de även reda på att det var Therese som var ryktets källa. Therese förklarade sig gråtande för skolans rektor och bad Evelina om ursäkt.

Men det visade sig att ryktet redan hade gjort alltför stor skada. Evelina bodde i en ganska liten stad. Ryktet att Evelina var prostituerad och hade varit med i porrfilmer med mera gick inte att få bort. Det viskades mycket kring såväl Evelina som hennes föräldrar. En kväll när Evelina var på väg hem från sin simträning körde en bil upp bredvid henne. Föraren drog ner sidorutan och frågade: ”Är du ledig?” Först fattade inte Evelina vad han menade, men när han sedan frågade vad hon tog betalt, förstod hon.

Evelina och hennes familj valde att flytta från orten efter den händelsen.

Frågor att diskutera:

- Tror du att det är vanligt att det som händer i den här berättelsen händer?
- Är det ok att sprida ut rykten om personer man inte gillar?
- Hur kan något som är ett påhittat rykte till slut bli till en sanning för en hel stad?
- Har Therese begått ett brott? I så fall vilket?
- Om en tjej ”stöter” på och är med många killar – vad är hon då?
- Om en kille ”stöter” på och är med många tjejer – vad är han då?

STARTER NIVÅ 2

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera ytterligare frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att arbeta vidare med.

Starter: Om Love

Love betyder kärlek, på engelska. Love är också mitt namn. Men då ska det uttalas Lo-vä. Jag gillar mitt namn, förutom att man kan utläsa det som kärlek, så ligger det mjukt och fint i munnen när man säger det, ”Love”. Man kan inte låta arg när man säger Love, det låter alltid snällt, prova så får du se. Love har sitt ursprung i namnet Louis, vilket i sin tur har sitt ursprung i Ludvig. Ludvig betyder berömd kämpe. Och berömd, det har jag tänkt bli och en kämpe det är jag, i alla fall enligt min mamma. Hon brukar ofta säga det till mig.

”Du är en riktig kämpe du Love. Du står för den du är och det är bra. Du är bra!”

Men jag vet inte om det är så bra. Ibland är det riktigt dåligt att vara jag. Att vara som jag är.

Jag gillar teater. Inte modern teater utan gammal teater så som Romeo och Julia, alltså Shakespeare och Molière och sådana dramatiker som levde för flera hundra år sedan. Skådespelarna ska ha vackra dräkter, prata gammaldags och det får gärna handla om olycklig kärlek. Jag gillar också opera. Där har de nästan alltid vackra dräkter och musiken i operan förstärker känslan. För att kunna gå på så mycket teater och opera som bara möjligt så jobbar jag tre kvällar i veckan i garderoben på teatern. Då får jag se föreställningarna gratis. Jag älskar teater, jag älskar teatermiljön och jag älskar skådespelarnas dräkter. På teatern är jag lycklig. Då är det bra att vara jag.

Mitt intresse för teatern och teaterdräkter har funnits så länge jag minns. Jag har något minne från det att jag var sex-sju år gammal och min mamma tog med mig till teatern för att se någon komedi. Jag var helt fascinerad av den värld som spelades upp för mig. Och enligt mamma pratade jag i flera veckor om de där dräkterna och slottet som jag hade sett på teatern. Jag hittade i samma veva mammas gamla klippdockor, ni vet sådana pappdockor som man kan byta kläder på. Jag lekte jämt med dem. Och jag tar fortfarande fram dem då och då.

Så därför var det självklart för mig att jag när det var dags för oss att göra vår första praktik i skolan, sökte mig till teatern och till dess kostymavdelning. Under två veckor fick jag vara med och arbeta med teaterns kostymer och dräkter. Jag fick gå i teaterns gigantiska kostymförråd och känna och lukta på de gamla dräkterna. Jag lärde mig utantill vilka dräkter som hörde till vilka teateruppsättningar och vilken skådespelare som hade haft vilken dräkt.

När jag fyllde femton önskade jag mig inte en moped, som mina jämnåriga killkompisar gjorde, utan jag önskade mig en sy-

maskin. Jag hade redan tidigare valt syslöjd i skolan, trots mina klasskamraters gliringar. Jag lärde mig fort och jag var snart bäst i klassen på att sy. Hemma ritade jag och sydde olika kläder, gärna efter förebild från teatern. När jag var klar med en ny dräkt provade jag den och drömde mig in i rollen som kung, prins eller furste. Jag syr även kläder till drottningar och prinsessor. De brukar jag testa på min lillasyster, hon älskar att leka i dem. Vissa av herrdräkterna blev så bra, så jag började bära dem också i skolan.

Jag har nog alltid uppfattats som väldigt speciell av mina skolkamrater. Men tidigare har de låtit mig vara ifred. Förutom små gliringar som för det där med att jag valde syslöjd och för att jag inte gillar fotboll eller mopeder, så har det varit rätt ok. Jag har varit ensam, men på teatern har jag haft mina vänner. Men efter det att jag för något år sedan började sy och bära mina egna kläder har det blivit ett helvete. Det verkar ha varit droppen som fick bägaren att rinna över. Det går inte en dag utan att jag kallas för bögdjäväl, kärring eller fjolla. De kommenterar hånfullt mina kläder, flera av mina kläder har de rivit sönder och förstört och vid flera tillfällen har jag blivit hotad, slagen och spottad på. Jag vet inte varför de gör så, jag har verkligen inte gjort dem någonting. Men de verkar hata mig mer än något annat. Som om jag vore en sjukdom som hotade allas existens.

Jag vet inte vad jag ska göra. Jag orkar inte gå till skolan nu. Jag har inte varit där på två veckor. Jag orkar inte ens gå till teatern. Att sätta mig vid symaskinen går inte, jag mår fysiskt illa av ljudet från symaskinsnålen och känslan av tyg i mina händer. Det känns som om symaskinen och tyget bär skulden för det som händer i skolan. Jag har faktiskt ingenting att vara glad för längre. Det har de tagit ifrån mig.

Love betyder berömd kämpe. Jag skulle verkligen vilja bli en berömd kostymör och jobba vid en stor teater eller opera kanske i Paris eller Milano. Men jag vet inte om jag orkar kämpa längre. Varför är inte jag som alla andra? Det skulle vara så mycket lättare då.

Frågor att diskutera:

- Tror du att det är vanligt att det som händer i den här berättelsen händer?
- Varför tror du att Loves klass- och skolkamrater gör som de gör mot Love?
- Love tror att skolkamraterna på något sätt känner sig hotade av hans sätt att vara, tror du att det kan vara så? Och så fall vad är de rädda för?

- Får man vara annorlunda? Vad är era erfarenheter av dem som sticker ut och inte gör som alla andra? Kan det vara så att några människor aldrig utvecklar de intressen eller talanger de har för att de är rädda för hur det ska uppfattas av omvärlden?
- Vad är skillnaden mellan att acceptera någon eller något och att respektera någon eller något?
- Begås det några lagbrott i denna historia? Om ja, vilka?
- Kunde skolan ha gjort något för att förändra Loves situation? Har skolan en skyldighet att se till att detta inte skulle ha drabbat Love?

Starter: Om Lena och Lotta

Lena och hennes bästa kompis Lotta går i åttonde klass. Både Lena och Lotta är mycket måna om sitt utseende. De är båda intresserade av mode och de brukar ofta sitta hemma hos någon av dem och titta i modetidningar, prova olika kläder och testa olika sminkningar på varandra. Sedan låtsas de att de går på en catwalk, på en riktig modevisning. De brukar på skoj poängbedöma varandras klädkombinationer och sminkningar. Ibland innan de ska iväg till skolan så ringer de varandra för att höra vad den andra ska ha på sig. Vissa dagar kommer de överens om något tema för klädsel och smink. På så sätt sticker Lena och Lotta ut i skolan och såväl andra elever som lärare lägger märke till dem.

Lena och Lotta ser bra ut och de är medvetna om det. De har inga svårigheter med att fånga skolans killars uppmärksamhet och de tycker att det är ganska kul att flirta med dem. De har gjort det lite till en sport att få killarna att reagera på hur de ser ut. Därför försöker de ibland efterlikna modellerna som de ser i modetidningarna. Korta kjolar, tajta toppar och djupa urringningar ingår i deras klädsel vissa dagar. Tjejerna tycker det är snyggt och det är roligt med den uppmärksamhet de får från killarna. Men under de senaste veckorna har denna uppmärksamhet förändrats. Några av de äldre killarna i nian har börjat kommentera deras klädsel och utseende på ett sätt som tjejerna inte alls uppskattar.

Det började för ett par veckor sedan då Nicke i 9 B skrek över hela korridoren, ”kolla man ser ju bröstet”, och pekade på Lotta. Lotta hade för dagen en ganska urringad tajt topp. Alla som var i elevhallen tittade på Lotta. Lotta kände det som om hon stod helt naken i elevhallen. Som om alla just då tittade på hennes bröst. Lotta gick snabbt ut från elevhallen och resten av den dagen försökte hon skyla urringningen på olika sätt. Bland annat satt hon med täckjackan på i klassrummet.

Efter den här händelsen hände det allt oftare att Lena och Lotta fick olika kommentarer om sina bröst, sina stjärtar och sina kroppar i övrigt. Det var som om Nickes kommentar hade öppnat en tidigare stängd dörr och de blev bara fler och fler av killarna som tog sig rätten att högt och ljudligt kommentera hur tjejerna såg ut.

Lena och Lotta försökte säga ifrån till killarna men det hjälpte inte. Då försökte de motverka detta genom att inte klä sig som de hade gjort tidigare. De tänkte att om de inte tog på sig de korta kjolarna och djupa uringningarna skulle killarna sluta. De började ha vanliga jeans och tjocka tröjor med hög krage. De tyckte att det kändes tråkigt att de inte kunde klä sig som de ville, men det var inte värt att bli utpekad och hånad som de blev nu. Det var inte heller lika roligt att titta i modetidningarna och testa kläder och smink som det hade varit tidigare.

Men det hjälpte inte heller, killarnas kommentarer fortsatte och blev allt grövre. Bland annat började killarna att poängbedöma något som de kallade för dagens sexighet. Och kommentarer som att, ”nä nu får ni fan börja klä er lite mer horaktigt igen, annars blir det inga poäng”, var inte ovanliga.

Lena och Lotta började bli isolerade. Det var knappt någon av de andra eleverna som ville vara med dem i klassen eller i skolan. Det tisslades och tasslades så fort de kom gående i skolans korridorer. De fick nu menande blickar och kommentarer även från tjejer.

Lena och Lotta bestämde sig för att prata med sin klassföreståndare Kerstin. De tänkte att om de berättade för henne vad som hade hänt och vad killarna sa så skulle hon säkert hjälpa dem på något sätt. Men samtalet blev inte alls som de hade tänkt. Kerstin sa i stället att Lotta och Lena borde tänka på hur de klär sig och hur de betar sig. ”Det är inte så konstigt att killarna är intresserade och kära i er. Ni klär er på ett utmanande och sexigt sätt, ni flirtar med allt och alla. Jag tror nog att ni överdriver lite. Tjejer i er ålder är gärna lite dramatiska och ombytliga gällande vad man vill och inte vill, speciellt med killar. Och killarna på högstadiet är så hormonstinna så de måste få ge lite uttryck för det annars kokar de över”, sa hon och skrattade. ”Om ni inte vill ha killarnas uppmärksamhet så klä er inte sådär utmanande och flirta inte så himla mycket.”

”Men det gör vi inte”, sa Lena. ”Titta på hur vi är klädda nu.”

”Ja, ja, men Rom byggdes inte på en dag. Ni får ge det lite tid”, svarade deras klassföreståndare. ”Och om ni tänker efter, så tror jag nog att ni nog gärna vill ha killarnas uppmärksamhet. Nu måste jag gå och förbereda nästa lektion.”

Frågor att diskutera:

- Tror du att det är vanligt att det som händer i den här berättelsen händer?
- Får Lena och Lotta skylla sig själva?
- Vilka är det som ska ändra sig, Lena och Lotta gällande hur de klär och sminkar sig eller killarna som kommenterar? Vad tycker du?
- Begår killarna något brott?
- Vad tycker ni om det som klassföreståndare Kerstin säger och gör? Vad borde hon göra?
- Vad är det för syn på killar som klassföreståndare Kerstin har? Stämmer den? Om den stämmer, är det okej att de slipper undan ansvar för vad de gör?
- Vad tycker du att Lena och Lotta ska göra nu?
- Har tjejer i allmänhet frihet att ha på sig vad de vill? Vad tycker ni?
- Har killar i allmänhet frihet att ha på sig vad de vill? Vad tycker ni?

STARTER NIVÅ 3

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera ytterligare frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att arbeta vidare med.

Starter: Om Erika och Johan

Erika går på gymnasiet och klassen har fått en ny vikarie som heter Johan. Deras ordinarie klassföreståndare har gått på pappaledighet och ska vara borta i ett halvår. Erika tycker att Johan, som i hennes ögon är yngre och mycket snyggare än deras ordinarie lärare, verkar vara hur bra som helst. Det har verkligen varit kul att gå i skolan de senaste veckorna. Och det verkar som om hennes klasskamrater tycker det med. Killarna verkar uppskatta Johan för att han kan prata om såväl sport som musik och data med dem, som en något äldre kompis. Tjejerna i sin tur är nog alla lite småkära i honom. Han är jättesnäll, lyssnar intresserat när man berättar något och säger snälla saker som att man har

fina kläder på sig eller att man har en snygg frisyr. Erika tycker att det känns som om just hon och Johan har en extra bra kontakt.

En dag när skolan har slutat och Erika är på väg ut på skolgården för att gå hem kommer hon på att hon har glömt en bok kvar i klassrummet. Hon springer därför tillbaka upp för trapporna till klassrummet. Johan sitter kvar vid katedern och håller på att samla ihop sina papper.

”Hej, jag glömde min bok.”

”Jaha, du kom inte tillbaka för att träffa mig då?”

”Nä, det var för boken.”

”OK, annars hade det ju varit kul om en snygging som du sprang efter mig”, säger Johan och skrattar.

Erika skrattar också, men känner hur det pirrar till lite i kroppen. Tänk om Johan verkligen tycker att hon är snygg? Hon tar sin bok, säger hej då och går ut ur klassrummet.

Någon vecka senare ber Johan Erika stanna kvar efter lektionens slut. Han frågar hur det går med hennes projektarbete och om hon behöver hjälp med något. Erika säger att det går bra, men att hon ska fundera över om det är något hon skulle vilja ha hjälp med.

”Gör det, för jag jobbar gärna lite extra och hjälper en tjej som ser så bra ut som du”, säger Johan. Återigen skrattar han. Erika skrattar till hon med, men den här gången känns det inte bra. Vad menar han egentligen? Erika tycker att Johan tittar på henne på ett konstigt sätt.

Nästa dag kommer Erika lite sent till första lektionen. De övriga klasskamraterna har redan satt sig och lektionen har börjat. När Erika knackar på dörren så öppnar Johan.

”Men titta, här kommer klassens sexbomb, undrar vad hon har gjort i natt eftersom hon är så sen?” säger Johan och han och alla i klassen skrattar.

Erika rodnar och vill bara försvinna ner i sin bänk. Hon tyckte inte alls att det där var roligt sagt, bara äckligt.

När skoldagen är slut och Erika är på väg över skolgården hör hon stegen från någon som jagar ifatt henne.

”Erika, vänta!”

Det är Johan som kommer ifatt henne.

”Du, du tog väl inte illa upp för det där jag sa imorse?”

”Nä”, ljuger Erika.

”Bra, vill du ha skjuts en bit på vägen?”

Erika tackar ja, trots att hon egentligen inte vill. Hon sätter sig i passagerarsätet på Johans bil. Johan svänger ut från skolgården.

”Ja, du får förlåta det där i morse, men jag tycker att du är djävligt fin och då tycker jag man ska säga det.” Han tittar på

henne. Erika tycker det känns som om han ser rakt igenom hennes kläder, som om hon satt naken där bredvid honom i bilen.

”Och du är helt klart den lysande stjärnan i klassen. Du har modellutseende och modellkropp”, fortsätter Johan. ”Om jag var en av killarna i din klass, då skulle jag göra allt för att bli ihop med dig. Ta det som en komplimang, jag brukar inte strö komplimanger omkring mig.”

Erika känner sig rädd och otroligt obehaglig till mods. Vad är det Johan säger? Fan, vad äcklig han är. Kommer han att börja tafsa? Kommer han att köra iväg med henne någonstans och våldta henne? Tankarna virvlar runt i huvudet på Erika.

”Stanna”, säger hon. ”Jag har lovat att handla på vägen hem, stanna vid ICA där.”

Johan kör in på parkeringen för att släppa av Erika. Hon tar av sig säkerhetsbältet och öppnar dörren.

”Då ses vi imorgon då!” säger Johan.

”Mm”, svarar Erika och går ur bilen.

När Erika kommer hem, berättar hon om det som har hänt för sina föräldrar. Erikas föräldrar bokar genast in ett möte med skolans rektor. Vid mötet dagen efter får Erika tillsammans med sina föräldrar berätta vad som har hänt och vad Johan har sagt. Johan blir därefter suspenderad från sin vikarietjänst i väntan på en utredning om vad som har sagts och gjorts och omplacerad till en annan tjänst inom kommunen. Johan sa till rektorn att han inte har gjort någonting annat än försökt att bygga upp Erikas självförtroende, bland annat genom att säga till henne att hon såg bra ut. Det hade han gjort till andra också, och de hade inte tagit illa vid sig. Johan förstod ingenting när han hörde att han var anklagad för sexuella trakasserier mot Erika.

Frågor att diskutera:

- Tror du att det är vanligt att det som händer i den här berättelsen händer?
- Tycker du att det Johan gör är sexuella trakasserier? Eller är det komplimanger? Vad är skillnaden? Och vem är det som bestämmer vad som är vad?
- Varför tror du att Erika inte vågar säga ifrån till Johan? Hur hade du reagerat om det hade varit ni?
- Om Johan hade varit en elev, jämnårig med Erika, vad tror du hade hänt då?
- Vad tror du att utredningen kom fram till? Får Johan tillbaka sitt jobb?

Starter: Svara på frågor i frågespalter

Många ungdomar får sin information om olika problem och frågeställningar från tidningarnas frågespalter. I denna övning ska eleverna själva få skriva svar till andra ungdomar som undrar saker. Ge eleverna nedanstående två alternativ. Be dem välja något av dessa alternativ och besvara detta som om det var de som hade frågespalten. Eventuellt kan man be eleverna att lämna in sina svar. Sedan väljer läraren ut några svar på varje fråga och läser upp dessa för klassen utan att berätta vem som har skrivit dem.

Alternativ 1

Hej!

Nu är jag så trött på det här så nu hoppas jag att du kan hjälpa mig! Jag är sjutton år och bor i en rätt liten stad. Jag har aldrig blivit mobbad eller så förut. Men när jag började gymnasiet började jag umgås med ett gäng tjejer som jag inte hade umgått med förut. Jag hade aldrig festat förut, men nu började jag göra det ganska ofta. Jag gillar killar och det var kul att det verkade vara många som gillar mig också. Jag har strulat med några stycken men jag har inte haft sex med någon. Jag träffade en kille för ett tag sedan som jag var ihop med i ungefär en månad. Jag kände mig inte så kär i honom och ville inte ha sex med honom. Han blev skitsur för det och jag gjorde slut. Efteråt verkar det som att han har haft behov av att hämnas på mig, han har spridit ut saker som att jag ställer upp på vad som helst och att jag är värsta slampän. Jag tror att många kanske tror på honom eftersom jag gillar att ha på mig lite utmanande kläder, i alla fall har jag fått höra av andra att de är utmanande fast jag tycker att de är snygga. Nu har jag börjat få sms och mejl från folk som skriver taskiga saker om mig, att jag har stora bröst och liten hjärna eller att jag är en hora. Det har varit så ett tag nu och jag vet inte vad jag ska göra, inget jag gör verkar hjälpa. Mina kompisar vill inte umgås med mig i skolan längre, de är väl rädda att "smittas".

Hjälp!

Alternativ 2

Hej!

Jag är en kille som är glad för det mesta. Men det finns ett stort MEN. Det började på högstadiet. Jag gillar att ha på mig kläder med mycket färger och en dag hade jag en sjal med lite glitter i på mig. Några killar i klassen började ge mig gliringar för den men jag bestämde mig för att inte ge mig utan att fortsätta ha den på mig. Nästa dag började jag få kommentarer som "fjolla", "bög" och "trans". Sedan har det bara fortsatt. Jag tänkte att det skulle

bli bättre nu när jag går på gymnasiet men det finns fortfarande de som trackar mig hela tiden. Jag umgås mest med tjejerna och har mycket tjejkompisar så jag känner mig inte ensam. Men det är så tröttsamt att få höra kommentarer hela tiden. Nu sist när vi duschade efter gympan kände jag att det gick för långt. De andra killarna ville inte att jag skulle duscha med dem eftersom en kille sa att jag hade kollat på honom förra gången vi duschade. Nu är jag inte ens böj, (tycker i och för sig inte att det är något fel med att vara det heller) men om jag hade varit det skulle jag definitivt inte ha kollat in just honom... Jag har försökt vara som de tuffa killarna men det funkar inte, det är helt enkelt inte jag. Nu börjar det kännas riktigt jobbigt i skolan, jag undviker de andra killarna, vill inte kolla folk i ögonen och jag känner att jag bara får sämre och sämre självförtroende. Vad ska jag göra?

Anonym

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 1

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med ytterligare frågeställningar. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Undersök trakasserier

Vad är trakasserier? Hur känns det när man blir utsatt för trakasserier och kränkningar? Undersök detta genom att fundera över era egna erfarenheter. Var och en får skriva en liten berättelse om någon gång som ni har känt er kränkta av någon i skolan. Det kan vara av en annan elev eller någon vuxen på skolan och det behöver inte handla om sexuella trakasserier. Denna berättelse ska inte läsas upp för andra så du kan skriva fritt. Beskriv vad som hände. Hur kändes det? Försök komma på många ord för hur det kändes. Vad tänkte du? Vad tror du att den andra personen tänkte? Förstod han eller hon att du blev ledsen? Vad gjorde du? Hur önskar du att du hade gjort? Var det någon som såg eller hörde? Hur reagerade de? Hur önskar du att de hade reagerat?

Undersök fördomar

Vad är en fördom? Vad är skillnaden mellan fördom och åsikt? Vilka fördomar tror ni är vanliga? Vad kan man göra för att minska fördomar mot människor? Kan ni komma på några fördomar som ni har haft som ni har blivit av med?

Undersök barn- och elevskyddslagen

År 2006 kom en ny lag; lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Den brukar även kallas för barn- och elevskyddslagen. Enligt lagen måste skolan aktivt arbeta mot trakasserier och annan kränkande behandling av elever.

- Hur beskrivs trakasserier i lagen?
- Vad menas med annan kränkande behandling?
- Vad har skolan skyldighet att göra för att förhindra att någon på skolan utsätts för trakasserier eller annan kränkande behandling?
- Hur har man gjort på er skola för att följa lagen?
- Vem på skolan ska man vända sig till om man känner sig utsatt? Vad gör de om de får veta att trakasserier förekommer, har de någon handlingsplan?
- I lagen står att skolan ska arbeta förebyggande. Vad menas med det? På vilket sätt arbetar er skola förebyggande mot trakasserier och annan kränkande behandling?

Undersök på er skola

Vilka kränkande ord används på er skola? Kallar man tjejer för vissa saker och killar för andra? Varför är det så? Välj ut några ord och ta reda på vad de betyder. Varför tror ni att man använder dem? Är det okej att använda dem om man inte menar något illa med dem? Hur vet man hur den som får höra orden känner?

Förekommer sexuella skämt eller kommentarer i klassen eller på skolan? Ge i så fall exempel på vilka. Kan de uppfattas som kränkande? Är det roliga skämt? Vem bestämmer om de är roliga? Vad är kränkande behandling?

Händer det att någon blir tafsad på i klassen eller i skolan? Varför tror ni att man tafsar på någon? Vad händer? Hur tror ni att man känner när man blir utsatt för tafsningar? Ses det som okej att säga ifrån eller att säga till någon vuxen på skolan?

Förekommer kränkande kommentarer om utseende eller klädsel i klassen eller i skolan? Vad är syftet med de kommentarerna? Är det olika vilka kommentarer som brukar drabba tjejer och killar?

Förekommer kränkande homofobiska kommentarer på skolan som till exempel ”bög” eller ”flata”? Hur kommer det sig att dessa ord ses som skällsord?

Förekommer det att vuxna på skolan blir trakasserade eller kränkta?

Förekommer det att vuxna på skolan trakasserar eller kränker elever?

Hur reagerar vuxna på skolan när någon blir trakasserad eller kränkt? Hur skulle ni vilja att de reagerade? Hur reagerar andra elever?

Undersök hur det var förr

Ser trakasserier annorlunda ut idag än vad de gjorde när era föräldrar gick i skolan eller när era far- eller morföräldrar gick i skolan? Hur pratade man om problemet då?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

”Översätt” lagstiftningen så att alla förstår.

Skriv exempel på en situation till varje typ av trakasserier som tas upp i lagstiftningen.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Leta efter information på Internet, till exempel på myndigheterna JämO:s respektive HomO:s hemsidor.

Ta fram skolans handlingsplan kring arbete mot trakasserier, den så kallade likabehandlingsplanen.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel någon anställd på skolan, kommunen eller någon på närmaste kvinno- eller tjejjour.

Be skolkuratorn, skolpsykologen eller någon från ungdomsmottagningen komma och berätta om vilken hjälp som finns att få om man mår dåligt för att man utsatts för trakasserier.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 2

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med ytterligare frågeställningar. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Undersök barn- och elevskyddslagen

År 2006 kom en ny lag; lagen om förbud mot diskriminering

och annan kränkande behandling av barn och elever. Den brukar även kallas för barn- och elevskyddslagen. Enligt lagen måste skolan aktivt arbeta mot trakasserier och annan kränkande behandling av elever. Vad har lagstiftaren haft för avsikter när man tog fram den nya lagen? På vilket sätt har den ökat skyddet för barn och elever?

Enligt barn- och elevskyddslagen ska varje skola ha en likabehandlingsplan som ska följas upp varje år.

- Vad ska en likabehandlingsplan innehålla?
- Hur ska skolan följa upp den?
- Hur ser likabehandlingsplanen ut på er skola?
- Vem har varit med och gjort den? Har eleverna haft något att säga till om?
- Hur följer er skola upp den?
- Hur gör man en anmälan om man blir utsatt för trakasserier eller annan kränkande behandling och skolan man går på inte gör något? Vart vänder man sig? Vad händer sedan?
- En del elever kanske inte vågar anmäla sin skola eftersom de tänker att vuxna på skolan kommer att vara arga och kanske ”bestraffa” en efteråt. Vad säger lagen om det?
- Hur ser lagen på om en lärare eller annan anställd på skolan trakasserar eller kränker en elev?

Undersök trakasserier på grund av kön

Vad betyder trakasserier på grund av kön? Vilka exempel kan ni hitta eller komma på själva? Handlar det bara om saker man säger eller kan det också handla om andra typer av beteenden? Hur vanligt är det? Blir killar utsatta för trakasserier på grund av kön?

Undersök sexuella trakasserier

Vad betyder sexuella trakasserier? Vilka olika exempel på sexuella trakasserier kan ni hitta eller komma på själva? Hur vanligt är det? Blir killar och tjejer utsatta för olika sorters sexuella trakasserier?

Undersök trakasserier på grund av sexuell läggning

Vad betyder trakasserier på grund av sexuell läggning? Vilka olika exempel kan ni hitta eller komma på själva? Hur vanligt är det? Är det mest killar eller tjejer som utsätts för trakasserier på grund av sexuell läggning? Måste den som blir utsatt alltid vara homo- eller bisexuell eller kan även heterosexuella utsättas?

Undersök: Hur vet man vad som är trakasserier?

Vem bestämmer vad som är trakasserier? Måste den som har utsatt någon för trakasserier ha haft som avsikt att kränka någon? Vad säger lagen?

Hur vanligt är det att elever känner sig utsatta av lärare för dessa tre olika sorters trakasserier? Vad visar olika undersökningar?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

”Översätt” lagstiftningen så att alla förstår.

Skriv exempel på en situation till varje typ av trakasserier som tas upp i lagstiftningen.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Leta efter information på Internet, till exempel på myndigheterna JämO:s och HomO:s hemsidor.

Ta fram skolans likabehandlingsplan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel någon anställd på skolan, kommunen eller någon på närmaste kvinno- eller tjejjour.

Be skolkuratorn, skolpsykologen eller någon från ungdomsmottagningen komma och berätta om vilken hjälp som finns att få om man mår dåligt för att man utsatts för trakasserier.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 3

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med ytterligare frågeställningar. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Undersök er skolas likabehandlingsplan

Enligt lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever (även kallad för barn- och elevskyddslagen) måste varje skola ha en likabehandlingsplan. Där ska man tydliggöra hur skolan aktivt ska arbeta för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för trakasserier och annan kränkande behandling. Skolan ska också tydliggöra hur de ska utreda och sätta stopp för trakasserier eller annan kränkande

de behandling som har kommit till skolans kännedom. Hur ser likabehandlingsplanen ut på er skola? Arbetar skolan efter likabehandlingsplanen?

När skolan skapar och följer upp likabehandlingsplanen måste det arbetet ske i samråd med elever på skolan. Varför tycker lagstiftaren att det är viktigt? Vad tycker ni själva? Hur har samarbetet med elever kring likabehandlingsplanen sett ut på er skola? Hur skulle ni vilja att det såg ut?

Undersök lagstiftningen

Det finns lagstiftning mot sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön och trakasserier på grund av sexuell läggning på flera områden i samhället, inte bara för skolan. Inom vilka områden finns lagstiftning? Hur ser den ut? Hur definieras de olika formerna av trakasserier?

Hur vanligt är det med trakasserier inom de här olika områdena? Finns det undersökningar?

De olika lagarna är ett uttryck för hur allvarligt lagstiftaren ser på trakasserier. Hur har lagstiftaren resonerat, varför är det så allvarligt att bli trakasserad på grund av kön eller sexuell läggning eller att bli utsatt för sexuella trakasserier? Vad blir konsekvenserna för de enskilda utsatta individerna? Vad blir konsekvenserna på samhällsnivå?

Vissa typer av sexuella trakasserier går även under sexualbrottslagen och kan alltså polisanmälas. Vilka handlingar eller beteenden kan det vara? Vad är straffen för de olika handlingarna?

Undersök homofobi

”Homofobi är en ideologi, en uppfattning eller en medveten värdering hos en individ, en grupp eller ett samhälle och som ger uttryck för en starkt negativ syn på homosexualitet eller på homo- och bis sexuella människor. En homofobisk hållning strider mot principen om alla människors lika värde.”

HomO:s hemsida

- Vad tycker ni om den här definitionen av homofobi?
- Vad är skillnaden mellan en ideologi, en värdering och en uppfattning?
- Kan ni ge några exempel på homofobi?
- Finns det några situationer när homofobi kan bli extra tydlig?
- Vilken lagstiftning finns som anknyter till homofobi?
- Vad är hatbrott?

Undersök hur man arbetar inom det svenska samhället för att motverka trakasserier.

Hur arbetar man inom er kommun mot de här typerna av trakasserier? Hur arbetar man på företag, arbetsplatser och eventuella högskolor som ni har i närheten?

Undersök hur man arbetar inom EU för att motverka trakasserier.

Hur arbetar man inom EU med frågor kring trakasserier? Finns det någon lagstiftning kring detta som medlemsländerna måste rätta sig efter?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

Leta upp lagstiftningen på området, ”översätt” lagstiftningen så att alla förstår.

Skriv exempel på en situation till varje typ av trakasserier som tas upp i lagstiftningen.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Leta efter information på Internet, till exempel på myndigheterna JämO:s respektive HomO:s hemsidor.

Undersök skolans likabehandlingsplan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel någon anställd på skolan, kommunen eller någon på närmaste kvinno- eller tjejjour.

Kontakta företag eller högskolor i närheten och ta reda på hur de arbetar med frågan.

Be skolkuratorn, skolpsykologen eller någon från ungdomsmottagningen komma och berätta om vilken hjälp som finns att få om man mår dåligt för att man utsatts för trakasserier.

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 1 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan gå vidare med att analysera. Komplettera gärna med egna. Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om trakasserier och gränssättning

Prata om olika former av trakasserier. Kanske handlingarna inte alltid behöver vara så tydliga och uttalade som man tror för att upplevas som trakasserier. Prata om integritet och gränser med eleverna. Berätta att man alltid har rätt att sätta gränser om man tycker att någon annan tränger sig på eller om det känns obehagligt. Det kan handla om att någon står för nära eller tar på ens kropp, men det kan också handla om att någon försöker bestämma över en eller betar sig taskigt. Dela in eleverna i smågrupper, tjejer för sig och killar för sig. Be dem diskutera följande frågor:

- Vad betyder ”att sätta gränser” mot andra människor?
- Hur kan man göra för att sätta gränser?
- Kan ni komma ihåg någon gång när ni tyckte att någon gick över era gränser när ni inte sa ifrån? Hur kändes det? Hur önskar ni att ni hade gjort?
- Kan ni komma ihåg någon gång när ni sa ifrån eller visade på något annat sätt när någon gick över en gräns? Hur gjorde ni? Hur reagerade den andra personen? Hur kändes det efteråt?
- Är det alltid lätt att se när någon annan sätter en gräns?
- Om en person struntar i att man har satt en gräns och ändå fortsätter, vems fel är det då?
- Vad kan man göra mer om någon inte respekterar att man har satt en gräns? Vem kan man prata med?

Dela upp klassen i en tjej- och en killgrupp. I tjejgruppen diskuteras följande frågor:

- Vilka beteenden och bemötanden från andra får mig att må bra?
- Vilka beteenden och bemötanden från andra får mig att må dåligt?
- Hur ska vi tjejer bli bättre på att få varandra att må bra?
- Hur kan vi stötta varandra på ett bättre sätt?

- Hur kan vi hjälpa varandra i jobbiga situationer eller om någon blir trakasserad?
- Hur kan vi hjälpa varandra att få en bättre självkänsla?

I killgruppen diskuteras samma frågor men både med fokus på varandra och med fokus på tjejerna.

Om fördomar

Vad kan det finnas för orsaker till att man har fördomar? Finns det vissa fördomar som är allmänt vedertagna i samhället? Kan en fördom bli en sanning? Hur kan fördomar påverka samhällsutveckling och politik? Kan du ge exempel? Kan fördomar ligga till grund för trakasserier och mobbning?

Om barn- och elevskyddslagen

I barn- och elevskyddslagen står det att skolan ska arbeta förebyggande mot trakasserier och annan kränkande behandling. Hur tror ni att man kan arbeta förebyggande på ett bra sätt? Gör listor med förslag.

Om er skola

Hur är det på er skola med olika former av trakasserier? (Ta fram era undersökningar som ni gjorde i steget undersöka.) Hur tror ni att ert skolklimat gällande olika former av trakasserier påverkar, såväl positivt som negativt, elever och skolpersonal?

Om hur det var förr

Har fördomar och trakasserier ökat eller minskat i samhället? Är det samma fördomar? På vad sätt har de förändrats över tid och vad kan det bero på?

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 2

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan gå vidare med att analysera. Komplettera gärna med egna. Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om trakasserier på grund av kön

Hur påverkar det ens syn på sig själv när man har blivit utsatt för trakasserier på grund av kön? Hur påverkar det andra runt omkring? Hur påverkar det i samhället? Hur kommer det sig att just

kön är en så viktig egenskap så att man kan bli trakasserad på grund av den?

Vad kan göra att en tjej kan få rykte om sig att vara lösaktig eller att vara en ”hora”? Lista upp så många olika anledningar ni kan komma på. Vad innebär det att bete sig ”horigt” eller lösaktigt? Varför får inte killar ett sådant rykte, vad händer om en kille strular runt eller har sex med många tjejer? Kan en kille bete sig ”horigt”?

Vad kan man göra om man har fått en ”horstämpel” på sig, hur kan man ta död på ryktet? Måste man ändra på sitt sätt att vara? Hjälper det? Är det rätt att tjejer måste anpassa sig efter risken att ”få ett rykte” eller för att sätta stopp för ett rykte? Varför får inte tjejer på samma sätt vara stolta och glada över sina sexuella erfarenheter? Händer det att tjejer kallar varandra för ”hora” eller liknande? Varför?

Hur har man använt begreppet ”hora” gentemot kvinnor historiskt? Vad har syftet varit? Vad har motsatsen varit till att vara en ”hora”? Finns dessa föreställningar kvar i dag och på vilket sätt har de förändrats? Vad kan man göra för att förändra attityder ännu mer, så att tjejer får leva sina liv som de vill utan att behöva anpassa sig?

Kan killar drabbas av någon typ av rykten som är något slags motsvarighet? Hur ser det ut? Hur måste killar anpassa sig för att undvika dessa rykten? Vad kan man göra för att sätta stopp för det?

Om sexuella trakasserier

Hur påverkas man av att vara i en miljö där det är mycket sexuella skämt eller kommentarer?

Hur vet man vad som är skillnaden mellan att ge komplimanger och sexuellt trakassera någon? Kommentaren – Fan vad schysst med den där tajta klänningen, man ser verkligen vilken snygg kropp du har – är det en komplimang eller en form av sexuella trakasserier? Var går gränsen och hur känner man av den?

Om trakasserier på grund av sexuell läggning

Hur tror ni att det påverkar en som är homosexuell om det exempelvis fälls nedsättande kommentarer om homosexuella i kompisgänget, i klassen eller i fotbollslaget?

Hur tror ni att det är att berätta att man är homosexuell om man går på er skola? Hur kan man göra skolan till en tryggare och bättre plats för homo- och bisexuella elever?

Om: Hur vet man vad som är trakasserier?

Diskutera och jämför nedanstående exempel. Vad tycker ni är exempel på trakasserier? Vilken form av trakasserier tycker ni det är? Och kan man tycka att samma sak både kan vara trakasserier och exempelvis en komplimang eller något härligt? Kan en kommentar få en person att må dåligt, medan samma kommentar får någon att bli glad? Hur ska man göra för att göra rätt?

- Du som är tjej ska inte behöva bära. Låt oss killar ta bänkarna.
- Pelle, du är precis som en tjej, du är jättebra på att lyssna.
- Jaha, du är bög. Då måste du vara kreativ. Bögar är ju ofta väldigt kreativa, många författare och artister är ju bögar. Jag kan tänka mig att du är grym på melodifestivalkunskap också.
- Damer och barn först, annars blir det gnälligt värre.
- Vilken häck!
- Du är otroligt snygg.
- Kom igen nu gubbar, ni spelar som några djävla kärringar!
- Vad bra du är på fotboll, Lotta, du spelar ju som en kille.
- Du har störst bröst i hela klassen.
- Jag tycker inte om stora bröst, jag tycker dina är fina.
- Vilka magmuskler du har Magnus! Värsta tvättbrädan. Den skulle man gärna känna lite på eller vad säger ni tjejer?

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 3 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan gå vidare med att analysera. Komplettera gärna med egna. Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om er skolas likabehandlingsplan

- Har ni sett några effekter av arbetet med er skolas likabehandlingsplan? I så fall vilka?
- Om ni jämför er likabehandlingsplan och er skolas arbete med andra skolors arbete, vad finns det för likheter och skillnader?

Om lagstiftningen

Enligt lagen är det den som blir utsatt för trakasserier som bestämmer om handlingen eller beteendet är ovälkommet och kränkande eller inte. Hur har lagstiftaren tänkt då? Tycker ni att det är bra att lagstiftningen ser ut så? Vem skulle annars bestämma om handlingen är kränkande? Vad finns det för fördelar och faror med det?

Hur kan man arbeta förebyggande mot trakasserier i skolan, högskolan och på arbetsplatser? Hur har man gjort i skolor och på arbetsplatser nära er? Vad verkar fungera bra och vad verkar fungera mindre bra? Varför?

Om homofobi

- Vilka samband finns mellan homofobi i samhället och hatbrott mot homosexuella?
- Vad tror ni att homofobi beror på?
- Vad kan vi göra för att minska homofobin i samhället?
- Har homofobi och brist på jämställdhet mellan könen något med varandra att göra?

Om arbetet mot trakasserier inom det svenska samhället

Titta på några ärenden som har kommit in till HomO eller JämO som berör sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön eller trakasserier på grund av sexuell läggning. Dela in er i mindre grupper och ta några ärenden var att diskutera. Diskutera frågor som:

- Är detta trakasserier?
- Har någon medvetet trakasserat någon annan?
- Vad kan man göra för att det inte ska bli så här?
- Hur har HomO eller JämO resonerat kring ärendet? Vad tycker ni om det?
- Hur hade ni resonerat om ni hade varit i anmälarens situation, hade ni gjort en anmälan?

Presentera sedan era ärenden och de diskussioner ni fört inför klassen.

Om arbetet mot trakasserier inom EU

- Skiljer sig EU:s medlemsländers syn och ambition inom arbetet för att motverka trakasserier?

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 1 ●●●●●

Här nedan presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Rollspel: så här kan vi stötta varandra

Dela upp klassen i en tjejgrupp respektive en killgrupp. Be dem sätta sig och spåna fram ett antal scenarier där någon i en klass blir utsatt för sexuella trakasserier, trakasserier på grund av kön eller trakasserier på grund av sexuell läggning. Alternativt kan ni ta några exempel ur detta material. Be eleverna fundera kring hur eleverna runt omkring kan agera för att hjälpas åt att säga ifrån och hjälpa den eller de elever som blir utsatta. Gör ett antal rollspel där eleverna får testa dessa strategier, be dem att alternera mellan de olika rollerna. Diskutera efter varje rollspel hur det gick.

- Vilka strategier är bra/mindre bra?
- Hur kände de elever som spelade dem som utsattes för kränkningar?
- Hur kände de elever som spelade dem som utförde kränkningarna?
- Vad är det som gör att elever runt omkring inte reagerar när någon blir kallad för saker eller trakasserad på något annat sätt?
- Varför är det viktigt att stötta varandra när trakasserier förekommer?

Låt gärna kill- och tjejgrupperna spela upp några av sina rollspel för varandra och diskutera vidare i helklass. Hur kan ni nu gå vidare? Kan ni skriva något slags kontrakt för hur ni ska agera i klassen om någon använder sig av kränkande ord eller utsätter någon annan för trakasserier? Vilket ansvar har ni som elever, vilket ansvar har de vuxna på skolan?

Att vara kompis

Diskutera: Vad betyder ”mod” för er? Skriv gärna upp ordet mod tavlan och låt eleverna associera fritt kring ordet. Gå sedan vidare och associera kring vad som är en ”bra kompis”. Använd er gärna av ord som kom upp när ni pratade om mod. Skriv upp en liten lista på några saker som kommit fram i diskussionerna om ”mod” och om att vara en ”bra kompis”.

Fyra hörn

Läs följande berättelse för eleverna och ange samtidigt de tre givna svarsalternativen och ett öppet svarsalternativ. Varje svarsalternativ motsvaras av ett hörn i rummet. Eleverna svarar sedan på frågan genom att ställa sig i det hörn av rummet som, enligt deras åsikt, representerar det rätta svarsalternativet. Gå sedan runt och ställ följdfrågor till eleverna i respektive hörn.

Olle gillar att dansa och har bestämt sig för att gå en kurs i balett. Olle berättar i skolan att han ska börja dansa balett. Några av killarna i klassen börjar kalla Olle för ”fjolla” och ”bög”. Olle gillar verkligen sin balettkurs men börjar må sämre och sämre av att bli trakasserad över det i skolan. Vad ska Olle göra?

1. Berätta för läraren eller någon annan vuxen vad som händer.
2. Försöka lösa det själv genom att säga ifrån till killarna som trakasserar honom.
3. Härda ut och hoppas att det går över.
4. Öppet hörn.

Killarna i klassen spelar alltid fotboll på rasten. Emma och Karin vill också vara med och spela, men när de frågar får de höra att de är för dåliga, ingen vill ha med dem i sitt lag. ”Vi har inte plats för några kärringar i vårt lag”, skriker Alfons när killarna springer ner mot plan, de andra killarna flinar.

Vad ska Karin och Emma göra?

1. Gå med och kräva att få vara med ändå.
2. Be de andra tjejerna i klassen om hjälp att få till en diskussion om att alla ska få vara med.
3. Kolla om fler tjejer vill spela och göra ett eget tjejlag.
4. Öppet hörn.

En lärare tar ofta upp exempel på lektionerna som handlar om hur olika tjejer och killar är. Hon säger saker som; ”Tjejer är känsligare av naturen, det är därför de gråter oftare”, ”Tjejer har svårt att umgås i grupp” eller ”Ni killar är ju mer logiskt tänkande, ni borde vara bättre på matte”. Vad gör du?

1. Utgår ifrån att hon har rätt, hon är ju ändå lärare.
2. Tänker på hur det ser ut bland dem jag känner och bestämmer utifrån det om hon har rätt eller inte.
3. Frågar läraren om det faktiskt är så, eller om det är så hon tror att det är.
4. Öppet hörn.

Hur tycker ni att skolpersonal ska göra om de får veta att någon ofta använder kränkande ord?

1. De ska ta in personen för ett samtal.
2. De ska ringa personens föräldrar.
3. De ska ha ett samtal i klassen.
4. Öppet hörn.

Den som trakasserar andra gör det mest för att han eller hon:

1. Tror att han eller hon får status av det.
2. Är rädd för att själv bli trakasserad annars.
3. Känner av andras förväntningar om att göra det eller att passa in i en viss roll.
4. Öppet hörn.

Den vanligaste anledningen till att elever runt omkring inte säger ifrån när någon blir trakasserad är:

1. Man bryr sig inte.
2. Man tycker inte att det är så farligt.
3. Man vågar inte, tänk om man själv blir utsatt i stället.
4. Öppet hörn.

Heta stolen

Låt eleverna sitta på stolar i en halvcirkel. Läs upp nedanstående påståenden för dem och be dem ta ställning för eller emot genom att resa sig (håller med) eller sitta kvar (håller inte med). Ställ sedan följdfrågor utifrån hur eleverna har svarat så att de får utveckla sina ställningstaganden.

Förslag på påståenden:

Man kan få status genom att använda kränkande ord.

Ett rykte kan vara svårt att bli av med.

Det kan vara okej att använda ord som ”hora” eller ”bitch” när man tilltalar varandra.

Det kan vara svårt att lita på sin magkänsla.

Skolan är bra på att arbeta mot sexuella trakasserier.

Skolan är bra på att arbeta mot trakasserier på grund av sexuell läggning.

Många elever är rädda för andra elever på skolan.

Alla har ansvar för att sätta stopp för trakasserier.

Det är värre att bli trakasserad av en vuxen än av en jämnårig.

Det är värre att bli kallad för hora av en kille än av en tjej.

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 2 ●●●●●

Här nedan presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Fyra hörn

Läs följande berättelse för eleverna och ange samtidigt de tre givna svarsalternativen och ett öppet svarsalternativ. Varje svarsalternativ motsvaras av ett hörn i rummet. Eleverna svarar sedan på frågan genom att ställa sig i det hörn av rummet som, enligt deras åsikt, representerar det rätta svarsalternativet. Gå sedan runt och ställ följdfrågor till eleverna i respektive hörn.

En tjej du brukade leka mycket med när ni var små går nu i din parallellklass. Nu för tiden umgås ni inte men ni brukar heja på varandra och fråga hur det är. En dag får du höra att några pratar om henne. De diskuterar hennes kläder och säger att hon klär sig ”horigt”, och att hon uppenbarligen vill att alla ska kolla in hennes bröst. Vad gör du då?

1. Ingenting. Hon får skylla sig själv som klär sig som hon gör och hon får ta ansvar för sina egna handlingar.
2. Jag pratar med någon av lärarna och ber henne eller honom om att ha en diskussion i klassen om ryktesspridning och sexuella trakasserier.
3. Jag säger ifrån till dem som jag hör snacka och säger att de inte har att göra med vad hon har på sig och vad hon gör och att de inte ens vet om ryktena är sanna.
4. Öppet hörn.

Du tycker det är obehagligt med en lärare som ofta står för nära dig när han ska hjälpa dig med uppgifter och som ibland låter sin hand glida längs din rygg när han står bredvid dig. Om du har en kort kjol eller urringad tröja på dig kommenterar han ofta dina kläder och säger att du är extra fin i dag samtidigt som han låter blicken vandra längs din kropp. Du märker att du börjar undvika att fråga honom om hjälp och att du tänker på vad du har på dig de dagar ni har den läraren. Vad gör du?

1. Ingenting – tänk om jag har inbillat mig alltihop?
2. Jag pratar med andra i klassen för att se om någon annan känner samma sak, kanske kan vi göra något tillsammans.
3. Jag går till en annan vuxen på skolan och berättar.
4. Öppet hörn.

Att sätta gränser i konkreta situationer

Eleverna behöver få lära sig att de alltid har rätt att säga ifrån när någon säger eller gör något mot dem som de inte vill eller tycker om. De har alltid rätt att verkligen känna efter och att lita på sin känsla. Många, särskilt tjejer, uppfostras till att man ska vara trevlig och tillgänglig och att inte göra andra ledsna eller besviken. Det kan därför vara bra att få konkreta redskap och att träna sig på att säga ifrån. Som lärare måste man också vara tydlig med att det inte handlar om att vara otrevlig när man sätter gränser. Det handlar om att hävda sin rätt och sin integritet.

Eleverna får dela upp sig två och två. Denna övning är lämplig att göra tjejer för sig och killar för sig. Dels för att få eleverna att känna sig mer bekväma i situationen, dels för att minska risken för att framför allt tjejerna upplever obehag av situationer som påminner om något de varit med om eller att de utsätts för riktiga kränkningar under rollspelsituationen.

Be att eleverna i varje par hittar på ett antal situationer, antingen självupplevda, något de hört talas om eller några de bara hittar på, när någon kränker deras gränser eller när de känner sig illa behandlade utifrån att de är just tjejer eller killar. Det kan vara att någon pratar med dem som de egentligen inte vill prata med, att de får sexuella kommentarer, att någon vill kramas som de inte vill krama, att någon står för nära eller tar i dem på ett obehagligt sätt.

Från feministiskt självförsvar kommer strategin att *namnge – kritisera – säga vad det är man vill*.

1. Be eleverna att stå bredbent, sträcka på sig och träna på att markera hela sitt ”revir” med hjälp av sin kropp.
2. Eleverna ska titta den andra personen i ögonen.
3. Be dem att träna på att behålla sitt vanliga röstläge, när man blir rädd eller stressad är det lätt hänt att man går upp i röstläge.
4. Sedan ska man med så bestämd röst som möjligt:
 - Namnge: (sätta ord på vad den andra personen gör) till exempel *Du står för nära* eller *Du har handen på min rygg*.

- Kritisera: till exempel *Du har ingen rätt till det* eller *Jag gillar inte det*.
- Säg vad det är man vill: till exempel *Jag vill att du flyttar på dig* eller *Du kan stå här men jag vill inte prata med dig* eller *Jag vill att du tar bort din hand nu*.

Det är viktigt att inte le när man säger ifrån och att inte gå in i någon diskussion med den andra personen.

Om det blir för kaotiskt att göra denna övning i par kan man i stället dela upp klassen i större grupper, men behåll uppdelningen i tjejer och killar.

När man arbetar med gränssättningsövningar måste man som ledare vara mycket tydlig med att detta är strategier som kan göra det lättare att hantera situationer som känns obehagliga, men att man inte har ett *ansvar* att säga ifrån på rätt sätt. Gränssättningsövningarna kan då bli en ytterligare skuldbörda för dem som har känt sig utsatta eller som kommer att bli utsatta. Var noga med att poängtera att ett nej alltid måste respekteras oberoende av hur man framför det. Det är de personer som kränker andras gränser som har ett ansvar att vara mer lyhörda för var andras gränser går och att sluta göra det.

Diskutera noga igenom övningen med klassen. Hur kändes de olika situationerna? Hur kändes det att sätta gränser på detta sätt? Skulle de kunna använda sig av strategierna i verkliga livet? Om inte, har de förslag på alternativa strategier? I vilka situationer och gentemot vilka personer kan det vara svårare? Känns det alltid som att man har rätt att sätta en gräns när man inte vill något eller när man tycker att något känns obehagligt? Vad kan hindra en? Varför är det viktigt att sätta gränser? Om eleverna inte tycker att detta är en strategi de skulle vilja eller våga använda sig av är det viktigt att berätta att man kan använda sig av den som en mental strategi. Även om man inte vågar uttala vad det är den andra personen gör mot en kan det vara viktigt att ändå sätta ord på det för sig själv. Då kanske man inte lägger skuld på sig själv eller mår lika dåligt efteråt.

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 3 ●●●●●

Här nedan presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Heta stolen

Låt eleverna sitta på stolar i en halvcirkel. Läs upp nedanstående påståenden för dem och be dem ta ställning för eller emot genom att resa sig (håller med) eller sitta kvar (håller inte med). Ställ sedan följdfrågor utifrån hur eleverna svarat så att de får utveckla sina ställningstaganden.

Förslag på påståenden:

En tjej som har sex med många killar kan få dåligt rykte.

En kille som har sex med många tjejer kan få dåligt rykte.

Man vet alltid om när man utsätter någon för sexuella trakasserier.

Man vet alltid när man utsatts för sexuella trakasserier.

Rykten om personer stämmer oftast: ”Ingen rök utan eld”.

Homofobiska kommentarer gör det svårare för homosexuella att vara öppna.

Det är upp till den som känner sig utsatt för sexuella trakasserier att säga ifrån.

Allt prat om sexuella trakasserier kan göra att man knappt vågar flirta längre.

Man kan få status genom att trakassera andra.

Man kan oftast känna om en beröring är sexuell eller inte.

Fyra hörn

Läs följande berättelse för eleverna och ange samtidigt de tre givna svarsalternativen och ett öppet svarsalternativ. Varje svarsalternativ motsvaras av ett hörn i rummet. Eleverna svarar sedan på frågan genom att ställa sig i det hörn av rummet som, enligt deras åsikt, representerar det rätta svarsalternativet. Gå sedan runt och ställ följdfrågor till eleverna i respektive hörn.

Pontus är förälskad i Klara som går i klassen bredvid. Han blir glad så fort han ser henne och han tror att hon är intresserad av honom också. Det märks på sättet hon tittar på honom. På en fest händer det äntligen något. Pontus och Klara hamnar i en soffa ihop. Till slut börjar de kyssas och de går hem tillsammans från festen. De bestämmer att de ska höras och träffas någon dag.

Nästa dag är Pontus överlycklig. Några killar i klassen ger Pontus lite pikar men han är för glad för att bry sig. Det är först när killarna börjar prata om Klara och om vad de har hört om henne som han börjar lyssna ordentligt. ”Ja, det vet man ju hur hon är”, säger en av kompisarna. ”Varenda fest är det någon lycklig lirare som får till det med henne.” ”Ja”, säger någon annan, ”det vet man ju att om man är ute efter okomplicerat sex så är det henne man ska satsa på!” Pontus känner hur han får svårt att andas, vad ska han tänka nu?

Vad ska Pontus göra?

1. Strunta i Klara, ingen rök utan eld, uppenbarligen är hon inget att satsa på.
2. Prata med Klara, om det är sant som killarna säger ska han strunta i henne.
3. Strunta i det som sägs om Klara, det gör väl inte henne till en sämre tjej om det är sant?
4. Öppet hörn.

Filippa ska ta körkort. Hon övningskör varje torsdag med en bilskollärare på en bilskola. Hon tycker att det är kul att köra bil men eftersom hon inte är så van än kan hon bli rätt nervös, särskilt när hon ska fickparkera. Varje gång hon försöker hamnar hon lite snett. Hennes bilskollärare verkar rätt trött på sitt jobb och har inte särskilt mycket tålamod när Filippa gör fel. Han suckar högt och säger ofta saker som ”Men lilla gumman, när ska du lära dig det här?” eller ”Det är inga kvinnor som kan fickparkera, du är inget undantag.” Efter ett tag tycker Filippa att kommentarerna börjar bli grövre. Hon tycker att han stirrar på hennes bröst och han har också börjat säga saker som ”Jag gillar verkligen hur du hanterar växelspaken...” och ”Man märker hur en kvinna är i sängen på hur hon kör bil”. Det börjar bli väldigt obehagligt att sitta i samma bil som han. Till slut säger hon till på bilskolan att hon tycker att han är obehaglig och att hon vill byta lärare. Tjejen hon pratar med ser sur ut och säger att de inte kan tillgodose alla krav. Just nu är det bara just den läraren som har tider.

Vad hade du gjort om du var Filippa?

1. Skällt ut honom och bett honom hålla tyst.
2. Gjort en anmälan till JämO om sexuella trakasserier och trakasserier på grund av kön.
3. Hållit ut tills körkortet är taget, det är väl inte så farligt.
4. Öppet hörn.

SAMMANSTÄLL OCH HANDLA SAMTLIGA NIVÅER

Nedan ges några exempel på hur eleverna kan sammanställa de kunskaper som de har inhämtat och några idéer om hur eleverna kan gå vidare till exempel med en handlingsplan.

Gör en lista över ord man kan kalla tjejer respektive killar. Bestäm er för vilka som känns okej för er att bli kallade för. Gör sedan två listor, en med ord som är okej att kalla varandra för i klassen och en med ord som inte är okej. Sätt upp listorna på väggen.

Gör en handlingsplan för hur ni i klassen ska hantera om någon blir utsatt för trakasserier. Hur ska ni agera just när det händer? Hur ska ni hantera det efteråt?

Har ni idéer om hur man skulle kunna göra skolans likabehandlingsplan bättre? Eller hur man skulle kunna använda sig av den på ett bättre och mer aktivt sätt? Formulera era förslag och be att få ett möte med skolledningen för att diskutera detta.

Bjud in föräldrarna till ett möte för att diskutera språkbruk. Gör en teaterföreställning, spela upp korta rollspel eller berätta fakta om de kränkande orden och deras betydelse. Prata om alla föräldrars ansvar att inte använda kränkande ord hemma. Ha gärna en diskussion om hur man som förälder ska agera om ens barn kommer hem och berättar att det förekommer trakasserier i klassen eller på skolan.

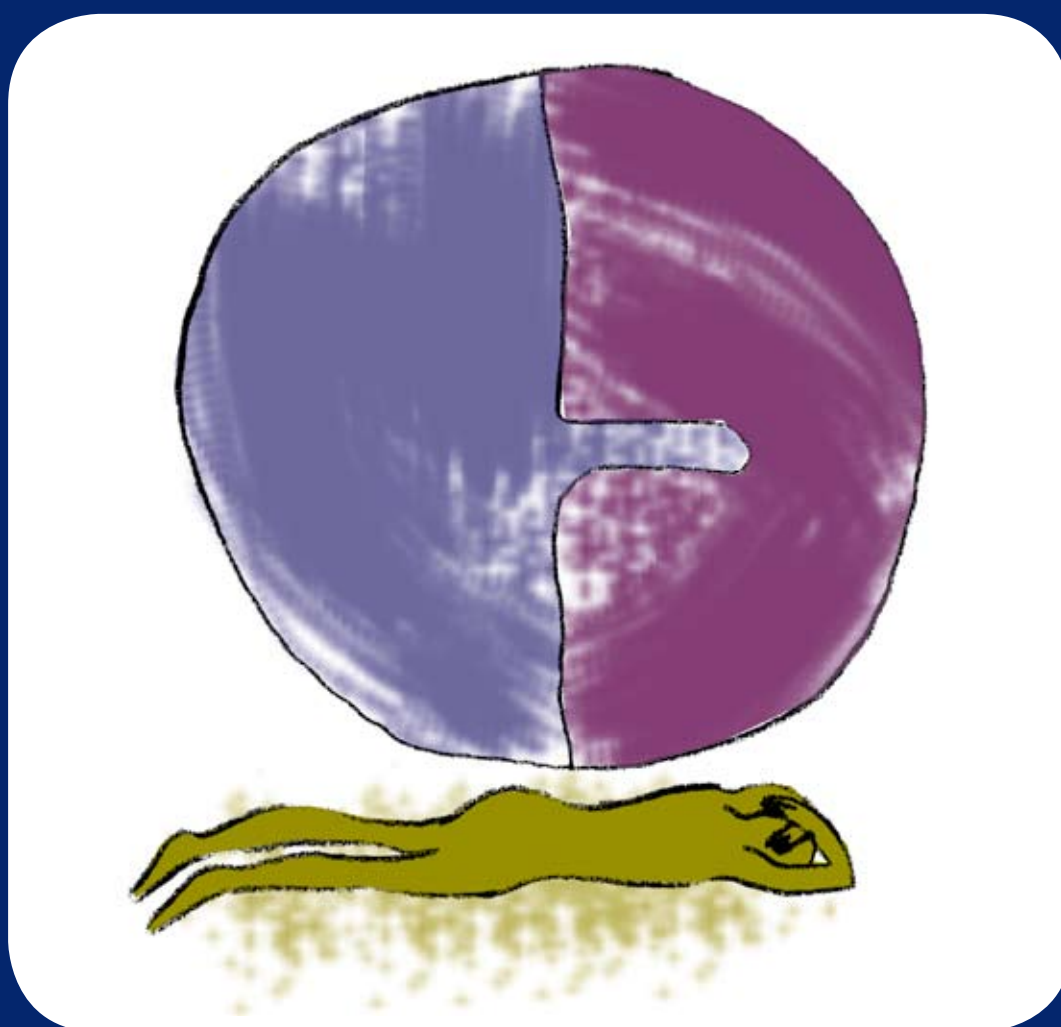
Gå ut i klasser med yngre elever och spela upp rollspel eller prata om kränkande språkbruk och trakasserier. De ser upp till er, här har ni världens chans att påverka! Informera också om barn- och elevskyddslagen och vad den ger för skydd och rättigheter.

Organisera en temadag på skolan om kränkande språkbruk och trakasserier, bjud in olika föredragshållare och andra som kan ha bokbord och prata med eleverna.

Sätt upp affischer på skolan där ni informerar elever om sexuella trakasserier och elevers rättigheter.

TEMA 4

Sexualbrott

TEMA 4 Sexualbrott

Pedagogens introduktion

Många associerar ordet ”våldtäkt” till ett överfall i en mörk park eller på en gångstig. Ordet kan också föra tankarna till just våld och synliga skador som går att dokumentera efteråt. Detta är bara två av flera myter kring sexualbrott och våldtäkter. Det finns också en stor okunskap kring hur sexualbrottslagstiftningen ser ut och vilka handlingar som är straffbara. En konsekvens av myterna och okunskapen är att många har svårt att definiera brott de har utsatts för eller som de utsatt någon för. Det kan göra att man varken söker den hjälp man behöver eller gör en polisanmälan. Konsekvensen kan också bli att personer som berättar att de utsatts för olika typer av sexualbrott inte blir trodda, inte blir lyssnade på och inte får den hjälp de behöver och har rätt till.

Detta tema syftar till att synliggöra och bemöta myter som finns kring våldtäkt och andra sexualbrott. Det innehåller också frågeställningar som kan synliggöra och påverka värderingar som till exempel lägger ansvar på den som utsatts för sexualbrott. Dessutom finns frågeställningar kring bland annat lagstiftning för att ungdomar ska få kunskap om sina skyldigheter och rättigheter och få veta vilka sexuella handlingar som är straffbelagda. Detta syftar till att öka kunskap. Ökad kunskap är ett led i att förebygga sexualbrott och få fler brottsoffer att polisanmäla och söka hjälp för det de utsatts för.

Sedan 1 april 2005 finns en ny sexualbrottslagstiftning i Sverige. Utgångspunkten för lagen är att varje människa har rätt att bestämma över sin egen kropp och sin sexualitet i varje situation. Detta synsätt måste också ligga till grund för skolans arbete kring sexualbrott.

Ett brännande ämne

Det är få ämnen som väcker så mycket känslor som kön och sexualitet. Det är frågor som berör ungdomars innersta tankar, känslor och identitetsskapande. Både kön och sexualitet är laddade av myter, egna föreställningar, värderingar och attityder. När det dessutom handlar om sexualitet som inte känns bra, som gör ont och som man inte är van att prata om kan diskussionerna bli ännu mer brännande. Diskussioner kring sexualbrott kan skapa rädsla, inte bara hos eleverna, utan också hos den vuxne som inleder och håller i samtalet.

Det kan finnas en rädsla för att ”väcka upp” saker hos elever. Man måste räkna med att det finns elever i klassrummet som själva utsatts för olika typer av sexualbrott, vem eller vilka det är kan man inte veta. Om samtalen går över styr och attityder som skuldbelägger brottsoffer vädras fritt kan det vara förödande för den elev som blivit utsatt. Å ena sidan finns risken för detta, vilket ställer krav på lärarens roll. Å andra sidan vet oftast den utsatta eleven redan om de attityder som florerar och ett synliggörande av dessa kommer inte att komma som någon chock. Blir det ett bra samtal som mynnar ut i en kunskapshöjning kring sexualbrott och dess konsekvenser samt en attitydförändring hos deltagarna kan detta verka både läkande och stärkande för den utsatta eleven. Det kan också ge eleven verktyg att sätta ord på det hon eller han varit med om och därmed möjliggöra att eleven söker den hjälp hon eller han behöver.

Detta är ämnen som debatteras och diskuteras friskt i samhället i dag. Eftersom det dessutom ofta kommer nära ungdomars egen verklighet är det, trots att det kan vara svårt, ett ämne som engagerar och berör många. Här finns stora möjligheter att som pedagog vara med och skapa förändring och rörelse och på detta sätt förändra och förbättra unga människors livsvillkor.

Viktigt att tänka på i arbetet med temat

Forskning visar att det är så pass vanligt att utsättas för övergrepp under uppväxtåren att det är sannolikt att det sitter en eller flera elever i klassen med egna erfarenheter av sexuella övergrepp. Därför är det viktigt att läraren har ett konsekvent förhållningssätt kring skuldfrågan, det vill säga att den som utsatts för övergrepp aldrig bär något ansvar för övergreppet, oberoende av hur situationen har sett ut, hur den som utsatts har betett sig eller vilka personer som varit inblandade i övergreppet. Som lärare är det viktigt att förmedla att detta är något som är vanligt förekommande och att det går att få ett bra liv även om man har blivit utsatt, men att det är viktigt att man pratar med någon om det som hänt.

Eftersom det under arbetet med temat kan komma fram att någon elev, i klassen eller på skolan, utsatts för sexualbrott eller andra kränkningar är det bra om man som lärare förbereder sig redan innan. Det kan man göra genom att diskutera förhållningssätt med kolleger och framför allt genom att knyta kontakter med elevhälsan. Om man redan på förhand har ett nätverk och vet hur man ska hantera situationen kommer man också att känna sig tryggare och kunna vara till bättre hjälp om någon svår situation skulle uppstå.

Om någon elev börjar berätta i gruppen om egna erfarenheter

av övergrepp bör man på ett vänligt och varligt sätt, så att eleven inte känner sig misstänkliggjord eller tystad, leda samtalet vidare så att inte eleven lämnar ut sig mer i klassen. Sedan kan man fånga upp eleven för ett enskilt samtal där ni tillsammans kan fundera kring hur ni ska gå vidare.

Många som arbetar med sexualitetsfrågor i skolan har dragit slutsatsen att det är mest fruktbart för samtalet att åtminstone ibland dela upp gruppen efter kön. När man ska prata om sexualbrott måste man dessutom ta hänsyn till att de elever som redan utsatts för övergrepp ofta blivit utsatta av någon de känner, till exempel en klasskompis. Det skulle bli ytterligare en kränkning för den utsatta eleven att behöva diskutera dessa frågor med sin förövare. Det har vi tagit hänsyn till i utformandet av materialet, och vi föreslår därför i en del övningar att dessa ska göras i tjej- respektive killgrupper. Du kan själv utifrån din kunskap om eleverna välja att göra så även i andra övningar.

Eftersom ämnesområdet är laddat och åsikterna kan vara många är det viktigt att man som lärare skapar struktur och trygghet och står för vissa värderingar utan att kväva ett fritt diskussionsklimat. Det krävs att man som lärare funderat kring sina egna värderingar så att man inte reproducerar myter eller skuldbeläggande av brottsoffer. Genom att använda sig av lagstiftning och de värderingar som kan uttolkas där, genom att ställa följdfrågor och skapa ett samtalsklimat där olika åsikter kan lyftas fram kan man medverka till attitydförändring. Som lärare är det viktigt att man står fast vid ett synsätt som präglas av alla människors rätt till kroppslig och sexuell integritet oberoende av situation och person.

Fakta och bakgrundsmaterial

Nedanstående faktatext vänder sig i första hand till pedagogen men kan även med fördel helt eller delvis kopieras och delas ut till eleverna som kan använda det som ett underlag för sin faktainsamling.

Sexualbrott i den nuvarande lagstiftningen

Från och med 1 april 2005 gäller en ny sexualbrottslagstiftning.¹ Syftet med den nya lagstiftningen är dels att ytterligare förstärka och tydliggöra varje människas absoluta rätt till personlig och sexuell integritet och sexuellt självbestämmande, dels att lyfta fram och förstärka skyddet för barn och ungdomar mot att utsättas för sexuella kränkningar.

Våldtäkt

Man kan ställas till svars för våldtäkt om man genomför ett samlag eller därmed jämförlig sexuell handling mot någon

genom tvång och med hjälp av våld eller hot om brottslig handling *eller*

genom att utnyttja att någon befunnit sig i hjälplöst tillstånd *eller* när den andre varit underårig, det vill säga under 15 år, när övergreppet begicks.²

Med samlag menar man både vaginala, orala och anala samlag, men även då man till exempel för in föremål eller fingrar vaginalt eller analt på en annan person. För ”därmed jämförlig handling” är utgångspunkten att det förekommit en någorlunda varaktig fysisk beröring av antingen den andres könsorgan eller den andres kropp med det egna könsorganet. Även andra handlingar ska kunna räknas in: handlingen ska då ha haft en tydlig sexuell prägel samt vara ägnad att tydligt kränka offrets sexuella integritet.

1. Det som beskrivs som *våld* i lagstiftningen behöver inte vara fråga om något grovt våld. Enligt rättspraxis kan det räcka att gärningsmannen med hjälp av sin kropp trycker ner brottsoffret eller med våld pressar isär hennes ben.

2. Att befinna sig i *hjelplöst tillstånd* kan innebära att man är drogad eller kraftigt berusad, att man sover, är medvetlös eller att man på grund av funktionshinder, sjukdom eller kroppsskada inte kunnat freda sig.

¹ Prop. 2004/05: 45, bet.2004/05: Ju U16, rskr. 2004/05: 164.

² 6 kap. 1 § BrB.

3. *Våldtäkt mot barn* är en ny straffbestämmelse som kom i och med den nya sexualbrottslagstiftningen 2005. Det innebär att någon har samlag med eller genomför en annan allvarligt sexuellt kränkande handling med en person som är under femton år. Här krävs det inte att det förekommit våld eller hot för att personen ska dömas för våldtäkt. Bestämmelsen omfattar också fall där barn mellan 15 och 18 år utnyttjas av närstående eller andra personer med särskilt ansvar för dem, till exempel en förälders nya partner.³

Straffet för våldtäkt är fängelse i lägst två och högst sex år.

För att en våldtäkt ska dömas som *grov våldtäkt* ska våldet eller hotet som använts vara av särskilt allvarlig art. Om det är mer än en förövare ska man alltid döma för grov våldtäkt. För grov våldtäkt döms till fängelse i lägst fyra och högst tio år.

Andra typer av sexualbrott

*Sexuellt tvång*⁴ är när någon med olaga tvång förmår en person att utföra eller tåla en sexuell handling. Det omfattar de fall där tvånget inte är så allvarligt eller den sexuella handlingen inte är så kvalificerad som krävs för straffansvar för våldtäkt. Det kan till exempel handla om att själv tvingas onanera eller att onanera åt gärningsmannen. För sexuellt tvång döms till fängelse i högst två år och för grovt sexuellt tvång döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

*Sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning*⁵ är när någon utnyttjar att den som utsätts befinner sig i ett underläge, till exempel om en lärare genom sexuell handling utnyttjar en elev. För sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning döms till fängelse i högst två år och om brottet bedöms som grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

*Sexuellt ofredande*⁶ innefattar ord och handlingar som är ägnade att kränka en persons sexuella integritet. Det innefattar till exempel när någon i ett sexuellt syfte kortvarigt berör en annans bröst eller könsorgan. Det kan också handla om att man blottar sig på ett sätt som är ägnat att väcka obehag. Även tydliga sexuella kontakter per telefon eller e-post omfattas. För sexuellt ofredande döms till böter eller fängelse i högst två år.

*Samlag med avkomling eller syskon*⁷ reglerar samlag mellan vissa släktingar, och brott kan leda till fängelse i högst två år.

3 6 kap. 4 § BrB.

4 6 kap. 2 § BrB.

5 6 kap. 3 § BrB.

6 6 kap. 10 § BrB.

7 6 kap. 7 § BrB.

*Sexuellt utnyttjande av barn*⁸ innefattar sexuella handlingar med barn där omständigheterna är ”mindre allvarliga”. Det kan till exempel handla om när en äldre person har sex med någon som är under men nära 15 år och där den sexuella handlingen bygger på ömsesidighet och frivillighet. För sexuellt utnyttjande av barn döms till fängelse i högst fyra år.

*Sexuellt övergrepp mot barn*⁹ är när det handlar om andra sexuella handlingar än de som finns med i bestämmelserna om våldtäkt mot barn och sexuellt utnyttjande av barn. Barnet ska vara under 15 år alternativt mellan 15 och 18 år om det råder ett fostransförhållande mellan gärningsman och barn. Det kan till exempel handla om att onanera åt gärningsmannen eller att mer än flyktigt beröra en flickas eller pojkes könsorgan. Det är ett brott även om det är barnet som har tagit initiativet till handlingen. För sexuellt övergrepp mot barn döms till fängelse i högst två år och om brottet bedöms som grovt till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

*Utnyttjande av barn för sexuell posering*¹⁰ omfattar gärningar där någon främjar eller utnyttjar att ett barn under femton år utför eller medverkar i sexuell posering. Med sexuell posering menas att man medverkar i eller utför en sexuell handling eller att man exponerar kroppen inför en eller flera personer eller framför en kamera. Det omfattar också när dessa gärningar begås mot ett barn som fyllt 15 men inte 18 år, om poseringen är ägnad att skada barnets hälsa eller utveckling. Det kan till exempel handla om posering på sexklubb eller posering mot betalning. För utnyttjande av barn för sexuell posering döms till böter eller fängelse i högst två år och om brottet bedöms som grovt till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

*Köp av sexuell handling av barn*¹¹ innebär att det är förbjudet att få ett barn under 18 år att tåla eller utföra en sexuell handling mot ersättning. Detta gäller också om ersättningen utlovats eller om någon annan betalar. För köp av sexuell handling av barn döms till böter eller fängelse i högst två år.

*Köp av sexuella tjänster*¹² omfattar de övriga fall då man mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse, för vilket döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

*Koppleri*¹³ är när man främjar eller ekonomiskt utnyttjar att en

8 6 kap. 5 § BrB.

9 6 kap. 6 § BrB.

10 6 kap. 8 § BrB.

11 6 kap. 9 § BrB.

12 6 kap. 11 § BrB.

13 6 kap. 12 § BrB.

person har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, för vilket döms till fängelse i högst fyra år.

Med den nya lagstiftningen har man velat öka skyddet för barn som utsätts för övergrepp. Det räknas *alltid* som ett sexualbrott om någon under 15 år utsätts för eller tvingas till en sexuell handling, även om barnet tycks vilja eller kanske till och med upplever att det vill. En vuxen eller äldre tonåring får aldrig göra något sexuellt med ett barn.

Det finns dock en särskild *ansvarsfrihetsregel*¹⁴ när det gäller sexualbrott som rör barn under 15 år, om det är uppenbart att gärningen inte har inneburit något övergrepp för barnet. Man ser då till om det är liten skillnad i ålder och mognadsgrad mellan parterna och till omständigheterna i övrigt. Ett exempel på när ansvarsfrihet kan komma ifråga är då en sextonåring och en fjortonåring som har en nära och god relation till varandra deltar i en ömsesidig och helt frivillig handling.

En del sexualbrott ingår även i kvinnofridslagstiftningen. Om en man utsätter en kvinna som han har eller har haft en nära relation med för systematiska kränkningar i syfte att skada hennes självkänsla kan han dömas för *grov kvinnofridskränkning*.¹⁵ Lagen tar hänsyn till att kvinnor som utsätts för olika typer av kränkningar i nära relationer kan ha svårt att i detalj redogöra för varje enskild händelse och att kränkningarna, även om de var för sig kanske inte utgör en brottslig handling, sammantaget kan få mycket stora konsekvenser i en kvinnas liv. Mannen döms då för de samlade gärningarna, till exempel misshandel, olaga hot, ofredande, sexuellt tvång och sexuellt ofredande. För grov kvinnofridskränkning döms till fängelse i minst sex månader och högst sex år.

Sexualbrott i rättsväsendet ur ett historiskt perspektiv

En lagstiftning är inget neutralt verktyg. Den är en produkt av sin tid och de värderingar och attityder som råder i samhället. Lagstiftningen kan också förstärka och återskapa värderingar. Tillämpningen av lagstiftningen ger ytterligare en dimension. Från att ett brott polisanmäls och under den fortsatta rättsprocessen fram till en eventuell dom är det människor som ska tolka både lagen och den berättelse de får från brottsoffret. Åsa Bergenheim, professor i idéhistoria, har i boken *Brottet, offret och förövaren* (2005) beskrivit vetenskapens och det svenska rättsväsendets syn på sexuella övergrepp mot kvinnor och barn mellan åren 1850

¹⁴ Prop. 2004/05: 45 s. 114

¹⁵ 4 kap. 4a § BrB.

och 2000. Genom en historisk tillbakablick får vi större förståelse för de attityder och värderingar som präglar både rättsväsendet och den allmänna debatten idag.

På 1500- och 1600-talet var våldtäkt framför allt ett brott mot familjens ära och heder. Kvinnan fick inte själv föra sin talan. Våldtäkt sågs snarare som ett egendomsbrott där kvinnans manliga släktingar var de som ansågs drabbade. Straffet sattes i relation till skadans omfattning, vilken i sin tur var beroende av kvinnans giftasvärde och mannens eller faderns ställning.

Den anklagades sociala ställning och sociala identitet hade stor betydelse för hur man bedömde brottet, liksom det sammanhang i vilket brottet utövats. En man som begick en våldtäkt på allmän plats kunde dömas till döden eller till fredlöshet, medan en man som våldtog en kvinna han hade en relation till dömdes till mildare straff, ibland endast böter. Det var viktigt att kvinnan kunde visa upp synliga tecken på att våld hade använts, annars riskerade även hon att anklagas för hor.

Sveriges första rikstäckande strafflag kom år 1734. Straffet för våldtäkt var dödsstraff. Kvinnan fick nu själv föra sin talan. Baksidan av detta var att kvinnans beteende och vandel nu började hamna i fokus. Det var fortfarande inte hon som sågs som den drabbade utan hennes familj; hennes talan och vilja kom snarare att handla om hennes egen eventuella skuld. Det var inte olagligt att våldta sin hustru, eftersom man ansågs ha rätt att ha köns- umgänge med sin fru. Att våldta sin hustru blev inte heller olagligt förrän år 1965 i svensk lagstiftning. Det värsta sexualbrottet var incest, eller ”blodsskam”. Både offer och förövare straffades. Incest sågs som ett brott mot naturen och Gud och båda var brottslingar. Detta synsätt fanns kvar i lagstiftningen ända fram till 1930-talet. I slutet av 1700-talet tog man bort dödsstraff för de flesta sexualbrott utom för grövre former av incest.

År 1864 kom en ny strafflag där våldtäkt blev ett brott mot den utsatta kvinnan. Hennes vilja fick därför ökad betydelse. Sexuella övergrepp mot barn (utom familjen) hamnade bland sedlighetsbrotten och fick därmed lägre straff. Straffen för sexualbrott blev överlag mildare, bland annat beroende på att möjligheten att döma under andra brottsrubriceringar än just våldtäkt ökade. Nu dömdes ytterst få för våldtäkt.

I slutet av 1800-talet började flera vetenskapsmän fokusera på människors sexualliv. Deras åsikter fick stor betydelse för hur man såg på mäns och kvinnors sexualitet, vilket också fick konsekvenser för hur domstolar gjorde bedömningar i sexualbrottsmål. *Havelock Ellis* var en stor guru inom sexologin runt sekelskiftet. Han menade att sexualdriften inte är en fortplantningsdrift utan en njutningsdrift. Ellis framhävde kvinnors rätt till njutning

och menade att kvinnans sexualdrift är lika stark som mannens. Men, menade Ellis, kvinnans sexualdrift är slumrande och dold för henne själv och måste väckas till liv av mannen genom förspelet. Detta kan innebära att mannen ibland måste ta i med hårdhandskarna och använda ett visst mått av våld eller tvång. Kvinnan *vill* egentligen bli övertalad. Detta ”övertalningsvåld” blev etablerat även i domstolarnas bedömning av sexualbrottsmål och vi kan se det i rättsfall ända fram till i dag. Kvinnan ska inte bara säga nej, hon ska också få mannen att förstå att hon verkligen inte vill.

För fällande domar i sexualbrottsmål skulle både offer och förövare helst följa vissa kriterier. Förövaren skulle ses som *straffvärd*, alltså passa in i bilden av en extremtyp, bilden av en våldtäktsman. Kvinnan skulle ses som *skyddsvärd*, ha en hög moral, vara ordningsam, prydlig och lugn. För mannen gällde det att under rättegången visa att kvinnan inte var skyddsvärd, och på detta sätt blir det kvinnan som hamnar i fokus. För att det ska dömas för våldtäkt krävs också att mycket våld använts och att kvinnan gjort sitt yttersta för att göra motstånd.

Lagen började så småningom ses som passé, särskilt vad gällde incest. Det följde inte längre ett allmänt rättsmedvetande att också döma offret. År 1937 kom en ny lagändring. Incestoffret straffrifyklarades (i alla fall om övergreppen skedde innan hon är 15 år, om den sexuella relationen med en släkting inleds när hon är över 15 år straffas även hon). Otuktåldern höjs till 15 år och nu inkluderas även pojkar. I domstolarna sjukdomsförklaras inte våldtäktsmän längre i samma utsträckning, däremot ses pedofili som ett sjukdomstecken i sig. Straffen blir nu generellt ännu mildare.

I och med 1965 års brottsbalk förändrades sexualbrottslagstiftningen ytterligare. Kravet på hur mycket våld mannen behöver använda och hur mycket motstånd kvinnan måste ha gjort sänktes. Det krävdes att ett vaginalt samlag genomförts för att handlingen skulle rubriceras som våldtäkt. Nu inkluderades också våldtäkt inom äktenskapet. I praktiken rubricerade man dock ofta övergrepp inom äktenskap som annat än våldtäkt med lägre straff som följd.

När man tittar på våldtäktsmål från denna tid har de inblandades rykte, livsstil och moral fortfarande stor betydelse för hur brottet bedöms.

År 1984 trädde betydande förändringar avseende sexualbrotten i kraft. Sexuella övergrepp benämndes nu för första gången som sexualbrott, tidigare rubricerades de som sedlighetsbrott. Nu skulle gärningsmannens och inte offrets agerande stå i fokus och relationen mellan parterna skulle inte ha betydelse för straff-

satserna. Som våldtäkt räknades nu inte bara samlag utan också sexuellt umgänge som är ”jämförligt” med samlag, till exempel oralt eller analt samlag. Begreppet omfattar även homosexuella övergrepp samt övergrepp av en kvinna mot en man. Nu föll också våldtäkt och andra sexualbrott under allmänt åtal. Åtal kunde alltså väckas utan att den utsatta personen gjort någon polisanmälan.

Under 1990-talet gjordes en rad ändringar i sexualbrottslagstiftningen. År 1998 vidgades våldtäktsbegreppet till att även omfatta annat sexuellt umgänge än samlag. Nu innefattas även handlingar när en gärningsman använder sig av till exempel fingrar eller föremål för penetrering.

I april 2005 kom den nya sexualbrottslagstiftning som finns beskriven ovan. Fokus försköts från den handling som utförts till själva kränkningen. Det ska nu räcka med en lägre grad av tvång för att det ska räknas som våldtäkt. I den nya lagstiftningen skiljer man på sexualbrott mot vuxna och sexualbrott mot barn i så motto att man inte behöver använda tvång, våld eller hot mot ett barn för att det ska räknas som våldtäkt. Det skedde en utvidgning av våldtäktsbegreppet: vissa fall som tidigare rubricerats som sexuellt utnyttjande, det vill säga att någon utnyttjar att en person är full, medvetlös eller av andra skäl inte kan freda sig, rubriceras i dag som våldtäkt.

Samma värderingar nu som då?

Forskning visar att föreställningar kring kvinnors och mäns sexualitet, föreställningar och myter kring förövare, brottsoffer och våldtäkt fortfarande har stor betydelse vid hantering och bedömning av sexualbrottsmål hos polis och i övriga rättsväsendet. Ulrika Andersson har till exempel i sin avhandling (2004) gått igenom alla våldtäktsmål i hovrätter sedan år 1999 där brottsoffret varit en vuxen person. Hennes forskning visar tydligt att medan lagstiftningen sätter förövarens handlande och våld i centrum hamnar fokus i rättegångarna på brottsoffret och hennes beteende. Hon menar att det finns en syn som säger att kvinnors kroppar är tillgängliga ända tills de genom tydligt motstånd visar på något annat. I domstolen fokuseras på offret; gjorde hon motstånd, ropade hon på hjälp, försökte hon ta sig därifrån.

Forskning visar också på hur värderingar styr rättsväsendets hantering av våldtäktsanmälningar (Sutorius och Kaldal 2003). För att en våldtäktsanmälan ska gå till rättegång är det bland annat till fördel om

- kvinnan ses som ett skyddsvärt offer
- mannen är socialt avvikande

- parterna inte har haft en tidigare relation
- kvinnan inte haft en ”negativ” sexuell historik
- alkohol inte varit inblandat.

Under de senaste åren har den rättsliga prövningen av sexualbrott och framför allt våldtäkt debatterats och kritiserats flitigt i medierna. Inte heller rättsväsendet står fritt från värderingar, något som i sig är värt att reflektera över och diskutera. Det är dock också viktigt att fundera kring vad det säger oss om myter och föreställningar som råder i hela samhället.

Myter och föreställningar om våldtäkt

Eftersom så få berättar att de har blivit våldtagna och eftersom våld mot kvinnor traditionellt har osynliggjorts i vårt samhälle har mediernas rapportering stor betydelse för vår bild av vad sexualbrott är.

En undersökning som gjorts av en dagstidnings rapportering av våldtäktsbrott under två år och 201 artiklar visar på följande (Sandberg 2003):

Gruppvåldtäkt framstår som den enskilt vanligaste typen av våldtäkt.

Mer än varannan våldtäkt som det skrevs om hade utförts utomhus eller i en bil.

Endast två av artiklarna beskrev våldtäkter som skett i kvinnans hem, där gärningsmannen var den man kvinnan levde med.

I fem procent av artiklarna framkom att kvinnan kände gärningsmannen.

Brutala och råa våldtäkter uppmärksammades i större utsträckning än andra.

Gärningsmän som ofta återkommer i rapporteringen är ”den ensamme galningen” som överfaller okända kvinnor samt män med invandrabakgrund.

Föreställningar kring överfallsvåldtäkten går också igen i sociologen Stina Jeffners forskning kring hur ungdomar ser på våldtäkt (Jeffner 1998). Jeffner har gjort djupintervjuer med femtonåriga ungdomar. Ungdomarna är överens om att allt efter ett nej är våldtäkt. Trots detta framkom i intervjuerna att det finns omständigheter som gör att ungdomarna inte ser situationer som våldtäkt, oberoende av om tjejen har sagt nej.

Sättet att säga nej

En tjej ska säga nej på rätt sätt för att det ska räknas. Hon ska säga ett tydligt och absolut nej och helst gå därifrån. Hon får inte säga nej i sista stund eller nej till sex och ja till ”annat”.

Alkoholpåverkan

Ungdomarna ser det som att killar styrs av starka sexuella ”drifter”, och det ingår att tjejer ska förhålla sig till detta. De ska alltså inte försätta sig i situationer där de riskerar att utsättas för dessa drifter. Då gäller det bland annat att inte dricka för mycket alkohol, gör de ändå det blir de medansvariga till det som händer. Å andra sidan gör alkoholpåverkan hos killen att hans ansvar minskar: ”han var så full att han inte visste vad han gjorde”.

Kärlekens betydelse

Om tjejen varit kär i honom eller han i henne, eller om de till och med varit tillsammans, så omtolkar ungdomarna situationen. Kärlek förknippar de med romantik och fina upplevelser, även om de vet att det egentligen inte alltid behöver vara så. Våldtäkten omförhandlas till sex.

Föreställningar om ”horan”

Enligt ungdomarna finns det vissa tjejer som inte betar sig som ”fina” tjejer ska göra. De kanske anses vara för utmanande klädda, har haft sex med för många killar eller flirtar för mycket. Tjejerna har kanske fått ett ”rykte”, och har man en gång fått detta rykte om sig är det svårt att bli av med det. Det finns inget motsvarande rykte för killar som har mycket sex. Tjejer har enligt ungdomarna ett ansvar att inte ”bjuda in”, ”utmana” eller ”reta” killar. Anses man ha gjort det, eller om man sedan tidigare hade ett rykte om sig, så blir det en förmildrande omständighet när ungdomarna ska tolka en våldtäktsituation.

”Avvikande killar”

De intervjuade ungdomarna är eniga om att det är en speciell sorts män som våldtar. Det är män med alltifrån en dålig barndom till män med psykiska störningar. Enstöringar som kanske inte kan få sex på annat sätt. ”Vanliga” killar våldtar inte, skulle en ”vanlig” kille bli anklagad för våldtäkt omdefinieras situationen till något annat och ansvar läggs på tjejen.

Konsekvenser för tjejen

Det finns en bild av hur ett ”riktigt våldtäktsoffer” betar sig. En våldtäkt, det är ju det värsta en kvinna kan vara med om tror ungdomarna. En våldtagen kvinna blir därför helt förstörd. Det

ska verkligen synas hur dåligt hon mår, hon ska ligga hemma och inte komma till skolan eller arbetet på lång tid efteråt. Men om hon till exempel fortsätter att arbeta eller kommer tillbaka till skolan, och om hon betar sig nästan som innan, då var det kanske trots allt inte någon våldtäkt.

Det yttersta ansvaret läggs alltså på kvinnan att bete sig och reagera på ett visst sätt, både före, under och efter våldtäkten, annars blir det inte fråga om någon ”riktig” våldtäkt. Stina Jeffner är noga med att påpeka att det här inte är något ”ungdomsproblem”. Ungdomarna lever ju inte i något vakuum utan är präglade av attityder och värderingar som genomsyrar det samhälle de lever i.

Polisanmälda sexualbrott

År 2006 polisanmäldes 12 067 sexualbrott i Sverige. Det enskilt vanligaste polisanmälda sexualbrottet var sexuellt ofredande som utgjorde mer än hälften av anmälningarna. I drygt 98 procent av de polisanmälda sexualbrotten var den misstänkte förövaren man. De polisanmälda sexualbrotten har ökat med knappt 60 procent under de senaste tio åren. Förklaringen tror man kan vara både en ökad anmälningsbenägenhet och en faktisk ökad brottslighet.

Av de polisanmälda sexualbrotten år 2006 rubricerades 4 189 som våldtäkt eller grov våldtäkt. I drygt en fjärdedel av de polisanmälda våldtäkterna var offret under femton år.

I april 2005 publicerade Brå rapporten *Våldtäkt – en kartläggning av polisanmälda våldtäkter*. Rapporten innehåller en kartläggning av nästan samtliga polisanmälda, fullbordade våldtäkter i Sverige under åren 1995 och 2000.

Bland de våldtäkter där offret är över 15 år är det vanligast att offer och förövare har eller har haft en nära relation. Det näst vanligaste är att man är ytligt bekanta (26 procent av fallen) och i 20 procent av fallen är gärningsmannen okänd för offret. När gärningsman och offer haft en nära relation är det vanligt att det även anmäls andra typer av brott i samband med att våldtäkten anmäls, framför allt misshandel och hot. Våldtäkten är inte en isolerad händelse utan en del av ett mönster av utsatthet.

Av de polisanmälda våldtäkterna är 12 procent så kallade överfallsvåldtäkter, alltså där våldtäkten inleds med en plötslig attack och där offer och förövare inte känner varandra.

Våldtäkter som kan relateras till nöjeslivet, där offer och förövare möts till exempel på en krog eller restaurang, uppgår till 14 procent av de polisanmälda våldtäkterna.

Av de polisanmälda våldtäkterna har 11 procent utförts av

mer än en gärningsman och är alltså så kallade gruppvåldtäkter. Det vanligaste är då att det är två gärningsmän.

I nästan en tredjedel av fallen där offret är under 15 år är förövaren en familjemedlem eller släkting. Det är vanligt att det dröjer lång tid innan ett övergrepp mot ett barn anmäls, ofta mer än ett år.

Faktorer som påverkar anmälningsbenägenheten är enligt Brå brottets grovhet, relationen mellan gärningsman och offer samt brottets synlighet. Grova brott, brott som begås på offentliga platser och brott som begås av okända gärningsmän anmäls oftare och kan därför antas vara överrepresenterade bland sexualbrottsanmälningarna. Trots detta har de enskilt vanligaste polis-anmälda våldtäkterna skett i nära relationer och de har oftast utförts inomhus.

Ungas utsatthet

Det är mycket svårt att göra studier som på ett någorlunda rättvisande sätt visar på hur många i en befolkning som utsatts för sexuella övergrepp. Många som har blivit utsatta vill inte tänka på det som de har varit med om, många har också svårt att definiera vad de varit med om. Undersökningar om förekomsten av sexuella övergrepp bland barn och unga visar på skillnader i resultat. Det beror bland annat på hur man har ställt frågor, vilket underlag man har osv.

Svedin och Priebe (SOU 2004:71) refererar till sex olika publikationer mellan åren 1983 och 2001. De flesta av dessa kommer till slutsatsen att 7–10 procent av svenska kvinnor och 1–3 procent av svenska män utsatts för sexuella övergrepp under uppväxten. I Svedin och Priebe's egen studie på ett representativt urval av 4 343 ungdomar, som går sista året i gymnasieskolan, uppgav 64 procent av flickorna och 22 procent av pojkarna att de utsatts för någon form av sexuella övergrepp. I begreppet sexuella övergrepp ingår flera olika sorters handlingar, bland annat tafsningar och blottning, vilket kan förklara skillnaderna i resultat från de tidigare undersökningar de refererar till. 13 procent av flickorna och 5 procent av pojkarna uppgav att de varit utsatta för övergrepp där någon form av penetrerande sex ingått. 1,4 procent av ungdomarna, 1 procent av flickorna och 1,8 procent av pojkarna, uppgav att de erbjudit eller sålt sex mot ersättning. Studien visar på tydliga samband mellan att ha varit utsatt för övergrepp och att sälja sex (95,7 procent av flickorna och 73 procent av pojkarna som säger sig ha sålt sex har varit med om någon form av övergrepp).

Unga gärningsmän

Eftersom så liten del av sexualbrotten polisanmäls vet vi heller inte mycket om hur vanligt det är med unga förövare. År 2005 var 19 procent av de misstänkta gärningsmännen vid sexualbrott mellan 15 och 20 år (endast straffmyndiga gärningsmän redovisas, det vill säga personer över 15 år). Av de misstänkta för våldtäkt eller grov våldtäkt var 25 procent mellan 15 och 20 år. (Brå:s kriminalstatistik). I Svedin och Priebe's studie refererad ovan var det många ungdomar som inte hade angett ålder på den som utsatt dem för övergreppet. Men 15,7 procent av de tillfrågade ungdomarna hade utsatts för övergrepp av någon som var fem år äldre än de själva eller mer, och 16,9 procent hade utsatts för övergrepp av någon jämnårig.

I Svedin och Priebe's studie fick ungdomarna också svara på frågan om de själva hade övertalat, pressat eller tvingat någon annan till sexuella handlingar. 11,6 procent av pojkarna och 2,3 procent av flickorna uppgav att de hade gjort det.

BRIS (Barnens Rätt i Samhället) uppmärksammade i en artikel på DN Debatt (15/2 2006) att de under år 2006 märkt en tydlig trend vad gäller våld från jämnåriga förövare. 30 procent av de sexuella övergrepp som kom till BRIS kännedom under år 2005 hade utförts av en jämnårig, året innan handlade det om 24 procent av de sexuella övergreppen. Dessa jämnåriga förövare var vanligen pojkvänner eller för offret kända jämnåriga i omgivningen eller bekantskapskretsen.

Varför är det så många sexuella övergrepp som aldrig polisanmäls?

Det går inte att göra någon säker bedömning av hur omfattande den faktiska sexualbrottsligheten är. Studier och forskning säger dock samma sak: mörkertalen när det gäller sexualbrott är mycket stora. Brottsofferundersökningar pekar på att endast mellan 5 och 10 procent av sexualbrotten polisanmäls (Brå 2004:3).

I *Anmälan och utredning av sexualbrott. Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv* (Ju 2004:1) beskriver utredare Claes Borgström vad han funnit för faktorer som bidrar till att sexuella övergrepp inte polisanmäls. Exempel på sådana faktorer är:

- svårigheter att definiera vad man utsatts för
- känslor av skuld och/eller skam
- bristande kunskap om lagstiftning och den juridiska processen
- vetskapen om att få polisanmälningar leder till åtal och fällande dom
- det är ingen som ser eller frågar

- bristen på stöd och tillgänglighet
- relationen mellan offer och gärningsman
- rättsprocessen kan ta lång tid
- klasstillhörighet och misstro mot myndigheter.

Många sexualbrottsoffer har svårt att sätta ord på vad de varit med om. Mediernas nyhetsrapportering, föreställningar om kvinnlig och manlig sexualitet, myter om vem som våldtar och hur ”riktiga” våldtäkter går till gör att det kan ta lång tid, ibland många år, innan hon eller han kan börja sätta ord på vad som hände. En del gör det aldrig. Okunskapen vad gäller lagstiftning och det juridiska systemet är stor, både hos en bred allmänhet men kanske särskilt bland unga och en del invandrare.

Brå:s kartläggning av polisanmälda våldtäkter (Brå 2005:7) visar att barn under 15 år oftast inte själva anmäler sexualbrott. Här har omgivning, förskole- och skolpersonal ett stort ansvar att fånga upp signaler från barnet, att våga se och att våga fråga. Tyvärr är det vanligt att detta inte görs. De flesta sexualbrott mot barn begås, precis som sexualbrott i stort, av någon i barnets omgivning. Det ingår ofta ett stort mått av manipulation och barn lägger ofta mycket skuld på sig själva. Dessutom kan det ofta finnas en stor rädsla hos barnet för vad som ska hända om någon får veta: ”Tänk om pappa hamnar i fängelse”.

Ungdomars verklighet är en omständighet som många, som Borgström pratat med i sin utredning, tar upp. Det finns en bild hos många unga att övergrepp som skett till exempel när en tjej varit full eller om hon uppträtt utmanande inte ska anmälas eftersom det är något hon borde ha räknat med. Regler för hur tjejer och killar förväntas bete sig både sexuellt och annars gör att det blir svårt både att dra gränsen för vad som är ett övergrepp men också att våga hävda sin integritet och sina rättigheter.

Omständigheter som kan försvåra att anmäla och berätta om övergrepp

Det finns omständigheter som kan göra det extra svårt att polisanmäla eller berätta om övergrepp. Om man har blivit utsatt i en homosexuell relation kan det innebära att man får svårare att berätta av rädsla för att möta fördomar och homofobi. Att kvinnor utsätter kvinnor eller att män utsätter män är osynliggjort i samhället, vilket naturligtvis gör det ännu svårare både att formulera att man blivit utsatt och att våga berätta för någon.

Att ha blivit utsatt av en kvinnlig förövare, antingen det är av en partner, en mamma eller någon annan, kan också göra det svårare både att sätta ord på det man utsatts för och att polisanmäla. Kvinnliga förövare är nästan osynliga i sexualbrottsstatistiken,

men vi vet att de finns. Okunskap kring detta gör också att risken är stor att ingen ser eller frågar när detta händer.

Det kan också vara svårt att berätta om sexuella övergrepp om ens familj eller omgivning har extra stränga koder och regler kring sexualitet och kring vad man som kvinna får eller inte får göra. Om en tjej inte förväntas ha pojkvän eller sex innan hon gifter sig, och det kan ses som en skam för familjen och släkten om hon har det, blir det svårt och ibland helt otänkbart att berätta. Offentliggörandet av en våldtäkt kan leda till att hela familjen och släkten drabbas av ”vanäran”. Det kan också leda till att den utsatta kvinnan utsätts för repressalier.

Funktionshindrade personer kan vara så vana vid att deras kroppar hanteras av andra människor att det kan göra det svårare att definiera när ett övergrepp sker. Fördomar och maktstrukturer gör att en del funktionshindrade riskerar att inte tas på samma allvar då de berättar om övergrepp. Det finns också en risk att de inte får tillgång till adekvat hjälp.

Våldtäkt i relationer

Anmälningstatistiken visar att våldtäkter i relationer är en mycket vanlig typ av våldtäkt. Samtidigt är det kanske också den typ av våldtäkt som många har svårast att definiera just som våldtäkt. Det kan vara svårt att se sin partner som man kanske älskar som en förövare. Det kan då vara lättare att se det man har varit med om som dåligt eller kränkande sex än som våldtäkt.

Relationer där våldtäkter förekommer innehåller ofta även andra typer av våld, fysiskt och/eller psykiskt. Det psykiska våldet innehåller olika makt- och kontrollbeteenden. Det kan innebära ständig kritik, svartsjuka, kontroll över vad man gör och vem man är med och en växling mellan våld och värme (”Ibland är han elak och ibland är han världens finaste”, kan kvinnor uttrycka denna växling). Man kan lätt tappa bort känslan av vad som är rätt och fel, sin självkänsla och sin självrespekt. Det gör att det kan bli svårt att sätta gränser sexuellt och det kan också göra att man tappar känslan för att det är viktigt vad som händer med en. Rädsla för fysiskt våld kan göra att man ”ställer upp” på saker man egentligen inte vill. Fortsätter relationen efter våldtäkten blir det ofta svårare för den utsatta att sätta ord på vad hon varit med om och hon skuldbelägger ofta sig själv då hon inte kunnat bryta med förövaren.

Konsekvenser av att utsättas för övergrepp

Sexualbrott tillhör de mest integritetskränkande brotten. Att utsättas för sexuella övergrepp innebär alltid ett trauma och kan få konsekvenser för lång tid framåt. Om man blir utsatt för över-

grepp som barn kan konsekvenserna bli extra djupgående. Det är vanligt att man försöker förtränga det som hänt och gå vidare med sitt liv som om ingenting har hänt. En del kan få minnesluckor, och har man utsatts som barn kan det dröja ända tills man är vuxen innan man börjar minnas.

Vissa vanliga reaktioner efter övergrepp kan likna de förändringar som många kopplar ihop med att vara "en vanlig tonåring". Det kan handla om humörsvängningar, koncentrations-svårigheter i skolan, sömnsvårigheter, nedstämdhet, att dricka mycket alkohol eller bete sig mer eller mindre självdestruktivt. Risken är att man misstolkar signalerna på att tonåringen i själva verket mår dåligt över något hon eller han har utsatts för.

Bland unga tjejer är det vanligt med olika typer av självska-debeteenden som följd av sexuella kränkningar och övergrepp. BRIS talar om en utveckling från våld till självvåld (BRIS på DN Debatt 15/2 2006). År 2005 hade BRIS 2 000 stödjande kon-takter som berörde fysisk misshandel eller sexuella övergrepp, men dubbelt så många som handlade om psykisk ohälsa av olika slag. Vart femte anrop till BRIS innefattade självdestruktivitet, självmord och självmordstankar, ätstörningar och annan fysisk ohälsa. Nio av tio av dessa handlar om flickor och vanligen gäller det att skära sig. Samtidigt visar en undersökning i Barnombuds-mannens kontaktklasser att pojkar i mycket högre utsträckning än flickor uppger att de inte vänder sig till någon när de behöver stöd och hjälp (Barnombudsmannen 2004).

Andra vanliga reaktioner och konsekvenser är depression, ång-est, oro, skuld- och skamkänslor, självmordstankar, sänkt själv-känsla och att man får så kallade "flashbacks", det vill säga på-trängande minnen av det som hänt. Övergrepp kan också leda till psykosomatiska symptom som magont, värk i muskler eller hu-vudvärk. Många får på olika sätt problem med sex. Det kan till exempel handla om att man känner olust för sex eller för sexu-ellt laddade beröringar men också om att man får svårt att sätta gränser och kanske till och med har mycket mer sex än vad man tidigare hade (Grände 2005, Persson 1998).

Det är viktigt att tänka på att det finns en mängd olika sätt att reagera efter det att man utsatts för övergrepp. Ibland kan omgiv-ningen ana att något hänt men ofta gör personen allt för att inget ska märkas utåt. Det finns inga "typiska våldtäktsoffer".

Våldtäkter och andra sexualbrott får konsekvenser inte bara för dem som har utsatts. Undersökningar visar att många kvinnor anpassar sina liv efter en rädsla för att bli utsatta. En studie från SCB (2005) visar till exempel att över en fjärdedel av alla kvinnor avstått från att gå ut på kvällen någon gång under det senaste året av rädsla för att bli utsatt för våld, mot 6,5 procent av männen.

Arbetsmaterial

I detta och nästkommande tema, Sexualbrott på Internet, finns enbart nivåerna 2 och 3, då dessa teman till sin natur är mer krävande i sin komplexitet.

STARTER NIVÅ 2

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera ytterligare frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att arbeta vidare med.

Starter: Om Frida och Felix

Diskutera gärna denna historia i mindre grupper med tjejer för sig och killar för sig. Återsamlas gärna för en uppföljande diskussion i helklass.

Fridas version

Frida ligger på sängen och tänker. Förut kunde hon ofta ligga så här och dagdrömma, men det senaste året har hon undvikit att vara ensam så mycket som det har gått. Så fort hon är ensam kommer tankarna, och med tankarna kommer också värken i magen och den där känslan av att vilja krypa ut ur sig själv. Hon gråter en del men vet inte riktigt varför. Mamma och pappa brukar ibland fråga hur det är, de tycker inte att hon varit sig riktigt lik på sista tiden. Hon brukar svara att det är mycket i skolan eller att hon har ont i huvudet, då frågar de inte mer.

Hon tänker tillbaka på den där kvällen, hur fin hon kände sig när hon och Malin satt på bussen på väg hem till sin klasskompis Olle på fest. Hon hade köpt nya jeans som hon kollat på länge men som egentligen var för dyra. Hon fick lite extrapengar från mormor för att hon hjälpt till med städningen, och så hade hon ändå kunnat gå iväg och köpa byxorna. Malin hade nästan likadana, men lite tajtare.

När Frida och Malin kommer fram till Olles lägenhet är festen redan i full gång. Det bränner till lite i magen på Frida när hon ser att Felix är där. Han står och hänger i ett hörn tillsammans med Oskar och ger henne en lång blick när hon kommer in i rummet. Sedan vänder han sig om och fortsätter prata med Oskar. Men hon ser hur han följer henne med blicken när hon tränger sig fram till bordet där bålen står.

Några timmar senare sitter Frida inträngd i ett soffhörn med

Felix arm omkring sig. Hon känner sig yr av bålen och av ölen som Felix och Oskar hade med sig och hon orkar inte riktigt hänga med i vad de runt omkring pratar om. Hon känner sig varm i hela kroppen, hon och Felix har kysst varandra flera gånger och han har sagt så fina saker till henne. Hon lutar sig tillbaka mot hans arm och blundar lite medan hon hör de andras skratt och musiken som dunkar i bakgrunden.

Ytterligare någon timme senare vaknar Frida upp i en säng. Allt snurrar, och hon tittar sig förvirrat omkring. Var är hon egentligen? Hon hör ljudet av musik och röster från rummet intill och inser att hon är kvar på festen men i ett annat rum. Hon mår illa och vill inte lyfta på huvudet, men känner med handen nerför kroppen. Hon har inga trosor på sig! Hon känner hur det rinner något kladdigt nerför låret och att det känns lite ömt i underlivet. Hon vänder på huvudet och ser att hon är ensam i sängen.

Dagen efter vaknar hon i sin egen säng tidigt på morgonen. Det känns som om hon bara vill dra täcket över huvudet, somna in och aldrig mera vakna upp, men det kryper i kroppen på henne och hon kan inte somna om. Hon vill inte tänka på festen och det som hände där. Mitt på dagen ringer Malin och frågar skrattande om hon känner sig bakis. Det blev visst lite mycket igår...”Ja, och så fick du ju äntligen till det med Felix! Tänk om Olles föräldrar visste vad som hände i deras säng!” Malin är på strålande humör, tänk att de blev fulla, det har de aldrig blivit förut! Frida skratrar med men känner att hon inte har långt till tårarna. Mumlar att hon inte kommer ihåg så mycket och att hon hoppas att Felix inte heller gör det. Hon tittar på de nya jeansen som ligger i en hög på golvet. Sparkar in dem under sängen och kryper sedan ner under täcket.

Dagarna går och hon träffar inte på Felix, det känns som en lättnad. På något sätt känns det som om hon skäms inför honom och inför alla andra som var på festen. När hon duschar vill hon knappt titta på sin nakna kropp, tänk att han såg henne så där utslagen och ful. Äcklig. Vad ska han tänka om henne? Hon känner sig smutsig och utnyttjad och inser också att Felix gjort fel som haft sex med henne när hon var helt borta. Ändå känns det på något sätt som att det är hon som har mest att skämmas för. Hon berättar inte för någon hur hon känner, trots att hon fått lite kommentarer från några som också var på festen. En dag ser hon Felix på lite håll, men han vänder sig om och låtsas inte om att han sett henne.

Felix version

Felix vaknar upp och tittar på klockan. Den är kvart över ett på eftermiddagen. Han är fortfarande trött och känner sig tung i hu-

vudet efter gårdagens blandning av öl, vodka och någon söt likör från Olles föräldrars barskåp. När Felix ligger i sin säng börjar gårdagskvällens händelser ta form i hans huvud. Allt eftersom han minns vad han gjorde börjar en obehaglig känsla ta tag i hans mage. Han vänder sig om och drar täcket över huvudet. Fan!

Olle berättade i skolan att han hade föräldrafritt över helgen och tänkte ha fest. Felix, Oskar med flera bjöds in. Den vanliga diskussionen om hur spriten skulle fixas bröt ut direkt. Oskar sa att hans äldre bror kände någon som sålde. Efter ett par mobil-samtal så var en flaska vodka och tio öl bokade för hämtning.

På förfesten hemma hos Olle var det bara killar. Stämningen var hög och det dracks en hel del. Felix frågade Olle om det bara var killar som var bjudna. Olle svarade att han hade bjudit tjejer också, fast lite senare.

”Va fan, man måste ju ha hunnit tanka i sig lite innan”, sa Olle.

”Är det någon speciell du tänker på”, flinade Oskar menande till Felix. ”Frida kanske?”

”Är du dum, eller? Duger möjligen till en sak”, svarade Felix.

”Ja, men då så, se till att få det då”, sa Oskar och boxade till Felix på armen.

Senare på kvällen när festen är igång står Felix och pratar med Oskar. Då kommer Frida och Malin in. Fan vad snygg hon är, tänker Felix, när de går förbi och sätter sig i soffan. Oskar som har sett Felix blick lutar sig fram och säger. ”Kom vi sätter oss bredvid, så kan du lägga in en stöt.”

Några timmar senare och en hel del öl efteråt sitter Felix med armen om Frida. Det har kyssts och hon har lagt upp sina ben över hans. Han märker att hon är full. Hon sluddrar, fnissar lite när han säger något. Hennes ögonlock faller ner gång på gång och stundtals verkar det som om hon sover. Felix reser sig tar Frida i handen och säger, ”kom, vi går upp på övervåningen.”

Felix tar in Frida i Olles föräldrars sovrum. Han lägger ner henne på sängen. Nu verkar det verkligen som om hon sover. Felix vänder sig för att gå ner till festen igen. Då hör han hur Frida mumlar något. Han sätter sig på sängkanten.

”Va sa du?”

Frida svarar inte och har fortfarande ögonen slutna. Felix lägger sig ner bredvid henne. Frida vrider sig så att hennes arm och ena ben landar ovanpå honom. Felix ligger först orörlig, vrider sedan sitt huvud och börjar kyssa Frida. Han börjar knäppa upp hennes gyf. Hon säger ingenting och gör inget för att hindra honom.

En stund senare går Felix ner till de andra på festen. Han sätter sig i soffan bredvid Oskar och Malin.

”Blev det nåt?” frågade Oskar.

”Kanske det”, svarade Felix.

”Coolt polarn”, säger Oskar och vänder sig därefter mot Malin, ”kanske du och jag skulle...?”

”Nä, verkligen inte”, svarar Malin och skrattar.

Nu, dagen efter, när gårdagen har börjat klarna, har den obehagliga känslan i magen tillsammans med baksmällan i huvudet vuxit sig så stark att Felix måste gå upp och kräkas. Fan vad pinsamt det känns. Hoppas att han inte möter Frida i skolan på måndag. Eller, hoppas att hon inte kommer ihåg något, hon var ju helt borta, så det kanske är så.

Frågor att diskutera

Varför berättar inte Frida för någon om hur hon mår?

Hur lång tid tror du att det kommer att ta innan Frida börjar må bättre?

Varför skäms Frida? Borde hon skämmas?

Hur tror du att Fridas kompisar skulle reagera om hon berättade vad som hände på festen?

Tror du Frida tänker att hon har blivit våldtagen av Felix?

Borde Frida polisanmäla Felix? Hur hade du gjort?

Hur tror du Felix kompisar skulle reagera om han berättade vad han gjort mot Frida?

Varför tror du att Felix mår dåligt dagen efter?

Varför tror du att Felix hoppas att Frida inte ska komma ihåg något?

Tror du att Felix tänker att han skulle kunna bli polisanmäld?

Tror du att Felix tror att han våldtagit Frida?

Vad skulle Felix ha kunnat göra dagen efter för att göra situationen bättre för Frida och för sig själv?

Starter: Om Svante och Rikard

Diskutera gärna denna historia i mindre grupper med tjejer för sig och killar för sig. Återsamlas gärna för en uppföljande diskussion i helklass.

Svante är elva år och har det rätt jobbigt hemma. Hans mamma och pappa är skilda och pappa hör nästan aldrig av sig. Svan-tes mamma måste jobba mycket för att få ekonomin att gå ihop så Svante är ofta ensam efter skolan. Eftersom de har så lite pengar har de sällan råd att åka iväg på semester, han och mamma.

Han och mamman har flyttat och han har inte hunnit få så många nya kompisar än.

Mamma har en arbetskompis, Rikard, som bor i närheten. Mamma har pratat med honom om hur orolig hon är för Svante, hon tycker att han har varit så tyst och sett ledsen ut på sista tiden och hon tror att han saknar sin pappa. Rikard berättar att han tycker jättemycket om barn och Svante verkar vara en så fin grabb. Han kan gärna hitta på något med Svante ibland på eftermiddagarna.

I början tycker Svante att det känns lite konstigt att vara själv med Rikard, han har bara träffat honom tillsammans med mamma förut. Men Rikard är snäll och rolig och Svante kan snart slappna av tillsammans med honom. Ibland träffas de bara och spelar dataspel eller leker med Rikards hund, men ibland gör de även utflykter ihop, åker in till stan eller ut i skogen där de går långt med hunden och pratar om allt möjligt. Svante tycker att Rikard är bra att prata med. Han frågar lagom mycket men tjatar inte och han lyssnar alltid när Svante berättar något. Tänk att ha en bästa kompis som är vuxen!

När sommaren kommer frågar Rikard Svantes mamma om det är okej att han tar med sig Svante till sin stuga på landet i en vecka. Mamma säger ja och Svante blir jätteglad, Rikard har pratat mycket om sin stuga och allt man kan göra där, fiska och bada. När de kommit upp till stugan har de kul ihop, de badar mycket och Rikard lyfter Svante i vattnet och kastar iväg honom. De brottas i vattnet och Svante försöker trycka ner Rikard under vattnet.

På kvällen gör de brasa, äter mat och pratar. Sedan ligger de i var sin säng, Rikard läser en bok och Svante en serietidning. Efter en stund kommer Rikard över till Svantes säng och ber att få kolla på serietidningen. Han rufsar Svante i håret och säger att han är en fin kille, att de är bra kompisar. Han lägger sig ner bredvid Svante i sängen och säger att Svante ska lägga sitt huvud på hans arm.

Nästa kväll händer samma sak. Nu somnar Rikard bredvid Svante i sängen. Svante vet inte vad han ska göra, ska han gå över och lägga sig i Rikards säng i stället? Tänk om Rikard blir sur då? Han ligger kvar och somnar till slut han också. Han vaknar senare på natten av att Rikard rör på sig på ett konstigt sätt och gör konstiga ljud. Svante blir alldeles stel i kroppen och vågar knappt andas. Vad ska han göra?

När de äter frukost nästa dag är Rikard precis som vanligt, han skämtar och pratar och frågar vad de ska göra i dag. Under dagen tar han mycket i Svante, han lägger armen om honom och kramar om honom. Svante tycker att det är rätt mysigt, han är

inte van vid att få så mycket uppmärksamhet och det märks så väl att Rikard verkligen tycker om honom.

När kvällen kommer lägger sig Rikard återigen i Svantes säng. Den här gången börjar han prata om sex. Har Svante något han vill fråga Rikard om, han kan ju inte prata med sin pappa? Hur är det, har Svante tänkt mycket på sex? Brukar han onanera? Rikard säger att det är bra att onanera, men att det är viktigt att göra rätt. Vill Svante att han ska visa? Svante vill bara sjunka under jorden, han känner sig eldröd i ansiktet och mumlar bara något till svar. Rikard börjar visa Svante hur man gör, både på sig själv och på Svante. Svante ligger alldeles tyst och stilla. Det är så konstigt, samtidigt som det känns så konstigt och fel så är det ju också skönt. Och det är ju Rikard, som är så snäll och rolig, då kan det väl inte vara något fel? Samtidigt känns det ju fel i hela magen. Rikard är inte heller som han brukar, efter en stund är han alldeles röd i ansiktet och tittar inte på Svante längre. Efteråt är Rikard som vanligt igen, han pratar igen om vilka bra kompisar de är och att kompisar alltid kan lita på varandra. Kompisar avslöjar aldrig varandras hemligheter. Tänk vad mycket kul de ska göra resten av veckan, i morgon ska de fiska!

När de kommer hem frågar mamma hur de har haft det. Svante säger inte så mycket så hon frågar vidare. Har de haft fint väder? Har de badat mycket? Tänk vilken tur, säger mamma, att Svante har Rikard att vara med, han som är så snäll! Och vilken tur för henne, så behöver hon inte ha så dåligt samvete hela tiden över att hon måste jobba så mycket.

Tiden går och Svante fortsätter att träffa Rikard. Det där som Rikard gör med honom ibland försöker han att inte tänka på, det är som att det inte är riktigt verkligt. Det är som att Rikard är två olika personer och han tycker ju så mycket om den ena Rikard. Den andra Rikard är obehaglig och Svante förstår inte hur det kan vara så olika. Bäst att inte tänka på det. Han har ju faktiskt gått med på att göra en del av sakerna med Rikard, tänk om någon skulle få veta hur äcklig han är!

Samtidigt börjar Svante känna sig låg och hängig. Han får svårare att sitta still i skolan och skolresultaten blir bara sämre. En gång slår han en kille i skolan som dyker upp bakom honom och försöker dra i hans kalsonger. Mamma är bekymrad och ber Rikard prata med Svante om vad som är fel, de som har så bra kontakt. Rikard klappar Svante på axeln och säger att han alltid kan komma till honom om någon är dum mot honom, det är de två mot världen!

Ett tag gråter Svante i kudden på kvällarna innan han ska sova, tyst så att inte mamma ska höra. Efter ett tag gråter han inte längre, det är som att han är alldeles stel och tom på insidan. Ibland

slår han sig själv hårt i huvudet eller på kroppen, han känner att han avskyr sig själv. En dag när Svante har hamnat i slagsmål igen ber hans lärare honom stanna kvar efter lektionen. Hon tittar snällt på Svante, säger att han har förändrats de senaste månaderna och undrar vad som är fel.

Frågor att diskutera

Vad tror du Svante gör? Kommer han att berätta för läraren om vad som har hänt?

Om inte: varför gör han inte det?

Om han gör det: hur mycket tror du att han berättar?

Varför berättar inte Svante för sin mamma om vad som har hänt när han kom hem från semestern med Rikard?

Vad tror ni det är som gör att Svante slår på sig själv ibland?

Varför tror ni att Svante fortsätter att träffa Rikard?

Vad skulle du ha gjort om du var Svante?

Rikard är vuxen och Svante är ett barn. Ändå känner Svante att han är äcklig som har gått med på att göra saker med Rikard. Varför känner Svante så? Kan någonsin ett barn vara ansvarigt till något sexuellt som en vuxen gör mot det?

Starter: Associationsövning

Gör en associationsövning. Läraren skriver upp ordet ”våldtäkt” eller ”övergrepp” på tavlan. Be eleverna associera kring ordet, vad är det första de tänker på? För att få eleverna att inte tänka för mycket kan man använda sig av en jongleringsboll eller liknande som kastas runt. På detta sätt hinner eleverna inte förbereda sig och måste säga det de först tänker på. Läraren skriver upp alla ord som kommer, på tavlan eller på ett separat papper. Det är viktigt att alla ord skrivs upp, även om de känns snuskiga eller obehagliga. På detta sätt visar man eleverna att man är beredd att hantera ämnet även framöver utifrån deras nivå och verklighet.

Låt därefter eleverna utifrån de associationer som finns på tavlan formulera ett antal frågeställningar. Exempelvis vem är våldtäktsman? Vad säger lagstiftningen? Var begås de flesta våldtäkterna? Vad är konsekvenserna av att ha blivit utsatt för en våldtäkt? Tag hjälp av de frågor som finns i handledningen och börja ert undersökande arbete.

Starter: Läs eller titta och reflektera

Låt eleverna läsa boken *Kort kjol* av Christina Nord Wahldén, Tiden (2003) och diskutera.

Låt eleverna titta på filmen *Bye, bye pornstar* (20 minuter lång, kan beställas via www.rumstockholm.se). Det finns också en diskussionshandledning till filmen.

Diskutera gärna filmen och boken i grupper där killarna är för sig och tjejerna för sig. Båda kan väcka upp mycket känslor och skapa behov av lite olika fokus på diskussioner.

STARTER NIVÅ 3

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera ytterligare frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att arbeta vidare med.

Starter: Om Mia och Daniel

Diskutera gärna denna historia i mindre grupper med tjejer för sig och killar för sig. Återsamlas gärna för en uppföljande diskussion i helklass.

Det är sommar och första året på gymnasiet är gjort. Sommarkvällarna hänger de vid havet. Grillar, badar, dricker några öl och njuter av de varma ljusa kvällarna. Över elden ser Mia honom. Han heter Daniel och hon har sett honom i skolan, han går i en klass över henne. De kan prata om allt, så känns det. Han är inte alls så där kaxig som han verkar i skolan. När de är själva kan de prata både om roliga saker men också om det som är svårt. Han berättar om hur ledsen han var när hans farfar dog förra sommaren, om sina framtidsdrömmar och om hur han har tittat på henne i skolan på rasterna och tänkt gå fram men inte vågat.

De träffas nästan varje dag den sommaren. De sommarjobbar båda två och han brukar komma och hämta henne när hon har slutat för dagen. Ofta går de bort från de andra på stranden, sätter sig för sig själva och pratar och kysser varandra. Hans mun är så mjuk. Hon känner sig lycklig och förälskad, det är precis så här det ska vara.

En kväll träffas de utan de andra. Han är ensam hemma och de har hyrt en videofilm. De börjar aldrig se den, ingen är särskilt intresserad av att se den egentligen. De sitter och pratar i hans

säng. Kollar i hans gamla skolkataloger och hånglar med varandra. De lägger sig ner på sängen. Det är så skönt att ligga nära, de fortsätter att kyssa varandra och deras händer glider längs varandras kroppar. Hon känner sig upphetsad och tänker att hon ska bli den förste hon har sex med. Inte i kväll, men kanske om några veckor. Hon tar bort hans hand när den börjar glida upp under kjolen. Hans hand kommer tillbaka, hon lyfter bort den igen. Efter en stund när det har fortsatt på detta sätt tittar hon in i hans ögon och ler; ”Jag vill inte mer nu. Kanske om ett tag, men inte nu.” Hans ögon ler inte tillbaka. Hans händer blir bara mer bestämda. Hon slutar le, det börjar kännas lite obehagligt. Stämningen känns helt förändrad. Han rullar upp på henne, lägger sig tungt med sin kropp över henne. Hon skrattar, först av förvåning och sedan för att försöka få tillbaka den Daniel som hon är van vid. Han skrattar inte, utan börjar i stället famla under hennes kjol för att få av henne trosorna.

En timme senare går Mia ut genom dörren till Daniels hus. Hon skakar i kroppen och tårarna börjar komma. Det är lite svårt att gå, hon känner sig öm och bortdomnad i kroppen. I huvudet känns det alldeles tomt. När hon kommit ut på garageuppfarten hör hon dörren öppnas bakom henne. Det är Daniel som kommer springande bakom henne. Han har hennes rygsäck i handen. ”Du, du glömde den här!” Han tar tag i hennes armar och ger henne en puss på munnen. ”Jag tycker så mycket om dig”, säger han. ”Det kanske gick lite för fort nu, men det blir bättre nästa gång. Jag ringer dig!”

Frågor att diskutera

Tror ni att det är vanligt att det här händer mellan ungdomar?

Tror ni att Mia tänker att hon har blivit våldtagen?

Tror ni att Daniel tänker att han har våldtagit Mia?

Har Mia blivit våldtagen? Vad tycker ni?

Borde Mia polisanmäla Daniel?

Vad säger lagstiftningen om det som har hänt?

Starter: Om en klassfest

Stina Jeffner, sociolog, beskriver i sin doktorsavhandling *Liksom våldtäkt, typ* en händelse som inträffade när hon arbetade som lärare på en gymnasieskola. Stina hade som lärare haft just sexualbrott och våldtäkt som tema i en klass. Diskussionerna gick höga och framför allt killarna i klassen argumenterade högljutt för att det bara är psykiskt sjuka män som våldtar.

I början av vårterminen skulle denna klass ha klassfest. Innan festen pratades det vitt och brett om den, hur kul det skulle bli. Efter festen var det bara tyst. Stina tänkte att det nog handlade om att det druckits alkohol och att man inte ville prata om det med henne som lärare. Några veckor efter festen får hon veta vad som egentligen hänt. En tjej i klassen, Eva, blev våldtagen på festen. En av hennes klasskompisar, Patrik, har legat ovanpå henne, medan en annan kille, Sven, har fört upp ett föremål i henne. Eva berättade gråtande redan på festen om vad som hänt.

Eva ber Stina att ta upp det som hänt med klassen. Stina berättar för rektor och studierektor om vad som hänt men de vill helst tysta ner alltihop så att inte skolan ska få dåligt rykte. Men hon får i alla fall tillåtelse att prata med klassen. Stina pratar med tjejerna och en man kommer och pratar med killarna. När Stina pratar med tjejerna framkommer det att tjejerna tror på Eva, att hon blivit våldtagen, och att de tycker synd om henne. Men under det vidare samtalet kommer det fram en del ”förmildrande omständigheter”. De påpekar att Eva var ”aspackad” på festen och att hon flirtat med flera olika killar. Någon berättar att Eva brukar vara flirtig mot killar när de är ute. De pratar också om vilken bra kille Sven egentligen är, att han aldrig skulle ha gjort det han gjorde om han inte hade varit full och om inte Eva hade flirtat med honom. Stinas intryck blir att även om tjejerna tror på att en våldtäkt hade ägt rum så fanns det omständigheter som gjorde att Eva delvis fick skylla sig själv och att Sven egentligen inte är någon våldtäktsman.

När Stina pratar med Sven berättar han att han var så full att han knappt kommer ihåg vad som hände, att han är beredd att gå i terapi eller vad som helst för att slippa en polisanmälan, och att han tycker otroligt mycket om Eva.

Till slut polisanmäler ändå Eva våldtäkten. Mot Patrik väcks inget åtal eftersom han anses ha varit för full för att komma ihåg något av det som hände. Åtal väcks mot Sven, men rättegången hölls inte förrän i slutet av maj. Eva måste gå hela terminen i samma klass som Sven och Patrik.

En period på några veckor kommer Eva knappt till skolan. På en lärarkonferens som Stina är med på kommer ett annat fall upp med en kille som har brutit benet och som har varit borta mycket. Det sades att speciell hänsyn skulle tas till detta så att hans betyg inte skulle behöva påverkas. En stund senare tas Evas frånvaro upp. Ingen säger något om hennes förmildrande omständigheter. Till slut får Stina ta upp detta, det blir då alldeles tyst.

Under rättegången hävdar Sven att han varit spik nykter under festen och att han därför kommer ihåg exakt vad som hände. Inget Eva säger är sant. När domen kommer blir Sven dömd för

ringa misshandel. Han döms till dagsböter och skyddstillsyn i två år. Orsaken till det är att det inte går att bevisa att föremålet verkligen varit *inne* i Evas slida. Att Evas blygdläppar blivit utsatta för någon form av våld och att hennes trosor och strumpbyxor blivit sönderrivna gick att bevisa. Enligt den dåvarande lagstiftningen krävdes att det skett ett ”samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge”.

Frågor att diskutera

Varför tror ni att ingen berättar om vad som hänt på festen när till exempel Stina frågar?

Klasskompisarna tror på att en våldtäkt begåtts, men de kan ändå inte se Sven som en våldtäktsman. Hur hänger det ihop?

Varför börjar tjejerna i klassen ifrågasätta Evas beteende, trots att de tror på att hon blivit våldtagen?

Föreställ er att något liknande skulle hända på en klassfest i er klass, någon som ses som en ”bra kille” utsätter en tjej för ett övergrepp. Vad tror ni skulle hända? Skulle hon bli trodd? Skulle det ha betydelse vem av tjejerna det var som blev utsatt? Hur hon hade betett sig tidigare?

Många tjejer blir fulla eller flirtar med killar ibland. Varför får detta så stor betydelse när de sedan blir våldtagna? Säger detta något om hur man ser på killar och killars sexualitet? Vad i så fall?

Starter: Om våldtäkt i medierna

Redaktionen Quick Response som är en del av Röda Korsets Ungdomsförbund granskar hur svenska medier rapporterar om invandrare. De har bland annat studerat hur två misstänkta gruppvåldtäkter beskrivits helt olika i medierna, beroende på vem det är som är förövaren.

Det ena övergreppet skedde i Rissne år 2000 och det andra på en charterresa på Cypern 1999. I båda fallen handlar det om misstänkta gruppvåldtäkter med flera gärningsmän och mycket unga och mycket berusade unga tjejer som utsatts. Båda fallen fick mycket stort utrymme i medierna.

I Rissne följde ett gäng killar med invandrarbakgrund efter en fjortonårig flicka från tunnelbanan. De drog in henne i ett garage där de utsatte henne för övergrepp. Flickan på Cypern var sexton år. Hon hade druckit för mycket och tuppatt av på ett hotellrum på en efterfest och ett gäng svenska och norska killar utsatte henne. De tog också bilder av övergreppen.

Rissnefallet fick stor uppmärksamhet i medierna. Så här skriver Peter Fröberg och David Sandberg från Quick Response:

”I samband med häktningen skrev flera tidningar att de misstänkta hade invandrabakgrund... De följande dagarna åkte flera journalister ut till storstädernas invandratäta förortsområden. Syftet var att spegla invandrarkillars syn på tjejer med helsvensk bakgrund. Särskilt intressanta var de killar som hade sina rötter i Mellanöstern. Några exempel: Dagens Eko rapporterade att ”tusenåriga kulturmöns-ter måste brytas i förorten”. (Lunchkot 12 februari 2000). Dagens Nyheter publicerade en lång intervju med fyra killar de träffat på ett kafé. En av de intervjuade menade att det inte är lika fel att våldta en svensk tjej som en arabisk. De tyckte inte det var så konstigt att tjejen blivit utsatt för ett övergrepp och de kallade svenska tjejer för horor (Dagens Nyheter 11 februari 2000).

Enligt de svenska pressetiska reglerna ska en persons bakgrund bara anges om den är nödvändig för att man ska förstå exempelvis ett brott. Redaktionerna ansåg alltså att övergreppet i Rissne delvis kunde förklaras med att gärningsmännen hade invandrabakgrund.”

Sedan beskriver Quick Respons hur medierna skildrat övergreppet på Cypern.

”Till skillnad från övergreppet i Rissne diskuterades inte varifrån killarna kom. Däremot vem som bar ansvaret för det inträffade. Aftonbladet var en av de tidningar som publicerade flera artiklar om de researrangörer som anordnar resor för ungdomar till turistorter. Vittnen berättade om ungdomar som dricker sig redlösa på uppmaning av reseledarna. I artiklarna ställdes det krav på åldersgränser och researrangören utpekades som indirekt medskyldig till övergreppet.

Men även föräldrarna klandrades. De borde inte ha låtit sina barn åka ensamma på sådana resor. Mycket av rapporteringen handlade om de två häktade svenskarna. Aftonbladet lyckades få en intervju med den yngsta. Han var då 16 år och sade sig ångra vad som hänt. Enligt Aftonbladet var killarna helt ’vanliga ungdomar’ från ’väl-situerade familjer’. (Aftonbladet 15 augusti 1999). Ingen av dem hade tidigare gjort något brottsligt. I Expressen skriver Per Svensson:

’Vad hände egentligen på hotellrummet? Något fruktansvärt? Något som förekommer i oräkneliga föräldrafria rum på charterorter och i svenska radhus, och inte blir mindre

fel för det, men kanske inte är brottsligt i juridisk mening? Varken de svenska pojkarna eller deras föräldrar ville tala med oss efter rättegången, men det yttrades en del upprörda ord i stil med ”häxjakt”. Den reaktionen är, måste man erkänna, begriplig.’ (Expressen 21 augusti 1999).”

Frågor att diskutera

Hur ser skillnaderna ut i mediernas sätt att beskriva de två övergreppen? Vad beror övergreppen på enligt denna skildring? (Gå gärna in och sök på ytterligare artiklar om de två fallen och titta på skillnaderna.)

Varför pratar man så ofta om att människor från andra länder ingår i en kultur med till exempel en viss kvinnsyn? Ingår inte svenskar i någon kultur? Hur ser kvinnsynen ut i vår kultur?

Vem tjänar på att nyhetsrapporteringen ser ut så här, vad får det för konsekvenser?

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 2

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med ytterligare frågeställningar. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Undersök sexuella övergrepp

I lagstiftningen talar man om sexualbrott. Men när människor i dagligt tal pratar om sexualbrott så använder man ofta begreppet ”sexuella övergrepp”. Vad är egentligen ett sexuellt övergrepp? Vad tycker du? Vad tycker de som arbetar med sexuella övergrepp, till exempel olika organisationer?

Vad tycker eleverna i klassen eller på skolan är en våldtäkt? Gör en undersökning. Hur tror ni att en ”vanlig” våldtäkt går till?

Undersök lagstiftningen

Vad är en våldtäkt enligt lagstiftningen?

I lagstiftningen räknas det som våldtäkt om man utnyttjar att någon befinner sig i ”hjälpöst tillstånd”. Vad betyder det? Vad finns det för exempel?

Vilka olika typer av sexualbrott finns det i lagstiftningen?

Vad är straffet för de olika typerna av sexualbrott?

Undersök statistik

Hur många sexualbrott polisanmäls i Sverige varje år?

Hur många sexualbrott har polisanmälts i er kommun? I ert län?

Är det vanligt att barn och ungdomar råkar ut för sexualbrott?

Var sker de flesta sexualbrott – utomhus eller inomhus?

Är det vanligt att den som blir utsatt känner våldtäktsmannen?

Är det vanligt att barn och ungdomar begår sexualbrott?

Undersök i er klass och er skola

En typisk våldtäktsman – vem tänker ni att det är? Gör en undersökning i klassen eller på skolan.

Är elever i klassen eller på er skola rädda för att råka ut för något sexualbrott? Finns det särskilda situationer när man kan känna sig extra otrygg? På vilket sätt påverkas man av rädslan?

Undersök vart man kan vända sig för att få hjälp och stöd

Vad kan man göra om man har blivit utsatt för ett sexualbrott? Vilken hjälp finns att få? Vilka myndigheter och organisationer finns det nära er? Vad finns det för hjälp att få i er kommun?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper:

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

”Översätt” lagstiftningen så att alla förstår.

Skriv exempel på en situation till varje typ av sexualbrott som tas upp i lagstiftningen.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel en polis, någon på närmaste tjej-, kvinno- eller brottsofferjour.

Sök information på Internet, t.ex. Brå:s hemsida www.bra.se, regeringens hemsida www.regeringen.se, Brottsoffermyndighetens hemsida www.brottsoffermyndigheten.se.

Sök efter information på biblioteket.

Be skolkuratorn, skolpsykologen eller någon från ungdomsmottagningen komma och berätta om vilken hjälp som finns att få.

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 3

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med ytterligare frågeställningar. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Undersök lagstiftning och rättsprocess

Vad innebär egentligen ”våld” i våldtäktslagstiftningen? Hur mycket våld krävs det egentligen för att det ska räknas som våldtäkt? Måste det alltid ingå våld för att något ska rubriceras som våldtäkt?

En del av sexualbrotten ingår också i den så kallade *kvinnofridslagstiftningen*. Hur ser kvinnofridslagstiftningen ut och vilka typer av brott är det som ingår? Hur har lagstiftaren tänkt när lagstiftningen togs fram?

Hur går rättsprocessen till? Vad händer, från det att en våldtäkt polisanmäls till dess att det eventuellt blir en dom?

Vad är ett målsägandebiträde? När har man rätt till ett målsägandebiträde?

Undersök statistik

Vem är förövaren i sexualbrottsstatistiken?

Hur många polisanmälda våldtäkter leder till åtal, det vill säga leder till rättegång?

Hur vanligt är det att våldtäktsmän blir fällda?

All forskning på området visar att mörkertalen när det gäller sexualbrott är stora. I *Anmälan och utredning av sexualbrott. Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv* (Ju 2004:1) beskriver utredare Claes Borgström vad han funnit för faktorer som bidrar till att sexuella övergrepp inte polisanmäls. Vad tror ni att han kom fram till? Varför är det så många övergrepp som inte polisanmäls? Diskutera i gruppen. Leta sedan upp utredningen och ta reda på vad utredningen kommit fram till.

Hur stora tror man att mörkertalen är, hur stor del av sexualbrotten polisanmäls aldrig?

I Sverige har vi, till skillnad från de flesta andra länder, valt att kriminalisera den som köper sex, men inte den som säljer sex. Hur har lagstiftaren resonerat?

Undersök hur sexualbrott skildras i media

Välj ut en dagstidning och leta rätt på alla artiklar som skildrar sexualbrott under en viss tid. Vad är det för sexualbrott som

skildras? Vilken information får man om:

- hur våldtäkten har gått till
- hur relationen ser ut mellan förövaren och offret
- var våldtäkten ägde rum, till exempel inomhus eller utomhus
- vem gärningsmannen är
- vem offret är
- vilken typ av sexualbrott det handlar om.

Undersök sexualbrott i ett historiskt perspektiv

Hur har lagstiftningen kring sexualbrott i Sverige förändrats historiskt?

Undersök olika fall

En tjej hånglar med en kille på en fest, men eftersom hon är så full så tuppar hon av. Han har sex med henne medan hon ligger utslagen.

- Vad skulle detta definieras som enligt lagstiftningen?
- Vad riskerar han att få för straff?

En kille tar en tjej på bröstet i skolan.

- Vad skulle detta definieras som enligt lagstiftningen?
- Vad riskerar han för straff?

En trettioårig ridskolelärare inleder en sexuell relation med en fjortonårig elev.

- Vad skulle detta definieras som enligt lagen?
- Vad riskerar han för straff?

En äldre man erbjuder en femtonårig kille femhundra kronor mot att han får ta några bilder av killens snopp.

- Vad skulle detta definieras som enligt lagen?
- Vad riskerar han för straff?

En styvpappa har sex med sin sextonåriga styvdotter.

- Vad skulle detta definieras som enligt lagen?
- Vad riskerar han för straff?

En tjej och en kille har sex med varandra. Efter en stund säger hon att det gör ont och att hon vill att de ska sluta. Han bryr sig inte om detta utan trycker ner henne med händerna och fortsätter.

- Vad skulle detta definieras som enligt lagen?
- Vad riskerar han för straff?

Lotta har fått sin första flickvän och hon är överlycklig. En gång när de har sex med varandra vill flickvännen föra in sina fingrar i Lotta, något som Lotta säger nej till. Flickvännen trycker isär Lottas ben med sina och för in några fingrar i henne.

- Vad skulle detta definieras som enligt lagen?
- Vad riskerar flickvännen för straff?

Förslag på tillvägagångssätt:

Gå igenom lagstiftning kring sexualbrott.

”Översätt” lagstiftningen så att alla förstår.

Diskutera frågorna i smågrupper.

Sök efter information på biblioteket.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

Skriv exempel på en situation till varje typ av sexualbrott som tas upp i lagstiftningen.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel en polis eller någon på närmaste tjej-, kvinno- eller brottsofferjour.

Sök information på Internet, t.ex. Brå:s hemsida www.bra.se, regeringens hemsida www.regeringen.se, Brottsoffermyndighetens hemsida www.brottsoffermyndigheten.se

Be skolkuratorn, skolpsykologen eller någon från ungdomsmottagningen komma och berätta om vilken hjälp som finns att få.

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 2 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan gå vidare med att analysera. Komplettera gärna med egna. Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om sexuella övergrepp

Många som utsätts för sexuella övergrepp gör inte fysiskt motstånd, de vare sig skriker eller slåss. Vad tror ni att det beror på? Finns det situationer när det kan vara extra svårt att göra motstånd?

Vad kan det få för konsekvenser för en person att utsättas för ett sexualbrott? Hur kan det påverka den människans fortsatta liv? Kan man märka på en person att den har varit utsatt för ett sexualbrott?

Om lagstiftning

Varför är det förbjudet att ha sex med någon som är under 15 år? Varför har man satt gränsen just där? Finns det några situationer när man inte riskerar att bli straffad fast man har sex med någon som är under 15 år gammal?

Det krävs inte att man har använt våld, hot eller tvång för att det ska räknas som våldtäkt om brottsoffret är under 15 år. Hur tror du att lagstiftaren har tänkt då? Vad tycker ni?

Om statistik

Är fler tjejer än killar rädda för att utsättas för sexualbrott? Varför i så fall? Hur kan rädslan påverka ens liv?

Har de polisanmälda våldtäkterna ökat eller minskat? Vad tror du att det beror på?

Det är väldigt många sexualbrott som inte polisanmäls. Varför är det så? Tror du att bilden av en ”typisk våldtäktsman” påverkar att så många inte polisanmäler när de har blivit utsatta?

Om er klass och skola

Jämför vad ni själva eller era klasskompisar tycker är en våldtäkt med lagstiftningens definition. Stämmer det överens? Om inte, på vilket sätt skiljer det sig?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper:

Sök efter information på biblioteket.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel en polis eller någon på närmaste tjej-, kvinno- eller brottsofferjour.

Sök information på Internet, t.ex. Brå:s hemsida www.bra.se, regeringens hemsida www.regeringen.se, Brottsoffermyndighetens hemsida www.brottsoffermyndigheten.se

Leta efter tidningsartiklar.

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 3 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan gå vidare med att analysera. Komplettera gärna med egna. Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Om lagstiftning och rättsprocess

1 april 2005 fick Sverige en ny sexualbrottslagstiftning. Vilka förändringar har gjorts och varför?

Vad tror ni skulle kunna göra att fler anmäler sexualbrott?

Varför är det så få polisanmälda våldtäkter som leder till rättegång?

Läs *Flickan och skulden* av Katarina Wennstam och diskutera. Varför finns de här föreställningarna i rättssystemet? Varför fokuserar man så mycket på brottsoffret som person?

Om statistik

Jämför hur det ser ut i anmälningsstatistiken med er undersökning kring hur sexualbrott skildras i media. Vad är likheterna och skillnaderna?

Det finns ingenting, forskning eller statistik, som visar att fler skulle falskanmäla våldtäkt än andra typer av brott. Ändå förekommer rykten om att det är vanligt att tjejer ljuger om våldtäkter. Varför tror ni att det är så? Vad vinner man på att anmäla en våldtäkt? Vad riskerar man?

Hur ser de typiska våldtäkterna ut i anmälningsstatistiken? Jäm-

för med mediernas rapportering. Vad finns för likheter och skillnader?

Hur ska man förhindra att fler våldtäkter sker? Vilka åtgärder behövs för att minska våld mot kvinnor i samhället?

Om sexualbrott i medierna

Vår bild av hur vanliga våldtäkter går till påverkas av hur man skildrar våldtäkter i medierna. Gå igenom någon eller några tidningars rapportering om sexualbrott under några månaders tid. Var verkar de flesta våldtäkter ske? Känner offret och förövaren varandra? Vilken information förmedlas om förövaren? Om den som har blivit utsatt?

Om sexualbrott i ett historiskt perspektiv

Vad är det för värderingar och föreställningar kring kvinnor, män och sexualitet som ligger bakom hur man har definierat sexualbrott och utformat lagstiftning i ett historiskt perspektiv?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper:

Sök efter information på biblioteket.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel en polis eller någon på närmaste tjej-, kvinno- eller brottsofferjour.

Sök information på Internet, t.ex. Brå:s hemsida www.bra.se, regeringens hemsida www.regeringen.se, Brottsoffermyndighetens hemsida www.brottsoffermyndigheten.se

Leta efter tidningsartiklar.

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 2 ●●●●●

Nedan presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Heta stolen

Låt eleverna sitta på stolar i en halvcirkel. Läs upp nedanstående påståenden för eleverna och be dem ta ställning för eller emot genom att resa sig (håller med) eller sitta kvar (håller inte med). Ställ sedan följdfrågor utifrån hur eleverna svarat så att de får utveckla sina ställningstaganden.

Förslag på påståenden:

I en våldtäkt ingår det alltid våld.

Den som har begått en våldtäkt är alltid medveten om att han har gjort det.

Det är bara sjuka personer som våldtar.

Om någon har sex mot sin vilja är det alltid fråga om våldtäkt.

En tjej kan få dåligt rykte om det kommer fram att hon har blivit våldtagen.

En tjej kan våldta en annan tjej.

Rädsla kan vara bra ibland.

Tjejer kan vilja ha sex även om de inte ger något gensvar.

Det är värre att bli våldtagen av en främling i en park än av sin pojkvän.

Man vet alltid om att man har blivit våldtagen.

Hårdare straff leder till färre våldtäkter.

En kille kan också bli våldtagen.

Det är lätt att få någon dömd för våldtäkt.

Man måste säga nej till sex för att det ska vara våldtäkt.

Om man har blivit våldtagen är det lätt att prata om det.

Fyra hörn

Ställ nedanstående frågor till eleverna och ange samtidigt de tre givna svarsalternativen och ett öppet svarsalternativ. Varje svarsalternativ motsvaras av ett hörn i rummet. Eleverna svarar sedan på frågan genom att ställa sig i det hörn av rummet som, enligt deras åsikt, representerar det rätta svarsalternativet. Gå sedan runt och ställ följdfrågor till eleverna i respektive hörn.

En tjejkompis till dig har förändrats en del på sista tiden. Hon verkar ledsen ibland och har svårare att hänga med i skolan. En dag börjar hon gråta och berättar för dig att hennes farbror, som ofta brukar komma hem till hennes familj, gör äckliga saker med henne. Hon säger att du måste lova att inte berätta något för någon, för hon tror inte att hennes föräldrar kommer att tro på henne ändå och hon vill inte skapa en massa problem i familjen.

Vad gör du?

1. Berättar inte för någon, eftersom du har lovat.
2. Berättar inte för någon, men letar upp telefonnummer till stället hon kan ringa till för att få hjälp.
3. Berättar för läraren, dina föräldrar eller någon annan vuxen och ber dem hjälpa din kompis.
4. Öppet hörn.

På en långrast på skolan ser du hur en kille i 9:an tar med sig en tjej ur 7:an in på en toalett, det ser ut som att hon går med frivilligt. Du vet att de inte är ihop. Vad gör du?

1. Ingenting; de gör väl som de vill.
2. Går fram till toadörren och knackar på.
3. Söker upp en vuxen på skolan och berättar vad du har sett.
4. Öppet hörn.

Petra är hemma hos sin kompis Olle. Två killkompisar till Olle kommer också dit. De spelar kort, dricker och lyssnar på musik. Petra har kort kjol och tajt topp och betar sig ganska utmanande. Hon dansar för killarna och låter dem kyssa henne och ta på hennes bröst. Killarna blir allt ivrigare och alltmer närgångna. De tar av Petras kläder, trots att hon protesterar. Det hela slutar med att de våldtar henne. Är Petra medansvarig till våldtäkterna?

1. Ja, hon borde inte ha uppmuntrat dem genom att bete sig som hon gjorde.
2. Nej. En våldtäkt är en våldtäkt och det spelar ingen roll hur man har betett sig innan.
3. Lite, hon borde faktiskt ha tänkt sig för.
4. Öppet hörn.

Att fundera över

På vilket sätt tror du att det skulle kunna vara svårare att berätta eller söka hjälp om man:

- blir utsatt för övergrepp av någon i ens egen familj?
- blir utsatt för övergrepp i en homosexuell relation?
- är funktionshindrad och blir utsatt för övergrepp av sin vårdare?
- blir utsatt för övergrepp av sin pojk- eller flickvän?

VÄRDERA OCH REFLEKTERA NIVÅ 3 ●●●●●

Nedan presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Svara på frågor i frågespalter

Många ungdomar får sin information om olika problem och frågeställningar från frågespalter i tidningar och på Internet. I denna övning ska de själva få skriva svar till andra ungdomar som undrar saker. Ge dem följande alternativ. Be dem välja något av alternativen och besvara detta som om det var de som hade frågespalten. Eventuellt kan man be eleverna att lämna in sina svar. Sedan väljer läraren ut några svar på varje fråga och läser upp dessa för klassen utan att berätta vem som har skrivit dem.

Alternativ 1

Jag undrar över en sak. En kompis till mina föräldrar har tafsat på mig. Två gånger när han har varit hemma hos oss har han tagit på mina bröst och på mina låar. Han brukar också säga väldigt obehagliga saker till mig när vi är ensamma. Jag mår jättedåligt av det, är det fånigt? Jag menar, det var ju ingen våldtäkt eller något sånt? Jag berättade det för min mamma men då sa hon att vi ska avvakta och se om det händer igen innan vi gör något. Är jag dum som känner mig arg på henne för det? Jag gjorde inget motstånd när det hände, får jag skylla mig själv då?

Alternativ 2

Hej!

Jag är en tjej på sjutton år. En gång drack jag så mycket så att jag däckade hos en killkompis. Han hade sex med mig när jag var helt borta. Vi hade hånglat lite innan jag däckade. Han sa till mig flera veckor efteråt att vi hade haft sex och nu kommer jag också ihåg att jag vaknade mitt i allt och att han hade sex med mig. Jag ville absolut inte ha sex med honom. Är det här sexuellt utnytt-

jande? Jag har inte anmält honom eller så, det var för ett halvår sedan och då har det väl gått för lång tid? Jag vill inte heller att folk vi känner ska få veta vad som hände. Men jag kan inte sluta tänka på det och jag känner mig så äcklig.

Jossan

Alternativ 3

Hej!

För snart fyra år sedan blev jag våldtagen. Jag har hållit det inom mig och jag har inte berättat det för någon. Just nu mår jag så dåligt. Vad ska jag göra? Jag har en underbar familj och pojkvän men jag vill inte göra dem ledsna. Men jag känner att jag behöver prata med någon. Jag har humörsvängningar, ibland är jag arg och ibland är jag ledsen och min familj och min pojkvän fattar ingenting. Jag pluggar jättemycket och tränar hela tiden för att slippa tänka på det som hände. Vad kan jag göra för att må bättre?

”desperat”

Diskussionsövning

Forskaren i sociologi, Lena Berg, har gjort en intervjustudie med unga män om hur de samtalar om gränsen mellan fredligt ”sex” och våldtäkt (Berg 2005). Så här går en av diskussionerna i studien. Läs upp den eller dela ut den till eleverna och be dem diskutera i smågrupper, tjejer för sig och killar för sig, utifrån de olika diskussionsfrågor som finns. Återsamlas gärna i storklass och be de olika grupperna att redogöra för sina diskussioner.

Lena läser upp en berättelse för en grupp killar. Berättelsen handlar om hur en kille och en tjej flirtar, dansar och kysser varandra på en fest. De går hem till henne. När de kommit hem hamnar de på sängen, hon vill och han vill och de säger upphetsande saker till varandra. Hon blir, på grund av fylla, mindre och mindre aktiv. Till slut somnar hon. Han sitter gränsle över henne, hon är naken. Han är upphetsad, vill så mycket... Vad händer?

De intervjuade killarnas diskussion:

Abbe: Han har sex med henne.

Lena: Du tror det?

Abbe: Absolut. Om hon säger en massa kåta grejer till honom så tror ju han att hon vill ha sex. Han är ju full han skulle ju inte fatta så mycket.

Teo: Han kan ju inte sätta sig in i hennes situation. Hon säger

en massa kinky grejer till honom. Då tror ju han att hon också vill...

Lena: Ni tror inte att han märker att hon börjar bli mer och mer borta?

Teo: Det kan man ju märka, men han är säkert också lite halv-borta...

Nils: Precis.

Lena: Men hur tror ni att ni själva skulle hantera den här situationen då?

Abbe: Jag vet inte. Beror på hur full jag själv är, men om hon somnar skulle inte jag vilja ha sex. Då blir det ju bara tråkigt. Då kan man ju vakna upp nästa dag och ha sex då i stället.

Lena: Tror ni att det är lätt att fortsätta i det här läget då?

Nils: Nej...

Abbe: Det är väl klart att det är lätt att fortsätta.

Nils: Hon lär ju vara ganska torr...hon är ju på väg att somna.

Teo: Men då får du väl blöta upp henne.

Fredrik: Ja, men det kanske inte går så jävla bra för honom heller.

Lena: Tror ni att det här är ett vanligt scenario?

Abbe: Det händer säkert varje kväll någonstans...

Lena: Om ni skulle hamna i en sån här situation tror ni att det skulle vara svårt att hantera den. Är det möjligt att man kanske fortsätter?

Abbe: Jag tror att det skulle vara lätt.

Nils: Jag skulle inte vilja om hon var helt borta...

Abbe: Inte om hon var helt borta då skulle inte jag heller vilja, men jag tror att många skulle fortsätta.

Nils: Det känns ju som värsta våldtäkten om hon bara ligger där. Jag vet att jag inte skulle kunna fortsätta.

Lena: Om den här killen skulle ha fortsatt skulle ni ha kallat det för våldtäkt då?

Alla: Nej.

Frågor att diskutera:

- Tror ni att det är vanligt att resonera som killarna i intervjun gjorde?
- Vad tror ni, är det många killar som i den beskrivna situationen skulle ha fortsatt ha sex med tjejen?
- Finns det något annat än bara upphetsning som skulle kunna göra att en kille fortsätter ha sex med en tjej som har somnat eller däckat?
- Är det okej att ha sex med någon som inte ger något gensvar?
- Är det någon skillnad om personen gav gensvar från början?
- Tror ni att det är vanligt att man vill ha sex om man har somnat eller däckat?
- Måste man vilja fortsätta ha sex om man en gång har börjat?
- Tror ni att den här tjejen kan känna sig våldtagen dagen efter?
- Vad säger lagstiftningen, är det här en våldtäkt?
- Vad blir den praktiska skillnaden mellan att säga att ”allt efter ett *nej* är ett övergrepp” mot att säga ”allt före ett *ja* är ett övergrepp”? Vad finns det för olika sätt att säga ”nej” och ”ja” i en sexuell situation?
- Är det värre att bli utsatt för våldtäkt av en främling i en park än i en sådan här situation? Får det andra konsekvenser?
- Killarna menar att man kanske inte märker att tjejen har somnat om man själv är full. Tror ni att det är så? Går det att ”skylla” på fylla när man har fortsatt ha sex med någon som inte vill?
- Väldigt många våldtäkter sker i relationer. Har man rätt att ha sex med någon man är tillsammans med? Hur tror ni att våldtäkter i relationer kan gå till?

Rangordningsövning

Det finns många olika föreställningar kring orsaker till att man begår övergrepp. Denna övning syftar till att diskutera dessa föreställningar.

Låt eleverna först var och en för sig själv ta ställning till vad man tror är orsaker till att begå övergrepp. Be eleverna rangordna vad de tror är de fyra vanligaste orsakerna till att begå övergrepp. Låt eleverna därefter diskutera två och två och komma överens om en gemensam lista. Diskutera svaren i klassen. Varför

har man svarat som man har gjort? Finns det myter om orsaker till att begå övergrepp.

Varför, tror du, att någon tilltvingar sig sex?

- Dålig självkänsla.
- Kulturell bakgrund.
- Psykisk störning.
- Är full.
- Anser att man står över den andre och får göra som man vill.
- Själv utsatt för sexualbrott i barndomen.
- Gruppträck.
- Har tittat på och inspirerats av porr.
- Inte någon speciell anledning mer än att man vill ha sex.
- Rätt till sex med den man är ihop med.
- Dålig syn på tjejer.
- Man får en kick av att känna makt över en annan människa.

SAMMANSTÄLL OCH HANDLA SAMTLIGA NIVÅER

Nedan ges några exempel på hur eleverna kan sammanställa de kunskaper som de har inhämtat och några idéer om hur eleverna kan gå vidare till exempel med en handlingsplan.

Gör en utställning om sexualbrott så att de andra eleverna på skolan också får ta del av det ni lärt er.

Gör en tidning om det ni har lärt er om sexualbrott. Tänk på att inte falla i samma mytfälla som medierna ofta gör när de beskriver sexualbrott.

Gör en pjäs som handlar om till exempel en våldtäkt mellan ungdomar och spela upp på skolan och för föräldrarna. Ordna en diskussion efteråt.

Skriv en insändare till en tidning, till exempel till lokaltidningen, med förslag på hur man kan förhindra att fler våldtäkter sker.

Gör en lista över olika ställen i er kommun där man kan få hjälp om man råkat ut för något eller om man mår dåligt. Sätt upp listan någonstans där alla kan se den!

Fundera vidare kring hur ni kan arbeta för att inte så många ska råka ut för sexuella övergrepp i ert kompisgäng, på er skola, i er kommun eller till och med i Sverige!

Bjud in några organisationer som arbetar mot våldtäkter och med att hjälpa dem som har blivit utsatta att komma och berätta i klassen eller för skolan om sitt arbete.

TEMA 5

Sexualbrott på Internet

TEMA 5 Sexualbrott på Internet

Pedagogens introduktion

Det är lätt att få moralpanik

Medierna målar stundtals upp Internet som en fasansfull plats där barn och ungdomar mobbar och kränker varandra. Hela nätet är fullt med porr och unga tjejer lägger ut nakenbilder på sig själva. Svikna pojkvänner smutskastar, kränker och lägger ut bilder med sexuellt innehåll på tidigare flickvänner. Och inte minst ”fula gubbar” raggar upp småflickor på nätet. Ibland undrar man om det inte vore bäst att dra ur sladden till datorn och förbjuda Internetanvändning.

Internet är mer än så

Men Internet är även ett verktyg för kunskapsinhämtning, en arena som möjliggör kontakter såväl över hela världen som med klasskamraten i huset bredvid. Det är ett ställe där man kan odla sina intressen och träffa andra med samma intressen även om man bor i en by med tio invånare, ett ställe för förströelse, glädje och bekräftelse och ett ställe där man kan få svar på frågor man inte vågar ställa någon annanstans.

Internet i skolan

De allra flesta skolor har idag tillgång till datorer och Internet. Men även om Sverige i ett internationellt perspektiv är långt framme gällande antal datorer på varje skola så tyder mycket på att undervisningsmetoderna inom området inte har utvecklats nämnvärt.

Regeringen lade fram sin IT-proposition *Från IT-politik för samhället till politik för IT-samhället* (2004). I propositionen framhålls att IT ska ha en starkare position i lärarutbildningen och att informationssamhällets kompetenskrav ska beaktas i framtida revideringar av kurs- och läroplaner. Att skydda barn från skadligt innehåll är ett annat område som särskilt pekas ut. I det ligger att ge eleverna förståelse för och verktyg att hantera de potentiella faror som finns på Internet samtidigt som de ska ges möjlighet att utforska de möjligheter som Internet kan ge för deras utbildning, utveckling, sociala liv och välbefinnande. Här kan skolan bidra genom att erbjuda en arena och ett forum där eleverna får undersöka, problematisera och diskutera Internetanvändning.

Fakta och bakgrundsmaterial

Nedanstående faktatext vänder sig i första hand till pedagogen men kan även med fördel helt eller delvis kopieras och delas ut till eleverna som kan använda det som ett underlag för sin fakta-insamling.

Internet

Redan i slutet på 1960-talet kopplade man i USA samman datorer vid ett antal universitet till ett nätverk. Detta försök finansierades med militära pengar och syftet var att skapa en militär kommunikationskanal som inte skulle kunna slås ut. Fler och fler universitet kopplade upp sig på nätet och till slut tog den akademiska användningen över från den militära. I slutet på 80-talet började även svenska universitet koppla upp sig mot Internet. Allt eftersom Internet växte och ökade i betydelse började även företag att ansluta sina datornät. I och med att utvecklingen av hemsidor ledde till en ny marknadsföringskanal tog företag och affärsverksamhet över universitetens dominans och i slutet på 90-talet började ”vanligt folk” att använda Internet såväl för nöje som för arbete.

Ungdomars Internetvanor

Sverige är ett av de länder i världen där tillgången till Internet är som allra störst. Inom EU-projektet SAFT (Safety, Awareness, Facts and Tools) har man gjort undersökningar gällande barns och ungdomars tillgång till och användning av Internet i ett antal EU-länder. Enligt den undersökningen har 88 procent av Sveriges barn och ungdomar tillgång till Internet i hemmet, 38 procent har en egen dator på sitt rum och 48 procent använder Internet minst en gång om dagen. Att chatta (föra ett textsamtal) är den vanligaste aktiviteten för unga på nätet. Men det är även vanligt att man spelar spel mot andra Internetanvändare, lägger ut information om sig själv och sina intressen eller laddar ner musik.

I en rapport från Brå, *Vuxnas sexuella kontakter med barn via Internet. Omfattning, karaktär, åtgärder* (Shannon 2007) kan vi läsa att Internet ofta har beskrivits i termer av ett ”verktyg” med många olika ”användningsområden” – som exempelvis en kunskapskälla, ett kommunikationsverktyg, ett öppet och mycket inkluderande forum för diskussioner av alla möjliga ämnen med mera. Denna syn på Internet kan emellertid främja en uppfattning att nätet går att betrakta som avskilt från det ”verkliga” samhället utanför nätet. Och denna uppfattning strider mot de erfarenheter som många barn och ungdomar har i dagens Sverige. Barn

och ungdomar har integrerat Internet i sin livsvärld på ett sätt som fortfarande kan kännas främmande och ibland till och med obegripligt för många vuxna. Bland annat har Internet kommit att användas flitigt av många unga personer i sitt relationsskapande och -upprätthållande, och många barns och ungdomars sociala sfär spänner över den ”virtuella” och den ”icke-virtuella” världen utan att det finns någon tydlig skiljelinje dessa emellan. Internet utgör i dag en naturlig del av barns och ungdomars vardagsliv.

Litteraturen på området är noga med att påpeka den stora potential som Internet har för att gynna barns utveckling på ett mycket positivt sätt. I fråga om relationsskapande beskrivs exempelvis hur Internet ger barn och ungdomar, som är källkritiska och som har förmågan att filtrera bort förvrängd information, tidigare oanade möjligheter att lära sig om relationer och sexuella ämnen som kan vara svåra att diskutera med exempelvis föräldrar, lärare eller över huvud taget i mer traditionella sociala miljöer. Samtidigt finns många potentiella fallgropar och faror förknippade med Internet. Här kan exempelvis nämnas utbudet av förvrängda och rentav osanningsenliga uppgifter om många olika ämnen, tillgängligheten av våldsskildringar och pornografi, samt de möjligheter som Internet tillhandahåller för nya former av mobbning och sexuella trakasserier. Att det finns vuxna som via Internet aktivt söker kontakt med barn i sexuella syften ingår självklart också i denna kategori.

Pornografi på Internet

Internet har markant ökat tillgängligheten till pornografi. Ungefär var femte vuxen Internetanvändare, företrädesvis män, porrsurfar. Det är mycket högre andel ungdomar i dag som någon gång har sett pornografi än innan Internet slog igenom. SAFT-studien visar att 45 procent av svenska barn och ungdomar mellan 9–16 år någon gång har besökt porrsajter medvetet eller omedvetet. Könsfördelningen bland de unga som har sett på porrsajter är mindre differentierad än hos vuxna även om det även här är en övervikt för pojkarna. Det är också vanligare att pojkar uppskattar pornografi medan flickor i högre grad uppger att de upplever porr som något äckligt.

Mobbning och trakasserier

Internet tillsammans med mobiltelefoner har skapat ett nytt forum där mobbning och trakasserier kan förekomma. Nätmobbning eller digital mobbning sker med hjälp av tekniken, det vill säga via sms, chatt, mejl, snabbmeddelanden och inlägg i gäst-

böcker. Till sitt innehåll skiljer sig inte nätmobbning från annan form av mobbning. Skillnaden är att det inte sker ansikte mot ansikte, att den som mobbar i vissa fall kan vara anonym och att den mobbade inte har någon fristad, utan mobbaren kan, så att säga, komma hem till den mobbade genom dennes dator och mobiltelefon. Digital mobbning sker företrädesvis efter skoltid. Det är relativt vanligt att barn och ungdomar utsätts för trakasserier via nätet. Av de tillfrågade barnen och ungdomarna i SAFT-studien uppger 24 procent att de någon gång blivit mobbade, hotade eller förödmjukade när de har chattat på nätet. I en undersökning genomförd i Göteborg senhösten 2005 (Goldsmiths universitet i London, Slonje) visas att yngre elever i 12–13-årsåldern är mer utsatta än 14–15-åringar. Digital mobbning är relativt ovanligt bland unga i gymnasieåldern. Göteborgsundersökningen visar även att det är ett fåtal av de ungdomar som utsätts för digital mobbning som berättar om det för någon vuxen. Rädsla för att vuxenvärlden ska reagera genom att begränsa tillgången till dator och mobiltelefon kan vara en anledning till detta. En annan kan vara att de unga verkar tro att det krävs bevis på att man har utsatts för att föräldrar och skolpersonal ska ta dem på allvar, enligt Slonje.

Sexuella trakasserier och sexualbrott på Internet

Under det senaste årtiondet har Internet haft en mycket stor påverkan på ungdomars liv och inte minst sexualitet. Till fördelarna med detta hör att man som ung mycket lättare än förr kan söka information om sexualitet och på så sätt få möjlighet att utforska sin egen sexualitet. Till de negativa sidorna hör de sexuella trakasserier och sexualbrott som den nya tekniken har öppnat nya möjligheter för.

Digitalkameror, mobilkameror, webbkameror och tillgängligheten i webbtekniken har öppnat möjligheterna för i stort vem som helst att lägga ut information och bilder på Internet. Många unga lockas av möjligheten att lägga ut bilder på sig själva. När bilderna väl är utlagda tappar man kontrollen över dem. Vem som helst kan duplicera och manipulera bilderna och tillsynes även rätt harmlösa bilder kan hamna i en miljö, exempelvis på porrsidor, där den fotograferade uppfattas på ett helt annat sätt än som avsågs från början. Ungdomar lägger även ut nakenbilder eller bilder med sexuellt innehåll på sig själva, på tidigare partner eller på ofrivilligt fotograferade, exempelvis bilder tagna med mobilkamera i duschen till skolans gymnastiksal. Bilder som sedan helt utan kontroll sprids vidare på Internet.

Ungdomar använder även Internet och andra digitala kommunikationskanaler för att kränka och trakassera någon annan

sexuellt. Internet erbjuder möjligheten att relativt anonymt och riskfritt kunna sexuellt trakassera någon annan. Man skriver saker på Internet som man aldrig skulle säga ansikte mot ansikte. Det finns exempel även på grövre sexualbrott i form av våldtäkter och gruppvåldtäkter där Internet har spelat en initierande roll som kontaktskapare mellan den unga förövaren och det unga offret.

Att vuxna söker kontakt med barn i sexuellt syfte är inget nytt fenomen. Forskning på området visar att de vuxna som utnyttjar barn för sexuella ändamål ofta utvecklar en sexualiserad relation med de utsatta barnen över tid. Detta sker genom att den vuxne först vinner barnets förtroende, för att sedan successivt manipulera och gradvis dra in barnet i en sexuell relation, en process som kallas för ”sexuell grooming”. Traditionellt har relationer av denna typ utvecklats inom ramen för exempelvis familje- och släktskapsrelationer, eller genom att vuxna med ett sexuellt intresse för barn på andra sätt har kunnat etablera bestående kontakter med potentiella offer. Den senaste tidens utveckling inom kommunikationsteknologi, och i synnerhet Internets explosionsartade expansion sedan mitten av 1990-talet, har skapat en ny och i det närmaste helt obebakad kontaktyta mellan barn och vuxna. Allt fler barn har tillgång till Internet, och studier visar att många barn och ungdomar använder Internet för att kommunicera med såväl okända som kända personer. För vuxna med ett sexuellt intresse för barn kan Internet därmed erbjuda tillgång till ett mer eller mindre obegränsat antal potentiella offer. Den anonymitet som Internetkommunikationer tillhandahåller har dessutom ansetts skapa gynnsamma förutsättningar för personer som vill utveckla manipulativa relationer till barn. Tillsammans har dessa faktorer föranlett en växande oro för att Internet i fortsättningen kan komma att inta en central ställning som kontaktverktyg för vuxna som vill utnyttja barn för sexuella ändamål.

Vi har i dag inte kunskap om hur vanligt och i vilken omfattning sexuella trakasserier och sexualbrott sker på eller i kontakter som inletts på Internet. Men att det förekommer står helt klart. Var fjärde flicka uppger att hon någon eller några gånger har råkat ut för att någon pratat om sex med henne på Internet utan att hon har velat det (SAFT-studien). Cirka var femte svarar att det har hänt många gånger. De allra flesta barn och ungdomar hanterar de här kontakterna på ett bra sätt, de slutar att chatta med personen och eventuellt blockerar de denne så att personen inte kan ta kontakt med dem igen. De flesta skulle aldrig kunna tänka sig att åka iväg och träffa en kontakt som de enbart haft kontakt med på Internet. Men andra har inte samma säkerhetstänk. 26 procent av de tillfrågade i SAFT-studien säger att de har

träffat en person som de tidigare bara chattat på nätet med. Och av dessa svarar 13 procent att de gick till mötet ensamma, vilket måste ses som ett riskbeteende.

Lagstiftning

Generellt kan man säga att det som är förbjudet utanför Internet är förbjudet även på Internet. Sexualbrottslagen (se tema Sexualbrott) gäller med andra ord även på Internet och i den samvaro som finns där.

På grund av den förändrade tillfällesstruktur för sexualbrott mot barn som Internets tillkomst och spridning har inneburit har många länder uppmärksammat ett behov av att införa ett straffrättsligt skydd för barn mot kontakter som används av vuxna i syfte att vid ett senare tillfälle begå olika former av sexuella övergrepp. Målsättningen är att en sådan lagstiftning ska skapa möjligheter att ingripa straffrättsligt innan barnet har blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp. År 2006 tillsattes en särskild utredning med uppdrag att överväga om befintlig svensk lagstiftning är tillräcklig för att skydda barn mot vuxnas kontaktsökande i sexuellt syfte. Det svenska författningsförslag som nu (våren 2007) läggs fram av utredningen syftar till en kriminalisering av kontakter med barn under femton år, där syftet med kontakten är att begå ett sexualbrott mot barnet.

Föräldrars kunskap

Enligt SAFT-studien med flera kan man konstatera att föräldrar generellt sätt inte har kontroll över vilka sidor deras barn är inne på och vad som händer på chattsidorna i form av kränkningar med mera. Exempelvis svarar ungdomarna i SAFT-studien att 45 procent har varit inne på sidor med pornografiskt innehåll medan bara 18 procent av föräldrarna tror att deras barn har varit inne på sidor med pornografiskt innehåll. Mer än var tredje ungdom har en egen dator på sitt rum och 67 procent uppger att deras föräldrar aldrig sitter med när de surfar på Internet.

Arbetsmaterial

I detta och föregående tema, sexualbrott, finns enbart nivåerna 2 och 3, då dessa teman till sin natur är mer krävande i sin komplexitet.

STARTER NIVÅ 2

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera ytterligare frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att arbeta vidare med.

Starter: Om Linda

När Linda kommer hem från skolan sätter hon sig framför datorn. Undrar om han är där på chatten? Hon loggar in och hennes namn dyker upp på skärmen. Hon skriver:

”Hej, nu är jag här.”

Hon väntar och hoppas att hans svar ska komma. Men det dröjer och hans namn, Andreas, dyker inte upp. Däremot svarar några andra som hon inte vet vilka det är, en skriver:

”Är du kåt?”

Linda svarar:

”Dra åt helvete, din sjuke fan!”

Det finns så många sjuka gubbar på nätet. Ofta när Linda är inne på chatten kontaktas hon av någon idiot som skriver på det sättet. Vad tror de? Finns det verkligen tjejer som svarar?

Andreas däremot är schysst. De fick kontakt för sex veckor sedan. Och när de hade chattat ett tag frågade han efter hennes MSN så de kunde skriva till varandra utan att andra såg och la sig i. Han fick den och därefter har de skrivit till varandra varje dag. Ibland sitter de i flera timmar och skriver till varandra. Ibland pratar de i mobilen eller sms:ar. Andreas har berättat att han bor i Göteborg och att han går på gymnasiet, sista året. Linda går i sjuan. De brukar diskutera hur jobbigt det är med skolarbetet. Andreas säger att det blir ännu värre på gymnasiet. Andreas brukar hjälpa henne med läxorna, han är grym på matte. De har även diskuterat musik, filmer, vad man gör med kompisar och hur jobbig Lindas mamma är. Det känns som om Linda vet allt om Andreas, men ändå gör hon inte det. Senast de skrev till varandra bad han

om en bild på henne. Hon tog en med sin webbkamera och skickade över. Andreas sa att hon var jättesnygg. Då blev Linda alldeles varm inombords. Linda ville ha en bild av Andreas men han sa att hans webbcam var trasig, så hon kunde inte få en bild just nu. Men de kanske kan träffas någon gång, då kan hon få se honom i verkligheten i stället.

Han har sagt att om hon kommer till Göteborg någon gång så ska han visa henne runt och ge henne en specialkurs i matte, och det skulle hon behöva. Han har sagt att hon kan bo hos honom. Han har en egen lägenhet. När de chattat och pratat har de, mest på skoj, diskuterat om det skulle passa på påsklovet. Hon kanske skulle åka i alla fall? Här händer ju ingenting på lovet och matte behöver hon definitivt hjälp med. Det skulle vara häftigt att få träffa och vara med Andreas. Tänk att han som är nitton år och bor själv i egen lägenhet vill träffa henne. Problemet är att hon aldrig skulle få för sin mamma. Mamma skulle aldrig tillåta att Linda åkte ensam till Göteborg och dessutom bodde hemma hos någon kille som mamma aldrig träffat. Hon måste hitta på något så att hon får åka.

Senare på kvällen går hon in på chatten igen och nu är han där. Andreas skriver att han verkligen vill att hon ska komma till Göteborg på påsklovet. Han har inget annat för sig på lovet och lovar att ta hand om henne hela tiden. Han kan till och med komma och hämta henne med bil om hon vill. Linda säger att hon vill komma men att hon först måste fundera ut hur hon ska lura sin mamma.

När påsklovet närmar sig säger Linda till sin mamma att Lotta i hennes klass har bjudit med henne till deras familjs lantställe. Lindas mamma tycker att det är bra att Linda har något att göra på lovet, så hon säger att hon får åka.

Kvällen innan Linda ska iväg hjälper Lindas mamma henne med packningen. Linda berättar utförligt för sin mamma om var Lottas land ligger och vad de tänker göra. Lindas mamma säger att hon kanske ska ringa till Lottas föräldrar för att höra om det är något speciellt Linda behöver ha med sig. Linda säger att hon absolut inte får ringa till Lottas föräldrar, det skulle vara otroligt pinsamt om hon ringde. Linda blir jättearg på sin mamma och skriker: ”Det är bara för att du ska kontrollera allt jag gör!”

För att inte förstöra kvällen tillsammans låter Lindas mamma bli att ringa.

Nästa dag tar Linda sin väska och ropar ”hej då” till sin mamma. Hon säger att hon ska till Lotta och att de ska åka därifrån, men i stället går hon till bensinmacken som ligger i utkanten av samhället. Där ska hon träffa Andreas som kommer för att häm-

ta henne i sin bil. Han har en blå Volvo har han sagt. Linda känner att hon är rejält nervös. Tänk om han tycker att hon är för barnslig, han är ju trots allt sex år äldre. Undrar om han ser bra ut. Det spelar egentligen inte så stor roll, han är ju så schysst. Jag kanske är lite kär, trots att jag inte vet hur han ser ut, tänker Linda. När hon kommer fram till bensinmacken finns det ingen blå Volvo där. Hon sätter sig på en bänk och väntar. Efter tjugo minuter så ser hon en blå Volvo svänga in på macken. Volvon kör upp framför bänken. Sidorutan på passagerarsidan glider ner.

”Hej Linda! Hoppa in”, hör hon någon säga därinne. Hon känner igen rösten från telefonsamtalen, det är Andreas.

Linda slänger in sin väska i baksätet och sätter sig i framsätet. Hon slår igen dörren och bilen åker iväg. Andreas ser inte ut som hon har föreställt sig. Han ser äldre ut än nitton. Han ser ganska vuxen ut, kanske runt 25 år. Men han ser trevlig ut.

”Jag kände igen dig direkt”, säger Andreas.

”Du är lika snygg i verkligheten som på bilden, så det var inte svårt att se vem som var du i den här hålan,” säger han och nickar bakåt när de lämnar samhället bakom sig. Linda skrattar till och känner sig smickrad. Men hon känner sig samtidigt lite orolig. Åka iväg så här med någon som hon aldrig har träffat förut, men det känns ju som om hon känner Andreas jättebra.

De pratar på under resans gång och Lindas oro minskar något. Andreas ser i och för sig äldre ut än hon trodde, men han verkar vara lika snäll i verkligheten som på chatten och i telefon.

Det visar sig att Andreas bor i ett mindre samhälle två mil utanför Göteborg.

”Jag brukar säga att jag bor i Göteborg, det är ju inte så långt dit”, säger han.

Andreas parkerar bilen utanför ett mindre köpcentrum. Han säger åt Linda att sitta kvar, han ska bara handla några saker. När han kommer ut har en matkasse och två påsar från Systembolaget.

”Men du får väl inte handla på Systembolaget”, säger Linda när Andreas har satt sig i bilen, ”du är ju bara 19 år”.

”I och för sig”, svarar Andreas skrattande.

”Men jag ser äldre ut så de brukar aldrig fråga.”

När de kommer hem till Andreas så visar det sig att han bor i en liten lägenhet, ett rum med kokvrå. Rummet är möblerat med en säng som även, vad det verkar, används som soffa. En stor TV täcker ena väggen och ett litet bord med två stolar står vid lägenhetens enda fönster. Disk står kvar på bordet, kläder ligger utspridda, ihopknycklade ölburkar ligger på golvet och det verkar inte vara städad på mycket länge.

Andreas tar en ölburk ur påsen från Systemet och öppnar den.

”Jag köpte cider till dig”, säger han.

Han räcker Linda en burk med cider. Linda vet inte riktigt hur hon ska göra. Hon vet att hon inte får dricka för sin mamma. Hon vill inte heller själv. Men tänk om Andreas tycker att hon är töntig och barnslig om hon inte dricker. Hon öppnar burken och tar en mun. Det smakar starkt men ändå ok. Hon ler och säger tack.

Eftermiddagen går mot kväll och de är kvar i lägenheten. Andreas har druckit fem, sex öl och Linda är nu inne på sin andra cider. Hon har blivit lite fnittrig och Andreas skämtar och busar med henne. De börjar ha kuddkrig i soffan och Linda skrattar högt. Helt plötsligt rycker Andreas Lindas kudde ur händerna på henne. Han tar tag i hennes handleder och trycker ner henne på rygg i soffan. Linda skrattar fortfarande. Men hon tycker inte om att han håller i henne och är så tätt inpå. Linda säger att hon vill att han ska släppa henne, men i stället lägger sig Andreas ovanpå Linda. Hon försöker putta bort honom men han är alldeles för tung. Han tar på hennes bröst. Linda blir helt tom och kall. Varför gör han så här, hon vill ju inte. Andreas ler mot henne och börjar klä av henne. Linda försöker hålla emot men Andreas tar bort hennes händer och fortsätter.

”Kom igen nu, vad skulle du annars komma hit om?” Andreas fortsätter tills han har fått av Linda kläderna. Linda gör allt mindre motstånd, kroppen blir som förlamad. Andreas har sex med Linda. När han är klar reser han sig upp, klär på sig sina kalsonger och en T-shirt. Han sätter på TV:n och öppnar en till öl. Han kastar en filt över Linda som ligger och stirrar in i väggen.

Nästa morgon skjutsar Andreas Linda in till Göteborgs central. Han släpper av henne där och säger att hon får ta sig hem bäst hon kan.

Frågor att undersöka och diskutera

- Är det vanligt att man chattar med personer som man inte vet vilka de är?
- Kan man bli ”Internetkompis” utan att träffas?
- Kan man till och med bli kär i någon man bara ”har mött” på nätet?
- Går det att prata med sina föräldrar om de kontakter man har på nätet?
- Vad tror ni Lindas mamma hade gjort om hon hade fått reda på att Linda hade en ”nätkompis” som Andreas?
- Det gick ju väldigt illa för Linda i den här berättelsen. Vad fanns det för varningssignaler som kanske borde ha gjort Linda tveksam redan från början?

- Tror ni att det är vanligt förekommande i verkligheten det som hände Linda?
- Begår Andreas något/några brott?

Starter: Om Erik

Erik brukar spela olika spel på nätet. Mest tycker han om att spela spel som har någon form av äventyrshistoria, där man är soldat, agent eller liknande med ett uppdrag och där man tävlar mot andra som samtidigt sitter uppkopplade. Han sitter ofta flera timmar om dagen. På vissa av dessa sidor kan man även chatta. På chattsidorna ger man varandra råd om hur man klarar olika svårigheter i spelen och tips om andra häftiga spel på nätet. En dag när Erik har kört fast i ett av spelen får han kontakt med en person som kallar sig själv för Striker. Striker, visar det sig, kan många knep för att klara sig bättre i spelen. Han ger även Erik tips på andra spel som är häftiga. Vissa av spelen kostar pengar att spela. Men Striker säger att de är värda varenda krona. Speciellt ett spel rekommenderar Striker, det har den häftigaste grafiken, bästa storyn och är så spännande att man själv blir rädd ibland, säger han.

Det finns en demoversion av spelet som är gratis. Därefter, om man vill spela vidare, krävs att man betalar. Erik testar demoversionen och Striker har rätt, spelet är helt fantastiskt. Han betalar in via sin mobiltelefons kontantkort för att fortsätta spela. När han har spelat ett tag visar det sig att man även kan köpa sig extra vapen, fler liv med mera. Erik fortsätter att betala via kontantkortet i mobilen. Det gör att kontantkortet måste fyllas på allt oftare och med allt större belopp. Till slut säger Eriks föräldrar att han inte får mer pengar till mobilen. Han får ringa hemifrån om han måste ringa. Erik säger inte till sina föräldrar vad pengarna egentligen går till.

Erik går tillbaka till de spel som är gratis, men de är inte lika kul längre. En dag ser han att Striker är inne på chatten och Erik passar på att beklaga sig. Han tackar för tipsen om de olika spelen, men säger att han inte har råd att spela längre. Att hans föräldrar vägrar fylla på kontantkortet. Striker svarar att det finns ett sätt att skaffa pengar.

”Får jag ditt mobilnummer, så hör en person av sig och berättar hur”, skriver Striker.

Erik ger Striker sitt mobilnummer.

Två timmar senare ringer Eriks mobil. Det är en person som Erik tycker låter som en gammal gubbe som ringer. Han frågar hur gammal Erik är, vilken färg han har på håret, hur lång han är

och om Erik har en webbkamera. Det har Erik. Då säger gubben att Erik ska ta en bild på sig själv och mejla den till gubben. Om han gör det ska han få 100 kr insatt på sitt kontantkort. Gubben säger att han arbetar på en reklambyrå och att de söker unga killar för en möjlig reklamkampanj. Det är därför han behöver bilderna. Erik tar en bild av sig själv och mejlar iväg den. Otroligt lättförtjänta pengar tänker han när det piper till i mobilen och ett meddelande som säger att han har fått 100 kr insatt på kontantkortet visar sig.

Efter några dagar ringer gubben igen. Han säger att Erik har "gått vidare" i uttagningen till att vara med i reklamen. Han säger att nu behöver han flera bilder på honom. Och att han då bara ska ha kalsonger på sig. Gubben förklarar detta med att reklamen som ska göras är för ett resebolag och de som tas ut ska få åka till Kreta och bli fotograferade på stranden där i badbyxor. Därför behöver de se hur han ser ut i badbyxor. Han ska få 300 kronor insatt på kontantkortet om han gör det. Erik tar bilderna och belöningen kommer snabbt i form av påfyllning på kontantkortet. Nu kan Erik spela igen.

Redan efter en halvtimme blir Erik störd i sitt spel av att mobilen piper. Han har fått ett sms som säger att han får tusen kronor insatt på kontantkortet om han tar ett antal bilder på sig själv naken. Tusen kronor är mycket pengar. Erik kan spela i flera dagar för de pengarna. Erik tar bilderna och skickar iväg dem. Han känner sig illa till mods, men när pengarna kommer in på kortet intalar han sig själv att det inte var så farligt.

Dagarna går och Erik spelar. En dag ringer mobilen igen. Det är gubben. Han säger åt Erik att han ska ta bilder på sig själv när han onanerar. Erik säger att han inte vill. Då säger gubben: "Om du inte gör det kommer jag att sprida bilderna som jag har på dig och din snopp på alla spelsajter som finns. Jag kommer även att skicka hem bilderna till dina föräldrar, så de kan se vad deras lille son egentligen gör framför datorn. Alla kommer att få veta hur äcklig du är!"

Innan de lägger på lovar Erik att ta bilderna.

Frågor att diskutera

- Tror du att det som händer i berättelsen även händer i verkligheten?
- Vad tror du Erik gör?
- Vad tycker du att Erik borde göra?
- Tror du att det som beskrivs i denna berättelse är vanligt förekommande? Har du hört talas om något liknande?

- Begår ”gubben” något brott och i så fall vad för brott?
- Tror du att de flesta föräldrar har koll på vilka sidor deras barn är inne på och vad som sker där?
- Brukar ni spela mycket på nätet?
- Är det ok att man kan betala vissa spel och tjänster på Internet med kontantkort, trots att man inte är myndig?

Starter: Om Jonas

Jonas har köpt en ny mobiltelefon. Den har bland annat en bra digitalkamera inbyggd. Den första dagen Jonas har med sig mobilen i skolan tar han många bilder. Bland annat tar han en del bilder på sina klasskamrater. De som blir bra mms:ar han till sina kompisar. I slutet på dagen har de gymnastik. I duschen efter gymnastiken smyger Jonas in mobilen och börjar fotografera sina klasskamrater. En av dem som står i duschen när Jonas fotograferar är Tomas. När några av killarna märker att Jonas fotograferar dem så börjar de skrika och jaga efter honom. Till slut får de tag på honom och han får under deras överseende visa och radera de bilder han har tagit, alla bilder utom en. Den som är på Tomas. Tomas har inte deltagit i jakten på Jonas och är därför inte där när de går igenom bilderna. När Tomas bild kommer fram skrattar Jonas till.

”Kolla, det ser ut som om han har världens minsta!”

De andra killarna skrattar också.

”Mms:a den till brudarna klassen”, säger Erik. ”Ja”, skriker de andra.

Jonas tar fram sin telefonbok och letar upp numret till några av tjejerna i klassen. Han skickar, under de andra killarnas jubel, iväg bilden på Tomas till sju av tjejerna i klassen.

Frågor att diskutera

- Tror du att det som händer i berättelsen även kan hända i verkligheten?
- Vad tror du händer med bilden? Vad tror ni tjejerna som får bilden gör? Vad tror ni Jonas gör?
- Hur tror ni att Tomas känner sig?
- Är det OK, det som Jonas gör? Är det ett brott?
- Borde man förbjuda kameramobiler i skolan?

STARTER NIVÅ 3

En ”starter” är en övning eller en berättelse som är till för att väcka elevernas intresse för temat. Startern kan även användas till att sätta igång tankar om temats frågeställningar och problematik så att eleverna utifrån det kan formulera ytterligare frågor att arbeta vidare med. Gör övningarna, läs berättelserna, diskutera och formulera frågor att arbeta vidare med.

Starter: Om Veronica

Veronica bor tillsammans med sin familj på en ö i Stockholms skärgård. Under vintern bor det totalt fyra familjer på ön. Under sommaren kommer alla sommargästerna och då kan det vara så mycket som ett hundratal personer boende på ön. Då är det liv och rörelse, och då trivs Veronica.

Veronica går i skolan på fastlandet. Varje morgon åker hon, tillsammans med några andra barn som bor på öar runt omkring, taxibåt till fastlandet. Varje eftermiddag åker de tillbaka till sina öar. På Veronicas ö bor det två barn till. De är fem respektive sju år yngre än Veronica som är 16 år. Hon har inte så mycket gemensamt med dem. Därför tycker Veronica att det är pest att bo på ön på vintern. Hon har absolut ingen att vara med på kvällar och helger. Hon kan inte heller stanna kvar på fastlandet efter skolan och vara med klasskompisar, eftersom taxibåten går direkt efter skolans slut. Det här har gjort att Veronica har haft svårt att få kompisar. Veronica är ganska ensam både i skolan och hemma.

Veronicas viktigaste ägodel är datorn. Där finns hennes kompisar. Hon har vänner över hela världen, i olika åldrar och med olika bakgrund. Eftersom hon aldrig har träffat dem i verkligheten utan bara via Internet kallar hon dem för sina virtuella vänner.

En av dessa virtuella vänner heter Emma. Hon är 25 år och är modiefotograf. Hon har som Veronica växt upp på en ö. Fast i Bohuslåns skärgård. Emma vet hur det är att växa upp som ensam tonårig tjej på en ö. Veronica tycker att Emma är ett jättebra stöd. Äntligen någon som förstår hur det är, som kan ge goda råd och som man kan prata med om allt. Det är också spännande att ha en kompis som Emma, som är lite äldre och som jobbar med något häftigt. Emma har berättat att hon har uppdrag över hela världen. Hon fotograferar mode och modeller i alla världens hörn. Emma berättar om sina resor, om platser som New York, Tokyo, Paris, London, Malaysia med mera. Hon berättar också om alla kända modeller och andra kändisar som hon träffar i sitt jobb. Tänk att Veronica känner en sådan person som Emma. Och

fast Emma reser så mycket så tar hon sig alltid tid att svara på Veronicas mejl, var hon än är i världen. De har mejlkontakt nästan varje dag. Och så har det varit i flera månader nu.

De senaste veckorna har Veronica varit ganska deppig. Det går trögt med skolarbetet och det här att hon inte har någon kompis att vara med är jättejobbigt. Hon bråkar även mycket med sina föräldrar. Hon berättar allt det här för Emma. Emma skriver att Veronica behöver muntras upp och att hon har ett förslag på hur det ska gå till.

Emma ska vara i Stockholm nästkommande helg och fotografera ett stort modereportage. Hon skriver att Veronica kan få vara med henne när hon jobbar och på kvällarna kan de gå ut och äta och kanske gå på bio. Emma tycker att Veronica ska fråga sina föräldrar om det är OK att de gör så.

Veronica springer direkt ut i köket och berättar vad Emma har skrivit. Veronicas föräldrar har hört mycket om Emma och har varit glada för att Veronica har Emma som virtuell kompis. De har sett hur viktig hon har varit för Veronica. De säger därför ja, Veronica får åka till Stockholm och vara med Emma den helgen.

Veronica åker direkt på fredag eftermiddag från skolan in till Stockholm. Emma och Veronica har bestämt att de ska träffas på det hotell som Emma bor på nu när hon är i Stockholm. Veronica är spänd, det ska bli så roligt att träffa Emma i verkligheten och det ska bli spännande att vara med när de ska fotografera mode-reportaget.

Veronica har lite svårt att hitta hotellet. Det ligger lite avsides och entrén är ganska oansenlig. Man ser först inte att det är ett hotell. När Veronica kommer in i receptionen är det ingen där. Hon knackar på receptionsdisken och ropar hallå. Efter en kort stund kommer en äldre kvinna. Veronica säger att hon ska besöka en av gästerna, Emma Falck. Kvinnan i receptionen tittar lite konstigt på henne, men svarar att Falck bor i rum 204.

Veronica tar sig upp två våningar och knackar på dörren till rum 204. Dörren öppnas av en kille i trettioårsåldern. Veronica tror att hon har fått fel rumsnummer och säger därför.

”Förlåt, jag måste ha fått fel rumsnummer, jag skulle träffa Emma Falck.”

Killen svarar: ”Nej du har kommit rätt, Emma är och fotar. Hon har bett mig att ta hand om dig så länge, kom in.”

Veronica går in i rummet. Det är ett ganska litet rum och det enda stället att sätta sig är på sängen. Veronica lägger ifrån sig jackan och väskan och sätter sig på sängen.

Killen presenterar sig som Anders. Han berättar att även han är modedefotograf och att han och Emma brukar arbeta en hel del ihop. Han frågar sedan hur Veronica känner Emma, om Vero-

nica går i skolan, var Veronica bor, vad hon gör på sin fritid med mera. Veronica reagerar på att det verkar som om Anders redan vet mycket om henne. Han säger ofta ”ja, just det” och ”så var det ja” när Veronica berättar om sig själv. Men Veronica tänker att Emma kanske har berättat om henne för Anders och det är därför han verkar veta en del om henne.

När de har pratat en stund säger Anders. ”Du har ju modellutseende, kan inte jag få tag några bilder? Jag har kameran med mig.”

Veronica känner sig lite tveksam men samtidigt smickrad så hon säger att det kan han väl få göra. Först sitter Veronica bara kvar på sängkanten, men Anders säger att hon måste slappna av lite. Hon kan väl ställa sig borta vid fönstret och lite drömskt titta ut. Anders börjar ta bilder. Han flyttar runt henne i rummet och skojar med henne. Veronica skrattar och tycker att det är roligt, kameran surrar och klickar hela tiden. Efter ett tag föreslår Anders att hon ska pröva att lägga sig ner på sängen. Han säger också att hon måste knäppa upp blusen lite. ”Som modell måste du visa lite hud”, säger han.

Veronica gör som Anders säger, men börjar samtidigt känna sig lite obekvämt och löjligt när Anders säger saker som ”kom igen, lite mer sug i blicken. Puta med läpparna. Skjut fram bröstet.”

Anders kamera blixtrar hela tiden och han kommer allt närmare Veronica. Han är nu uppe på sängen och sitter gränsle över hennes ben.

”Dra upp blusen ur byxorna så jag får se din navel.” När inte Veronica gör som han säger drar Anders själv upp blusen. Veronica försöker dra tillbaka blusen. Då tar Anders bort kameran från sitt öga. Det leende som tidigare fanns i hans ansikte är helt borta. Anders blick är nu kall och innan Veronica vet ordet av har hon fått en rungande örfil.

”Du ska göra som jag säger, fattar du det?” skriker Anders. Veronica är helt paralyserad, det gör fruktansvärt ont i ansiktet och hon känner blod rinna ner från mungipan. Anders tar nu tag i blusen och sliter sönder den. Han tar upp kameran och börjar fotografera igen. Han sitter nu på Veronicas mage och har placerat sina knän på hennes armar. Veronica kan inte röra sig. Anders lägger ifrån sig kameran och knäpper upp sin egen gylf. Han tvingar Veronica att utföra oralsex. Samtidigt tar han upp kameran och börjar ta bilder igen.

Veronica kom ut från hotellet först på lördagsmorgonen. Då hade hon av Anders blivit utsatt för ett antal övergrepp. Hon gick ett antal timmar runt på stan utan mål, men tog sig till slut hem. När hennes föräldrar undrade varför hon kom hem en dag för

tidigt så sa hon att Emma hade varit tvungen att åka iväg. När de undrade över det blåmärke som Veronica hade på ena sidan av ansiktet så sa hon att en skärm hade vält under fotograferingen och att den hade träffat henne i ansiktet. Veronicas föräldrar märkte att något var konstigt med Veronica. Men de fick inga svar när de frågade. Till slut tänkte de att mötet med Emma kanske hade varit en besvikelse och slutade fråga.

Ett år senare tog polisen Anders. Han blev anmäld av en tjej som han hade förgripit sig på. När polisen beslagtogs hans dator så hittade de hundratals bilder på olika tjejer som han hade lurat och förgripit sig på. Polisen hittade några av dessa tjejer som vittnade mot Anders i rättegången. Veronica var inte en av dem de hittade. Hon har ännu inte berättat för någon om vad som hände den där helgen i Stockholm.

Frågor att diskutera

- Tror du att det är vanligt att det som händer i den här berättelsen händer?
- Vad tror du, fanns Emma eller var det Anders som var Emma? I så fall, kan man vara så trevlig på Internet när man egentligen är en våldtäktsman?
- Tror du att det är vanligt att personer uppger att de är någon annan än de är när de chattar på Internet?
- Är Veronica ovanligt lättlurad eller skulle det här kunna hända dig eller någon av dina kompisar?
- Vad kunde Veronica ha gjort för att skydda sig mot det som nu inträffade?
- Tycker du att Veronicas föräldrar gjorde något fel? Kunde de ha gjort på något annat sätt?
- Förstår du varför Veronica inte berättar för någon vad som har hänt?
- Hur tror du att Veronica mår nu?
- Tror du att bilder som finns på porrsidor på Internet skulle kunna vara bilder som har tagits under liknande omständigheter som i den här berättelsen?

Starter: Om Charlotte och Jonas

Charlotte och Jonas har precis gjort slut. De har varit tillsammans i ett halvår men nu är det slut. Till att börja med hade de varit jättekära och kunde inte vara utan varandra. Framför allt hade det varit en fysisk attraktion mellan dem. Och därför bör-

jade de ha sex kort efter att de hade blivit ihop. De experimenterade en hel del och båda tyckte att det var roligt. Bland annat tog de bilder och filmade när de hade sex. Bilder och filmer som de tittade på själva mest som en kul grej. När de hade tittat klart raderade de bilderna och filmerna. Det var den överenskommelse de hade.

Charlotte tycker att det är ganska skönt att förhållandet är över. Efter den första tidens häftiga förälskelse och fysiska attraktion blev det allt mer slentrian. På slutet kändes till och med sexet tråkigt. Däremot är det jobbigt att Jonas inte verkar ta det lika bra. Han skickar en massa sura sms och mejl till Charlotte. Han vill att de ska fortsätta vara tillsammans.

Efter ytterligare några veckor träffar Charlotte Anders på en fest. De dansar och har otroligt roligt ihop. Mot kvällens slut så hånglar Charlotte och Anders. Flera av festdeltagarna ser dem och förstår att något är på gång.

Dagen efter festen får Charlotte ett sms från Jonas. Din jävla hora! står det. Senare på dagen får hon ett mejl från Jonas där det står att hon ska gå in på en viss hemsida och klicka på länken x-girlfriends. Charlotte går in på hemsidan och klickar på länken. Där finns ett antal länkar. På en länk står det – Horan Charlotte. Charlotte klickar på länken och upp kommer ett antal bilder på henne när hon är naken och i olika sexuella situationer. Det finns även en kortare videofilm inlagd. Under bilderna står hennes för- och efternamn, vilken skola hon går i samt hennes mobiltelefonnummer.

Det piper till i hennes mobil. Hon har fått ett meddelande. Hon känner inte igen numret som meddelande kommer ifrån. Hon tar fram meddelandet, det står: Hur mycket tar du för en avsugning?

Frågor att diskutera

- Tror du att det är vanligt att det som händer i den här berättelsen händer?
- Är det vanligt att unga par tar naken- och sexbilder på varandra?
- Vad kan Charlotte göra?
- Är det som Jonas har gjort olagligt?
- Finns det risk för att de här bilderna sprids ytterligare?
- Får Charlotte skylla sig själv?

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 2

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med ytterligare frågeställningar. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Förslag på frågor att undersöka

- Hur många olika chatt- och hemsidor för ungdomar känner du och dina kompisar till?
- Hur mycket tid per dag lägger ungdomar ner på olika chatt-sidor på Internet? Hur mycket tid lägger du och dina kompisar?
- Har ni regler för hur datorn och Internet får användas hemma?
- Har ni regler för hur datorerna och Internet får användas i skolan?
- Har ni regler för hur mobiltelefoner får användas i skolan?
- Varför lägger man ut bilder på sig själv på olika hemsidor?
- Vad händer med bilder som läggs ut på Internet? Kan bilderna kopieras och/eller manipuleras av andra än den som har lagt ut bilden?
- Vilka är det som står bakom (äger) de olika chatt- och hemsidorna som ungdomar är på? Tjänar de pengar på hemsidorna?
- Är det vanligt att vuxna är på ungdomssidor på Internet? Har till exempel du eller någon du känner blivit kontaktad av någon vuxen på Internet?
- Är alla vuxna som chattar med barn och tonåringar på Internet snuskgubbar? Hur vet man vem som är ”snuskgubbe” och vem som inte är det?
- Vad bör man göra om man blir kontaktad av någon vuxen som man inte känner på Internet? Och vad bör man inte göra?
- Händer det att ungdomar hotar, trakasserar eller förtalar klass- eller skolkamrater på Internet? Är det i så fall olagligt?
- Vet föräldrar om vad deras barn gör och är med om på Internet?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

Skriv exempel på en situation där Internet är en del av ett sexualbrott.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel en polis, åklagare, Internetleverantör eller ansvarig för en hemsida.

Sök information på Internet.

Be någon som har kunskap om ”livet på Internet” att komma och berätta om det.

UNDERSÖK OCH BESKRIV NIVÅ 3

Nedan presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan börja med att undersöka. Fyll gärna på med ytterligare frågeställningar. Även möjliga tillvägagångssätt presenteras.

Förslag på frågor att undersöka

- Internet beskrivs ibland som den mest demokratiska platsen i världen. Vad menar man då och håller du med?
- Vilka begränsningar tycker du borde finnas på Internet?
- Finns det lagar som begränsar vad man får göra på Internet?
- Är det olagligt för en äldre man att chatta med exempelvis en tolvårig flicka?
- Är det olagligt för en äldre man att på chatten föreslå för en tolvårig flicka att de ska träffas för att ha sex?
- Vad är så kallad grooming för något?
- Är det vanligt att ungdomar som är ihop tar naken- och sexbilder på varandra? Vad tror ni?
- Är det olagligt att på Internet lägga ut naken- eller sexbilder på en före detta partner?
- Finns det kopplingar mellan vissa ungdomssidor och porrsidor på Internet?
- Till vad och hur använder ungdomar webbkameror?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

Skriv exempel på en situation där Internet är en del av ett sexualbrott.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel en polis, åklagare, Internetleverantör, eller ansvarig för hemsida.

Sök information på Internet.

Be någon som har kunskap om ”livet på Internet” att komma och berätta om det.

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 2 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan gå vidare med att analysera. Komplettera gärna med egna. Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Förslag på frågor att analysera

- Finns det några hemsidor/chattsidor där det är särskilt vanligt att unga tjejer och killar blir kontaktade av äldre män?
- Är killar lika utsatta som tjejer när det gäller sexuella trakasserier på Internet?
- Utsätter ungdomar varandra för sexuella trakasserier via Internet?
- Hur arbetar de olika ”ungdomssidorna” på Internet för att motverka och rensa bort sexuella trakasserier, pornografiskt material med mera? Finns det ansvariga för dessa hemsidor? Vilka är de och vilket ansvar tar de?
- Har det tidigare, innan Internet, funnits kommunikationsformer eller platser, där framför allt äldre män har kontaktat unga tjejer och killar? Hur var det när era föräldrar var unga?
- Är hemsidor där man kan lägga ut bilder på sig själv och sedan få sitt utseende poängbedömt och kommenterat av andra OK? Hur tror du det känns att få låg poäng och nedlåtande omdömen? Vad kan det få för konsekvenser för den personen?
- Om man jämför bilder som tjejer respektive killar lägger ut på sig själva på Internet, går det att se en skillnad? Och vad kan denna skillnad i så fall bero på?
- Finns det några risker med att lägga ut lättklädda eller nakenbilder på sig själv på olika hemsidor?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

Skriv exempel på en situation där Internet är en del av ett sexualbrott.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel en polis, åklagare, Internetleverantör eller ansvarig för en hemsida.

Sök information på Internet.

Be någon som har kunskap om "livet på Internet" att komma och berätta om det.

ANALYSERA OCH BEARBETA NIVÅ 3 ●●●●●

Här presenteras exempel på frågeställningar som eleverna kan gå vidare med att analysera. Komplettera gärna med egna! Motivera eleverna att söka svar på frågor som: Vad finns det för orsaker? Vilka blir konsekvenserna? Hur ser det ut om vi jämför? Vilka skillnader finns? Och vad beror det på?

Förslag på frågor att analysera

- Har Internet ökat riskerna för att utsättas för sexualbrott? Har exempelvis antalet våldtäkter ökat?
- Har Internet påverkat formerna för ungas sexualliv?
- Vad finns det för orsaker till att porr är så vanligt förekommande på Internet?
- Vad får det stora utbudet av porr på Internet för effekter på unga människor?
- Har tillgången till Internet lett till ökad eller minskad kroppsfixering?
- Går det att ha kontroll över bilder som läggs ut på Internet? Vad kan hända exempelvis med nakenbilder som en före detta pojkvän lägger ut på en hemsida.
- Från vissa hemsidor kan man mot en kostnad ladda ner bilder till mobiltelefon. Bilder som ungdomar har lagt in på sig själva eller som någon annan har lagt in på dem. Vem tjänar pengar på det? Tjänar den som är på bilden några pengar på det? Vad får det för konsekvenser för bildernas spridning? Hur vet den

som är ansvarig för hemsidan att bilden är frivilligt inlagd av den som är på bilden?

- Vad kan det få för konsekvenser om man lägger ut bilder på någon och dessutom skriver ut namn och telefonnummer?
- Finns det länder som har hårdare lagstiftning gällande sexualbrott på Internet än vad Sverige har?

Förslag på tillvägagångssätt

Diskutera frågorna i smågrupper.

Ta hem frågan och diskutera med dina föräldrar eller mor- och farföräldrar.

Skriv exempel på en situation där Internet är en del av ett sexualbrott.

Intervjua klasskompisar eller andra elever på skolan.

Intervjua någon som arbetar med frågorna, till exempel en polis, åklagare, Internetleverantör eller ansvarig för en hemsida.

Sök information på Internet.

Be någon som har kunskap om ”livet på Internet” att komma och berätta om det.

VÄRDERA OCH REFLEKTERA – NIVÅ 2 ●●●●●

Nedan presenteras diskussionsunderlag och övningar där eleverna utifrån det de har lärt sig om temat får reflektera över sin inställning till olika företeelser och pröva sina värderingar.

Linjeövning

Lägg lappar med siffrorna 1–6 i en rät linje på golvet med någon meter emellan. Alternativt kopiera och dela ut nedanstående övning till eleverna. Be eleverna ta ställning till vilka av nedanstående beteenden de tycker är OK alternativt inte tycker är OK. Ställning tar de genom att i en stigande respektive fallande skala välja en siffra mellan 1 och 6. Där 1 står för alltid OK och 6 står för aldrig OK. Ni kan välja att ha en annan skala med ett större eller färre antal siffror, det viktiga är att det är ett jämnt antal siffror så att det inte finns något mittenalternativ. På så sätt ”tvingas” eleverna att ta ställning. Ligger siffrorna på golvet väljer eleverna siffra genom att ställa sig vid ”sin siffra”. Har eleverna fått papper ringar de in den siffra som överensstämmer med deras åsikt. Ställ därefter följdfrågor utifrån hur de har svarat.

Vad är OK?

Att lägga ut bilder på sig själv (påklädd) på en hemsida?
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Att lägga ut bilder på sig själv (lättklädd) på en hemsida?
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Att lägga ut bilder på sig själv (avklädd) på en hemsida?
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Att lägga ut bilder på en kompis eller före detta partner (påklädd) utan att fråga?
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Att lägga ut bilder (lättklädda eller avklädda) på en kompis eller före detta partner utan att fråga?
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Att anonymt sprida rykten om någon man är förbannad på och lägga ut på hemsida.
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Att kalla någon klasskamrat för "hora" eller "bögdjäväl" på en chatt där många skolkamrater är inne?
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Att ens föräldrar får läsa och se allt man gör på Internet?
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Att ens föräldrar spärrar vissa hemsidor på ens dator?
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Att träffa någon man har chattat med utan att ta med någon kompis?
Alltid OK ---1 ----2 -----3 -----4 ---5-----6---- Aldrig OK

Heta stolen

Låt eleverna sitta på stolar i en halvcirkel. Läs upp nedanstående påståenden för dem och be dem ta ställning för eller emot genom att resa sig (håller med om påståendet) eller sitta kvar (håller inte med om påståendet). Ställ sedan följdfrågor utifrån hur eleverna har svarat, så att de får utveckla sina ställningstaganden.

- Det är vanligt att man som ung blir kontaktad av äldre på Internet.
- Det borde vara förbjudet för äldre män att chatta på ungdomsidor.
- En bra sak med Internet är att det alltid (dygnet runt) finns någon trevlig att chatta med.
- Det är bra att man kan vara anonym på Internet.
- Det förekommer mycket hot och trakasserier mellan ungdomar på Internet.
- Om någon man chattar med är trevlig kan man lämna ut sitt mobilnummer till den.
- Vuxna har ingen koll på vad som händer på Internet.
- Föräldrar ska veta vad deras barn gör på Internet.
- Sidor där den som vill kan lägga upp bilder och där besökarna kan rösta på ens utseende är helt OK.
- Att det finns vuxna som tjänar pengar på att ungdomar lägger ut bilder på sig själva på Internet är helt OK.
- Att kalla någon hora eller bögdjäväl på nätet är lika illa som att göra det ansikte mot ansikte.

VÄRDERA OCH REFLEKTERA – NIVÅ 3 ●●●●●

Fyra hörn

Ställ nedanstående frågor till eleverna och ange samtidigt de tre givna svarsalternativen och ett öppet svarsalternativ. Varje svarsalternativ motsvaras av ett hörn i rummet. Eleverna svarar sedan på frågan genom att ställa sig i det hörn av rummet som, enligt deras åsikt, representerar det rätta svarsalternativet. Gå sedan runt och ställ följdfrågor till eleverna i respektive hörn.

Internet är...

- världens bästa ställe för att få nya kompisar
- världens bästa ställe för att ge uttryck för vad man tänker och känner

- fullt med skit
- eget förslag.

Vad gör du om du märker att en klasskompis trakasserar och förtalar en annan klasskompis på en chattsida?

- tar upp det med er lärare
- tar upp det med de två klasskompisarna det berör
- gör inget alls
- eget förslag.

En tjej som råkar illa ut när hon träffar någon som hon enbart har haft kontakt med via en chatt....

- får skylla sig själv
- borde ha haft en kompis med sig
- borde ha berättat för sina föräldrar att hon skulle träffa någon från chatten
- eget förslag.

En tjej som lägger ut bilder på sig själv när hon är naken eller lättklädd på Internet:

- kan bli upptäckt av en modellagentur och få jobb som modell
- kan bli upptäckt av tidningsredaktörer och få sina bilder publicerade i en tidning
- kommer antagligen att ångra sig förr eller senare
- eget förslag.

Om en kille lägger ut nakenbilder på sin exflickvän på Internet

- är det oförlåtligt och killen kommer knappast att få någon ny flickvän
- borde killen polisanmälas
- får tjejen skylla sig själv, hon skulle aldrig låtit honom ta bilderna
- eget förslag.

Att ligga högt på en ”snygghetslista” på Internet är

- grymt hög status
- bekräftelse för självkänslan
- pinsamt
- eget förslag.

Politiker för en dag

Internet erbjuder fantastiska möjligheter till informationsinsamling och till att upprätta och bibehålla kontakter med människor över hela vår värld. Men Internet innehåller och innebär även mycket negativt för många.

Dela in eleverna i smågrupper (cirka fyra elever i varje grupp). Ge dem därefter i uppgift att fundera över, diskutera och komma med olika förslag på hur Internet skulle kunna rensas från mycket av det dåliga (trakasserier, hot, grooming, sexualisering och kroppsexploatering m.m.). Låt dem även fundera över, diskutera sitt eget ansvar och komma med förslag på hur man som ung kan skydda sig mot Internets negativa sidor och hur man genom eget beteende på nätet kan bidra till ett bättre Internet. Eleverna dokumenterar sin diskussion och sina förslag. Låt eleverna därefter presentera sina förslag för övriga i klassen. Arbetet kan ligga till grund för gemensamma regler, en överenskommelse mellan klassens elever gällande Internetanvändning och hur de ska bete sig när de kommunicerar med varandra och andra på nätet.

SAMMANSTÄLLA OCH HANDLA – SAMTLIGA NIVÅER

Nedan ges några exempel på hur eleverna kan sammanställa de kunskaper som de har inhämtat under arbetets gång samt några idéer om hur de kan gå vidare exempelvis genom att ta fram en handbok om säker Internetanvändning.

- Sammanställ ert arbete med temat i form av en tidning eller utställning som ni visar upp för övriga elever på skolan.
- Kom, utifrån det ni har kommit fram till i ert arbete, överens om regler för hur ni ska bete er på Internet.
- Bjud in föräldrar till en presentation och diskussionskväll kring det ni har lärt er. Först presenterar ni det ni har kommit fram till i temaarbetet, därefter kan ni i grupper med föräldrar och elever diskutera Internetanvändning och förhållningssätt. Bjud gärna in yngre årskursers föräldrar. De har säkerligen stor nytta av att få ta del av era kunskaper.
- Gör en handbok eller en hemsida utifrån det ni har lärt er – ”Tonåringens vett och etikett på nätet”.
- Skriv manus och spela upp en teaterpjäs om för- och nackdelar med Internet.

Referenser

- Allt är möjligt (2004). *Allt är möjligt – en handbok i mediekritik*. Göteborg: Allt är möjligt.
- Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Ambjörnsson, F. (2006). *Vad är queer?* Stockholm: Natur och Kultur.
- Andersson; U. (2004). *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Malmö: Bokbox förlag.
- Andersson, Å. (2003). *Inte samma lika. Identifikationer hos tonårsflickor i en multietnisk stadsdel*. Eslöv: Symposion.
- Arbetslivsinstitutet (2002:01). *Allvar eller på skämt? En nationell undersökning av språkbruk och sexuella beteenden bland gymnasieelever*. Författare: Menckel E. & Witkowska E. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Barnombudsmannen (2004.) *Älskar, älskar inte. Om barns och ungas nära relationer. Årsrapport 2004*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Berg, L. (2002). *Äkta kärlek – heterosexuell samvaro speglat mot diskurser om kärlek, heterosexualitet och kropp*. Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Berg, L. (2005). *Om hon somnade skulle inte jag vilja ha sex– Unga män samtalar om gränsen mellan fredligt ”sex” och våldtäkt*. Socialmedicinisk tidskrift 6/2005.
- Bergenheim, Å. (2005). *Brottet, offret och förövaren. Vetenskapens och det svenska rättsväsendets syn på sexuella övergrepp mot kvinnor och barn mellan åren 1850 och 2000*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Bergström, M. Forshage, D. (2001). *Bland horor, bockar och bögar – en rapport byggd på RFSU Stockholms skolprojekt*. Stockholm: RFSU Stockholm.
- Brottsförebyggande rådet, Brå. (2004). *Brottsutvecklingen i Sverige 2001–2003, kapitel Sexualbrott*. Författare: Martens P. Rapport 2004:3 Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå, Forum för levande historia (2004). *Intolerans. Antisemitiska, homofobiska, islamofobiska och invandrarfientliga tendenser bland unga*. Författare: Ring, J., Morgentau, S. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Våldtäkt. En kartläggning av polisanmälda våldtäkter*. Författare: Grevholm, E., Nilsson, L., Carlstedt, M. Rapport 2005:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Du och jag, rätt och fel.Handledning för temaarbete om brott årskurs 6–9*. Författare: Odén, N. m.fl. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Livets spelregler. Handledning för temaarbete i årskurs 3–5*. Författare: Odén, N. m.fl. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå. (2007). *Vuxnas sexuella kontakter med barn via Internet. Omfattning, karaktär, åtgärder*. Författare: Shannon, D. Rapport 2007:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet. Publiceras våren 2007.
- Bäckman, M. (2003). *Kön och känsla. Samlevnadsundervisning och ungdomars tankar om sexualitet* Stockholm: Makadam.
- Dahlén, S. (2002). *Sex med mera*. Stockholm: Tiden förlag.
- Dahlén, S. (2006). *Hetero*. Stockholm: Tiden.
- Davies, B. (2003). *Hur flickor och pojkar gör kön*. Stockholm: Liber.
- Eldén, Å. (2003). *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Fagrell, B. (2000). *De små konstruktörerna. Flickor och pojkar om kvinnligt och manligt i relation till kropp, idrott, familj och arbete*. Stockholm: HLS Förlag.
- Forsberg, M. (2004). *Kukbruk*. Stockholm: Wahlström och Widstrand.
- Fridh, Ch. m.fl. (2005). *Vägledning. Ledarmaterial för att sätta killar i rörelse*. Stockholm: Sensus studieförbund och Röda Korsets Ungdomsförbund.
- Fundberg, J. (2003). *Kom igen, gubbar! Om pojkfotboll och maskuliniteter*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Gens, I. (1998). *Från vaggan till identitet. Hur flickor blir kvinnor och pojkar män*. Jönköping: Seminarium förlag.
- Grände, J. (2005). *”Jag kallade det aldrig för våldtäkt” - att möta våldtagna kvinnor*. Stockholm: ROKS.
- Holland, J. m.fl. (1998.) *The male in the head. Young people, heterosexuality and power*. London: Tufnell Press.
- Holm, A-S m.fl. (2003). *Kränkningar i skolan – förekomst, for-*

- mer och sammanhang*. Göteborg: Centrum för värdegrundstudier.
- Jeffner, S. (1998). *Liksom våldtäkt, typ. Om betydelsen av kön och heterosexualitet för ungdomars förståelse av våldtäkt*. Stockholm: ROKS, Brevskolan.
- Ju 2004:1 *Anmälan och utredning av sexualbrott. Förslag på förbättringar ur ett brottsofferperspektiv*. Stockholm: Fritzes.
- Jämställdhetsombudsmannen, JämO (2000). *JämO:s handbok mot könsmobbing i skolan*. Stockholm: JämO.
- Jämställdhetsombudsmannen, JämO (2004). *Att våga hoppa jämfota – rapport från ett jämställdhetspedagogiskt projekt*. Stockholm: JämO.
- Kullenberg, E., Ehrenlans, B. (1996). *Stopp för sexuella trakasserier*. Stockholm: Elevvårdsenheten.
- Lundgren, A-S. (2000). *Tre år i g. Perspektiv på kropp och kön i skolan*. Eslöv: Symposion.
- Myndigheten för skolutveckling (2002). *Olikas lika värde – om arbetet mot mobbing och kränkande behandling* Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Länsstyrelsen i Skåne län. *Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning*. Rapport 2004:24 Malmö: Länsstyrelsen i Skåne län.
- Nihlén, J., Nilsson, S. (2006). *Genusboken*. Stockholm: Liber.
- Persson, K. (1998). *Relation och trauma. En bruksbok om mötet mellan hjälpare och offer för sex*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Proposition 2004/05: 45. *En ny sexualbrottslagstiftning*.
- Proposition 2004/05:175. *Från IT-politik för samhället till politik för IT-samhället*.
- Reyes P.d.l. (2003). *Patriarkala enklaver eller ingenmansland*. Norrköping: Integrationsverket.
- Rosenberg, T. (2002). *Queerfeministisk agenda*. Stockholm: Atlas.
- Sandberg, D. (2003). *Riktig våldtäkt*. Magisteruppsats i etnologi. Stockholms Universitet.
- Skolverket (2002). *Könsmönster i förändring? En kunskapsöversikt om unga i skolan*. Författare: Öhrn, E. Stockholm: Skolverket.

- Skolverket (2006). *I enlighet med skolans värdegrund?* Rapport 285. Stockholm: Skolverket.
- SOU 1990: 44. Genussystemet i *Demokrati och makt i Sverige: Maktutredningens huvudrapport* Författare: Hirdman, Y. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 2004:71. Sexuell exploatering av barn i Sverige Bilaga 3 *Ungdomar och sexualitet – attityder och erfarenheter* Författare: Svedin C.G. och Priebe G. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006: 75. *Jämställd Förskola – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete.* Stockholm: Fritzes.
- Statens Folkhälsoinstitut (1998). *Sex i Sverige. Om sexuallivet i Sverige 1996.* Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut.
- Statens Folkhälsoinstitut. (2005). *Rasism, kön och sexualitet.* Författare: Bredström, A. Rapport A 2005: 3 Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut.
- Statens Folkhälsoinstitut (2006). *Hälsa på lika villkor? Hälsa och livsvillkor bland HBT- personer.* Rapport 2006: 08. Författare: Roth, N., Boström, G., Nykvist, K. Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut.
- Statens folkhälsoinstitut (2006) *Ungdomar och sexualitet. En forskningsöversikt år 2005.* Rapport 2006:18. Författare: Forsberg, M. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut.
- Statistiska centralbyrån, SCB (2005). *ULF, Undersökningarna av levnadsförhållanden 2005.* Stockholm: SCB.
- Statistiska centralbyrån, SCB (2006). *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet.* Stockholm: SCB.
- Sutorius, H., Kaldal, A. (2003). *Bevisprövning vid sexualbrott.* Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Under ytan. (2006). *Tyst i klassen.* Stockholm: Under ytan.
- Wahldén, C. (2003). *Kort kjol.* Stockholm: Tiden.
- Wennstam, K. (2002). *Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt.* Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Witkowska, E. (2005). *Sexual harassment in schools. Prevalence, structure and perceptions.* Stockholm: Arbetslivsinstitutet och Karolinska Institutet.
- Öhrn, E. (1990). *Könsmönster i klassrumsinteraktion. En observations- och intervjustudie av högstadielärares lärarkontakter.* Göteborg: Göteborgs Universitet.

Var går gränsen? är en skolhandledning som ställer de viktiga frågorna om oss själva, om våra relationer till andra och om den miljö och det samhälle vi lever i. Handledningen innehåller fakta, berättelser, frågeställningar, övningar och diskussionsunderlag för temaarbeten om jämställdhet, kroppslig och själslig integritet, sexuella trakasserier och sexualbrott. Att arbeta med dessa teman kan i förlängningen leda till en mer jämställd skolmiljö befriad från övergrepp, sexuella trakasserier och andra kränkande handlingar som dessutom kan vara lagbrott utan att vare sig förövaren eller den utsatte är medvetna om det.

De frågeställningar som tas upp i handledningen är alla av den art som berör människors identitet, känsloliv, sexualitet och värdegrund. Målet är att medvetandegöra, slå hål på myter, förebygga negativa, destruktiva och kränkande beteenden och samtidigt förstärka det positiva. Vi kan då inte nöja oss med att förmedla kunskaper om lagstiftning och statistik. Om vi ens ska komma i närheten av dessa mål krävs metoder som berör, går på djupet, kräver reflektion, ställningstaganden och handling. Eleverna måste själva få utforska frågorna ur ett för dem relevant perspektiv. De måste ges möjlighet och tid att reflektera över och diskutera sin egen roll och sitt eget förhållningssätt och ställa detta mot sitt agerande. *Var går gränsen?* ger dig och dina elever möjlighet att utforska dessa frågor på djupet.

Författare till *Var går gränsen?* är Josefin Grände och Niklas Odén, utredare vid Brå och den är producerad av Brottsförebyggande rådet i samråd med JämO på uppdrag av regeringen.

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-690 9190 Fax 08-690 9191 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-85664-64-1